

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Ex. A .

S.O.U.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1954:23
Socialdepartementet

**Ny arbetstidslagstiftning
och partiell
arbetstidsförkortning**

ARBETSTIDSUTREDNINGENS
BETÄNKANDE

V

Bilagor

Stockholm 1954

Statens offentliga utredningar 1954

Kronologisk förteckning

1. Svensk namnbok 1954. Statens Reproduktionsanstalt. 224 s. **Fi**.
2. Muikliv i Sverige. Betänkande med förslag till åtgärder för att främja det svenska musiklives utveckling. Idun. 447 s. **E**.
3. Kolektivhus. Victor Pettersson. 116 s., 20 s. pl. **S**.
4. Molerskapsförsäkring m. m. Idun. 154 s. **S**.
5. Väden vid ungdomsvårdsskolorna. Victor Peterson. 138 s. **S**.
6. Årdabalk. Norstedt. 257 s. **Ju**.
7. Nordisk passfrihet. Del III. Upphävande av all passkontroll vid gränserna mellan de nordiska länderna. Gernandt. 39 s. **U**.
8. Nordisk kontakt. Betänkande om utgivande av en nordisk parlamentarisk tidskriftspublication. Gummesson. 14 s. **Ju**.
9. Betänkande angående instansordningen i vattennål m. m. Gummesson. 90 s. **Ju**.
10. Förslag till lag om sparbanker m. m. Victor Peterson. 330 s. **Fi**.
11. Yriesutbildningen. Hægström. 467 s., 2 kartor. **E**.
12. Eikaftförsörjningen. Kihlström. 473 s. **K**.
13. En gemensam nordisk marknad. Victor Peterson. 120 s. **H**.
14. Betänkande med utredning och förslag rörande hörselvården. Norstedt. 165 + VI s. **S**.
15. Om kompetenskrav. Betänkande avgivet av kompetensutredningen. Gernandt. 535 s. **C**.
16. Förslag till jordrationaliseringslag m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 130 s. **Jo**.
17. Om proportionella val inom kommunala representationer m. m. 1950 års folkomröstnings- och valsåtsutrednings betänkande. 6. Kihlström. 72 s. **Ju**.
18. Förslag till förenkling av vissa beskattningsregler. Egnellska. 80 s. **Fi**.
19. Förslag till ändrad företagsbeskattning. Idun. 418 s. **Fi**.
20. Nordiska post- och teletaxor. Gummesson. 33 s. **U**.
21. Inrättande av ett sjöfartsverk. Gummesson. 112 s. **H**.
22. Ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsförkortning. 5. Beckman. 499 s. **S**.
23. Ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsförkortning. 5. Bilagor. Beckman. 234 s. **S**.

Anm Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E** = ecclesiastikdepartementet, **Jo** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1954:23
SOCIALDEPARTEMENTET

Ny arbetstidslagstiftning
och partiell
arbetstidsförkortning

ARBETSTIDSUTREDNINGENS
BETÄNKANDE

V

Bilagor

Stockholm 1954

K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI

STATENS OFFENTLIGA TRYCKERIEN 1954
SOLVAGNEN 1954

Arbetsförhållanden
och
arbetsförhållanden

ARBETSFÖRHÅLLANDEN
PÅ

7

Stockholm 1954

K. L. BERNHAGEN & SÖNER

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Bilaga I. Arbetstidsutredningens preliminära förslag till ny arbetstidslag	7
Bilaga II. Redogörelse för remissyttrandena över arbetstidsutredningens preliminära förslag till ny arbetstidslag	12
A. Inledning	12
1. Allmänna synpunkter	12
2. Arbetstidslagarnas sammanslagning	15
B. Tillämpningsområdet	18
1. Begreppen rörelse — verksamhet — arbete	18
a) Allmänt	18
b) Kommunal förvaltning	19
c) Polisväsendet	20
d) Brandväsendet	24
e) Husligt arbete	27
2. Antalsbegränsningen	28
3. Allmänna undantag	29
a) Okontrollerbart arbete	29
b) Oregelbundet arbete	31
c) Familjemedlemmar	32
d) Överordnade	34
e) Kontors- och förvaltningspersonal	38
4. Arbete som bedrivs av staten	43
a) Principfrågor	44
b) Försvarsväsendet	45
c) Fångvården	47
d) Tullväsendet	48
e) Lots- och fyrväsendet	51
f) Postväsendet	53
g) Telegraf- och telefonväsendet	55
h) Statens järnvägar (med undantag för trafikpersonal)	56
i) Kraftverk m. m.	56
j) Vägväsendet m. m.	58
k) Lantmäteriväsendet	58
l) Kartverket	59
5. Trafikpersonal	59
a) Järnvägar	59
b) Bussar	65
c) Lastbilar	65
d) Droskor	65
e) Luftfart	66

6. Sjukvård m. m.	67
a) Kroppssjukhus	67
b) Sinnessjukhus	71
c) Ålderdomshem o. dyl.	74
7. Uppfostran och undervisning	76
8. Arbete som åligger portvakter	78
9. Skogs- och flottningsarbete	79
10. Torvupptagning	81
11. Skeppstjänst och fiske	82
12. Diverse övrig personal	83
a) Farmaceuter å apotek	83
b) Handelsresande och platsförsäljare	84
C. Speciallagarna	84
1. Lantarbetstidslagen	84
a) För- och nackdelar av en enhetlig lagstiftning ..	86
b) Antalsbegränsningen	87
c) Detaljfrågor	87
2. Detaljhandelslagen	89
3. Arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer ..	90
a) För- och nackdelar av en enhetlig lagstiftning ...	90
b) Detaljfrågor	92
D. Huvudbestämmelserna om arbetstidens reglering	93
1. Begreppet arbetstid (jour- och beredskapstjänst)	100
2. Ordinarie arbetstidens längd	103
3. Begränsningsperiodens längd	103
a) Huvudregeln	103
b) Regler för skiftarbete	103
c) Regler för arbete å sjukvårdsanstalter	104
d) Regler för arbete, som fortgår sön- och vardagar	104
e) Regler för arbete å hotell, restauranger och kaféer	104
4. Dygnsmaximum	105
a) Dygnsbegreppet	105
b) Ökning av dygnsmaximum	106
c) Dygnsmaximum för skiftarbete	108
5. Reglering av arbetstidens längd efter medgivande av Arbetarskyddsstyrelsen	110
a) Omfördelning av ordinarie arbetstid	110
b) Förlängning av ordinarie arbetstid	110
c) Arbetarskyddsstyrelsens åligganden enligt 5 §	111
6. Tid för nödfallsarbete	111

7. Övertid	112
a) Skyldighet att utföra övertidsarbete	112
b) Övertid för ungdom under 18 år	112
c) Tid för förberedelse- och avslutningsarbete	114
d) Allmän och extra övertid	115
8. Anteckning om arbetstid	118
E. Arbetstidsreglering enligt kollektivavtal	119
1. Allmänna synpunkter	124
2. Avtalslutande part	129
3. Rambestämmelserna för avtalsrätten och avtals innehåll	130
4. Ordinarie arbetstidens förlängning över 48 timmar per vecka	132
5. Reglering av arbetstiden då avtals giltighet upphör	132
6. Avtals tillämplighet gentemot av avtal obundna ...	132
a) Arbetsgivares skyldighet gentemot oorganiserade arbetstagare	132
b) Tillämpning av avtal utanför dess giltighetsområde	133
F. Arbetarskyddsstyrelsen och arbetstidslagen	134
1. Arbetsuppgifter	134
2. Sammansättning	136
3. Besvär rätt	139
G. Gränsdragningen i förhållande till arbetarskyddslagen ...	140
H. Straffbestämmelser	140
I. Övriga bestämmelser	141
1. Arbetsföreståndare	141
2. Konungens undantagsrätt	141
BBilaga III. Undersökning rörande övertidsarbetets omfattning	143
Bihang. Den procentuella fördelningen av helårsarbetarna efter antal utgjorda övertidstimmar per år, fördelade efter näringsgren, industrigrupp m. m.	151
BBilaga IV. Undersökningar över personalen vid Statens järnvägar, huvudsakligen avseende magsår förekomst och överliggningsförhållanden av Bo Bjerner, Åke Holm och Åke Swensson	155
Kapitel I. Materialet för sjuklighetsundersökningen	155
Kapitel II. Korttidssjukligheten vid Statens järnvägar ...	158
Kapitel III. Undersökning över frekvensen av magsjukdomar vid Statens järnvägar	167
Kapitel IV. Sjukdomar i hjärta och blodkärl	177
Kapitel V. Djurexperimentella undersökningar	179

	Kapitel VI. Dagarbete — Nattarbete	180
	Kapitel VII. Statens järnvägars överliggningsrum	184
	Kapitel VIII. Sammanfattning	193
Bilaga V.	Redogörelse för sjukligheten bland personalen å sjukhusens röntgen- och radiumavdelningar samt å laboratorier	196
Bilaga VI.	Redogörelse för undersökning angående arbetstidens längd för operationssköterskor av Inga Holmbäck	207
	Bihang. Genom Svensk sjuksköterskeförening gjord utredning angående operationssköterskornas jour-, beredskaps- och övertid	210
Bilaga VII.	P. M. angående vissa till arbetstidsutredningen ingivna förslag till yrkesgrupper, vilka bör erhålla arbetstidsförkortning	214
	A. Ugnsarbetare vid tegelbruken	214
	B. Vissa arbetare inom stenindustrien	215
	C. Plastarbetare m. fl.	217
	D. Arbetare i mejerier	217
	E. Arbetare inom sprängämnesindustrien	219
	F. Arbetare sysselsatta med giftiga eller eljest hälsofarliga ämnen	219
	G. Personal som manövrerar hamnkranar	221
	H. Byggnadsarbetare	222
	I. Viss personal inom hotell- och restaurangnäringen	222
	J. Personal inom sinnessjukvården	224
	K. Personal vid fångvårds-, alkoholistvårds- och ungdomsvårdsanstalter	224
	L. Minderåriga	224
	M. Övriga yrkesgrupper	225
	Bihang. Förteckning över yrkesgrupper vilka föreslagits erhålla förkortad arbetstid	226
Bilaga VIII.	Redogörelse för uttalanden från industriläkare rörande gjuteriarbetarnas arbetsförhållanden och deras behov av förkortad arbetstid	229
	A. Sjuklighetens omfattning	229
	B. Är arbetet i gjuterierna särskilt pressande?	231
	C. Silikoserisken och behovet av förkortad arbetstid	232

Arbetstidsutredningens preliminära förslag till ny

Arbetstidslag

1 kap. Lagens tillämpningsområde

Häri genom förordnas som följer:

1 §.

Denna lag äger, med de inskränkningar nedan angivas, tillämpning å varje arbete, till vilket arbetstagare användes för arbetsgivares räkning.

I denna lag förstås med arbetstagare envar, som utför arbete för annans räkning utan att i förhållande till denne vara att anse såsom självständig företagare, och med arbetsgivare envar, för vilkens räkning arbete utföres av sådan arbetstagare utan att mellan dem står någon tredje person, vilken såsom självständig företagare åtagit sig att ombesörja arbetets utförande.

2 §.

Från lagens tillämpning undantagas

- a) arbete, som utföres i arbetstagarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande,
- b) arbete, som till sin natur är så oregelbundet, att det icke kan förläggas till bestämda tider,
- c) arbete, som är att hänföra till skeppstjänst, samt
- d) fiske.

Såsom arbetstagare skall vid tillämpning av denna lag ej räknas:

- a) medlem av arbetsgivarens familj,
- b) företagsledare, arbetsledare eller annan arbetstagare i överordnad ställning,
- c) förvaltningspersonal, kontorspersonal inom andra områden än detaljhandeln eller personal, som har till uppgift att bereda undervisning, uppfostran eller tillgodose annat därmed jämförligt behov,
- d) farmaceut anställd å apotek,
- e) handelsresande eller platsförsäljare.

3 §.

På begäran av domstol, allmän åklagare, yrkesinspektör, bergmästare eller den, vars rätt därav beröres, åligger det arbetarskyddsstyrelsen att avgöra, huruvida lagen är tillämplig å visst arbete eller viss arbetstagare.

Är mål, som handlägges vid domstol, beroende av fråga, varom i första stycket förmäles, skall domstolen hänskjuta frågan till arbetarskyddsstyrelsen, när part sådant äskar eller domstolen finner det nödigt; och må dom i målet ej meddelas, förrän arbetarskyddsstyrelsens beslut kommit domstolen tillhanda.

2 kap. Ordinarie arbetstid

4 §.

1 mom. Arbetsgivare må icke använda arbetstagare till arbete under längre tid än, raster oräknade, 48 timmar under loppet av en vecka eller, om arbetet regelmässigt bedrivs såväl vardag som sön- och helgdag, 96 timmar under loppet av två veckor i följd. Arbetstid, varom här sägs, benämnes *ordinarie arbetstid*.

Beträffande arbete, som bedrivs med regelbunden skiftindelning, må annan ordinarie arbetstid än nyss angivits tillämpas, såvitt därigenom icke uppkommer längre

sammanlagd arbetstid för en tidrymd av högst 4 veckor, än att den motsvarar 48 timmar i veckan. Vad nu sagts skall även gälla arbete, som har till ändamål att bereda sjukvård, ändock att arbetet ej bedrivs med regelbunden skiftindelning.

2 mom. Den ordinarie arbetstiden må ej något dygn, raster oräknade, överstiga 10 timmar. Dygnet räknas från klockan 0.

Utän hinder av vad i första stycket stadgas må arbetsgivare under ett dygn i veckan använda arbetstagare till arbete under högst 11 timmar.

Vad i första och andra styckena sägs om dygn skall å arbete inom hotell-, restaurang- och kaféerelse i stället gälla en tidrymd av 24 timmar, räknad från klockan 6 ena dagen till samma tid följande dag.

5 §.

1 mom. Arbetarskyddsstyrelsen må, när skäl därtill äro, medgiva annan fördelning av den ordinarie arbetstiden än som följer av begränsningarna i 4 §, dock ej i vidare mån än att arbetstiden för viss tidrymd, som ej får omfatta mera än 12 månader i följd, genomsnittligen uppgår till högst 48 timmar under loppet av en vecka.

2 mom. Arbetarskyddsstyrelsen må därjämte medgiva förlängning av den ordinarie arbetstiden utöver de i 4 § angivna begränsningarna, därest arbetet medför synnerligen ringa ansträngning eller pågår allenast under kortare tid, eller, utan att så är fallet, viktiga skäl finnas till åtgärden.

3 mom. Undantag från de i 4 § angivna begränsningarna må ock medgivas av arbetarskyddsstyrelsen, då det av uttalanden av arbetstagarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetstagare, som skulle beröras av undantaget, finner detsamma önskvärt.

4 mom. Vid meddelande av eftergift, varom i denna paragraf avses, skall arbetarskyddsstyrelsen beakta, att därav berörd arbetstagare ej utsättes för överansträngning, ohälsa eller oskäligen inkräkning i fritiden.

3 kap. Tid för nödfallsarbete

6 §.

1 mom. Har natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller ock medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada å liv, hälsa eller egendom, må arbetstagare, i den mån det är nödigt med hänsyn till berörda förhållande, användas till arbete utöver ordinarie arbetstid (*nödfallsarbete*). Om sådant arbete samt dess anledning, omfattning och varaktighet åligger det arbetsgivaren att senast inom två dygn från dess början göra anmälan till arbetarskyddsstyrelsen.

Nödfallsarbete må icke fortsättas utöver sist angivna tid, utan att tillstånd därtill sökts hos arbetarskyddsstyrelsen. Angående dylik ansökan har nämnda myndighet att ofördröjligen meddela beslut.

Anmälan eller ansökan, varom här är sagt, må anses gjord, när densamma i betalt brev avlämnats till posten.

2 mom. Beträffande djurskötsel må arbetstagare utan sådan anmälan eller ansökan, som i 1 mom. sägs, användas till nödfallsarbete, därest arbetet föranledes av födelser, sjukdomsfall eller olycksfall bland djuren.

4 kap. Övertid

7 §.

1 mom. I andra fall än som avses i 6 § må arbetsgivare använda arbetstagare till arbete utöver ordinarie tid (*arbete å övertid*) under villkor, som i denna paragraf sägs.

2 mom. Till sådana förberedelse- eller avslutningsarbeten, som för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den ordinarie arbetstiden, må nödigt antal arbetstagare användas å övertid under högst 6 timmar under loppet av en vecka eller, om arbetet regelmässigt bedrivs såväl vardag som sön- och helgdag, under högst 12 timmar under loppet av två veckor i följd. Vad nu sagts skall även gälla vakttjänst, som anordnas inom trädgårdsskötseln, betjäning av kunder, som vid stängning av försäljningslokal, rakstuga, frisersalong, fotografiateljé eller badinrättning befinna sig i lokalen, samt betjäning av gäster, som vid upphörande av servering befinna sig inom det för serveringen avsedda området.

3 mom. Finner arbetsgivare eljest nödigt att använda arbetstagare till arbete å övertid, vare därtill berättigad för högst 40 timmar under loppet av minst 4 veckor i följd och 180 timmar under loppet av ett kalenderår eller vad angår jordbruket och trädgårdsskötseln under loppet av 12 månader i följd.

Övertid, varom här är fråga, må även, med iakttagande av motsvarande begränsning, beräknas för kortare tidrymd än 4 veckor; åliggande det i sådant fall arbetsgivaren att på förhand i journal eller annan handling, vari anteckning enligt 8 § skall göras, anteckna ej mindre dagen, då dylik övertid skall börja tillämpas, än även den tidrymd, för vilken beräkningen skall ske.

4 mom. Är ytterligare övertid av trängande behov påkallad, må sådan, dock för högst 120 timmar under loppet av ett kalenderår eller vad angår jordbruket och trädgårdsskötseln under loppet av 12 månader i följd, medgivas av arbetarskyddsstyrelsen.

5 mom. Till arbete å övertid må endast användas arbetstagare, som fyllt 18 år. Arbetarskyddsstyrelsen må dock, när skäl därtill äro, lämna medgivande till att arbetstagare, som ej fyllt 18 år, användes till dylikt arbete.

Vad i första stycket stadgas skall ej gälla inom jordbruket och trädgårdsskötseln samt detaljhandeln.

6 mom. Vid meddelande av eftergift, varom i denna paragraf avses, skall arbetarskyddsstyrelsen beakta enahanda omständigheter som angivas i 5 § 4 mom.

Arbetsgivaren skall tillse, att icke arbetstagaren till följd av arbete å övertid utsättes för överansträngning eller ohälsa.

5 kap. Anteckning om arbetstid m. m.

8 §.

Arbetsgivare, som använder arbetstagare till nödfallsarbete eller till arbete å övertid, vare skyldig föra anteckning om dylik arbetstid. Arbetarskyddsstyrelsen har att utfärda erforderliga föreskrifter härom.

Arbetstagare äger rätt att själv eller genom utsedd representant taga del av de anteckningar, som arbetsgivaren enligt första stycket har att föra. Detsamma gäller beslut som av arbetarskyddsstyrelsen delgives arbetsgivare med stöd av denna lag.

6 kap. Reglering av arbetstiden genom kollektivavtal

9 §.

1 mom. Arbetsgivare och arbetstagare må träffa överenskommelse om reglering av ordinarie arbetstid och av övertid i den ordning och under de villkor i övrigt, som angivas i 2 mom. av denna paragraf. Föreligger dylik överenskommelse, gäller den i stället för vad i 4, 5, 7 och 8 §§ stadgas.

2 mom. Överenskommelse, som i 1 mom. sägs, skall ha form av kollektivavtal och skall å arbetstagsresidan ha slutits eller godkänts av organisation, som enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse som huvudorganisation.

Avtalet skall reglera såväl den ordinarie arbetstiden som den övertid, som skall kunna uttagas.

Vid regleringen av den ordinarie arbetstiden skola de begränsningar iakttagas, som stadgas i 4 § 2 mom. I övrigt må den ordinarie arbetstiden regleras på sätt i varje fall finnes lämpligt, dock ej annorledes än att arbetstiden, raster oräknade, under viss tidrymd, som ej får omfatta mera än 12 månader i följd, genomsnittligen uppgår till högst 48 timmar under loppet av en vecka.

Vid reglering av övertiden skola de begränsningar iakttagas, som stadgas i 7 § 2 mom. I övrigt skall regleringen av övertiden ske på sådant sätt, att därigenom icke för någon arbetstagare uppkommer längre övertid än sammanlagt 300 timmar under loppet av 12 månader i följd. Tillika skall iakttagas, att övertiden, utom vad angår jordbruket och trädgårdsskötseln samt detaljhandeln, blott får avse arbetstagare, som fyllt 18 år.

3 mom. Uppkommer fråga om sådan förlängning av den ordinarie arbetstiden, att den under en tidrymd av högst 12 månader i följd genomsnittligen överstiger 48 timmar under loppet av en vecka, eller vad angår andra områden än jordbruket och trädgårdsskötseln samt detaljhandeln om användande till arbete å övertid av arbetstagare, som ej fyllt 18 år, skall frågan, där kollektivavtalet så medger, prövas och avgöras av arbetarskyddsstyrelsen med beaktande av de omständigheter som angivas i 5 § 4 mom.

4 mom. Innefattar kollektivavtal reglering av arbetstiden, som i något avseende överskrider de gränser, inom vilka arbetstiden enligt 2 och 3 mom. må regleras, vare avtalet i sådan del ogillt.

10 §.

Föreligger kollektivavtal, varom stadgas i 9 §, må det av arbetsgivare, som är bunden av avtalet, efter överenskommelse tillämpas jämväl beträffande arbetstagare, vilken icke omfattas av kollektivavtalet men sysselsättes i sådant arbete för vilket avtalet gäller.

Har inom visst verksamhetsområde träffats kollektivavtal, som i första stycket sägs, och berör avtalet flertalet arbetstagare inom området, må arbetarskyddsstyrelsen medge, att arbetsgivare, som ej är bunden av avtalet, äger tillämpa den i avtalet föreskrivna regleringen av arbetstiden beträffande hos honom i sådant arbete för vilket avtalet gäller sysselsatta arbetstagare.

7 kap. Allmänna bestämmelser

11 §.

Tillsyn å efterlevnaden av denna lag utövas av arbetarskyddsstyrelsen. Därvid skall i tillämpliga delar lända till efterrättelse vad som finnes stadgat rörande tillsyn å efterlevnaden av arbetarskyddslagen den 3 januari 1949.

I annan fråga rörande lagens tillämpning än som avses i 3 § har arbetarskyddsstyrelsen att på begäran av domstol, allmän åklagare, yrkesinspektör, bergmästare eller den vars rätt beröres av frågan avgiva utlåtande.

Till ledning vid tillämpningen av lagen äger arbetarskyddsstyrelsen meddela råd och anvisningar.

12 §.

I handläggningen hos arbetarskyddsstyrelsen av ärende rörande tillämpningen av denna lag eller med stöd av densamma meddelad föreskrift skola, i den ordning och omfattning Konungen bestämmer, deltaga särskilda ledamöter, utsedda efter förslag av rikssammanslutningar av arbetsgivare och av arbetstagare.

Över arbetarskyddsstyrelsens beslut i ärende enligt denna lag må klagan ej föras.

13 §.

Använder arbetsgivare arbetstagare till arbete i strid mot vad i denna lag är stadgat eller mot föreskrift, som meddelats med stöd av lagen, straffes med dagsböter. Var

arbetstagaren under 18 år, vare den som har vårdnaden om arbetstagaren, där användandet skett med hans vetskap och vilja, förfallen till böter, högst etthundra kronor.

Försummar arbetsgivare att fullgöra anmälningsskyldighet, som föreskrives i 6 § 1 mom., eller att iakttaga vad enligt 8 § åligger honom, straffes med dagsböter. Har arbetsgivaren mot bättre vetande lämnat oriktig uppgift i anteckning, som avses i 8 §, straffes med dagsböter ej under fem.

Böter tillfalla kronan.

14 §.

Beträffande arbete, som bedrivs av staten eller av kommun eller hushållnings-sällskap, skall vad i denna lag är stadgat angående arbetsgivare gälla arbetsföreståndaren.

Lag samma vare där arbetarskyddsstyrelsen efter framställning av arbetsgivare godtagit viss person som arbetsföreståndare i arbetsgivarens ställe.

15 §.

Under utomordentliga förhållanden äger Konungen beträffande visst arbete eller visst arbetsområde föreskriva av förhållandena påkallat undantag från lagens tillämpning.

16 §.

Närmare föreskrifter angående tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen.

17 §.

Där i lag eller författning stadgas ytterligare begränsning beträffande arbetstagares användande till arbete än vad som följer av denna lag, skall sådan begränsning lända till efterrättelse.

Denna lag träder i kraft den ..... från och med vilken dag lagen om arbetstidens begränsning, lantarbetstidslagen, arbetstidslagen för detaljhandeln och arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer skola upphöra att gälla.

(Ett tillägg kan bli erforderligt av innebörd att under en övergångstid bestämmelserna i 4 § lantarbetstidslagen skola gälla i stället för 4 § i den nya lagen.)

Redogörelse för remissyttrandena över arbetstidsutredningens preliminära förslag till ny arbetstidslag

A. Inledning

I. Allmänna synpunkter

Utredningens förslag är i principiellt hänseende föremål för både tillstyrkan och kritik. Emellertid är det blott ett fåtal av remissinstanserna som kommer med mer allmänna synpunkter. Starkt positiv är t. ex. *Medicinalstyrelsen*, som erinrar om att styrelsen i yttrande 1950 bl. a. anförde, att som mål för en mer långsiktig politik på detta område borde uppställas enhetliga bestämmelser för alla arbetare, oavsett om de arbetar hos staten, hos kommunala arbetsgivare eller hos privata. Styrelsen uttalar » — — — det är med tillfredsställelse styrelsen hälsar det nu föreliggande förslaget, vilket i nämnda hänseenden tillmötesgår styrelsens då uttalade och alltjämt omfattade önskemål». *Arbetarskyddsstyrelsen* anser, att de föreslagna reglerna innebär försämringar för arbetstagarna i flera avseenden jämfört med nuvarande lagstiftning, men uttalar å andra sidan, att detta torde vara nödvändigt om man vill nå fram till en enhetlig lag för allt arbete. I yttrandet heter det: »Arbetarskyddsstyrelsen är för sin del betänksam, även om försämringarna övervägande torde vara av formell natur och dessutom motväges av den möjlighet till partsöverenskommelser som utredningen föreslagit.»

Länsstyrelsen i Stockholms län uttalar, att en arbetstidslagstiftning enligt länsstyrelsens uppfattning i princip bör täcka alla delar av arbetslivet, där behov av ett sådant socialt rättsskydd gör sig gällande. Ungefär samma synpunkter anföres av *Länsstyrelsen i Kopparbergs län*.

Generalpoststyrelsen däremot uttalar, att arbetsförhållandena på de olika verksamhetsområdena, som kan komma i fråga, är så skiftande, att det inte går att inordna dem under gemensamma arbetstidsbestämmelser. För att detta skulle kunna ske, måste antingen lagen vara så allmänt hållen, att den ej skulle fylla sin funktion som skyddslag, eller också vara så utformad att den skulle nödvändiggöra dispenser i så stor utsträckning, att bestämmelserna bleve illusoriska.

Stadskollegiet i Stockholm uttalar, att en översyn av den nuvarande arbetstidslagen och de efter mönster av denna uppbyggda särskilda arbetstidslagarna utan tvekan är motiverad.

Kommerskollegium framhåller, att den allmänna bestämningen av arbetstiden till högst 48 timmar per vecka, som behållits av utredningen, icke mött invändningar från de organisationer som yttrat sig till kollegiet. Kollegiet kan därför tillstyrka förslaget i detta hänseende. Däremot vänder man sig mot förslaget om förkortning av övertiden. Liknande synpunkter framföres av en del handelskammare, t. ex. *Östergötlands och Södermanlands, Smålands och Blekinge, Gotlands, Skånes* samt *Västergötlands och norra Hallands handelskammare*, liksom även av *Sveriges köpmannaförbund*.

Kooperativa förbundet yttrar sig i tillstyrkande riktning och uttalar, att den allmänna utvecklingen på arbetsmarknaden ställer ökade krav på likställighet

i olika avseenden, ej minst beträffande reglerna för arbetstidens längd och begränsning. Förbundet tycker, att sådana krav i princip blir väl tillgodosedda genom utredningens förslag. Däremot anser förbundet i likhet med andra instanser, att reducering av den maximala arbetstiden icke är påkallad, särskilt med hänsyn till bestämmelserna i lagförslagets kapitel 6.

Svenska arbetsgivareföreningen anknyter till arbetstidslagens karaktär av skyddslagstiftning. Man bör därför väga betydelsen av skydd mot arbetskraftens onödiga förslitning mot det ur samhällets synpunkt synnerligen viktiga kravet på upprätthållande av hög produktivitet som grunden för en fortlöpande standardhöjning. Föreningen uttalar följande: »Föreningen vänder sig mot den tendens som präglar arbetstidsutredningens motivering att största hänsyn bör tagas till arbetstagarnas önskemål om största möjliga fritid. Denna utredningens benägenhet att i första hand tillgodose arbetstagarsidans intressen och att närmast ge lagen karaktär av fritidslag framkommer tydligast i förslagets § 5 mom. 4, där utredningen beträffande rätten att uttaga viss övertid såsom ett särskilt hinder uppställt 'oskäligen inkräkning i fritiden'.»

Järnbruksförbundet tar upp till behandling frågan om en revision av arbetstidslagstiftningen är av behovet påkallad. Avgörandet beror enligt förbundet på om det förekommer missförhållanden, som man ej kan komma till rätta med inom gällande lagstiftnings ram eller också på om förhållandena utvecklats så så att större frihet kan lämnas åt arbetsgivare och arbetstagare att själva bestämma om arbetstiden. Inom järnbrukens område föreligger enligt Järnbruksförbundets uppfattning icke några missförhållanden ifråga om arbetstidens förläggning som fordrar ny lagstiftning, och behovet härav torde ej heller vara trängande på andra håll inom industrien. Däremot torde önskemål att lätta på lagens band ifråga om arbetstiden kunna innebära ett motiv för ändrade bestämmelser åtminstone vad gäller den avtalsmässigt organiserade industrien. *Föreningen skogsarbeten* uttalar som sin uppfattning, att lagstiftningen ej bör utvidgas mer än vad skyddsbehovet påkallar samt att sådan detaljändring av den nuvarande lagstiftningen icke bör ske som gör dennas tillämpning vid skiftande arbetsförhållanden mindre anpassbar än vad nu är fallet. *Värmlands och västra Bergslagens skogsarbetsgivareförening* påminner om att flottningsarbetet nyligen inordnats under den allmänna arbetstidslagen. Föreningen påtalar »det olustiga i så täta ändringar av arbetstidsbestämmelserna för en näringsgren».

Några remissinstanser uttalar särskild tillfredsställelse med den större handlingsfrihet som utredningens förslag innebär. Sälunda yttrar *Sveriges konfektionsindustrieförbundet*: »Föreliggande förslag innehåller beträffande den ordinarie arbetstidens förläggning och arbetstidens reglering genom kollektivavtal vissa bestämmelser av stort intresse. I båda dessa avseenden åsyftas uppenbarligen att skapa större handlingsfrihet för de lokala parterna och därmed större möjligheter till anpassning av arbetstiden efter de speciella önskemålen inom varje bransch. Vi vill därför ur konfektionsindustriens synpunkt i princip biträda utredningens förslag i dessa delar.» *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation* efterlyser uttalanden både i utredningen och direktiven som tillräckligt framhåller den snabba utveckling som ägt rum ifråga om organisationsväsendet på arbetsmarknaden samt det faktum att parter genom förhandlingar träffar överenskommelser i alla frågor av betydelse rörande anställning och arbetsförhållanden. Den sociala betydelsen av gällande arbetstidslagstiftning har därigenom enligt organisationens mening efter hand väsentligt försvagats.

Avtalsnämnden för statsägda bolag upptar ett särskilt yttrande i utrednings-

promemorian till behandling, nämligen det som har följande lydelse: »Ur hälsosynpunkt är utan tvivel ledighet under sommaren att föredraga framför motsvarande ledighet under den mörka delen av året. Möjligen kan ett undantag göras för vintern och förvåren, men endast i sådana fall då möjlighet föreligger till vintersport.» Avtalsnämnden anser detta uttalande alltför kategoriskt. Det kan ha en ofördelaktig verkan, när det gäller att organisera arbeten på lämpligt sätt, om det i samma form ingår i utredningens slutliga betänkande. Nämnden anför bl. a.:

»Förutom att det i olika delar av landet och för olika personer kan råda delade meningar om lämpligaste tiden för förläggningen av eventuellt uppkommande ledighet kommer även här vissa samhällsekonomiska synpunkter in. Sålunda torde det t. ex. i Norrland vara nödvändigt att under den tid hamnarna är isfria utnyttja deras kapacitet så långt som möjligt. Vissa arbeten kan helt enkelt icke heller utföras annat än under sommartid. Slutligen torde man i detta sammanhang gentemot utredningens ovannämnda argumentering kunna anföra, att mörker, kyla och solbrist kan göra det angeläget att i vissa fall förkorta arbetstiden under den mörkaste delen av året i stället för på sommaren.»

Svenska landstingsförbundet ansluter sig visserligen i princip till utredningens uppfattning att såvitt möjligt alla arbetstagare bör tillförsäkras skyddet av en arbetstidslagstiftning. Men förbundet understryker å andra sidan starkt, att en sådan lagstiftning icke bör utformas så att den kan äventyra livsviktiga samhällsfunktioner. *Svenska stadsförbundet* går med på att en revision av lagstiftningen är påkallad av flera skäl och att allmänna arbetstidslagen med dess snäva detaljreglering med fördel borde kunna avlösas av smidigare bestämmelser.

Landsorganisationen gör icke något direkt principuttalande i sitt remissyttrande. Detta måste emellertid ses mot bakgrunden av att LO i skrivelser den 5 mars 1945 och den 3 mars 1946 till Chefen för socialdepartementet fört fram förslag om en revision av arbetstidslagstiftningen. Man kan således utgå från att LO i princip ansluter sig till en revision av arbetstidslagstiftningen.

Några av remissinstanserna fäster uppmärksamheten på speciella problem, som man anser bör beaktas av utredningen.

Järnvägsstyrelsen pekar på personalens benägenhet att skaffa sig extra arbete under fritiden i huvudanställningen.

Ett liknande spörsmål upptages till behandling av *Byggnadsstyrelsen*, som vill att det i lagen skall införas bestämmelser, som möjliggör för en arbetsgivare att anställa en arbetstagare för att vid sidan av sina ordinarie arbetsuppgifter utföra vissa extra arbeten för arbetsgivarens räkning. Under alla förhållanden bör Arbetarskyddsstyrelsen ha möjlighet att medge en sådan anställning. Detta ser Byggnadsstyrelsen mot bakgrunden av att det händer, att statens arbetare på fritid kan tjänstgöra som värmeledningsskötare e. dyl., vilket är mycket vanligt i landsorten. Man vill undvika att den nya lagstiftningen förhindrar anställande av personal från andra statliga verksamhetsområden för dylikt extra arbete.

En annan fråga behandlas av *Statskontoret*, som understryker, att hänsyn i samband med lagstiftningen måste tagas till personalens löneförhållanden. Inom statsförvaltningen har nämligen personalens effektiva arbetstid och förekommande beredskapstjänstgöring påverkat bestämningen av löneförmånerna. Man anser det därför av synnerlig vikt, att de nya bestämmelserna icke leder till begränsning av arbetstiden annat än i samband med en reglering av löneförmånerna.

En annan speciell synpunkt framföres av *Svenska lotsförbundet*. Förbundet yrkar nämligen på att i lagen måtte intagas en skyddsbestämmelse mot överansträngning i tjänsten. Denna bestämmelse vill man skall gälla även arbetstagare, som undantages från lagens tillämpning i övrigt.

Svenska tullmannaförbundet påpekar, att det är nödvändigt för att bevara lagens karaktär av åttatimmarsdag och, att det i lagen tydligt och klart utsäges att arbetstiden skall begränsas till en tidsrymd motsvarande åtta timmar per vardag.

2. Arbetstidslagarnas sammanslagning

I promemorian anföres: »Utredningen har enligt direktiven att undersöka, huruvida det kan anses lämpligt, att i den allmänna arbetstidslagen inrymma en laglig reglering av arbetstiden på de områden där för närvarande speciallagstiftning gäller. De lagar vilkas avskaffande det skulle kunna bli fråga om är detaljhandelslagen, arbetstidslagen för hotell och restauranger samt lantarbetstidslagen. Däremot anser utredningen att sjöarbetstidslagen bör bibehållas.

Det kan förtjäna påpekas, att den nu gällande allmänna arbetstidslagen har ett mycket stort tillämpningsområde och att inom detta synnerligen skiftande arbetsförhållanden är rådande. Trots detta har det varit icke endast möjligt utan även lämpligt att införa dem under en och samma lag. Något krav på särskild lagstiftning för en viss grupp arbetstagare fallande under denna lag har utredningen veterligt icke framförts. Utredningen vill erinra om att statsmakterna år 1950 beslöt utsträcka denna lags tillämpningsområde till en grupp arbetstagare med så ytterligt speciella arbetsförhållanden som flottningsarbetare. Avsikten med undersökningarna på dessa områden är att få belyst, huruvida de nämnda speciallagarna kan avskaffas. Förhållandena inom de områden, där dessa lagar för närvarande tillämpas, är emellertid stundom sådana att vissa specialbestämmelser blir erforderliga. I viss utsträckning har särbestämmelser för en del verksamhetsområden medtagits. Detta är i och för sig ingen nyhet; sådana finnes redan i viss utsträckning i den nuvarande allmänna arbetstidslagen. Ett exempel härpå erbjuder de särskilda bestämmelserna för arbetstidens reglering vid skiftarbete.»

Långt ifrån alla remissinstanser uttalar sig i den principiella frågan om arbetstidslagarnas sammanslagning. Man torde kunna utgå ifrån, att, då frågan icke närmare beröres, vederbörande ej har något att erinra emot en dylik sammanslagning. Bland de myndigheter, som yttrat sig i principfrågan, märkes *Arbetsmarknadsstyrelsen*, som tillstyrker en sammanslagning av arbetstidslagarna. Ej heller *Arbetskyddsstyrelsen* har något att erinra däremot. En ledamot yttrar emellertid: »Då den planerade centraliseringen av arbetstidslagstiftningen icke kan genomföras utan försämringar i förhållande till såväl hittills gällande speciallagar som till allmänna arbetstidslagen, yrkar jag avslag på centraliseringen och föreslår att särskilda lagar upprättas för olika ifrågavarande områden.» *Länsstyrelsen i Stockholms län*, som är den enda av länsstyrelserna som tar mer uttrycklig ställning till frågan, uttalar:

»Länsstyrelsen vill även ge sin anslutning till tanken att i en lag sammanföra den nuvarande allmänna arbetstidslagen och flertalet speciallagar i ämnet. Härigenom skulle en ur olika synpunkter önskvärd enhetlighet och likformighet garanteras. Erfarenheten ger nämligen vid handen, att lagar, tillkomna vid olika tidpunkter, ej sällan i likartade ämnen uppvisar skiljaktigheter, vilka icke är sakligt motiverade. Därest för visst arbetsområde särskilda bestämmelser i ett eller flera hänseenden erfordras, kan de lämpligen upptagas såsom undantag utan att enhetligheten i stort därför går förlorad. Länsstyrelsen delar emellertid utredningens åsikt, att sjöarbetstidslagen på grund av dess speciella karaktär bör bibehållas.»

Kommerskollegium uppehåller sig i likhet med flera andra remissinstanser särskilt vid principfrågan i den mån den rör detaljhandeln och hotell och restauranger och uttalar, att de särskilda förhållandena beträffande detaljhandeln och hotell- och restaurangnäringen närmast synes tala för ett bibehållande av dessa speciallagar. Men om det likväl skulle anses önskvärt att sammanföra all nuvarande arbetstidsreglering utom på sjöfartens område i en arbetstidslag, bör i en dylik lag införas sådana bestämmelser, att i huvudsak de nuvarande av speciella omständigheter betingade arbetstidsföreskrifterna för detaljhandeln och för hotell och restauranger bibehålles.

Inom handelskamrarna råder olika uppfattningar. Å ena sidan uttalar *Handelskammaren i Göteborg*: »Kan man sammanföra arbetstidsbestämmelserna i en lag samtidigt som sådana uppmjukningar göres som är nödvändiga för att inpassa de ifrågavarande specialområdena inom lagen är detta givetvis en förenkling, som i flera avseenden måste vara till fördel.» *Norrbottnens och Västerbottnens läns handelskammare* uttalar sig också för speciallagarnas avskaffande. *Västergötlands och norra Hallands handelskammare* å andra sidan anser, att speciallagstiftning bör tillämpas så snart avgörande praktiska hänsyn kräver. Det måste betraktas som ett intresse av underordnad betydelse att åstadkomma lika arbetstidsförhållanden för alla arbetstagare. Produktionsintresset, kombinerat med ett rätt skydd för arbetskraften, bör i stället vara utslagsgivande. *Sveriges köpmannaförbund* yttrar:

»Förslaget att slopa de nuvarande speciallagarna synes, sett på längre sikt, föranleda allvarliga betänkligheter, särskilt i de fall där arbetstiden är reglerad enligt särskild lagstiftning. I den mån betydelsefulla regler i de nu gällande speciallagarna bedömts vara av sådan vikt, att de även i fortsättningen bör gälla, har de blivit inrymda i lagförslaget och där erhållit karaktär av special- eller undantagsbestämmelser. Innehållet i den nu gällande arbetstidslagen för detaljhandeln har sålunda blivit förhållandevis väl beaktat i lagförslaget, varför detta ur formella synpunkter framstår som fullt acceptabelt. Efter tillkomsten av en enhetlig lag torde det dock komma att framstå som angeläget att icke genom införande av ytterligare special- eller undantagsbestämmelser låta den eftersträfvade karaktären av en enhetlig lagstiftning gå förlorad. En nivellering av reglerna för arbetstidens reglering torde därför vara mera trolig än att de verksamhetsområden, för vilka speciallagar i dag gäller, skulle i en enhetlig arbetstidslag få ytterligare utrymme för special- eller undantagsbestämmelser, även om detta framstode som berättigat eller nödvändigt, antingen därför att nya specialbestämmelser avvikande från de allmänna reglerna påkallades eller därför att den enhetliga lagstiftningen undergått ändringar, som icke borde bli tillämpliga för ett eller flera av ifrågavarande särskilda verksamhetsområden. Förbundet finner det sålunda visserligen vara både lämpligt och önskvärt att såvitt möjligt enhetliga bestämmelser gäller för arbetstidens reglering men anser med hänsyn till de speciella förhållanden, som alltjämt förekommer på de områden, som regleras av speciallagarna, att förutsättningar för att ernå en enhetlig arbetstidslag icke föreligger.»

Inom arbetsgivareorganisationerna är liksom inom handelskamrarna båda uppfattningarna företrädda. *Svenska arbetsgivareföreningen* t. ex. anför:

»Lämpligheten av att sammanföra flertalet nu gällande specialarbetstidslagar till en gemensam lag bör enligt föreningens uppfattning främst bedömas med hänsyn till om arbetsförhållandena inom olika näringsgrenar är så likartade, att åtgärden befinnes praktisk ur produktionens synpunkt. Mindre avseende torde böra fästas vid önskemålet att i möjligaste mån skapa enhetliga arbetsförhållanden för alla arbetstagare, oberoende av i vilken näring de är sysselsatta. Det är oegentligt att med åberopande av rättvisesynpunkter under en och samma lag hänföra arbetsuppgifter, som utföres under helt olika betingelser. Det förefaller verklighetsfrämmande att i arbets-

hänseende jämställa till exempel en stor mekanisk industri, ett mindre lantbruk, ett hotell eller ett distributionsföretag.»

Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp understryker vikten av att en separat arbetstidslagstiftning bibehålles för sjö- och lantarbete med hänsyn till de särskilda arbetsförhållandena där. *Svenska lantarbetsgivareföreningen* uppehåller sig huvudsakligen vid konsekvenserna av lantarbetstidslagens inordnande under den allmänna arbetstidslagen (se vidare under C. Speciallagarna 1) men yttrar allmänt beträffande speciallagarnas sammanslagning:

»Utredningens förslag att slopa speciallagstiftningen på lantbrukets område inger allvarliga betänkligheter. Då man har att bedöma huruvida det kan vara lämpligt att skapa en enhetlig arbetstidslag, måste det utslagsgivande vara om arbetsförhållandena inom olika områden är så likartade, att en sådan likriktning är möjlig och praktisk ur produktionens synpunkt. Önskemål om att skapa enhetliga arbetsförhållanden för alla arbetstagare, oavsett inom vilken näring dessa är sysselsatta, kan för denna frågas bedömande ej få vara enbart eller ens huvudsakligen avgörande. Vid bedömandet av möjligheterna att åstadkomma en dylik gemensam lagstiftning måste man i första hand beakta de betingelser, under vilka arbetet utföres. Angelägenheten av att genomföra för flertalet arbetstagare enhetliga bestämmelser måste vid en objektiv bedömning av sakfrågan vägas mot de praktiska konsekvenserna av en sådan lagändring och ställas i beroende av dessa.»

Några arbetsgivareorganisationer har en mot ovannämnda avvikande uppfattning. Hit hör *Sveriges verkstadsförening*, som uttalar: »Som ett allmänt omdöme vill vi nämna, att vi finner förslaget om slopande av de olika speciallagarna om arbetstidens begränsning för olika branscher tilltalande. Vi vill därför varmt förorda förslaget i stort.» *Järnbruksförbundet* anser det rationellt, att speciallagarna inarbetas i den allmänna lagen under förutsättning, att de enskilda näringarnas intressen tillgodoses. Som motiv för en omläggning av hela lagstiftningen torde detta önskemål, enligt förbundet, dock ej ensamt vara tillfyllest. Liknande synpunkter framhålls av *Föreningen skogsarbeten*.

Inom arbetstagareorganisationerna är man gynnsamt inställd till arbetstidslagarnas sammanslagning, ehuru under den tysta eller uttalade förutsättningen att det speciella skydd som arbetstagarna eventuellt åtnjuter genom speciallagarna ej går förlorat. *Landsorganisationen* uttalar:

»Frågan om lagstiftningens förenhetligande är tydligen inte någon från praktisk synpunkt mera väsentlig fråga. De skäl som talar för en enhetlig reglering är närmast av psykologisk natur. Mot dessa hänsyn måste vägas intresset av att lagregleringen inte alltför mycket kompliceras och tynges av särbestämmelser med tillämpning endast på vissa grupper av arbetstagare. Vid en enhetlig reglering torde dylika särbestämmelser vara ofrånkomliga. Det synes emellertid inte omöjligt att på den vägen utan alltför stor belastning av lagtexten tillgodose även de speciella intressen, som hänför sig till hotell- och restaurangnäringen och som närmare utvecklats i arbetsgivar- och personalorganisationernas gemensamma PM den 11 september 1951; vissa av de där anförda synpunkterna har utredningen sökt beakta redan i remitterade förslaget. Skulle utredningen emellertid vid fortsatt övervägande av frågan komma till resultatet att hotell- och restaurangpersonalens inordnande under en allmän arbetstidsreglering skulle vara förenat med alltför stora lagtekniska eller praktiska olägenheter, har LO för sin del intet att erinra mot att speciallagstiftningen för detta område tills vidare bibehålles.»

Svenska handelsarbetareförbundet anser, att några principiella invändningar knappast kan göras mot förslaget att sammanföra flertalet nu gällande arbetstidslagar i en, utan att det tvärtom måste anses önskvärt och värdefullt, om en all-

män arbetstidslag kan givas en sådan utformning att den utan olägenhet kan tillämpas på arbetslivets alla områden. Den får emellertid icke innebära någon försämring i förhållande till nuvarande lagstiftning.

Tjänstemännens centralorganisation tillstyrker ett sammanförande av samtliga arbetstidslagar. Man gör dock undantag för sjöarbetstidslagen. Frågan om denna lags inarbetande i den allmänna arbetstidslagen bör enligt TCO på nytt övervägas framdeles, när erfarenheter vunnits rörande de övriga speciallaggarnas inordnande under en gemensam lag. TCO betonar vidare, att den nya lagens tillämpningsområde när det gäller tjänstemännen för hotell och restauranger bör utformas så att nuvarande förhållanden blir oförändrade.

Se vidare under C. Speciallagarna.

B. Tillämpningsområdet

1. Begreppen rörelse — verksamhet — arbete

a) Allmänt

I promemorian heter det: »I den nuvarande allmänna arbetstidslagen begränsas tillämpningsområdet i första hand därigenom att lagen äger tillämpning på varje rörelse, industriell eller icke, så ock å hus-, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat dylikt särskilt arbetsföretag». Utredningen föreslår tillämpningsområdet utvidgat till att avse varje verksamhet för såvitt i denna arbetstagar användes till arbete för arbetsgivares räkning.»

Detta förslag har lämnats utan erinran av flertalet statliga myndigheter. De som uttalar sig beträffande detsamma tillstyrker. Sålunda uttalar *Luftfartsstyrelsen* t. ex., att en övergång från »rörelsebegreppet» till »verksamhetsbegreppet» tillstyrkes. Styrelsen ifrågasätter emellertid, huruvida icke begreppet »verksamhet» bör komma till uttryck i icke blott arbetstidslagen utan ävern i arbetarskyddslagen, bl. a. med hänsyn till båda lagarnas karaktär av skyddslagstiftning.

Arbetsgivareorganisationerna intar icke någon deciderad ståndpunkt beträffande denna fråga. *Svenska arbetsgivareföreningen* anser sig kunna acceptera det vidare begreppet »verksamhet» men ifrågasätter lämpligheten härav med hänsyn till att tillämpningsområdet för arbetarskyddslagen, varj ju även vissa arbetstidsfrågor är reglerade, efter ingående utredning knutits till begreppet rörelse. Föreningen anför vidare: »Föreningen är icke övertygad om att det vidare tillämpningsområdet är nödvändigt för arbetstidslagstiftningen. Emellertid faller praktiskt taget samtliga arbetsställen inom föreningens verksamhetsområde under det mindre omfattande begreppet rörelse, och för föreningens deläggare saknar det följaktligen betydelse vilken definition som användes, varför föreningen avstår från att framställa något yrkande på denna punkt. *Handeölns arbetsgivareorganisation* anser icke att utvidgningen från »rörelse till verksamhet» är av större betydelse inom organisationens område men pekar på en praktisk indirekt konsekvens, nämligen att hembiträderna genom ändringen bringas under lagen. (Se under punkten »Husligt arbete».) *Föreningen skogsarbeten* anser, att en så långt driven reglering av arbetstiden t. ex. för tillfälligt anställda arbetstagar icke är motiverad. Ett visst minimikrav på stadga i anställningen bör upprätthållas.

Arbetstagarorganisationerna tar mera bestämd ståndpunkt till förmån för utredningens förslag. *Landsorganisationen* erinrar om den ståndpunkt organisationen intog till 1938 års arbetarskyddskommittés förslag till ny arbetarskyddslag och som även utvecklades i organisationens framställning till Socialministern 1945:

»Det framhölls i denna att enligt organisationens uppfattning tiden vore inne för en radikal utvidgning av tillämpningsområdet till att i princip omfatta 'varje verksamhet i vilken arbetare användes till arbete för arbetsgivares räkning'. Försättningsvis uttalades att den erfarenhet, som vunnits av tillämpningen av de speciella arbetstidslagarna, gäve starkt stöd för ett yrkande i sådan riktning. Det vore LO:s bestämda övertygelse att skälen mot en över hela arbetsmarknaden genomförd legal arbetstidsbegränsning i den tidigare diskussionen väsentligt överdrivits.»

Svenska lantarbetareförbundet påpekar, att nu gällande inskränkande bestämmelser på området spelat ut sin roll huvudsakligast via kollektivavtalen. Förbundet anser det varken vara välbetänkt eller ha någon praktisk effekt att under sådana förhållanden skilja på om företaget har karaktär av rörelse eller icke. *Svenska byggnadsarbetareförbundet* framhåller, att många av dess medlemmar har sysselsättning på arbetsplatser, där nu gällande lagar inte äger tillämpning och anser därför den föreslagna ändringen tillfredsställande.

Också *Tjänstemännens centralorganisation* tillstyrker, att lagstiftningen skall avse all slags verksamhet och icke begränsas till enbart »rörelse».

b) Kommunal förvaltning

Utredningen framhåller i promemorian: »Ett av de viktigaste områden, som vid en övergång till verksamhetsbegreppet skulle föras in under lagstiftningen är kommunal förvaltning. Genom de föreslagna undantagen för förvaltnings-, undervisnings- och kontorspersonal torde det väsentligen bli sådana grupper som eldare, maskinister, reparatörer och arbetstagare i liknande ställning, som skulle komma att omfattas av lagen.»

Endast ett fåtal remissinstanser gör uttalanden speciellt rörande den kommunala förvaltningen. *Stadskollegiet i Stockholm* ifrågasätter sålunda lämpligheten av att utsträcka verksamheten som utredningen föreslagit. Av icke helt samma uppfattning är *Löneavtalsnämnden i Stockholm*, som uttalar: »Åtgärden att införa den kommunala förvaltningstjänsten och undervisningsväsendet under lagstiftningen synes icke få särskilt vittgående verkningar.» Nämnden framhåller vidare, att den arbetstidsfördelning som gjorts för vaktmästar- och värmeledningspersonalen vid folkskolorna och de kommunala flick- och mellanskolorna ej står i överensstämmelse med huvudbestämmelserna i lagförslaget. Nämnden vill därför ha in en bestämmelse i motiven enligt vilken klart anges, att om en från huvudbestämmelserna avvikande indelning av arbetstiden befunnits vara till fördel för såväl arbetsgivare som arbetstagare, denna indelning kan få bibehållas. *Tjänstedirektören i Stockholm* anför, att verkningarna av att under lagen föra den kommunala förvaltningstjänsten blir begränsade med hänsyn till att utredningen föreslagit, att den egentliga förvaltnings- och kontorspersonalen skall ställas utanför lagen. En sådan undantagsställning anser tjänstedirektören motiverad av de skäl utredningen anført och tillstyrker därför förslaget i denna del.

Se även under B. Tillämpningsområdet, 3 e) Kontors- och förvaltningspersonal.

c) *Polisväsendet*

De statliga myndigheter, som uttalar sig speciellt i frågan om polisväsendets läggande under lagen, anser i regel att så icke bör ske. *Överståthållarämbetet*, liksom övriga myndigheter, erinrar om bestämmelserna om polispersonalens tjänstgöringstid i polisreglementet § 25, som är av följande lydelse:

»Polisman, som har att fullgöra sådan tjänst där tjänstgöringstiden kan kontrolleras, är skyldig att tjänstgöra i medeltal högst 48 timmar under varje vecka. Vad nu sagts, skall i den mån arbetsförhållandena så medger, gälla även beträffande annan polisman.

Tjänstgöringen bör ordnas så, att varje polisman i medeltal en gång i veckan erhåller tjänstfrihet under 24 timmar i följd.

Även då polisman är tjänstefri skall han, om det för polisverksamhetens behöriga fullgörande finnes oundgängligen nödvändigt och oavsett om det i första stycket stadgade medeltalet timmar för tjänstgöringstiden överskrides, efter förmans order inträda i tjänstgöring, så ock å ort inom anställningsområdet, där han uppehåller sig, självmant ingripa till ordningens och säkerhetens tryggnad.

Vid utomordentliga tillfällen, såsom upplopp och andra liknande oroligheter, omfattande eldsvådor eller trafikolyckor och andra katastrofer, skall tjänstfri polisman, som erhåller kännedom därom, självmant skyndsamt anmäla sig hos sin förman för den tjänstgöring, som kan krävas av polisman.»

I fråga om polispersonalen i Stockholm framhåller *Överståthållarämbetet*, att den i avlöningshänseende är underkastad bestämmelserna i 1947 års allmänna tjänstereglemente för Stockholms kommunalstyrelse. I fråga om daglig tjänstgöringstid gäller däremot icke detta kommunala tjänstereglementes bestämmelser utan bestämmelserna i polisreglementet om polismännens tjänstgöringstid. Genom förhandlingar mellan personalorganisationerna och vederbörande kommunala myndigheter har emellertid fastslagits, vad som i avlöningshänseende skall anses som polispersonalens fastställda normala arbetstid. Enligt denna överenskommelse understiger den normala arbetstiden för personal, som har att fullgöra sådan tjänst, där tjänstgöringstiden kan kontrolleras, i allmänhet 48 timmar i veckan. Övertidstjänstgöring beordras icke utan ur ordnings- eller säkerhetssynpunkt tvingande skäl. Vid beordrande av övertid beaktas, enligt vad *Överståthållarämbetet* framhåller, de sociala synpunkter som ligger till grund för arbetstidslagstiftningen, ävensom de menliga inverkningarna på effektiviteten i arbetet som en alltför omfattande övertidstjänstgöring i längden medför. För ordningspolisens del är övertidstjänstgöringen ej av någon större omfattning, men inom kriminalpolisen förekommer tidvis ett betydande övertidsarbete. Ett inordnande under lagen av polisväsendet innebär enligt *Överståthållarämbetet* inga särskilda fördelar för polispersonalen i Stockholm. Däremot skulle det vara förenat med åtskilliga olägenheter. Bland dessa olägenheter nämnes till en början svårigheterna att avgöra, vilket arbete som skulle falla under lagen och vilken personal som skulle räknas som arbetstagare. Kriminalpolisen skulle vid spaningsarbete vara undantagen genom undantaget för okontrollerbart eller oregelbundet arbete, och vid utredningsarbete genom undantaget för kontors- och förvaltningspersonal. Det skulle därför huvudsakligen vara de polismän som tjänstgör enligt fastställd turlista som skulle beröras av lagen. Arbetstidslagets tillämpning på denna personal skulle dock medföra vissa olägenheter redan när det gäller den regelbundna indelningen till tjänstgöring, eftersom turlistan, som fastställts under hänsynstagande till personalens egna önskemål, i viss utsträckning förutsätter en tjänstgöringstid per dygn som överstiger dygnsmaximum enligt utredningens förslag. *Överståthållarämbetet* påpekar, att det i de större

städerna är lättare att tillämpa lagen på grund av möjligheterna att fördela erforderlig övertidstjänstgöring mellan ett flertal polismän. Detta gäller dock endast under normala förhållanden. Annorlunda är fallet vid utomordentliga förhållanden som kräver insats av alla polisens resurser. Överståthållarämbetet anser icke att myndigheterna — även om lagens bestämmelser om nödfallsarbete är tillämpliga — i sådana fall skall vara beroende av Arbetarskyddsstyrelsens medgivande för personalens användning. Slutligen framhåller ämbetet, att om den nya lagen gives en sådan utformning att även kriminalpolisens verksamhet faller därunder, detta kan leda till allvarliga rubbningar även i fråga om den rutinmässiga kriminalpolisverksamheten. — Ämbetet har bifogat yttranden från *polismästaren i Stockholm*, som icke heller anser att den föreslagna lagstiftningen bör omfatta polisväsendet. Denna uppfattning delas av *Stadskollegiet*, som stöder sig på ett tjänsteutlåtande från rätts- och polisdirektionen, vari det bl. a. heter, att en tillämpning av förslagets grundläggande bestämmelser i olika avseenden skulle verka försvarande för polisverksamhetens behöriga upprätthållande.

Länsstyrelsen i Stockholms län anser under hänvisning till ett av *landsfogden i länet* avgivet yttrande, att polisväsendet svåriligen lär kunna inordnas under arbetstidslagen. I yttrandet medger landsfogden, att kriminalpoliserna och många fjärdingsmän ej tillförsäkrats samma skydd som deras kolleger inom andra grenar av polisväsendet. Beträffande polispersonal, vars tjänstgöringstid redan är reglerad genom § 25 i reglementet, d. v. s. sådan personal, vars arbetstid kan kontrolleras, anser landsfogden, att en inpassning under arbetstidslagen skulle kunna ske under förutsättning att någon inskränkning icke göres i skyldigheterna att inträda i tjänst under särskilda förhållanden enligt reglementets § 25 tredje och fjärde styckena. Detta är däremot icke fallet med vissa fjärdingsmän och kriminalpoliserna. Lagförslagets möjligheter till koncentration i kriminalpolisarbetet anser landsfogden icke vara tillräckliga för att fylla de krav som i detta hänseende ställes genom nya rättegångsbalken. Landsfogden har samma uppfattning som överståthållarämbetet beträffande Arbetarskyddsstyrelsens tillstånd för att få bedriva spaningsarbete i vissa situationer. Beträffande fjärdingsmännen i de mindre distrikten utför de enligt landsfogden ett så sammansatt arbete att en reglering av deras arbetstid kan sägas vara utförbar. Landsfogden uttalar till sist, att, då det ifråga om så stora grupper av polispersonalen finnes vägande skäl mot införande under lagstiftningen, tveksamhet uppstår mot att över huvud införa någon personal under lagen, då en klyvning vore olycklig. De under landsfogden lydande *landsfiskalerna i Stockholms län* har alla mer eller mindre starkt avstyrkt polisväsendets läggande under lagen. Liknande synpunkter som de relaterade anföres av *Länsstyrelsen i Södermanlands län*, som tillägger att, såvitt länsstyrelsen har sig bekant, något behov av skydd för polismännens arbetstid genom lagstiftning icke visats vara för handen. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* ansluter sig till att polispersonalens arbetstid bör regleras på hittillsvarande sätt men tillägger, att det bör övervägas att med utgångspunkt från arbetstidslagen verkställa översyn och komplettering av dessa bestämmelser rörande polispersonalens arbetstid. *Polischefen och stadsfiskalen i Trelleborg* berör frågan om förening av tjänster: »Om polisreglementets arbetstidsbestämmelser skulle ersättas med den allmänna arbetstidslagens bör man enligt min mening bibehålla vad polisreglementet stadgar om förening av tjänster, eftersom det knappast är tänkbart att man i den allmänna lagen skulle kunna upptaga motsvarande bestämmelser.» *Länsstyrelsen i Göte-*

borgs och Bohus län, som bestämt avstyrker polisväsendets inordnande under en arbetstidslagstiftning, påpekar att de föreslagna bestämmelserna om övertid, maximal arbetstid per dygn och nödfallsarbete icke kan anses lämpliga för polisens vidkommande. I likhet med Länsstyrelsen i Malmöhus län anser man dock att åtgärder bör kunna vidtagas för att åstadkomma bättre förhållanden i fråga om arbetstiden inom polisväsendet. *Landsfogden i Örebro län*, som likaledes anser, att polispersonalen bör läggas utanför lagens tillämpningsområde, påpekar att den begränsning av den ordinarie arbetstiden, som finnes angiven i polisreglementet, är avsevärt vidare än den som föreslås av utredningen. Genom att man i reglementet använder uttrycket »i medeltal högst 48 timmar under varje vecka», kan denna tid slås ut att omfatta ett helt år, blott genomsnittet ej överstiger 48 timmar under loppet av en vecka. Enligt förslaget kan ju detta ske endast efter Arbetarskyddsstyrelsens medgivande eller om parterna slutit kollektivavtal därom. Något dygnsmaximum finnes ej angivet i reglementet och ej heller finnes någon annan begränsning av övertiden än som framgår av uttrycken »för polisverksamhetens behöriga fullgörande oundgängligen nödvändigt» och »utomordentliga tillfällen». Beträffande möjligheterna att tillämpa den föreslagna arbetstidslagstiftningen anser landsfogden att man bör skilja mellan 1) landsbygden och 2) städerna: a) ordningspolispersonal och b) kriminalpolispersonal. När det gäller landsbygden är det ogörligt att tänka sig en arbetstidsreglering i fråga om fjärdingsmännen. Den skulle förutsätta dels ett slags värdering av jourtjänsten, dels en skiftesindelning, som antingen komme att medföra väsentligt ökade kostnader för kommunerna eller innebära ett allvarligt eftersättande av polisverksamheten. Härtill kommer att fjärdingsmännens tjänstgöringstid ju ej kan kontrolleras. — Statspolisavdelningarna intar en viss mellanställning mellan personalen å landsbygden och personalen i städerna. Dessa avdelningar, som är förlagda i vissa angivna städer och rekryteras från städernas egen polispersonal, användes nästan uteslutande för tjänstgöring utom staden. Härav följer att en stor del av arbetstiden kommer att upptagas av resor och förflyttningar, vilket medför en avsevärd förlängning av den tid, som åtgår för de olika uppdragens genomförande. Statspolisavdelningarnas tjänstgöring är synnerligen oregelbunden beroende på att dessa avdelningar är avsedda att insättas för utredning av grövre brott och vid större evenemang samt över huvud taget i de fall då den lokala polisens resurser ej räcker till. Detta medför att statspolispersonalen mången gång får tjänstgöra under dygnets samtliga timmar, och i vart fall kommer maximitiden tio resp. elva timmar att överskridas flera gånger i veckan. Ej heller torde den föreslagna begränsningen av övertiden komma att räcka till. Å ordningspolisen i städerna torde däremot finnas vissa möjligheter att tillämpa den föreslagna lagstiftningen. Men beträffande kriminalpolisen måste vid mer omfattande mordutredningar o. dyl. den sammanlagda övertiden 300 timmar överskridas. Som exempel nämnes, att den personal som var avdelad för spaning efter den s. k. sabbatssabotören i Stockholm hade en övertid per man av mer än 200 timmar. *Länsstyrelsen i Kopparbergs län* anser, att frågan om polisens arbetstid ej bör lösas författningsvägen utan överlämnas till vederbörande organisationers avgörande. Om emellertid en reglering anses vara att föredraga, bör en sådan ske genom ändring av och tillägg till bestämmelsen i 25 § polisreglementet och icke genom polisväsendets inordnande under en arbetstidslag. Utöver de skäl som av övriga länsstyrelser framhållits för att ej inordna polisväsendet under arbetstidslagstiftningen påpekar *Länsstyrelsen i Norrbottens län*, att de nuvarande föreskrifterna om

poliskårens tjänstgöringstid ingår som en naturlig del i ett speciellt reglemente, vari åtskilliga andra för polisväsendet betydelsefulla angelägenheter regleras.

Statspolisintendenten anser det inom ramen för den nuvarande polisorganisationen icke möjligt med den av utredningen föreslagna begränsningen av arbetstiden. Han anför som exempel på svårigheten att beräkna vilken i tid uppskattad arbetsinsats, som kan komma att utkrävas, mordutredningarna i Eksjö och Broakulla. I ena fallet uppgick »övertiden» för var och en av fem kriminalpolismän från statspolisen under en tidsperiod av 13 dagar till 63 timmar, under det att »övertiden» i det andra fallet belöpte för envar av sju man under tio dagar till 62 timmar och för två man under sex dagar till 39 timmar vardera. Någon ökning av personalstyrkan för undvikande av utsträckt arbetstid i nämnd omfattning kunde av praktiska skäl ej vidtagas. Möjligheten att uttaga arbetstid på det sätt som skett utgjorde en förutsättning för att utredningarna skulle kunna genomföras så effektivt som möjligt. Även för ordningspolisen anser statspolisintendenten att det förekommer fall, då det skulle vara mycket besvärande för arbetsuppgiftens utförande, om övertiden vore begränsad så som lagförslaget avser.

Svenska stadsförbundet delar länsstyrelsernas uppfattning, att ett inpassande av polisväsendet under lagens föreskrifter möter betydande svårigheter. Avsevärda omläggningar i tjänstgöringen måste i så fall företagas på ett stort antal orter. Man måste också förutsätta att bestämmelserna om dygnsmaximum och övertid utan ansökan skall kunna överskridas. Stadsförbundet — och i likhet därmed även *Svenska landskommunernas förbund* — anser därför att polisväsendet bör undantagas från lagens tillämpning, särskilt som föreskrifter om polismans tjänstgöring finnes intagna i polisreglementet.

Svenska polisförbundet är i princip intresserat av att polisväsendet införes under arbetstidslagstiftningen men efterlyser utformade detaljbestämmelser om 1) tidsbegreppen vid arbete på s. k. obekvämt arbetstid, 2) jourtjänstbegreppet (beredskapstjänst i hemmet) och regler för huru sådan prestation skall värderas, 3) polispersonalens allmänna skyldighet att även på fritid städse självmant ingripa till ordningens och säkerhetens trygghet och 4) frågan om inte den nya arbetstidslagen på något sätt bör innehålla direkt förbud för konstant uttagande av mer än 48 timmars arbete per vecka jämväl för arbetstagare med s. k. oregelbundna arbetstider. Så länge dessa spörsmål är oreglerade, anser sig förbundet ej kunna taga definitiv ställning till frågan om polispersonalens inordnande under arbetstidslagen. *Kamraterna, förening för Stockholms polismän, Stockholms poliskommissariesällskap, Föreningen Sveriges landsfiskaler* samt *Föreningen Malmöhus läns landsfiskaler* avstyrker samtliga med i huvudsak samma motivering som länsstyrelserna polisväsendets inordnande under arbetstidslagstiftningen. *Malmöhus läns polisförening* däremot anser, att polismännen genom lag bör tillförsäkras möjlighet till vila och rekreation. Detta synes endast kunna ske genom polisväsendets införande under arbetstidslagstiftningen.

Kriminalpolisintendenten i Göteborg påpekar, att varje kriminalpolis har att se till att hans ärende får sin lagliga behandling med iakttagande av de tidsfrister rättegångsbalken föreskrivit; gällande straffprocesslagstiftning tvingar kriminalpolispersonalen till vissa arbetsprestationer och då personalstyrkan är för liten blir resultatet, åtminstone för Göteborgs vidkommande, ett betydande övertidsarbete utan någon kompensation, varken i form av fritid eller övertidsersättning. Det är därför ytterst angeläget, anser kriminalpolisintendenten, att nu

pågående utredning definitivt söker lösa problemet om polisens arbetstid, och han anför vidare:

»Enligt Göteborgs stads lönereglemente § 33 kan övertidsersättning icke beviljas befattningshavare i högre lönegrad än 16:e. Kriminalkonstapel är placerad i lönegrad 17, överkonstapel i 20, kommissarie i 26. All ordinarie personal vid kriminalpolisen är sålunda utestängd från möjligheten att utfå övertidsersättning i kontanter. Genom den skriande personalbristen kan befattningshavare som arbetat på övertid i regel icke heller få ut kompensation i form av fritid. Följden har blivit att kriminalpolisens personal i stor utsträckning förslites på ett sätt som varken ur social synpunkt eller för arbetseffektiviteten i längden är försvarligt.»

Som framgår av ovanstående avstyrker samtliga remissinstanser med undantag av kriminalpolisintendenten i Göteborg och Malmöhus läns polisförening att polisväsendet lägges under arbetstidslagen.

d) Brandväsendet

I promemorian anföres: »Utredningen är tveksam att föra brandmännen in under lagen. Denna ståndpunkt betingas icke av farhåga för att lagen skulle komma att minska brandväsendets effektivitet. Tvekan bottnar i de särskilda förhållanden under vilka brandmännen fullgör sina arbetsåligganden. En icke oväsentlig del av brandmännens arbete består i att stå till förfogande i händelse av eldsvåda (beredskapstjänst). På vissa håll förekommer emellertid att brandmännens arbetskraft tages i anspråk för utförande av olika arbetsuppgifter, som strängt taget ligger vid sidan av den egentliga brandtjänsten. Oavsett detta förhållande torde dock mycken ren beredskap ingå i brandmännens arbetstid. Man synes icke kunna likställa denna beredskapstjänst med verklig arbetstid. Införes brandmännen under lagen får man med hänsyn härtill förutsätta att Arbetarskyddsstyrelsen kommer att medge en förlängning av den ordinarie arbetstiden utöver 48 timmar i veckan. Ett annat sätt är att i lagen införa någon regel, enligt vilken här avsedd tid räknas om till tid, under vilken egentligt arbete skall anses vara utfört. Det är osäkert, om det kan bli möjligt att finna en rättvis regel för en dylik evalvering. Erinras må dessutom, att det finnes en hel del andra grupper, vilkas arbete består i att på det ena eller andra sättet stå till arbetsgivarens förfogande. Emellertid måste även här den synpunkten beaktas, att arbetstidslagen är en fritidslag och att alla arbetstagare kan göra anspråk på att få fritiden garanterad.»

Svenska brandbefälsförbundet beskriver närmare brandtjänstens natur. Brandmännens egentliga arbete kan sägas bestå av tre skilda moment: 1) produktivt arbete inom kårens egen underhållstjänst, vari inräknas även sådant arbete som renhållning och andra anstalter till hygienens befrämjande, 2) utbildning och 3) utryckningstjänst. Till dessa egentliga *arbeten* kommer så en till platsen bunden beredskapstjänstgöring, som rättare bör benämnas *vaktjänst*. Beredskapstjänstgöring inom andra verksamhetsgrenar av t. ex. den kommunala förvaltningen har nämligen enligt förbundet en annan och långt mindre tvingande innebörd. De tider, som åtgår för att fullgöra arbetsuppgifterna under punkterna 1 och 2, är alltid fixerade i de instruktioner eller order, som gäller inom de olika kårerna. Genomsnittligt för riket kan tiden angivas till ca fem timmar per vardag och ca en timme per helgdag. Utryckningstjänstens omfattning kan däremot av naturliga skäl icke fixeras under korta tidsperioder, såsom veckor eller månader. Erfarenheten visar, att en man under en dylik kort period kan få onormalt hög belastning med arbetstid för utryckningstjänst medan en annan man för samma korta tidsperiod kan komma långt under kårens medeltal. Utryckningstjänstens arbetstidsbelastning måste sålunda studeras under långa tidsperioder, lämpligast kalenderår. En utredning har utförts åren 1933—1935. Av denna framgår, att den genomsnittliga utryckningstjänsten per man och

vecka — med kalenderåret som utredningsbasis — var kort, varierande mellan 1—3 timmar. Denna tid kan nu anses ha ökat väsentligt, måhända fördubblats. Skillnaden mellan de största och de mindre städernas utryckningsarbete är obetydlig, trotsorstädernas mångdubbelt större utryckningsfrekvens. Detta förklaras av att fritiden är olika reglerad i olika städer med mera fritid i storstäderna och kortare fritid i de mindre städerna. Per man och år föll vid denna tid ungefär lika stor »arbetsbelastning» på varje enskild brandman i samtliga städer. Ambulanstjänsten anses bland brandmän mycket påfrestande. Även om den verkliga körtiden uppgår till i genomsnitt högst åtta timmar per dygn, är vilopauserna korta och oregelbundna. I Göteborg är 14 timmar i veckan genomsnittlig ambulanstjänst per brandman. Vid mindre kårer kan det bli mer per vecka, men å andra sidan är tjänstgöringen där långt mindre pressande än i de större städerna. Vakttjänsten i de större städernas alarmcentraler är så krävande, att hela tjänstgöringstiden anses böra inräknas som arbetstid. I de mindre städerna anses denna tjänst emellertid ligga närmare en vakttjänst med goda tillfällen till vila. Förhållandena är starkt varierande vid olika brandkårer. Vidare påpekar Brandbefälsförbundet, att brandmännens tjänstgöring av hävd ordnats med relativt långa tjänstgörings- och fritidsperioder i regelbunden växling, t. ex. 24 timmars skift. Detta har visat sig ändamålsenligt, särskilt som brandtjänsten ofta har betydande toppar, som kräver lång vila för fullständig rekreation. Personalen synes tillfreds med detta system. 24-timmarsskift innebär, att samhället för varje utryckningsberedd brandman har att avlöna 2,2 brandmän, om semester och genomsnittlig sjuktid tages med i beräkningen. En utryckningsberedd brandman kostar per år 30 000—35 000 kronor, inklusive pensionskostnader. Om normalt treskiftssystem eller någon variant därav skulle användas skulle det i stället bli 3,4 brandmän per utryckningsberedd dylik. Brandbefälsförbundet sammanfattar sitt avstyrkande yttrande på följande sätt:

»1) Brandmännens tjänst och 'arbetsbelastning' varierar mycket starkt både vid olika tidpunkter och mellan olika samhällen. Det är sålunda svårt att fixera ett entydigt 'brandmannabegrepp'. 2) Brandmännens arbete varierar. I arbetsbelastningen ingår: produktiva led, utryckningstjänst och ren vakttjänst utan något annat tvång än bundenhet till plats. 3) Vissa av brandmännens arbetsuppgifter är av helt annan karaktär än andra, t. ex. tjänst i alarmcentralerna jämfört med normal utryckningstjänst. 4) En rad faktorer av ekonomisk och effektnatur talar för stor varsamhet på detta område. 5) Vissa befälskategorier bör — i motsats till inom övriga arbetslivets områden — följa samma tjänstgöring, som personalens huvudgrupp med starka lokala variationer.»

Även samtliga övriga remissinstanser på ett undantag när yttrar sig i avstyrkande riktning beträffande frågan om brandväsendets inordnande under lagen.

Riksbrandinspektören delar utredningens tveksamhet och anser att spørsmålet innan slutlig ställning tages bör bli föremål för en ingående utredning.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län framhåller, att förhållandena inom brandväsendet är sådana, att det skulle bli förenat med övervägande nackdelar om den föreslagna lagen gjordes tillämplig på brandväsendet. Länsstyrelsen erinrar att det i praktiken befunnits mest lämpligt, att brandmännens tjänstgöring ordnas med relativt långa tjänstgörings- och fritidsperioder i regelbunden växling, t. ex. 24-timmarsskift, och att ett frångående av detta system skulle leda till icke oväsentliga kostnadsökningar vid bibehållen effekt hos brandkåren.

Bland uttalanden av brandcheferna märkes bl. a. ett av *brandchefen i Stockholm*, vari det bl. a. heter:

»Skulle brandmännen införas under lagen är det nödvändigt att finna en rättvis koefficient, med vilken beredskapstid kan förvandlas till egentlig arbetstid. Att finna en koefficient för detta ändamål måste emellertid betraktas som synnerligen svårt och kanske helt omöjligt. Det kan framhållas, att tjänstgöringstiderna och tjänstgöringsförhållanden vid olika städers brandkårer och borgarbrandkårer inom landet i övrigt är så olika, att en enhetlig koefficient för hela landet icke går att fastställa. Förhållandena i berört avseende inom Stockholms brandkår växlar i sådan omfattning att jämförelser till och med av årsresultat visar högst betydande variationer. Ett sådant förhållande talar sålunda för att en regel, byggd efter denna princip, icke bör införas i lagen. Svårigheten att inplacera brandmännen under lagen är sålunda främst betingad av att få ett uttryck för hur beredskapstiden, som utgör en omfattande del av brandmännens tjänstgöringstid, skall värderas.»

Brandchefen påpekar vidare, att i beredskapstiden ingår såsom en väsentlig del vilotid, som ju flertalet av andra arbetstagarer grupper helt får taga av sin fritid. Det dagliga rutinarbete, som utföres under beredskapstid, pågår icke längre än till kl. 17. Detta innebär sålunda, att brandmännen även under tjänstgöringstid har en viss form av arbetsfri tid, under vilken läsning och studier kan försiggå ävensom utövning av vissa slag av hobbies. Avslutningsvis konstaterar brandchefen, att brandmännen i princip synes böra införas under arbetstidslagstiftningen, men att ytterligare utredning erfordras och att lagen i så fall måste kompletteras med ingående och preciserade bestämmelser. »Detta synes i nuvarande sammanhang icke vara möjligt, och det torde dessutom vara av värde att erhålla erfarenhet av lagens tillämpning, innan den komplicerade frågan om brandmännens införande under densamma avgöres.»

Brandchefen i Örebro anser det ej möjligt eller ekonomiskt försvarbart att låta yrkesbrandmännens vakttjänst inräknas som full tjänst. Följande möjligheter synes honom föreligga: a) brandpersonalen inrangeras ej i arbetstidslagstiftningen, b) brandpersonalen föres in under lagstiftningen, men erforderlig förlängning av arbetstiden med hänsyn till vakttjänst medgives av Arbetarskyddsstyrelsen samt c) brandpersonalen inordnas under lagstiftningen på så sätt att en viss evalvering verkställs beträffande vakttjänsttiden.

Svenska stadsförbundet redovisar material rörande brandmännens arbetstidsfrågor, som inforrats i samband med löneförhandlingar. Av dessa uppgifter framgår, att tjänsten är synnerligen växlande och att beredskapstjänsten har betydande omfattning, 65—75 % av den totala tjänstgöringstiden. Man anser icke att brandmännens beredskapstjänst kan likställas med verklig arbetstid. En evalvering av beredskapstiden till effektiv tid skulle möta stora svårigheter, icke minst därför att en sådan värdering bleve beroende av arbetsförhållandena på det enskilda arbetsområdet, av förefintliga bestämmelser i gällande avtal m. m. Det torde därför icke utan väsentliga svårigheter vara möjligt att reglera dessa förhållanden genom lagstiftning. Stadsförbundet anser därför, att brandväsendet bör undantagas från lagstiftningens tillämpningsområde. *Svenska landskommunernas förbund* är av samma uppfattning.

Svenska kommunalarbetareförbundet anser däremot icke, att det finnes anledning att längre hålla brandmännen utanför lagen. Svårigheterna beträffande beredskapstjänsten anser förbundet icke vara större än att de lämpligen lätt kan övervinnas. Förbundet har inhämtat yttrande från sina avdelningar, och därvid har flertalet givit sin anslutning till att brandmännen föres in under arbetstids-

lagen, och att Arbetarskyddsstyrelsen skall äga att medge erforderliga undantag, varvid hänsyn till beredskapsstjänsten kan tagas.

Slutligen beröres ett speciellt problem av *Järnbruksförbundet*, som uttalar farhågor för att effektiviteten hos brandkårerna på bruksorterna — såväl brukens enskilt organiserade industribrandkårer som dylika kårer, uppsatta i samarbete med kommunerna — kan nedbrytas av inskränkande arbetstidsregler.

e) *Husligt arbete*

I utredningens promemoria påpekas: »Hembiträden har för närvarande i regel en arbetstid, som högst uppgår till 48 timmar per vecka. Ett undantag lär dock utgöras av hembiträden i familjer med minderåriga barn, där behovet av hjälp i hemmet är så omfattande, att det icke täckes av en genomsnittlig arbetsdag om åtta timmar. Å andra sidan bör beaktas, att det oftast är just barnfamiljerna, som har de största svårigheterna att få hemhjälp. I viss utsträckning torde detta sammanhånga med de rådande långa arbetstiderna. Detta förhållande talar sålunda närmast till förmån för tanken att införa dem under lagen. Hembiträdeslagen tillförsäkrar hembiträdena vissa sociala förmåner utöver den reglering av arbetstiden den innehåller. Utsträcker lagen till att omfatta även hembiträden, bör den nuvarande hembiträdeslagen bibehållas med den omarbetning endast som kan bli en följd av att arbetstiden blir reglerad genom arbetstidslagen.»

Arbetsmarknadsstyrelsen anser hinder icke föreligga mot reglering av hembiträdenas arbetstid enligt förslaget, då regeln om 96 timmars arbetstid under tvåveckorsperiod för arbete, som bedrivs både sön- och vardag, ger rum för nödigt hänsynstagande till förhållandena på området. Det husliga arbetet bör dock undantagas från förbudet mot övertidsarbete för arbetstagare under 18 år. *Arbetsmarknadsstyrelsen* hänvisar till sin utredning rörande hembiträdeslagen, i vilken säges bl. a., »att tiden nu är inne att inordna det husliga arbetet under arbetstidslagstiftningen».

Arbetarskyddsstyrelsen avstyrker däremot att husligt arbete inbegripes under arbetstidslagen. Enligt styrelsens mening bör beaktas svårigheterna att organisera husligt arbete med arbetstimmar och raster så att arbetstiden effektivt tillvaratages. Om hembiträdena inordnades under lagen, skulle vidare yrkesinspektionens övervakning komma att sträcka sig på hemmens område och göra intrång i hemlivets integritet.

Kommerskollegium avstyrker likaledes och anför: »Därest arbetstiden skulle komma att gälla jämväl husligt arbete, skulle förvärvsarbetande kvinna med minderåriga barn blott kunna utnyttja hembiträde under tid som motsvarade hennes egen arbetstid men ej för någon tid därutöver, varför risk förelåg att en stor del av denna arbetskraft i förvärvslivet icke längre skulle stå till produktionens förfogande.» *Skånes handelskammare* anser, att om husligt arbete över huvud taget skall omfattas av lagstiftningen, bör denna utformas i enlighet med *Arbetsmarknadsstyrelsens* förslag med en bruttoarbetsdag om tio timmar, varvid måltidsraster, sysslor för egen räkning och kortare vilopauser beräknats till två timmar. Liknande synpunkter framföres av *Västergötlands och norra Hallands handelskammare*, *Handelskammaren i Gävle* och *Handelskammaren i Göteborg*.

Svenska arbetsgivareföreningen kan icke ge sin anslutning till att hembiträdeslagen införes under en allmän arbetstidslag. Införande av 48 timmars arbetsvecka för hembiträden skulle enligt föreningen komma att verka hindrande för gifta kvinnor med minderåriga barn att taga arbete utom hemmet. Arbetsgivaren-husmodern skulle nämligen som regel, om förslaget genomfördes,

maximalt kunna disponera hembiträdet under ungefär samma tid som åtgår för hennes eget förvärvsarbete. Arbetsförhållandena för hembiträden avviker för övrigt i så hög grad från varje annat slag av arbete, att denna kategori icke lämpligen bör hänföras under en allmän arbetstidslag. Liknande synpunkter anföres av *Svenska lantarbetsgivareföreningen*, *Föreningen skogsarbeten* och *Handelns arbetsgivareorganisation*. *Centralstyrelsen för Sveriges apotekareförbund* framhåller, att införandet av husligt arbete under arbetstidslagens bestämmelser indirekt medför ökade svårigheter för många av apotekens kvinnliga farmaceutiska personal att fullgöra apotekstjänstgöring.

Sveriges husmodersföreningars riksförbund anser, att en arbetstidslag framför allt torde medföra svårigheter i hem där husmodern är förvärvsarbetande samt i barnrika hem och lantushåll, d. v. s. just den sortens hem, där heltidsanställd hemhjälp numera mest förekommer. Förbundet fortsätter dock: »Med tillämpning av en bruttoarbetsdag på 10 timmar per dag eller 120 timmar per 2 veckor, varvid 2 timmar per dag beräknas åtgå till raster och hembiträdets arbete för egen del, vore det dock tänkbart, att en övergång till arbetstidslag ej behövde medföra några större nackdelar. Lämpligen borde dock härvid hembiträdeslagens bestämmelse att den ordinarie arbetstiden ej får sträcka sig över kl. 19.00 utgå.» Någon möjlighet att reglera arbetstiden genom kollektivavtal finnes enligt förbundet ej, då utvecklade organisationer saknas på såväl arbetsgivare- som arbetstagar sidan. Förbundet anser därför, att bestämmelser om den dagliga arbetstiden fortfarande bör ingå i hembiträdeslagen, då denna lag i viss mån kan anses utgöra ersättning för kollektivavtal på andra områden. Förbundet anför vidare:

»Enligt utredningens förslag skulle hembiträdeslagen bibehållas endast med den omarbetning, som kan bli följden av att arbetstiden blir reglerad genom arbetstidslag. De sociala förmånerna skulle således alltjämt kvarstå. Genom en sådan anordning skulle emellertid enligt förbundet det husliga arbetsområdet komma att intaga en särställning i förhållande till övriga arbetsfält, som föreslås lyda under arbetstidslagen. Att en övergång till arbetstidslag skulle medföra en ökad tillströmning till yrket anser förbundet föga troligt.»

2. Antalsbegränsningen

I promemorian anföres: »Den allmänna arbetstidslagen äger tillämpning endast å sådana rörelser eller särskilda arbetsföretag, där mer än fyra arbetstagare sysselsättes. Utredningen anser att denna begränsning bör upphävas. Den nuvarande antalsbegränsningen medför, att ett mycket betydande antal företag icke behöver tillämpa lagens reglering av arbetstiden. I praktiken torde detta dock icke ha större betydelse, enär arbetstiden blivit reglerad genom avtal i huvudsaklig överensstämmelse med lagen.»

Utredningens förslag på denna punkt har av de flesta statliga myndigheter lämnats utan erinran. I huvudsak är det endast organisationerna som uttalar sig beträffande antalsbegränsningen. I stort sett ställer man sig positiv till förslaget. Bland handelskammarna är meningarna dock delade. *Smålands och Blekinge handelskammare* ställer sig tveksam om att under lagen indraga de minsta företagen. Om detta emellertid sker, anser handelskammaren det angeläget att föreskrifterna rörande anteckningsskyldighet etc. göres så enkla som möjligt. *Handelskammaren i Göteborg* menar, att det kan bli svårigheter med lagens övervakning. *Skånes handelskammare* däremot anser, att den nuvarande antalsbegränsningen är utan betydelse och kan utgå.

Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp har inom sitt område åtskilliga företag som beröres av bestämmelsens borttagande men anser det icke

vara förenat med någon olägenhet, då företagen i fråga genom avtal har sin arbetstid bestämd till 48 timmar per vecka. *Handelns arbetsgivareorganisation* motsätter sig icke utvidgningen, därest biltrafikens — även den icke licensierades — intressen beaktas. *Inlandsverkens skogsarbetsgivareförening* anser att antalsbegränsningen bör bibehållas. *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation* framhåller: »Visserligen har en stor del av hantverksföretagen hittills, genom storleksbegränsningen i hittillsvarande lag, varit undantagna från lagbestämmelserna, men självfallet har lag och praxis inom näringslivet i övrigt genomgående varit normerade även för dessa. Några olägenheter av nuvarande begränsning i lagen har icke påvisats i promemorian.» *Svenska lokaltrafikföreningen* anser, att svårigheter kan uppkomma för småföretagen att strikt följa lagens föreskrifter.

Landsorganisationen påpekar: »Utredningens förslag beträffande lagens tillämpningsområde har sin största sociala betydelse genom slopandet av antalsbegränsningen i den nuvarande allmänna lagen. Genom denna utvidgning av tillämpningsområdet undanröjes också ett av de främsta hindren för svensk ratificering av Washingtonkonventionen.» LO erinrar om att dess uppfattning i frågan angivits bl. a. i det principuttalande rörande småföretagens behandling ur arbetarskyddsrättslig synpunkt, som organisationen gjort i sitt yttrande över sakkunnigförslaget till 1939 års handelsarbetstidslag. Ett utsträckande av lagens tillämpningsområde till att omfatta alla företag, oavsett antalet arbetstagare, förordas därför. *Svenska handelsarbetareförbundet* och *Svenska målareförbundet* tillstyrker. Sistnämnda organisation anför bl. a.:

»Av inemot 10 000 företagare (enligt yrkesräkningen 1945) inom måleriyrket är det c:a 7 000 som mycket sällan har några arbetare anställda. Av de övriga har bortåt 2 000 högst en å två genomsnittligt anställda. För kortare tid kan givetvis dessa ha både tre och fyra, även flera anställda, men genomsnittet är det angivna. I fråga om vår motparts organisation — målaremästarnas riksförening — förhåller det sig så att av c:a 1 500 firmor som är anslutna har mer än hälften genomsnittligt två arbetare anställda, medan drygt 300 kommer över fyra arbetare. Redan dessa siffror ger ju besked om, hur — inom ett område med c:a 10 000 företagare och ungefär det dubbla antalet arbetare — en tillämpning av enbart lagbestämmelsen skulle verka. Det är säkert högt på tiden att antalsbegränsningen undanröjes.»

3. Allmänna undantag

a) Okontrollerbart arbete

I promemorian uttalar utredningen: »Enligt a) i 1 § av gällande allmänna arbetstidslagen undantages arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande. Utredningen föreslår att detta undantag skall bibehållas.»

De flesta remissinstanser gör icke några uttalanden beträffande detta undantag, varför man väl torde kunna utgå från att de ej har något att erinra mot utredningens förslag att det skall bibehållas. I den mån uttalanden förekommer är det huvudsakligen fråga om huruvida viss speciell verksamhet, som man önskar undantagen från lagens tillämplighet, täckes av den av utredningen föreslagna bestämmelsen eller ej. Sålunda påpekar t. ex. *Byggnadsstyrelsen*, att inom dess verksamhetsområde finnes en arbetstagargrupp, de s. k. ansvarsmännen vid vissa värmeanläggningar, vilken med hänsyn till svårigheten beträffande kontrollen bör undantagas från lagen. Det är fråga om maskin-, eldare- och reparationspersonal för skötseln av vissa av statens fastigheter i Stockholm,

vilken personal arbetar helt självständigt. Styrelsen anser, att det skulle vara värdefullt med en särskild bestämmelse, att ansvarsmän vid värmeanläggningar ej räknas som arbetstagare i lagens mening. *Skogsstyrelsen* påpekar, att huvuddelen av skogsarbetet kommer att falla utanför lagen på grund av undantagsregeln om okontrollerbart arbete. Hos *Skogsstyrelsen* torde till följd härav främst plantskolearbetare och arbetare på skogsvårdsgårdarna komma att omfattas av lagen. Liknande synpunkter framhålles av *Norrbottnens och Västerbottnens läns handelskammare* och *Föreningen skogsarbeten*. För *Kartverkets* del innebär undantaget för okontrollerbart arbete, att det s. k. fältarbetet ej faller under lagens tillämpningsområde. Någon fortlöpande kontroll av dessa tjänstemäns dagliga arbetstid kan nämligen enligt *Kartverket* ej utövas.

Beträffande polisen: se det särskilda avsnittet om polisväsendet. Det kan dock här nämnas, att *Överståthållarämbetet* framhåller, att kriminalpolisens spaningsverksamhet torde falla under denna undantagsbestämmelse, och att ungefär samma synpunkt beträffande polispersonalen på landsbygden framhålles av *Föreningen Malmöhus läns landsfiskaler*, *Länsstyrelsen i Kopparbergs län* och *Föreningen Sveriges landsfiskaler*.

Bostadskooperationens förhandlingsorganisation berör ungefär samma område som *Byggnadsstyrelsen*. Man framhåller, att när det gäller de mindre fastigheterna det icke är möjligt för arbetsgivaren att kontrollera de anställdas arbetstid. Detta beror på att den närmaste arbetsledaren, fastighetens vice värd, själv under den tid fastighetsarbetaren skall utföra den huvudsakliga delen av sitt uppdrag, har annat arbete och måste vistas på sin ordinarie arbetsplats. Han kan således ej övervaka fastighetsarbetarnas arbete.

Svenska landstingsförbundet har en mängd befattningshavare, som utför såväl okontrollerbart som oregelbundet arbete, t. ex. distriktssköterskor och distriktsbarnmorskor. Det är många gånger svårt att avgöra, om det är oregelbundenheten eller okontrollerbarheten som är det dominerande inslaget i arbetsförhållandena. Landstingsförbundets styrelse finner det angeläget, att dessa båda slag av arbeten undantages från lagen. *Svenska stadsförbundet* föreslår en mjukare utformning av bestämmelsen om okontrollerbart arbete, varigenom t. ex. vaktmästare inom vissa förvaltningar kunde ställas utanför lagens tillämpning. Risken för att en måttlig utvidgning av undantagsbestämmelsen skulle medföra missbruk förefaller icke förbundet särskilt stor med hänsyn till arbetstagarorganisationernas styrka och inflytande på tillämpningen. *Svenska landskommunernas förbund* framhåller, att det inom det kommunala området finnes åtskilligt arbete, som är svårt att med rimliga åtgärder kunna kontrollera eller som är oregelbundet. Som exempel på tjänster med dylikt arbete nämnes vaktmästare vid skolor, kyrkor, kommunalkontor etc. samt polispersonalen. Även om det beträffande ett litet antal befattningshavare inom dessa grupper skulle kunna gå att genomföra en effektiv tidskontroll, får detta icke undanskymma det förhållandet att majoriteten har ett oregelbundet och icke kontrollerbart arbete. Detta motiverar, enligt förbundet, att grupperna i sin helhet undantages från lagens tillämpningsområde, vilket otvetydigt bör framgå av lagtexten.

Landsorganisationen har intet att erinra mot undantaget för okontrollerbart arbete. Däremot anser *Svenska byggnadsarbetareförbundet*, att bestämmelsen genom sina allmänna ordalag ger anledning till oklarhet och risk för godtycklig tillämpning. Med lagens utvidgade tillämpningsområde får också undantaget större betydelse. Enligt förbundets uppfattning vore det viktigare med en i detta avseende skärpt tillämpning av lagen men med möjlighet för arbetsgivare att i varje särskilt fall begära dispens.

b) Oregelbundet arbete

I promemorian anför utredningen: »Enligt 1 § b) i nu gällande lag undantages 'arbete, som till sin natur är så oregelbundet, att det icke kan förläggas till bestämda tider.' De grupper arbetstagare, som undantages från lagen med stöd av denna bestämmelse, torde vara ganska fåtaliga. Då fråga varit att åberopa undantagsbestämmelsen har Arbetarskyddsstyrelsen varit mycket restriktiv i sin tolkning. Styrelsen synes i stället sökt att, i den mån så varit möjligt, med stöd av 5 § medge en annan reglering av arbetstiden än per vecka, exempelvis per tidsperiod om fyra veckor; härvid har ingen maximering av den dagliga arbetstiden förekommit. Bland arbetstagare, som med hänsyn till förevarande bestämmelse blivit undantagna från lagen, må nämnas privatchaufförer vid industriella anläggningar, vissa utkörare vid ölbryggerier, dammvakter, pumpstationsvakter vid vissa fabriker eller vattenverk, arbetare som sysselsatts med tillvaratagande eller bevarande av livsmedel (ex. färsk fisk) m. fl. Utredningen är tveksam om nödvändigheten att behålla detta undantag. Med hänsyn emellertid till den återhållsamhet, varmed undantaget blivit taget i anspråk, och då ett upphörande av detta sannolikt skulle medföra ökade ansökningar om dispenser hos Arbetarskyddsstyrelsen, har utredningen utgått från att det bör kvarstå.»

Undantaget för oregelbundet arbete har i allmänhet icke upptagits till diskussion, utan flertalet remissmyndigheter torde vara av den uppfattningen att undantaget i fråga är motiverat. När undantaget göres till föremål för diskussion är det oftast för att belysa dess betydelse i det ena eller det andra hänseendet.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen påpekar, att bestämmelsen torde komma att bli av betydelse för brovaktarbete, som därigenom torde komma att undantagas från lagen. *Lotsstyrelsen* utgår från att båtmän och motorskötare kommer att bli undantagna genom bestämmelsen om oregelbundet arbete. I annat fall bör i lagen intagas en uttrycklig bestämmelse härom.

Att polisens arbete i stor utsträckning är att betrakta som oregelbundet framhålls av *Överståthållarämbetet* m. fl. instanser. Se även under rubriken B 1 c) Polisväsendet.

Telestyrelsen nämner särskilt personbilsförare, som tjänstgör vid inspektionsresor med bil, företagna av styrelsens ledamöter, distriktschefer m. fl. *Järnbruksförbundet* anser det vara av stor vikt, att undantaget från arbetstidsreglerna i fråga om privatchaufförer inom industrien liksom pumpstationsföreståndare, dammvakter och liknande arbetstagare med oregelbundet arbete bibehålls. »Stora svårigheter torde eljest möta att få ett skäligt arbete utfört utan att slösa dyrbar arbetskraft härpå.» Beträffande yttranden av *Svenska landstingsförbundet* och *Svenska stadsförbundet* samt *Svenska landskommunernas förbund*: se under rubriken Okontrollerbart arbete.

Bland arbetstagareorganisationerna däremot delar man icke uppfattningen att undantaget för oregelbundet arbete bör kvarstå. Tvärtom anser *Landorganisationen*, att det icke finnes några hållbara skäl för att bibehålla undantaget. LO anför bl. a.: »Det är här, såsom också utredningen anmärker, fråga om ganska fåtaliga grupper av arbetstagare, och i praxis har undantagsbestämmelsen tolkats mycket restriktivt. I fråga om vissa av undantaget berörda arbetstagare kan visserligen skäl finnas för en längre begränsningsperiod än en vecka, men legitima intressen i detta avseende bör kunna tillgodoses dispensledes resp., därest avtalsalternativet genomföres, genom kollektivavtal. Utredningens huvudsakliga motivering för att bibehålla undantaget — som även det strider mot Washingtonkonventionen — är den belastning som den ökade dispensgivningen skulle medföra för arbetarskyddsstyrelsen. Med hänsyn till fåtalet ifrågakommande

fall kan emellertid detta motiv inte tillmätas någon avgörande betydelse.» LO hänvisar vidare till *Svenska elektrikerförbundet*, som har ett par kategorier anställda vid kraftverken med viss oregelbundenhet i tjänsten. Det är i första hand fråga om vaktmaskinister och distriktsmontörer. Förbundet anför: »I frågan om distriktsmontörerna har såväl arbetsgivar- som arbetarparten vid föregående års förhandlingar givit uttryck för att arbetstidsbestämmelserna gäller även distriktsmontörerna, och detta särskilt med tanke på bestämmelserna i arbetarskyddslagens § 21 om 24 timmars sammanhängande ledighet per vecka. Samma uppfattning har gjort sig gällande, då det gäller vaktmaskinister, för vilka vi i kollektivavtalen som regel har fastställda bestämmelser om regelbunden ledighet.»

Tjänstemännens centralorganisation ifrågasätter, under hänvisning till vad som anföres av Tullmannaförbundet (se nedan), huruvida icke stadgandet borde omformuleras eller om möjligt utgå. Det synes TCO tveksamt, hur tillämpningen av stadgandet skulle komma att utfalla för tjänstemännens del. Sådana tjänstemannagrupper som underbefäl, underofficerare och lotsar anser TCO kan inrymmas i stadgandet. *Lotsförbundet* anser det icke tillfredsställande, att lotspersonalen genom stadgandet undantages från lagens tillämpning. *Svenska tullmannaförbundet* hyser stor tvekan mot bestämmelsen. Många tullmän, särskilt vid kust- och gränsbevakningen, har att utföra bevakningsuppgifter som måste anpassas till speciella förhållanden. Arbetet kan därför icke alltid planeras så att det kan förläggas till bestämda tider. Arbetstidsbegränsning har ändå genom kungl. beslut den 18 november 1949 genomförts så att arbetstiden i genomsnitt motsvarar åtta timmar per arbetsdag. Det har under den tid dessa bestämmelser gällt visat sig att »omnämnd patrullerings- och bevakningstjänst väl kan inpassas i ett system för arbetstidsbegränsning, som ger vederbörande arbetstagare samma genomsnittliga arbetstid som övriga arbetstagargrupper». Förbundet anser därför att undantaget bör uteslutas. *Svenska polisförbundet* ifrågasätter om icke lagen borde innehålla ett direkt förbud mot uttagande av mer än 48 timmars arbetstid per vecka även för arbetstagare med oregelbundet arbete. *Svenska lokaltrafikföreningen* slutligen ifrågasätter om icke vissa arbeten inom ett trafikföretags verksamhetsområde bör kunna inräknas under undantaget, t. ex. snöröjning och extrakörningar med tillfällig personal på grund av dålig väderlek.

c) Familjemedlemmar

I promemorian påpekas: »I såväl den allmänna arbetstidslagen som samtliga de tre speciallagarna är medlemmar av arbetsgivarens familj undantagna. Såsom familjemedlem förstås arbetsgivarens make och hans anförvanter i rätt ned- och uppstigande led ävensom sådana avlägsnare släktingar och till och med oskylda personer, såsom fosterbarn och myndlingar, som lever i gemensamt bo med arbetsgivaren eller tillhör hans hushåll. Begreppet 'medlem av arbetsgivarens familj' är sålunda mycket vittomfattande. Uppfattningarna på olika håll om lämpligheten att i arbetstidslagstiftningen behålla ett dylikt undantag har varit delade. Den åsikten har framförts, att undantaget bör utgå. Till stöd härför har framhållits att medlemmarna av arbetsgivarens familj numera i allt större utsträckning har en ställning, som överensstämmer med andra hos arbetsgivaren anställda arbetstagare. Vidare är det ur konkurrenssynpunkt mindre tilltalande, att familjemedlemmar alltid och utan hänsyn till antalet skall falla utanför arbetstidsregleringen. Häremot kan göras gällande, att det måste framstå såsom synnerligen svärförståeligt för många, om rätten skulle begränsas för de egna familjemedlemmarna att arbeta i det företag, på vars avkastning familjen gemensamt lever. Det är nämligen ingalunda alltid som de i en verksamhet anställda familjemedlemmarna uppbär en fixerad lön. Man delar i stället helt enkelt vad verksamheten

ger i vinst; en av familjemedlemmarna kanske endast formellt står som arbetsgivare. Som synes kan förhållandena vara synnerligen olikartade. Utredningen har i lagförslaget upptagit det nuvarande undantaget i oförändrad form.»

Denna fråga beröres i huvudsak endast i organisationernas remissyttranden. *Sveriges husmodersföreningars riksförbund* anser, att någon reglering enligt lag ej bör komma i fråga beträffande familjemedlemmarnas arbetstid. Denna uppfattning delas av *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation*, som uttalar: »I förslaget redovisas en inom eller till utredningen framförd åsikt att arbetstidslagen även borde omfatta medlemmar av arbetsgivarens familj, då det 'ur konkurrenssynpunkt' vore 'mindre tilltalande' att familjemedlemmarna ej skulle beröras av lagen. För den som har någon erfarenhet av hur småföretagen inom hantverk och industri vuxit fram och konsoliderats genom familjemedlemmarnas gemensamma ansträngningar och i vilken grad familj och företag där utgör en gemensam enhet med gemensamma intressen, står det klart hur dessa skrivbordsfunderingar skulle te sig omplanterade i det praktiska livet.»

Motsatt uppfattning framföres av arbetstagarnas organisationer. *Landsorganisationen* erinrar om att organisationen ofta i tidigare sammanhang haft anledning påtala den mycket vittomfattande bestämningen av begreppet familjemedlem och hemställer, att beträffande andra familjemedlemmar än make samt anförvanter i rätt ned- och uppstigande led en snävare avgränsning måtte övervägas än den som hittills tillämpats. *Svenska lantarbetareförbundet* framhåller, att det inom jordbruket är regel att även mer avlägsna släktingar tillhör arbetsgivarens hushåll. Vid de mindre jordbruken förekommer detta också i stor utsträckning för flertalet av de ogifta arbetarna, utan att detta ansetts motivera deras undantagande från lagens tillämpning. I realiteten blir det således inte släktskapsförhållandet i och för sig som blir det avgörande utan företagets storlek. Förbundet förordar därför en snävare gränsdragning än vad som nu är praxis. *Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet* vill också ha en snäv gränsdragning. Endast man eller hustru bör betraktas som »medlem». Beträffande småhantverk och industri finnes enligt förbundet ej någon anledning att tillämpa generösare regler, då söner och döttrar mycket ofta tillhör fackorganisationen och på det sättet kommer in under reglerade arbetstidsförhållanden. Förbundet anför vidare: »Därest man har annan anställd arbetskraft än medlem av arbetsgivarens familj, väcker det olust om en del av arbetsstyrkan anses stå utanför exempelvis arbetstidsbestämmelserna. I princip förmenar vi, att därest anställd arbetskraft utöver den som står i intimt släktskapsförhållande till arbetsgivaren finnes, så bör alla som deltar i det produktiva arbetet falla under samma stadganden.» *Svenska målareförbundet* anser, att undantaget helt bör utgå, och anför:

»Ett annat kapitel är familjemedlemmarnas undantag från lagens tillämpning. Utredningen konstaterar, att uppfattningarna om lämpligheten att behålla denna begränsning varit delade, och att den åsikten framförts att undantaget borde utgå. Vi ansluter oss för vår del obetingat till denna mening. Om exempelvis inom ett yrkesområde ett 20-tal företagare med en till tre arbetare bedriver sin näring och tre eller fyra av dessa är s. k. familjeföretag med en till tre söner, är det svårt att förstå varför arbetstidsregleringen skall gälla endast för dem, som icke har egna familjemedlemmar anställda. Det är klart, att konkurrenssynpunkter här kommer in i sammanhanget. Men därtill kommer, att även sådana familjeföretagare ofta kan behöva någon eller några utomstående för tillfälliga större arbeten, och i så fall uppstår det förhållandet, att lagen skall vara tillämplig på vissa av arbetarna, medan familjemedlemmarna, som i övrigt arbetar enligt exakt samma villkor, deltar i ackord o. s. v., skall vara undantagna. Det är nämligen alldeles riktigt, att arbetsgivarnas familjemedlemmar, sär-

skilt sedan ackordsarbete införts i så stor utsträckning, intar precis samma ställning i produktionsprocessen som andra arbetstagare. Det borde framstå som naturligt att familjemedlemmarna i dylika fall komme i åtnjutande av de löne- och övriga villkor, som skall gälla för arbetare vid andra företag av exakt samma storleksordning inom samma geografiska område.»

d) Överordnade

I promemorian anföres: »Från arbetstidslagstiftningens tillämpningsområde har vissa kategorier överordnade undantagits. Bestämmelserna i förevarande avseende återges i det följande.

Allmänna arbetstidslagen: verkmästare eller annan befattningshavare i överordnad ställning.

Lantarbetstidslagen: lantbruksinspektör eller annan befattningshavare i överordnad ställning.

Detaljhandelslagen: företagsledare eller annan befattningshavare i överordnad ställning.

Hotellagen: företagsledare, personalchef eller därmed jämförlig befattningshavare i överordnad ställning.

Till utredningen har hittills icke framförts önskemål om ändringar på denna punkt. Det har med hänsyn härtill väsentligen gällt att utforma bestämmelserna så att de täcker vad de fyra lagarna för närvarande innehåller. Utredningen har föreslagit följande undantagsbestämmelse: 'b) företagsledare, arbetsledare eller annan arbetstagare i överordnad ställning'. Utredningen vill betona, att med arbetsledare skall förstås i stort sett detsamma som avses med sådana skiftande benämningar som förmän (d. v. s. egentliga förmän, vilka icke annat än undantagsvis deltar i underordnades arbete), verkmästare, lantbruksinspektör, personalchef etc. De arbetstagare, varom här är fråga, skall klart intaga en överordnad ställning. Sålunda skall arbetstagarergrupper som sjuksköterskor, hovmästare m. fl. icke anses falla under undantagsbestämmelserna utan få sin arbetstid reglerad enligt lagen.»

Frågan om avgränsningen av nu ifrågavarande grupp, som skall undantagas från lagen, är föremål för diskussion i åtskilliga remissyttranden. Inom vissa områden är problemet av mycket stor betydelse, t. ex. inom sjukvården.

Till en början må dock pekats på ett speciellt område, nämligen försvaret. *Försvarets civilförvaltning* framhåller, att en tillämpning av den föreslagna bestämmelsen inom försvaret torde möta svårigheter särskilt beträffande den militära och den civilmilitära personalen. Anledningen till detta påpekande torde vara att det i utredningens promemoria icke särskilt angivits, att såväl militär som civilmilitär personal skulle lämnas utanför lagen. Då detta emellertid är avsikten aktualiseras icke den fråga som Försvarets civilförvaltning här fäst uppmärksamheten på.

Gränsdragningen mellan arbetsledare och dessa underställd personal behandlas även av *Järnvägsstyrelsen*, som meddelar, att kungörelsen den 4 juni 1920 angående tjänstgöringstiden för viss driftspersonal vid Statens järnvägar uppräknar samtliga de befattningsgrupper, å vilka bestämmelserna äger tillämpning. Dessa föreskrifter innebär en obestriddlig fördel framför arbetstidslagens föreskrifter, som tarvar särskilda kommentarer, i varje fall beträffande järnvägens verksamhetsområde. Styrelsen anför vidare: »Beträffande arbetsledarna förhåller det sig vid statens järnvägar så, att åtskilliga av dem är underkastade bestämmelserna i nämnda kungörelse av den anledningen, att de tillhör viss förmansgrupp, som i sin helhet lyder under kungörelsen. Sålunda finnes inom gruppen stationsförmän dels sådana, som icke annat än undantagsvis deltaga i underordnades arbete, t. ex. i magasintjänst, och därför är att anse som arbetsledare i lagens mening, dels sådana, som jämsides med förmans- eller ledar-

skapet för visst arbetslag, exempelvis i växling eller ställverkstjänst, aktivt deltaga i arbetet och följaktligen skall rubriceras som arbetstagare.»

Svenska järnvägsmannaförbundet intar en annan ståndpunkt än Järnvägsstyrelsen. Förbundet påpekar, att inom den egentliga driftstjänsten förekommer tjänstebeteckningar såsom banförman, stallförman, stationsförman o. dyl., vilka tjänstemän dock, enligt förbundets mening, inte kan anses som arbetsledare i lagens mening. Dessa tjänstemän har en reglerad och kontrollerbar arbetstid och deltar i övrigt i stor omfattning i de göromål, som bestrides av övriga tjänstemän inom resp. områden. All personal inom den egentliga driftstjänsten, som sorterar under arbetstidskungörelsen och kollektivavtalsgruppen, bör införas under lagen. Som arbetsledare bör därvid betraktas endast tjänstemän i verklig befälsställning, såsom bannmästare, stationsmästare, lokmästare och därmed jämförliga tjänstemän.

Luftfartsstyrelsen anser, att »formuleringen av undantaget under punkt b) 'företagsledare, arbetsledare eller annan arbetstagare i överordnad ställning' saknar den klarhet och otvetydighet, som bör krävas av varje lagtext och särskilt då, såsom här är fallet, lagen berör och kommer att studeras av en större allmänhet. Enligt styrelsens uppfattning kan stadgandet svårigen förstås utan studium av lagens förarbeten och torde jämväl med tillgång till dessa bliva i den praktiska tillämpningen synnerligen svårtolkat. Styrelsen ifrågasätter, huruvida icke de åsyftade arbetstagarna inrymmes under begreppen 'företagsledare och arbetsledare', vilka uttryck numera torde ha vunnit sådant burskap att svårigheter i tillämpningen icke behöver uppkomma.»

Problemet är särskilt aktuellt i fråga om hotell- och restaurangnäringen. *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter* anser sålunda, att skäl föreligger att bibehålla det i restaurangarbetstidslagen gjorda undantaget för företagsledare, personalchef eller därmed jämförlig befattningshavare i överordnad ställning. Denna formulering tillkom efter ingående överväganden vid 1947 års revision av restaurangarbetstidslagen och har stor praktisk betydelse. Det hade nämligen visat sig, att man för restaurangnäringens del hade behov av en bestämning av begreppet »överordnad ställning», som skilde sig från bestämningen av den grupp, som enligt allmänna arbetstidslagen är undantagen från tillämpningen. Ett genomförande av utredningens förslag skulle på nytt aktualisera den osäkerhet, som före år 1947 rådde i fråga om gränsdragningen mellan arbetstagare, som föll under eller utanför den lagliga arbetstidsregleringen. Denna uppfattning delas i stort sett av *Tjänstemannaförbundet för hotell och restauranger*, som anmärker, att bestämmelsen i 1944 års arbetstidslag för hotell, restauranger och kaféer hade följande lydelse: »hovmästare, kökschef, husfru eller annan befattningshavare i överordnad ställning», samt att denna formulering innebar att av tjänstemannaförbundets medlemmar i huvudsak endast kassörskorna föll under lagen. Under förarbetena till 1947 års arbetstidslag för hotell, restauranger och kaféer yrkades från förbundets sida att detta undantag skulle borttagas ur lagen, vilket motiverades med att de av undantaget berörda tjänstemännen i flertalet fall hade en arbetstid som väsentligen överskred den i lagen medgivna, att den arbetsledande och kontrollerande uppgiften icke är att anse som deras huvudsakliga sysselsättning, samt att såväl hovmästare som husfruar, hushållerskor, kökschefer och många andra, som drabbas av undantaget, i betydande mån utför rent manuellt arbete av samma slag som det den underställda personalen fullgör. Om utredningen ej avsett att den i promemorian föreslagna formuleringen skall medföra ändring i nu rådande förhållanden har tjänstemannaförbundet emellertid intet att erinra mot förslaget.

Landsorganisationen ansluter sig till *Svenska metallindustriarbetareförbundets* definition av begreppet arbetsledare. Förbundet hänvisar till »Svensk Föreningslagstiftning», som utgavs 1937, och i vilken advokaten Sölvén behandlar den fackliga förenings- och förhandlingsrätten. På sid. 71 angives, att »med arbetsledare förstås enligt lagen den, som är anställd att såsom arbetsgivarens ställföreträdare leda, fördela och kontrollera arbete, vilket utföres av honom underställd personal och i vilket han icke annat än tillfälligtvis själv deltagar». *Svenska typografförbundet* anser, att inga andra arbetsledare inom facket än tryckeriföreståndare och möjligen förste faktorer bör undantagas från lagstiftningen. *Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet* anser, att för att det skall vara fråga om arbetsledare vederbörande skall ha sig underställd personal, som han leder och undervisar, och att han endast tillfälligtvis själv deltar i arbetet. *Svenska kommunalarbetareförbundet* framhåller, att brandförmän, brandmästare och verkmästare vid brandkårerna icke kan likställas med t. ex. verkmästare inom industrien i vad det avser arbetsuppgifter. Vid brandkårerna deltar dessa förmän av olika slag ofta aktivt i arbetet lika med andra brandmän under eldsläckning o. dyl. Man torde i det avseendet kunna jämföra dem med s. k. arbetande förmän vid industriföretagen. Under sådana förhållanden anser förbundet, att brandförmän, brandmästare och liknande arbetstagare vid kommunernas brandväsen bör föras inom lagens tillämpningsområde och att uttryckliga föreskrifter härom bör meddelas i lagtexten eller motiveringen. *Svenska handelsarbetareförbundet* utgår från att i begreppen »arbetsledare eller annan arbetstagare i överordnad ställning» icke inlägges någon annan innebörd eller tolkning än den, som hittills gällt i fråga om § 2 b) i detaljhandelslagen. *Svenska lantarbetareförbundet* anser, att den nuvarande benämningen bör bibehållas. Åtminstone inom näringsgrenar med många företag med ett fåtal anställda, såsom exempelvis inom jordbruket och trädgårdsskötseln, är arbetande förmän mera vanligen förekommande än arbetsledare, vilka blott undantagsvis deltar i underordnades arbete. Benämningen arbetstagare i överordnad ställning ger därför mycket lätt upphov till missuppfattningar hos dem, som endast har lagtexten att hålla sig till.

Tjänstemännens centralorganisation ansluter sig till att arbetsledare undantages från lagstiftningen.

Under avdelning B 4 c) »Fångvården» behandlas särskilt begreppet arbetsledare inom fångvården.

Inom sjukvården är som ovan nämnts frågan om vilka personalkategorier som är att hänföra till arbetsledare särskilt föremål för diskussion. *Medicinalstyrelsen* anknäcker till utredningens ståndpunkt, att sjuksköterskor ej faller under undantagsbestämmelserna utan får sin arbetstid reglerad enligt lagen. Styrelsen är emellertid icke enhällig i sitt ställningstagande i detta hänseende, utan skiljaktig mening har anförts av ett par ledamöter, som yttrar:

»Beträffande de befattningshavare inom den slutna sjukvården, som bör undantagas den föreslagna arbetstidslagen, hyser vi den uppfattningen, att avdelnings- respektive översköterska samt barnmorska i motsvarande tjänsteställning är arbetsledare enligt lagförslagets 2 § andra stycket b. Detta synes även gälla motsvarande befattningshavare inom sinnessjukvården, i varje fall på de sinnessjukhus, som har en mot kropps-sjukhusen svarande personaluppsättning.

En avdelningssköterska har, utöver sitt ansvar inför vederbörande läkare för sjukvården på avdelningen, att leda och undervisa den henne underställda personalen. Hon har ansvar för arbetsuppgifternas fördelning mellan de olika befattningshavarna och ansvarar för att deras arbetskraft tillvaratages på effektivast möjliga sätt. Avdelningssköterskan

har att beträffande sig själv avgöra, huruvida hon kan följa den i tjänstgöringsschemat fastställda tiden eller icke.

De sjuksköterskor i arbetsledareställning, som enligt medicinalstyrelsens utlåtande skulle undantagas lagen, är inom respektive sjukhus så fåtaliga, att det icke föreligger möjlighet för dem att utöva den ständiga ledning och kontroll som skulle erfordras, om samtliga sjuksköterskor och barnmorskor i lägre lönegrad än 22 skulle inordnas under lagen.»

Direktionen för Karolinska sjukhuset uppehåller sig också vid frågan om vilken personal som är att hänföra till arbetsledare och vilken som faller utanför lagen. Enligt en av sjukhusintendenten uppgjord P. M. hör till gruppen arbetsledare utan tvekan: »samtliga läkare, all administrations- och kontorspersonal, första föreståndarinnan, föreståndarinnan, förste köksföreståndaren, köksföreståndarna, maskinmästaren, maskinisten, trädgårdsmästaren, tvättföreståndaren, biträdande tvättföreståndaren samt förrådsföreståndarinnan (kontorist)».

Tveksamhet anser intendenten däremot föreligger om »sociala kuratorer, sjukgymnaster, översköterskor, hantverksföreståndaren, reparatörer, förste vaktmästare, badföreståndaren samt arbetsinstruktören».

Direktionen påpekar vikten av att det noga fastställes vilken del av sjukvårdspersonalen som faller under lagen och vilken som faller utanför, då ju arbetsföreståndaren straffas, om arbetstagare användes i strid mot lagen.

Även *Akademiska sjukhuset* i Uppsala har erinringar att göra i fråga om vilken personal som är att hänföra till arbetsledare:

»En avdelningssköterska synes t. ex. i allra högsta grad vara att hänföra till gruppen arbetsledare i enlighet med utredningens definition, samtidigt som hon vid sidan av egentliga arbetsledningen för en personal, som stundom kan uppgå till 20 personer, har åtskilligt speciellt arbete att utföra personligen. Av utredningen lämnad definition och förklaring synes sålunda i detta fall svära mot varandra. Sjuksköterskor i den fjortonde lönegraden, vilka såväl på papperet som i verkligheten direkt leder dagliga arbetet vid underställd avdelning, kan svårligen med definitionen som grund hänföras annat än till personal, som undantages från lagens bestämmelser. Eftersom detta icke synes vara avsikten, synes det nödvändigt att giva undantagsbestämmelserna en annan formulering.»

Sjukhusdirektionen i Stockholm uppehåller sig mycket utförligt vid frågan om vilken personal som är att hänföra till arbetsledare enligt lagförslaget och frågan huruvida överläkare, 1:a översköterskor, översköterskor, överbarnmorskor samt badföreständerskor skall hänföras hit, då de i väsentlig omfattning deltar i underordnades arbete. Undantagen torde däremot bli följande personal: husmödrar, ekonomiföreståndare, elevhemsföreståndarinnor, 1:e maskinmästare, övervaktmästare och överstäderskor, ehuru en del i denna grupp har ett ganska begränsat ansvar som arbetsledare jämfört med den förstnämnda gruppen. Vidare anser direktionen att »det är ävenledes oklart, om lagen skall äga tillämpning på underläkarna. Å ena sidan är dessa i sitt arbete underordnade överläkarna, men å andra sidan intager underläkarna under jourtjänsten och eljest, då överläkarna icke befinner sig på sjukhuset, otvivelaktigt en arbetsledarställning. Vid dessa tillfällen deltar de icke heller i något arbete, som utföres av den underordnade personalen. Ytterligare komplicerat blir förhållandet beträffande sådana förste underläkare, vilka är förordnade som biträdande lasarettsläkare och härigenom intager en ställning mellan överläkare och underläkare». Sjukhusdirektionen anser, att begreppet arbetsledare måste erhålla en utförligare definition.

Svensk sjuksköterskeförening anser icke att utredningens definition av begreppet arbetsledare kan tillämpas på sjuksköterska och hennes arbetsuppgifter.

En sjuksköterska deltar alltför mycket i arbeten av olika slag inom sjukvården. Emellertid finner föreningen det ovedersägligt »att sjuksköterska enkannerligen översköterska är arbetsledare». Man utgår därför ifrån definitionen »att arbetsledare är den i vars arbete ingår att leda och organisera arbete för ett visst antal personer och som samtidigt har att utföra arbete av mera kvalificerad art». Översköterska eller sjuksköterska grupp I har en utpräglad arbetsledareuppgift. Föreningen anser icke, att arbetstidslagen bör omfatta denna grupp av sjuksköterskor. Däremot bör sjuksköterska eller sjuksköterska grupp II enligt föreningens uppfattning omfattas av lagen.

e) Kontors- och förvaltningspersonal

I promemorian anföres: »Undantagen för kontors- och förvaltningspersonal är formulerade på följande sätt:

Allmänna arbetstidslagen: ritare, bokhållare eller därmed jämställd person, kontorsvaktmästare eller annat underordnat kontorsbiträde.

Lantarbetstidslagen och hotellagen: bokhållare eller annat kontorsbiträde.

Detaljhandelslagen: farmaceut, anställd å apotek.

Utän tvivel kan man numera anse, att formuleringen av bestämmelserna i den allmänna arbetstidslagen är egendomlig. Innan utredningen ingår på frågan om hur en undantagsbestämmelse på denna punkt bör vara formulerad för att man skall inskränka undantaget till just de grupper man verkligen avser att ställa utanför lagstiftningens tillämpningsområde, torde utredningen böra erinra om följande.

I den första arbetstidslagen inriktade man sig enligt förarbetena på att begränsa tillämpningsområdet till de egentliga kroppsarbetarna. Något verkligt behov av lagstadgad förkortning av arbetstiden ansåg man nämligen knappast förefunnas för andra arbetstagare. Den dåvarande arbetstidskommittén förklarade sig emellertid icke kunna formulera någon bestämmelse, som direkt angåve det avsedda arbetarebegreppet. Man valde i stället vägen att från ett generellt arbetarebegrepp, varmed då avsågs detsamma som arbetstagare, avskilja överordnade jämte vissa andra befattningshavare så att vad som sedan fanns kvar skulle motsvara vad man på denna tid enligt allmänt språkbruk förstod med kroppsarbetare. Lagen borde vidare inbegripa sådana underordnade befattningshavare, vilka med hänsyn till arbetsuppgifter och sålunda i regel även beträffande utbildning och social ställning är att jämställa med arbetare. Anställda, beträffande vilka man fordrade mera omfattande allmän eller facklig teoretisk utbildning än arbetare i allmänhet ägde, skulle däremot ej betraktas såsom arbetare. Vad som anförts får ses i belysning av den starka sociala utvecklingen som ägt rum under de något mer än tre decennierna efter den första arbetstidslagens tillkomst. Utvecklingen har ryckt undan grunden för bibehållandet av en på ovan angivet sätt utformad gränsdragning.

Den nuvarande formuleringen av 2 § i allmänna arbetstidslagen medför vidare, att en hel del arbetstagare, vilka arbetar under samma förhållanden som exempelvis industriarbetare och vilka tillhör samma organisation som dessa, kommit att ställas utanför lagens tillämpningsområde. Detta gäller bl. a. lagerarbetare, som utför vissa skrivuppgifter.

Mot tanken att föra kontors- och förvaltningspersonal in under lagstiftningen har följande synpunkter anförts från tjänstemannahåll. De här berörda arbetstagargrupperna har i stor utsträckning en arbetstid av endast omkring 40—44 timmar per vecka. Det måste till följd härav anses egendomligt att föra in dem under en lagstiftning, som begränsar arbetstiden till maximalt 48 timmar per vecka. Man skulle i vissa fall kunna befara, att, om kontors- och förvaltningspersonal lades under lagen, detta skulle kunna tagas till intäkt för en ökning av arbetstiden till 48 timmar. Det har meddelats att Tjänstemännens centralorganisation icke önskar en utvidgning av lagstiftningen på denna punkt.

Emellertid har å andra sidan framhållits, att i ett avseende vissa fördelar skulle vara att vinna med en utvidgning av lagstiftningen. Detta gäller i fråga om begränsningen

av övertiden. Dock har man från organiserat tjänstemannahåll icke tillmätt detta problem sådan angelägenhetsgrad, att en lagstiftning skulle behöva tillgripas.

Enligt utredningens uppfattning bör en ny arbetstidslag i princip omfatta alla arbetstagare. Emellertid bör hänsyn också tagas till huruvida en viss grupp arbetstagare verkligen önskar erhålla det skydd en lagstiftning skänker. Anses det, att organisationerna kan bereda bättre skydd än en lagstiftning, är detta en uppfattning som från statsmakternas sida bör beaktas. Med hänsyn härtill har i förslaget 2 § intagits bestämmelser, varigenom kontors- och förvaltningspersonal undantages från lagen.

Ifrågavarande undantag bör formuleras på ett sådant sätt att det kommer att avse dem, som verkligen har den ställning, varom här är fråga. Bl. a. bör lagerarbetare och med dem jämställda omfattas av lagen, vilket såsom nämnts för närvarande icke genomgående är fallet.

Det har för utredningen med hänsyn till att erforderligt material icke stått till förfogande varit svårt att med bestämdhet avgöra, huruvida ett på dylikt sätt formulerat undantag verkligen innefattar de grupper arbetstagare, som man avser allttjämt skall stå utanför lagstiftningens tillämpningsområde. Övergången från rörelse- till verksamhetsbegreppet och slopandet av undantaget för staten aktualiserar nämligen frågan om ställningen till arbetstidslagstiftningen för en mängd ytterligt olikartade grupper arbetstagare.

Utredningen har övervägt, huruvida sådana kontorsanställda inom detaljhandeln, vilka för närvarande har sin arbetstid reglerad enligt lagstiftningen, skall likställas med andra kontorsanställda och sålunda undantagas i den nya lagen. Detta vore utan tvivel det riktiga. Här måste emellertid praktiska synpunkter fälla utslaget. Därest så allttjämt är förhållandet, att det många gånger föreligger svårigheter att dra en gräns mellan affärsbiträde och kontorist, bör någon ändring i lagstiftningen på denna punkt icke komma till stånd. Med hänsyn härtill har utredningen utformat lagförslaget så att nu gällande regler i fråga om detaljhandeln bibehålles. Däremot synes motiv icke föreligga att bibehålla den särställning i förhållande till kontorsanställda i allmänhet som kontorister vid rakstuga, frisersalong, fotografiateljé och badinrättning för närvarande intar. De föreslås sålunda genom det allmänna undantaget för kontorspersonal bli ställda utanför lagen.»

Som nämnts i promemorian har *Tjänstemännens centralorganisation* meddelat, att man icke önskar en utvidgning av lagstiftningen till att omfatta även kontors- och förvaltningspersonal. I sitt remissyttrande uttalar TCO likaledes, att något behov av lagstadgad arbetstid för tjänstemannagrupperna — med vissa undantag — hittills icke gjort sig gällande. Från lagens tillämpningsområde bör därför i enlighet med utredningens förslag bl. a. kontors- och förvaltningspersonal undantagas. Vidare uttalas, att det i samband med det fortsatta utredningsarbetet konkret klarlägges, vilka tjänstemannagrupper som skall vara underkastade lagen.

De flesta myndigheter och organisationer som yttrat sig beträffande denna fråga företräder en annan uppfattning än TCO. *Svenska järnvägsmannaförbundet* intar dock en med TCO i huvudsak överensstämmande ståndpunkt. Förbundet uttalar:

»Förbundsstyrelsen tillstyrker, att den egentliga kontors- och förvaltningspersonalen, alltså personalen å järnvägsstyrelsens byråer och kontor, distriktskanslierna och sektionsexpeditionerna, undantages från lagen, medan däremot all personal inom den egentliga drifttjänsten, som sorterar under nuvarande arbetstidskungörelse samt kollektivavtalsgrupperna, bör inrangeras under lagen».

En mindre deciderad ståndpunkt intar *Överstyrelsen för yrkesutbildning*, som yttrar, att den icke är fullt övertygad om att icke kontors- och förvaltningspersonal även borde föras in under lagen särskilt med hänsyn till begränsningen av övertiden. Styrelsen fortsätter emellertid: »På grund av att nämnda personal för närvarande ej är underkastad arbetstidslagstiftningen och

några olägenheter för personalen härvidlag så vitt överstyrelsen har sig bekant ej förefunnits samt på grund av personalorganisationernas egna önskemål har emellertid överstyrelsen intet att erinra mot undantaget.» *Svenska maskinförbundet* intar den principiella ståndpunkten, att undantag för kontors- och förvaltningspersonal icke skall göras, men tillägger att detta endast är under förutsättning att en allmän 40 timmars arbetsvecka införes.

Av de myndigheter som företräder en annan uppfattning än TCO uttalar sig *Medicinalstyrelsen* i starkt avstyrkande riktning. Styrelsen godkänner ej som stöd för att kontors- och förvaltningspersonalen icke bör falla under en arbetstidslag de båda argumenten 1) att arbetstiden i stor utsträckning redan uppgår till endast 40—44 veckotimmar, och 2) att TCO ej önskar en utvidgning av lagens tillämpningsområde. Styrelsen anför i detta hänseende:

»Mot det förra argumentet anför utredningen själv, att den korta normalarbetstiden icke kan utesluta behovet av en begränsning av övertiden. Medicinalstyrelsen vill kraftigt understryka att en fortsatt möjlighet för parterna att i förevarande avseende träffa överenskommelse ur medicinsk synpunkt kan innebära stora vådor. Mot det senare argumentet — att TCO icke önskar ändring — vill styrelsen anför, att av promemorian icke framgår, med hur stor majoritet TCO:s beslut att icke önska en utvidgning av lagstiftningen på denna punkt fattats. Det enligt styrelsens uppfattning tyngst vägande skälet mot att skänka personalorganisationernas önskemål ett överdrivet beaktande, när, såsom nu, fråga är om en skyddslagstiftning, är dock, att det synes styrelsen helt naturligt att mellan samhällets intresse att så långt sig göra låter genom en lagstiftning säkerställa arbetstagarnas hälsa och trivsel och personalorganisationernas intresse att tillförsäkra sina medlemmar den högsta möjliga sociala och inkomstmässiga ställning, kan uppkomma en konflikt. Av nu anförda skäl föreslår medicinalstyrelsen, att undantaget för förvaltningspersonal och kontorsanställda stryks ur lagförslaget.»

Sjukhusdirektionen i Stockholm är av samma uppfattning som Medicinalstyrelsen och uttalar bl. a.:

»I detta sammanhang må framhållas, att direktionen icke delar TCO:s uppfattning, att kontorspersonalen bör vara undantagen från lagen. Då de föreslagna lagbestämmelserna endast innebär fastställelse av den maximala arbetstidens längd, torde man icke kunna betrakta kontorspersonalens inordnande under lagen såsom en intäkt för att denna personals arbetstid bör ökas från i allmänhet 40—44 timmar till 48 timmar per vecka. Den brist, som sedan en längre tid tillbaka råder på kvalificerad kontorspersonal, har medfört, att avsevärt övertidsarbete ålagts en del av denna personal. I den mån detta måste ske i sådan utsträckning att övertiden — även om kontorspersonalens ordinarie arbetstid per vecka skulle uppgått till 48 timmar — kommer att överstiga den maximala arbetstid, som utan tillstånd av arbetarskyddsstyrelsen får åläggas arbetstagare, är lagbestämmelserna angående maximal arbetstid av värde även för denna personal. Såvitt direktionen kan bedöma vore därför ett skydd mot alltför lång arbetstid av behovet påkallat även för kontorspersonalen.»

Löneavtalsnämnden i Stockholm skriver bl. a. följande:

»Det synes kunna ifrågasättas, om de skäl, som anförts för att ställa kontors- och förvaltningspersonalen utanför lagstiftningen, har sådan styrka, att de motiverar ett så stort avsteg från den av utredningen uppställda principen, att en ny arbetstidslag i möjligaste mån bör omfatta alla arbetstagare. Man skulle härigenom i en ny lag bibehålla den föräldrade och schematiska gränsen mellan tjänstemän och arbetare. Gentemot uttalandet, att 'det måste anses egendomligt' att under lagstiftningen införa arbetstagargrupper med kortare arbetstid än 48 timmar per vecka, må erinras om att arbetstidslagen har karaktär av maximilagstiftning. Det skulle med samma motivering, som anförts för att undantaga kontors- och förvaltningspersonalen, kunna göras gällande, att de stora arbetstagargrupper i övrigt — gruvarbetare, trafikpersonal, vissa skift- och nattarbetare m. fl. — som har kortare arbetstid än 48 timmar, icke borde

vara underkastade lagen. Då utredningen icke företagit närmare undersökningar för att utröna möjligheten och lämpligheten av att införa den statliga och kommunala förvaltnings- och kontorspersonalen under lagen, saknas underlag för att slutgiltigt bedöma denna komplicerade fråga. Med hänsyn till den offentliga verksamhetens art är det nämligen uppenbart, att vissa tämligen stora kategorier offentliga tjänstemän bör undantagas, även om det i princip överväges att under lagen införa kontors- och förvaltningspersonal i allmänhet.»

I samma riktning går det yttrande som avgivits av *Svenska landstingsförbundets* styrelse. I yttrandet heter det bl. a.:

»Förvaltningspersonal' och 'kontorspersonal' föreslås emellertid undantagna från lagens tillämpningsområde. Härför framföres tre motiv. För det första har TCO meddelat, att den icke önskar en utvidgning av lagstiftningen på denna punkt, enär berörd personal f. n. till största delen har en arbetstid, som ligger under 48 timmar. Man anser det egendomligt om denna personal föres in under en lagstiftning, som begränsar arbetstiden till maximalt 48 timmar, och befarar att ett införande under lagen skulle tagas till intäkt för en ökning av arbetstiden intill 48 timmar. För det andra har utredningen framhållit, att hänsyn bör tagas till att en viss grupp arbetstagare verkligen önskar erhålla det skydd en lagstiftning skänker. För det tredje bör det från statsmakternas sida beaktas, om organisationerna anses kunna bereda sina medlemmar bättre skydd än lagstiftningen. Styrelsen kan icke finna någon bärande saklig motivering för att förvaltnings- och kontorspersonalen skall undantagas från lagstiftningen. Snarare synes lagstiftningen lättare kunna tillämpas på sådan personal än på sjukvårdspersonal. I varje fall anser styrelsen, att någon objektiv omständighet, som skulle göra det olämpligare att införa kontors- och förvaltningspersonal än sjukvårdspersonal under lagstiftningen, icke anförts. Härtill kommer att, såvitt styrelsen kan bedöma, det knappast kan vara möjligt att klart definiera, vad man menar med kontors- och förvaltningspersonal, och sålunda kunna särskilja denna personal från andra närstående kategorier.»

Svenska stadsförbundet företräder samma ståndpunkt. Förbundet anför bl. a.:

»Att tillämpa en arbetstidslag, utformad på sätt utredningen föreslagit, för den allt övervägande delen av förvaltnings- och kontorspersonalen skulle i regel icke möta några större svårigheter.»

Svenska landskommunernas förbund anser, att motiveringen för undantagande av kontors- och förvaltningspersonal är »anmärkningsvärd» och »föga hållbar». Utredningens förslag på denna punkt synes leda till att varje arbetstagargrupp, som vid en senare tidpunkt kan komma att få en kortare arbetstid än 48 timmar i genomsnitt per vecka, skall genom ändring av lagen ställas vid sidan av densamma.

Ehuru *Civilförvaltningens personalförbund* endast i obetydlig omfattning representerar kontorspersonal av andra kategorier än expeditivsvakter, vill förbundet dock framföra sin uppfattning att bärande skäl för kontorspersonalens undantagande från lagens bestämmelser ej förebragts. Förbundet anför:

»Visserligen synes från TCO:s sida ha uttalats att denna organisation icke önskade att kontorspersonal skulle intagas under lagens bestämmelser då detta skulle kunna komma att tagas som intäkt för yrkande om förlängd arbetstid för dem som nu har en kortare arbetstid än den lagen kan komma att fastställa. Därtill vill förbundet anföras, att lagen väl skall fastställa det minimum av fritid som en arbetstagar skall vara tillförsäkrad och att det inte kan från lagens sida möta hinder att överenskomma om förmånligare villkor för arbetstagar än vad lagen föreskriver. Tvärtemot vad som anförts beträffande kontorspersonal synes det vara så, att om dessa uttryckligen undantages från lagens bestämmelser, kommer detta att väcka uppmärksamhet om den gäller för praktiskt taget alla andra arbetstagar. Denna undantagsställning kan då från arbetsgivarhåll komma att aktualisera en ändring och nivellering.»

Försäkringsfunktionärernas förbund anser, att övertiden bör maximeras för kontorister liksom för övriga grupper. Förbundet anför härom vidare: »De skäl häremot, som TCO redovisar i betänkandet, anser vi icke kunna bli aktuella för vårt verksamhetsområde.»

Svenska kommunalarbetareförbundet föreslår, att det i lagtexten eller åtminstone i motiveringen utsäges, att även vaktmästare av olika slag skall falla inom lagens tillämpningsområde.

Beträffande den speciella frågan angående kontorister i detaljhandeln föreligger uttalanden från ett par organisationer. *Sveriges köpmannaförbund* och *Handelskammaren i Göteborg* anser, att några bärande skäl icke finnes för att undantaga denna grupp från lagen. *Svenska handelsarbetareförbundet* påpekar, att även om kontorspersonalen i allmänhet har kortare arbetstid än 48 timmar per vecka, så gäller detta icke genomgående för kontorspersonalen inom detaljhandeln. Det är där ofta svårt att draga upp en klar gräns mellan butiksbiträden och kontorspersonal. Förbundet anser det helt orimligt att ställa lagerarbetare med skrivarbete utanför lagstiftningen, då dessas arbetsuppgifter och arbetstid endast i rena undantagsfall och i allmänhet då tillfälligtvis sammanfaller med kontorspersonalens. Kontorspersonalen inom detaljhandeln bör inrymmas under lagen, ehuru den angivna arbetstiden för denna grupp i högre grad blir att betrakta som maximiarbetstid.

Åtskilliga av remissinstanserna anser, att särskilt begreppet förvaltningspersonal borde gjorts till föremål för tydligare bestämning. Sålunda framhåller *Statskontoret*, att det icke tydligt framgår till vilken kategori man avser att hänföra exempelvis expeditionsvakter. Ytterligare stora grupper befattningshavare, vilka synes stå på gränsen mellan förvaltnings- och annan personal är bl. a. museibiträden, laboratoriebiträden, frökontrollbiträden, bokbinderipersonal, brevbärare och postexpeditörer. Begreppet »förvaltnings- och kontorspersonal» torde därför icke kunna begagnas utan en närmare definition, som tar tillbörligt sikte på förhållandena inom statsförvaltningen.

Luftfartsstyrelsen framhåller, att begreppet »förvaltningspersonal» åtminstone för en statlig myndighet är tvetydigt, enär det dels kan i viss mån jämföras med kontorspersonal, och dels kan avse all personal, som tillhör regionala eller lokala förvaltningar, oavsett sysselsättningens art. *Järnvägsstyrelsen* uttalar i fråga om kontors- och förvaltningspersonal bl. a. följande:

»Av den kontorspersonal, i 16 och lägre lönegrader, å vilken statens järnvägars tjänstgöringstidskungörelse är tillämplig, tillhör flertalet sådana personalgrupper, som har uteslutande kontorstjänst medan övriga ingår i grupper av personal med övervägande yttertjänst. Det sistnämnda är fallet med trafikbiträden och stationskarlar, vilka utbildats i kontorsgöromål och antingen har heltidstjänst inom kontorsfacket eller s. k. blandad tjänstgöring i inner- och yttertjänst. Vid en tillämpning av arbetstidslagens regler på statens järnvägars personal i drifttjänst måste en uppdelning av personalen i arbetstagare och icke arbetstagare ske inom ett flertal tjänstegrader, bl. a. de förenämnda grupperna stationsförmän, trafikbiträden och stationskarlar. Att därvid åstadkomma en skarp och under alla förhållanden rättvis gränsdragning skulle med hänsyn till arbetsuppgifternas skiftande natur och förekomsten av blandad tjänstgöring inom flera områden bli ett synnerligen vanskligt företag.»

Även *Sjukhusdirektionen i Stockholm* anser, att begreppet förvaltningspersonal borde blivit föremål för en utförligare begreppsbestämning. Kontorspersona-

len bör lättare kunna avgränsas från annan personal. Som exempel nämns, att både kuratorer och husmödrar med hänsyn till arbetsuppgifterna kan hänföras såväl till sjukvårds- som kontorspersonal. I stort sett samma synpunkter har anförts av *Löneavtalsnämnden i Stockholm* och av *Svenska landstingsförbundet*. *Svenska stadsförbundet* uppehåller sig utförligt vid definitionssvårigheterna:

»Vad menas med förvaltning? Avses statlig, kommunal och enskild förvaltning? Vad är t. ex. statlig förvaltning? Vad är kommunal förvaltning? (jfr att utredningen tydligen icke ansett att polis- och brandväsen tillhör den kommunala förvaltningen). Vad är 'personal' vid dessa förvaltningar? Arbetare och tjänstemän? Om så anses vara fallet skall även arbetarna undantagas från lagens tillämpning? Om enbart tjänstemän avses (begreppet förvaltningstjänstemän användes i ett fall; i övriga och i lagtexten står personal), hur skall då tjänstemannabegreppet definieras och avgränsas? Slutligen kan tilläggas att tveksamhet om innebörden även vidlåter termen 'kontorspersonal'. Bland denna personal finnes emellertid två viktiga grupper, som måste undantagas från lagens tillämpning, nämligen 1) arbetstagare med relativt självständiga arbetsuppgifter och okontrollerbar arbetstid (t. ex. läkare, hemvårdarinnor, vissa hemsjuksköterskor, inkasserare, inspektörer, viss socialvårdspersonal) samt 2) arbetstagare, som på grund av sin befattning har så självständiga arbetsuppgifter att man, trots att den sedvanliga arbetstiden ofta är eller skulle kunna vara kontrollerbar, icke kan fästa avseende vid tidsmättet (tjänstemän i högre lönegrader såsom jurister, tekniker, stadskamrerare samt vissa utredningsmän, kamerallister m. fl.). Kommunerna, som stått inför problemet att utesluta just dessa grupper från rätten till övertidsersättning, har gjort detta genom att uppställa vissa villkor för sådan ersättning (jfr motsvarande statliga föreskrifter). Av villkoren har följande betydelse för denna diskussion: 1) att tjänstemannens övertidsarbete kan kontrolleras, 2) att han icke utövar mera självständigt befäl, samt 3) att han innehar tjänst inom vissa angivna lönegrader. Den metod som här tillämpats synes giva anvisning om, att det torde finnas vissa möjligheter att avgränsa de tjänstemannakategorier, som man önskar skall omfattas, respektive skall uteslutas, från lagens tillämpning.»

Även en del andra organisationer påtalar svårigheten att avgränsa begreppet. *Civilförvaltningens personalförbund* t. ex. anser, att begreppet förvaltningspersonal bör närmare preciseras, då annars personal vid exempelvis statliga administrativa verk, som intet har med egentligt förvaltningsarbete att göra, kommer att inrangeras under begreppet.

Tjänstemännens centralorganisation påpekar i fråga om avgränsningen, att »förvaltningspersonal» kan bli föremål för olika tolkningar. I den officiella statistiken omfattar begreppet bl. a. företagsledare, kontorspersonal, teknisk personal, butikspersonal, verkmästare och förmän. I utredningens lagförslag har begreppet en snävare omfattning. Det torde emellertid vara svårt att finna en term, som helt täcker de grupper som åsyftas.

4. Arbete som bedrivs av staten

Enligt 1 § c) gällande allmänna arbetstidslag undantages »arbete, som bedrivs av staten».

I promemorian anføres: »Utredningen vill erinra om vad som redan tidigare i ett par sammanhang gjorts, nämligen att förvaltningstjänstemän, kontorsanställda och liknande icke skall omfattas av lagen (se förslaget 2 §). Påpekas må dock att begreppet 'tjänsteman' här icke har samma innebörd som i statens allmänna avlöningsreglemente. Därest lagen utsträcker till att omfatta arbete, som bedrivs av staten, skulle sålunda exempelvis lokaltelefonister, banvakter, lokförare, reparatörer m. fl. omfattas av lagen, medan kontors- och kanslibiträden på grund av undantaget i 2 § blir ställda utanför. Ur principiella synpunkter finnes icke någon anledning att bibehålla ett så

vidsträckt undantag som det nuvarande. Det finnes exempelvis ingen anledning, varför arbetare vid ett av en statlig myndighet bedrivet anläggningsarbete skall falla utanför lagens tillämpningsområde, medan ett av en entreprenör för statens räkning utfört arbete av samma slag skall falla under detsamma. Svårigheterna med ett utsträckande av lagen till all statlig verksamhet sammanhänger med att de uppgifter, som åvilar vissa statliga myndigheter, är av en från andra arbetsuppgifter mycket avvikande art och att allvarliga skadliga återverkningar i vissa fall skulle kunna göra sig gällande vid en allt för snäv reglering av arbetstiden. Utredningen har redan från statliga myndigheter, som bedriver rörelse eller sådant särskilt arbetsföretag, som omnämnes i den nuvarande allmänna arbetstidslagen, erhållit uppgifter rörande möjligheterna av ett utsträckande av lagens tillämpningsområde till av dem bedrivet arbete. Härvid riktades från en del håll allvarliga erinringar gentemot utredningens dåvarande förslag, som endast innebar en utvidgning av den nuvarande allmänna arbetstidslagens tillämpningsområde. De erinringar, som då framfördes, torde icke med samma styrka kunna resas mot det nuvarande lagförslaget, vilket avsevärt avviker från den gällande lagen. Sålunda kan nämnas att maximum för den dagliga arbetstiden föreslagits höjd från nio till tio timmar och Arbetarskyddsstyrelsens dispensmöjligheter vidgats. Trots dessa ändringar i jämförelse med vad som för närvarande gäller kan naturligen i vissa fall svårigheter uppkomma att lägga all statlig verksamhet under en lagstiftning. På vissa håll skulle det säkerligen vara helt omöjligt. Men utan tvivel gäller i fråga om de flesta statliga verksamhetsområden att några svårigheter icke skulle föreligga till genomförandet av en lagenlig reglering av arbetstiden. Detta förhållande sammanhänger med att arbetstiden antingen redan är reglerad på sätt lagen föreskriver eller på att omläggningar i arbetsförhållandena är möjliga att genomföra. Av det material, som kommit utredningen tillhanda, framgår, att det i fråga om flera statliga verksamhetsområden skulle vara möjligt att utsträcka lagen icke till alla arbetstagare men väl till en del av dem. Förhållandena påminner här om vad som gäller i fråga om de enskilda järnvägarna. Här är trafikpersonalen undantagen, medan övriga anställda såsom verkstadsarbetare faller under lagen. På grund av de avvikelser det föreliggande lagförslaget uppvisar i jämförelse med den nuvarande lagen, vars eventuella tillämplighet var föremål för prövning i den föregående undersökningen, tilltror sig utredningen icke att kunna ange vilka slag av statlig verksamhet, som bör undantagas från lagen. Vidare saknar utredningen alla upplysningar i förevarande hänseende från sådana statliga verksamhetsområden, vilka icke kan betecknas såsom rörelse eller särskilt arbetsföretag.»

a) Principfrågor

I detta sammanhang skall endast redogöras för yttranden angående principfrågan om införandet av arbete, som bedrivs av staten, under lagstiftningen. Beträffande de olika specialområdena hänvisas till resp. avsnitt. Av de myndigheter och organisationer som uttalat sig i principfrågan har åtskilliga en starkt positiv inställning. *Medicinalstyrelsen* t. ex. erinrar om att styrelsen tidigare uttalat att som mål för en mer långsiktig politik rörande arbetstidsregleringen bör uppställas enhetliga bestämmelser för alla arbetare, oavsett om de arbetar hos staten, kommunala eller privata arbetsgivare. Styrelsen uttalar vidare: »Det är med tillfredsställelse styrelsen hälsar det nu föreliggande förslaget, vilket i nämnda hänseende tillmötesgår styrelsens då uttalade och alltjämt omfattande önskemål.» En annan grupp av myndigheter, t. ex. *Socialstyrelsen*, *Byggnadsstyrelsen*, *Överstyrelsen för yrkesutbildning* och *Skogsstyrelsen* »har intet att erinra emot» att arbetstidslagen göres tillämplig på arbete som bedrivs av staten. *Statens avtalsnämnd* är av samma uppfattning och erinrar om att de statligt anställda, vars anställningsvillkor är reglerade genom kollektivavtal, sedan länge tillförsäkrats minst samma förmåner som enligt arbetstidslagen. Nämnden framhåller dock, att vissa områden av den statliga

verksamheten av olika skäl bör undantagas. (Se under rubriken B 4 b) Försvars-
väsendet.) Det synes nämnden icke lämpligt att lagens tillämpning i för dessa
områden betydelsefulla hänseenden göres beroende av dispensförfaranden.

Landsorganisationen biträder förslaget att upphäva undantaget för arbete
som bedrivs av staten och erinrar om att man intog samma ståndpunkt redan
1945. LO:s inställning var icke förestavad enbart av principiella och psykolo-
giska hänsyn utan även av det förhållandet, att den förutsättning, varifrån
undantaget utginge, nämligen att den administrativa arbetstidsregleringen icke
skulle vara för arbetstagaren ogynnsammare än den legala, icke alltid hållit.
LO erinrar vidare om att undantaget för statens arbetare icke upptagits i
Washingtonkonventionen och att man från arbetarehåll motsatt sig detta undan-
tag såväl under förarbetena till 1919 års lag som vid antagandet av den nu
gällande allmänna lagen.

LO:s uttalande angående den administrativa arbetstidsregleringen jämfört
med den legala understrykes av *Civilförvaltningens personalförbund*, som bl. a.
uttalar:

»Förhållandet inom detta område torde inte ha motsvarat det uttalande som gjordes
av lagrådet i samband med antagandet av den första arbetstidslagen och innebärande
att inom den statliga verksamheten inte skulle förekomma några missförhållanden
beträffande arbetstidens längd. Tvärtom torde det under hela tiden arbetstidslagen
 varit gällande och alltså inom den statliga sektorn förekomma längre arbetstid än
inom de områden där arbetstiden regleras genom lagen. Detta torde också visa att
personalorganisationerna inte ensamma förmår lösa frågan om arbetstidens längd
inom hela det statliga arbetslivet och att lagen sålunda har en väsentlig uppgift att
fylla inom detta område.»

Även i övrigt tillstyrker de av LO:s underorganisationer, som yttrar sig
över principfrågan, att arbete som drives av staten omfattas av lagen. *Svenska
byggnadsarbetareförbundet* t. ex. har medlemmar anställda hos statliga företag
på ett flertal olika arbetsplatser, framför allt inom anläggningsbranschen, för vilka
lagen anses böra gälla. *Svenska textilarbetareförbundet* anser det icke rimligt att
äganderätten skall medföra skillnad beträffande lagens tillämpning, om arbetet
i övrigt är likartat.

Tjänstemännens centralorganisation tillstyrker, att det tidigare undantaget
för arbete, som bedrivs av staten, skall utgå. Någon anledning till att statens
verksamhet i princip bör vara undantagen från en lagstiftning av denna karak-
tär anser TCO ej föreligga. Däremot anser sig TCO bestämt böra framhålla, att
statens tjänstemannagrupper i det stora hela liksom hittills bör undantagas från
arbetstidslagstiftningens tillämpningsområde. Något behov av lagstadgad ar-
betstid för tjänstemannagrupperna har enligt TCO — med vissa undantag —
 icke gjort sig gällande.

b) Försvarsväsendet

De olika myndigheter, som yttrat sig beträffande försvarets inordnande under
en ny arbetstidslag, uttalar sig i allmänhet i avstyrkande riktning beträffande
militär och civilmilitär personal, medan man i fråga om sjukvårdspersonal icke
är helt avvisande.

Försvarets civilförvaltning lämnar en redogörelse för olika arbetstidsför-
hållanden inom försvaret. Arbetarpersonalens arbetstid är reglerad genom
kollektivavtal, vilkas arbetstidsbestämmelser regelmässigt är minst lika förmån-
liga som arbetstidslagens. För den rent militära och civilmilitära tjänstemanna-

personalen har några särskilda arbetstidsbestämmelser i huvudsak ej meddelats, men för civil ordinarie personal finnes arbetstidsbestämmelser meddelade i instruktionerna för resp. myndigheter och vid vissa staber etc., medan sådana bestämmelser saknas vid lokala myndigheter och truppförband. För extra ordinarie personal finnes ett flertal arbetstidsbestämmelser i speciella föreskrifter utfärdade av centrala förvaltningsmyndigheter. Arbetstiden utgör regelmässigt 42 timmar för administrativ personal och kontorspersonal samt 208 timmar för månader med 30 dagar resp. 48 timmar per vecka för annan personal. Undantagsvis — t. ex. vid vaktjänst — är arbetstiden längre än 208 timmar per månad. Jour- eller beredskaptstjänst evalveras efter visst procenttal i ordinarie arbetstid. I vissa fall har föreskrifter meddelats om särskilt kontantavvode för beredskaptstjänstgöring, som då faller utom den ordinarie arbetstiden och i regel ej räknas in i denna. Civiltjänstningen medger, att det finns vissa personalgrupper inom försvaret, t. ex. kollektivavtalsanställda arbetare, som i stort sett har samma arbetsförhållanden som motsvarande grupper på andra områden. Emellertid föreligger i fråga om de anställda inom försvaret behov av att även under normala fredsförhållanden utan ömång kunna anpassa arbetstiden efter den verksamhet som bedrivs. Man nämner som exempel att tjänstgöringstiden vid övningar kan läggas till s. k. obekvämt arbetstid. Detta resonemang gäller i än högre grad den i utbildningsverksamheten tjänstgörande militära personalen. — Civiltjänstningen påpekar vidare, att den militära verksamheten icke kan bindas alltför snävt i arbetstidshänseende, utan att möjlighet måste föreligga att snabbt och utan särskilt administrativt förfarande göra ändringar i arbetstidsförhållandena. Man framhåller, att detta är av vikt ur sekretesssynpunkt, ty dylika ändringar bör kunna vidtagas utan att det väcker någon nämnvärd uppmärksamhet. Ämbetsverket medger dock att vissa grupper arbetstagar, t. ex. sjukvårdspersonal (se nedan), skulle kunna föras under lagen och att det icke minst ur rekryteringssynpunkt kan vara angeläget med samma bestämmelser inom försvaret som inom sjukvården i övrigt. Men man anser å andra sidan, att man icke bör göra lagen tillämplig endast på en mindre personalgrupp och lämna huvuddelen av personalen utanför. Civiltjänstningen föreslår därför, att försvaret i dess helhet undantages från lagens tillämpningsområde genom införande av särskilda bestämmelser härom i § 2.

Civiltjänstningens ståndpunktstagande delas av *Försvarsstaben*. Den har emellertid därutöver framhållit önskvärdheten av en undersökning av den militära personalens arbetstidsförhållanden för att utröna om några normerande bestämmelser kan meddelas.

Fortifikationsförvaltningen är också av samma uppfattning som Civiltjänstningen och pekar ytterligare på nödvändigheten av att i ett skärpt läge snabbt kunna tillgodose militära krav, speciellt beträffande fortifikatoriska anläggningar. I ett sådant läge kan nämligen förvaltningen bli nödsakad att uttaga övertidsarbete överstigande vad som medges i arbetstidslagen samtidigt som möjligheterna att nyanställa arbetare kan vara obetydliga. Visserligen erkännes, att utredningen beaktat speciellt militära synpunkter genom förslaget om rätt för Kungl. Maj:t att föreskriva undantag vid utomordentliga förhållanden. Detta anser verket emellertid icke vara en lämplig lösning, då därigenom i ett kritiskt läge offentlighet gives åt försvarets behov av ökad byggnadsverksamhet.

Armé-, marin- och flygförvaltningarna anför i stort sett samma synpunkter som de nu relaterade.

Försvarets fabriksstyrelse anser däremot, att den verksamhet, som bedrivs av fabriksstyrelsen, väl kan inrangeras under lagen, dock under förutsättning att dispens meddelas i erforderlig utsträckning.

Statens avtalsnämnd erinrar om att vissa områden av den statliga verksamheten bör undantagas från lagens tillämpningsområde. Det synes icke heller lämpligt, att lagens tillämpning i för dessa områden betydelsefulla hänseenden göres beroende av dispensförfaranden. Som exempel på sådana områden nämnes de militära förbanden, örlogsvarv, tygverkstäder o. dyl.

Som ovan nämnts ställer sig Försvarets civilförvaltning icke absolut avvissande emot tanken att försvarets sjukvårdspersonal lägges under lagen, ehuru ämbetsverket icke anser det lämpligt att skillnad härigenom göres mellan olika personalgrupper. *Försvarets sjukvårdsstyrelse* ansluter sig däremot helt till att samtlig sjukvårdspersonal vid försvaret inordnas under lagen, under förutsättning att den behandlas på samma sätt som utredningen föreslår beträffande övrig sjukvårdspersonal.

c) Fångvården

Personalen vid fångvårdsstaten fördelas på följande kategorier: a) administrativ personal, b) arbetsledarepersonal, c) bevakningspersonal samt d) ekonomipersonal. Befattningshavarna har med undantag för ett antal arvodister sin tjänstgöring reglerad efter 42 eller 48 timmars arbetsvecka.

Fångvårdsstyrelsen utgår från att de intagna i detta sammanhang icke kommer i fråga. Beträffande de intagna har emellertid arbetstiden reglerats i huvudsaklig överensstämmelse med bestämmelserna i allmänna arbetstidslagen och lantarbetstidslagen. Styrelsen anser, att den administrativa personalen, (a), utan tvekan faller utanför arbetstidslagen. Detsamma anser man vara fallet med gruppen arbetsledarepersonal, (b), inom fångvårdens arbetsdrift. För denna personal har genom rundskrivelse den 23 januari 1948 föreskrivits, att arbetstiden skall vara densamma som för de intagna. Fångvårdsstyrelsen anser, att befattningshavare inom arbetsdriften i första hand tjänstgör som yrkeslärare och kan jämföras med verkmästare och andra befattningshavare i överordnad ställning. Därjämte påpekas, att de intagna vid vissa anstalter i stor utsträckning är sysselsatta med arbete på arbetsplatser belägna långt ifrån anstalten. Måltiderna intages på arbetsplatsen, då hemtransport av de intagna under måltidsrasterna skulle bli alltför tidsödande. Fångvårdsstyrelsen menar därför, att arbetsledarna är i tjänstgöring även under de intagnas raster och under transporter till och från arbetsplatsen. Härigenom kommer deras arbetstid att något överstiga 10—11 timmar om dagen, vilket emellertid kompenseras genom sammanhängande ledighet eller övertid ersättning. Skulle arbetstidslagen tillämpas, måste en avslösning av arbetsledare ske under dagens lopp, vilket Fångvårdsstyrelsen betraktar som organisatoriskt olämpligt. Även bevakningspersonal, (c), bör enligt Fångvårdsstyrelsen undantagas från lagens tillämpning. Dessa befattningshavare har genom den nya straffverkställighetslagen av 1945 att »aktivt deltaga i vårdarbetet», medan de förut haft att ägna sig åt vakthållning. Fångvårdsstyrelsen föreslår därför att uttrycket »personal som har till uppgift att bereda undervisning, uppfostran eller tillgodose annat därmed jämförligt behov» ändras till »personal, som har till uppgift att bereda undervisning, uppfostran, anstaltsvård eller tillgodose annat därmed jämförligt behov». Vidare anser Fångvårdsstyrelsen, att även ekonomipersonalen (d) bör falla utanför lagens tillämpningsområde, då dess arbete mycket ofta innebär arbetsledning över

de intagna, och dess befattningshavare alltså är att betrakta såsom arbetsledare. Fångvårdsstyrelsen är således av den uppfattningen att fångvårdspersonalen icke bör falla under lagen. Styrelsen framhåller avslutningsvis, att om dess uttalande i fråga om bevaknings- och ekonomipersonal ej vinner beaktande, man önskar närmare utveckla sina synpunkter beträffande beräkning av beredskaps-tjänst, ordinarie arbetstid och övertid m. m.

Sveriges fångvårdsmannaförbund anser, att lagreglerad arbetstid för personal vid fångvårdsanstalter visserligen skulle vara eftersträfvansvärd men icke torde vara möjlig att ordna med de personalresurser som för närvarande finnes. Man uttalar därför, att i första hand en omprövning av arbetstidsberäkningen och personalbehovet bör komma till stånd.

d) *Tullväsendet*

Tullverket består av A) Generaltullstyrelsen och B) Tullstaten som i sin tur indelas i I. Lokalförvaltningen och II. Kust- och gränsbevakningen.

Generaltullstyrelsens personal (A) faller såsom förvaltnings- och kontorspersonal utanför lagförslaget, möjligen med undantag för vaktpersonalen, enligt vad styrelsen uttalar i sitt remissyttrande. Beträffande tullstaten (B) förutsätter Generaltullstyrelsen, att lagen genom undantagsbestämmelserna (kontors- och förvaltningspersonal, arbetsledare m. fl.) icke blir tillämplig på biträdespersonal, tullkontors- och kammarskrivareutbildad personal samt bevakningstjänstemän i befälsställning. Kategorien bevakningstjänstemän vid lokalförvaltningen (I) bortsett från bevakningstjänstemän i befälsställning, utgöres bl. a. av förste tulluppsyningsman, tillsyningsman (ett fåtal å övergångsstat) och tullvakter (i Ca 10, 11 och 13) samt tullvaktsaspiranter. Generaltullstyrelsen ifrågasätter om icke denna kategori skall anses som förvaltningspersonal och därigenom även undantagas från lagen. Ehuru styrelsen sålunda principiellt synes vara av den uppfattningen att denna personalgrupp ej beröres av arbetstidslagen går man därefter in på en detaljerad redogörelse för dess arbetstids- och tjänstgöringsförhållanden. Tjänstgöringstiden för bevakningspersonal vid lokalförvaltningen får enligt gällande bestämmelser icke överstiga 208 timmar per kalendermånad om 30 dagar. Detta är dock maximitid. I regel skall tjänstgöringstiden utgöra ett timantal motsvarande åtta gånger antalet vardagar i månaden. Tjänstgöringstiden under ett kalenderdygn är maximerad till elva timmar, men denna tid får dock överskridas, om med hänsyn till tjänstens krav tjänstgöring icke kan ordnas på annat sätt eller det kan befinnas önskvärt för beredande av för personalen fördelaktigare tjänstgöring. Under varje tjänstgöringsdygn skall tjänsteman beredas en sammanhängande vilotid av minst åtta timmar. Vid övergång från dag- till nattvakttjänst kan vilotiden inskränkas till fyra timmar eller ytterligare begränsas, under förutsättning av att sammanhängande vilotid efter nattvakttjänsts slut beredes under minst 24 timmar. Övertidstjänstgöring får utgöra högst 50 timmar för kalendermånad och 200 timmar för kalenderår, men Generaltullstyrelsen kan föreskriva ytterligare förlängning med 30 timmar för kalendermånad och 150 timmar för kalenderår. Tjänstgöringstiden är närmare bestämd dels genom tjänstgöringsplaner med allmänna bestämmelser utfärdade av de lokala tullmyndigheterna efter förhandling med personalen och dels genom i regel månadsvis upprättade turlistor. Det förekommer dock i betydande omfattning tjänstgöring som ej är reglerad i planen eller turlistan. Med ordinarie arbetstid förstår styrelsen tjänstgöring enligt turlista. Personalen kan med avseende härpå indelas i tre grupper:

a) tjänstemän, som endast fullgör dagtjänst å vardagar; b) tjänstemän, som fullgör dagtjänst å vardagar samt vissa sön- och helgdagar, samt c) tjänstemän, som fullgör dagtjänst å vardagar samt vissa sön- och helgdagar och dessutom nattvakttjänst, som i regel förekommer vart fjärde dygn. Generaltullstyrelsen anför härom: »Enär tjänstgöring, som avses under c), icke torde vara att betrakta såsom arbete, som bedrivs med regelbunden skiftindelning, skulle enligt lagförslaget gälla en längsta ordinarie arbetstid av 48 timmar under en vecka för grupp a) samt 96 timmar under två veckor för grupperna b) och c). Såvitt angår tjänstgöringen enligt turlista skulle tillämpningen härav icke möta svårighet i fråga om grupperna a) och b). Såsom framgår av tullmyndigheternas yttranden överstiger emellertid tjänstgöringen enligt turlista för grupp c) i många fall 96 timmar under två veckor.» Tjänstgöringstid utöver turlista beror på att den trafik som tullverket har att betjäna icke är regelbunden. I tjänstgöringsplanen är därför bestämt, att personal tillhörande grupperna a) och b) i viss regelmässig ordning skall fullgöra tjänstgöring efter klockan 17 (det är icke fråga om nattvakttjänstgöring). Denna tjänstgöring innefattar allmän tillsyn av kaj och av fartyg för smuggling. Generaltullstyrelsen ifrågasätter om icke även sådan regelmässig tjänstgöring utöver turlista bör innefattas i begreppet ordinarie arbetstid. I så fall skulle överskridandet av lagförslagens maximitid 96 timmar för två veckor kunna vara betydande, då tjänstemannen står i tur att fullgöra ifrågasvarande tjänstgöring utöver turlista. Den sammanlagda tjänstgöringstiden utjämnas emellertid till i genomsnitt mindre antal timmar genom ledighet under annan tid. Generaltullstyrelsen anför vidare, att dygnsmaximum enligt utredningens förslag regelmässigt överskrides i fråga om större delen av personalen vid övergång från dagtjänst till nattvakttjänst. Detta beror huvudsakligen på att personalen vill ha sin tjänstgöring sammanförd för att få en längre sammanhängande ledighet. Sådan förlängd tjänstgöring består mest av patrullering med rätt att under skälig tid avbryta patrulleringen för vila i vintertid uppvärmd vaktkur, varför någon risk för överansträngning icke föreligger, särskilt som tjänstgöringen brukar vara fördelad på två eller tre perioder under dygnet med mellanliggande fritid. Maximitiden elva timmar överskrides också under tjänstgöring vid uthamnar och vid s. k. lastageplatser. Generaltullstyrelsen är tveksam om sådan förlängd tjänstgöring bör betraktas såsom ordinarie arbetstid, men med hänsyn till dess ständiga förekomst bör den icke utgöra övertidstjänstgöring i egentlig mening. Tjänstgöringen är av lindrig beskaffenhet och föranleder motsvarande ledighet under annan tid. Uppdelningen av personalen i de ovannämnda grupperna a), b) och c) är emellertid icke fullständig, utan vid de större tullanstalterna finnes vissa specialgrupper för visitation av resande, specialtjänst, etc. För dessa specialgrupper gäller i allmänhet, att den ordinarie arbetstiden enligt lagförslaget väsentligt kan överskridas under vissa dygn, men även detta överskridande beror huvudsakligen på personalens önskemål om indelningen till tjänstgöring. Som ovan nämnts betraktas som ordinarie arbetstid tjänstgöring enligt turlista. Generaltullstyrelsen anför i fråga om övertidsarbete följande:

»Vad angår övertidsarbetet torde i lagförslaget därmed avses arbete utöver ordinarie arbetstid. Enligt vad ovan nämnts avses i avlöningshänseende med övertidstjänstgöring för tullpersonalen tjänstgöring utöver den normala tjänstgöringstiden, vilken icke sammanfaller med tjänstgöringstiden enligt turlista och ej heller med sistnämnda tjänstgöringstid jämte annan i tjänstgöringsplan föreskriven tjänstgöring. Den ovan omförmälda, i arbetstidskungörelsen medgivna rätten att uttaga viss övertidstjänstgöring, avser däremot tjänstgöring utöver den i kungörelsen angivna maximitiden,

vilken motsvarar 208 timmar för 30 dagar. Därest arbetstidslagen skulle bli tillämplig för viss tullpersonal, synes det vara önskvärt, att övertidsbegreppen enligt lagen å ena sidan och avlöningsbestämmelserna å andra sidan samordnas. Oavsett huru övertidsbegreppet definieras, synes emellertid den i lagförslaget angivna begränsningen i fråga om övertidsarbete kunna utan större olägenheter tillämpas i tullverket.»

Den normala tjänstgöringstiden för bevakningspersonalen vid lokalförvaltningen är enligt styrelsen i genomsnitt kortare än vad som motsvarar 48 timmar per vecka. Minskning av tjänstgöringstiden är nämligen medgiven dels med åtta timmar för varje annan helg än söndag dels med ytterligare 14 timmar i månaden för nattvaktsförrättande personal. Styrelsen är av den uppfattningen, att tjänstgöringen genom de nuvarande bestämmelserna på ett smidigt sätt kan ordnas såväl i enlighet med behovet ur tjänstesynpunkt som med tillgodoseende av personalens berättigade önskemål. Om dispens ej kan ordnas i väsentliga hänseenden från lagförslagens begränsningar, skulle tillämpningen av lagförslagens begränsningar medföra en icke obetydlig personalökning, vars omfattning icke med någon grad av säkerhet kan beräknas. (De tullmyndigheter, till vilka styrelsen i sin tur remitterat förslaget för yttrande, har räknat med att i väsentliga hänseenden dispens måste lämnas från lagförslagens begränsningar.) Om arbetstidslagen skulle gälla även för bevakningspersonal vid lokalförvaltningen — vilken styrelsen, som ovan nämnts, finner böra undantagas — anser styrelsen det önskvärt att den ordinarie arbetstiden beräknas för kalendermånad och efter samma timantal för all personal. Olika redovisningsförhållanden beträffande olika personal och därav föranledd gränsdragning beträffande användningen av olika grupper kan icke åstadkommas. — Kust- och gränsbevakningspersonalens (II) arbetstid är reglerad på så sätt, att den i genomsnitt för kalendermånad icke får överstiga åtta timmar per arbetsdygn. Om under en viss månad längre arbetstid måste uttagas, skall arbetstiden nästa månad minskas i motsvarande omfattning. Beredskapstid, d. v. s. sådan tid under vilken befattningshavare är fri från tjänstgöring men har skyldighet att uppehålla sig inom anvisat område för att omedelbart kunna träda i tjänst, räknas icke såsom arbetstid. Bestämmelserna i statens allmänna avlöningsreglemente om sön- och helgdagsledighet är icke tillämpliga på denna personalgrupp, som i stället har fem fridrygn per kalendermånad. — En stor del av tjänstgöringen vid kustbevakningen faller utanför lagen, då den är att hänföra till skeppstjänst, och vid gränsbevakningen är minst $\frac{2}{3}$ av tjänstgöringen att hänföra till kontorsarbete. — För handläggning av ärenden rörande kust- och gränsbevakningspersonalens arbetstid finnes ett särskilt organ, arbetstidsnämnden för tullverkets kust- och gränsbevakning. Generaltullstyrelsen uttalar slutligen, att den i likhet med cheferna för kust- och gränsdistrikten anser, att bestämmelserna i en allmän arbetstidslag icke utan betydande skadeverkningar kan tillämpas på personal vid kust- och gränsbevakningen. Sammanfattningsvis kan således styrelsens uppfattning sägas vara, att möjligen bevakningstjänstemännen vid lokalförvaltningen skulle kunna läggas under lagen — såvida de icke skall betraktas som förvaltningspersonal — men att kust- och gränsbevakningspersonalen icke bör inordnas under lagen.

Svenska tullmannaförbundet anser det särskilt betydelsefullt, att arbete som bedrivs av staten icke längre återfinnes bland undantagen från lagen. Man påpekar 33 års erfarenhet av på administrativ väg genomförd arbetstidsförkortning, vilken bl. a. givit mycket ojämnt resultat beroende på de skilda myndigheternas större eller mindre vilja att förverkliga arbetstidslagens intentioner.

ner. Man erinrar om »den alltjämt förekommande, rent otroliga förhållningen vid avgörande av arbetstidsärenden». Man är synnerligen tveksam beträffande undantaget för oregelbundet arbete (en tveksamhet som delas av *Tjänstemännens centralorganisation*, se under rubriken »Oregelbundet arbete»). Förbundet har en annan uppfattning än Generallutstyrelsen även beträffande gräns- och kustbevakningens undantagande och anför härom: »Genom Kungl. Maj:ts beslut har arbetstidsbegränsning kunnat genomföras så att arbetstiden i genomsnitt skall motsvara 8 timmar per arbetsdag. Under de år denna arbetstidsbegränsning varit genomförd har det väl gått att inpassa patrullerings- och bevakningstjänst i ett system för arbetstidsbegränsning, som ger arbetstagarna samma arbetstid som övriga grupper.» Förbundet önskar, att det i lagen klart och tydligt ut-sägs att arbetstiden begränsas till att omfatta en tidsrymd motsvarande åtta timmar per vardag. Man föreslår en omredigering av § 4 1 mom. så att den erhåller följande lydelse: »1 mom. Arbetsgivare må icke använda arbetstagare till arbete under längre tid än, raster oräknade, 48 timmar under loppet av en vecka med sex vardagar eller, om arbetet regelmässigt bedrivs såväl vardag som sön- och helgdag, så många timmar som under loppet av två veckor i följd svarar mot åtta gånger det antal vardagar, som de två veckorna omfattar — — — *ordinarie arbetstid.*» Man vill ha garantier för att arbetstagare icke åläggas längre arbetstid per vecka än 48 timmar under t. ex. påsk- eller julveckorna eller andra veckor som har mindre än sex vardagar. Av förbundets yttrande, som utmynnar i att man som allmänt omdöme tillstyrker lagförslaget, synes vidare framgå, att en regelbunden arbetstid, helst förlagd till vissa dagtimmar å vardagar, ehuru eftersträvansvärd, icke är möjlig att uppnå på tullverkets arbetsområde. Genom den föreslagna möjligheten till kollektivavtalsmässig reglering, skulle man emellertid kunna nå fram till ett önskvärt medinflytande i fråga om arbetstidens bestämning, som är acceptabelt även för arbetsgivaren.

e) Lots- och fyrväsendet

Lotsstyrelsen påpekar, att det inom dess verksamhetsområde finnes arbetstagare, vilka enligt styrelsens uppfattning bör vara undantagna från lagen. Den hos *Lotsstyrelsen* och å distriktsexpeditionerna anställda personalen är förvaltningspersonal, och därigenom undantagen från lagens tillämpning. Beträffande lotsinrättningen hänvisar *Lotsstyrelsen* till en av 1948 års lotskommitté företagen arbetstidsutredning rörande personalen vid lotsplatserna. I denna uttalas följande: »Kommittén anser, att ett genomförande av en arbetstidsreglering för personalen vid lotsplatser av praktiska skäl icke låter sig göra utan högst avsevärda olägenheter.» Däremot har kommittén förordat en fritidsreglering, enligt vilken personalen som kompensation för sön- och helgdagstjänstgöring tillerkännes rätt till vissa fridugn. Detta lotskommitténs förslag har givit till resultat, att lotspersonalen fr. o. m. 1 juli 1952 som kompensation för sön- och helgdagstjänstgöring får beredas ledighet med högst fem dygn per månad. Beträffande återstående personal vid lotsinrättningen, nämligen motorskötare och båtmän, har *Lotsstyrelsen* i likhet med lotskommittén icke ansett någon reglerad arbetstid för dem böra förekomma, men som kompensation härför har de vid 1952 års vårriksdag tillerkänts fem fridugn per månad och dessutom vissa arvodes-tillägg till utgående löner. Därjämte har tillsatts en särskild utredning rörande arbetstidsförhållandena för båtmän m. fl. vid lotsverket, vilken utredning ännu icke avslutats. *Lotsstyrelsen* anser, att dessa nu verkställda utredningar innefattar tillräckliga skäl för att undantaga all personal vid lotsinrättningen från

lagens tillämpningsområde, men med hänsyn till den pågående utredningen angående båtmännens och motorskötarnas arbetstidsförhållanden bör det få anstå med ett definitivt ställningstagande beträffande dessa båda personalkategorier. Det undantag, som slutligen kan befinnas erforderligt, kan antingen inrymmas under »oregelbundet arbete», varvid i motiven bestämt bör uttalas, att båtmännen och motorskötarna förutsättes bli undantagna, eller också kan man intaga en uttrycklig bestämmelse i lagen om undantag för vederbörande personal. — Beträffande fyrinrättningen erinrar Lotsstyrelsen om att tjänsten på fyrskeppen har karaktär av skeppstjänst och att arbetet vid fyrplatserna är så oregelbundet till sin natur att därmed undantag för dessa personalgrupper kommer att ske. Arbetet å lotsverkets tjänstefartyg är hänförligt till skeppstjänst och faller härigenom utanför lagens tillämpningsområde. Vad beträffar lotsverkets huvudförråd och verkstäder i Stockholm samt distriktsförråden i Malmö och Göteborg uttalar Lotsstyrelsen att några svårigheter icke kommer att uppstå vid tillämpningen av en arbetstidslag i fråga om personal anställd vid dessa förråd — det är fråga om sammanlagt ett 20-tal personer. I lotsverkets byggnadsarbeten sysselsättes årligen omkring 75 arbetare, fördelade på 8—10 arbetslag. Arbetsplatserna är i de flesta fall belägna på ensliga platser i yttre skärgården eller havsbandet med därav följande stora svårigheter i fråga om landförbindelser, inkvartering m. m. Arbetssäsongen omfattar i allmänhet högst nio månader av året, då arbetena som regel icke lämpligen kan pågå vintertid. Arbetarna är kollektivavtalsavlönade. Som kompensation för kort arbetssäsong bedrivs arbetena så att två timmars övertid per dag uttages mot övertidsersättning i den mån arbetstidslagen medger och väderleksförhållandena e. dyl. ej lägger hinder i vägen. Detta sker i såväl arbetarnas som lotsverkets intresse. Lotsstyrelsen framhåller nödvändigheten av att dessa arbetare undantages från lagens tillämpning så, att man på i huvudsak samma sätt som nu sker kan anpassa arbetstiden efter de speciella förhållandena.

Lotsförbundet uttalar beträffande den ovan omnämnda speciella arbetstidsregleringen för viss del av lotsinrättningens personal att med hänsyn till rådande personalbrist och rekryterings svårigheter samt det av ålder gällande avlöningssystemet, enligt vilket lotsarna utöver fast lön får rörlig ersättning i förhållande till utfört lotsningsarbete, lotsförbundet icke för närvarande yrkat på en arbetstidsreglering utan godtagit en fritidsreglering. Man tycker dock icke att det är tillfredsställande, att lotspersonalen genom undantaget för oregelbundet arbete skulle komma utanför lagens tillämpning och uttalar: »Om det av praktiska skäl nu icke skulle vara möjligt, att lotspersonalen tillförsäkras hela det skydd lagen medger, bör eftersträvas en utveckling för inrymmande av lotspersonalen i lagen, icke minst motiverat av att lotspersonalen fullgör en säkerhetstjänst av första ordningen.» Som ett provisorium i avvaktan på att det blir möjligt att tillförsäkra lotspersonalen ovannämnda skydd ifrågasätter förbundet att lotspersonalen tillförsäkras ett skydd mot överansträngning. Man bifogar till yttrandet en skrivelse till Lotsstyrelsen, vari man begär en säkerhetsbestämmelse så utformad, att lots, som icke kan få minst sex timmars sammanhängande vila under en tidsrymd av 24 timmar, skall vara berättigad till tolv timmars frihet från tjänstgöring för att åtnjuta en oavbruten vila därefter. Man yrkar därför på att i arbetstidslagen intages en skyddsbestämmelse mot överansträngning i tjänst gällande även sådana arbetstagare som enligt lagförslaget undantages i lagens tillämpning i övrigt.

f) *Postväsendet*

Generalpoststyrelsen skiljer på A) industriell verksamhet och B) det egentliga postarbetet. Den industriella verksamheten (A) är av sådan art att den i likhet med motsvarande inom näringslivet i övrigt naturligen hör hemma under arbetstidslagstiftningen. Det egentliga postarbetet (B) kan enligt Generalpoststyrelsen på grund av sin särpräglning icke utan betydande nackdelar för såväl arbetstagarna som postverket regleras genom en allmän arbetstidslagstiftning, även om denna gives en så rymlig utformning som arbetstidsutredningen föreslagit. De arbetstagare inom postverket som skulle falla inom lagens bestämmelser utgöres, uppdelade efter arbetets art, av:

I. Arbetarpersonal: arbetare vid postverkets industrier, personer som utelutande sysselsättes med skötsel av postverkets lokaler eller fastigheter, etc.

II. Driftpersonal: personal, som anlitas för det egentliga postarbetet inklusive diligenspersonalen.

Generalpoststyrelsen utgår från denna uppdelning, när den bedömer lagstiftningens inverkan på arbetsförhållandena vid postverket. Beträffande grupp I, arbetarpersonal, kan arbetstidslagen enligt utredningens förslag tillämpas. Annorlunda ställer det sig i fråga om grupp II, driftpersonal. Generalpoststyrelsen uppehåller sig utförligt vid denna grupp. (Styrelsen tar icke upp grupperna postexpeditörer samt kontorspersonal till närmare behandling, då man utgått från att dessa grupper är undantagna genom undantaget för kontors- och förvaltningspersonal.) Gruppen driftpersonal indelas av styrelsen i

1. tjänstemannaanställd driftpersonal a) brevbärare, b) brevbärförmän samt c) postiljoner och förste postiljoner vid de fasta postanstalterna och vid järnvägsposten), 2. diligenspersonal samt 3. avtalsanställd driftpersonal (hel och halvtidsanställda lant- och lådbrevbärare, d. v. s. brevbärare som avlämnar posten i lådor belägna vid gator och vilka således ej behöver gå upp i resp. hus; förekommer särskilt i villasamhällen). Den tjänstemannaanställda driftpersonalens (1) arbetstid regleras genom en kungörelse den 26 juni 1925, vilken enligt styrelsen i stort sett ger arbetstagarna samma och i vissa fall bättre skydd än lagförslaget. Bl. a. garanterar kungörelsen arbetstagaren en viss sammanhängande fritid per kalenderdygn. Å andra sidan är kungörelsen i vissa hänseenden fördelaktigare även för postverket, då den möjliggör en kollektiv beräkning av arbetstiden, medger högre maximiarbetstid per dygn och slutligen tillåter arbetsgivaren och arbetstagaren att överenskomma om avvikelser från tidsgränserna. Anledningen till att kungörelsen fått denna utformning är enligt Generalpoststyrelsen, att postarbetet är så särpräglat, att det ej låter binda sig av alltför snäva arbetstidsbestämmelser. (Den kollektiva beräkningsmetoden vid posten innebär, att man arbetar med begreppen normalmånad, 30 dagar, därav 26 vardagar och fyra söndagar, och normaltid. Den sistnämnda varierar något för olika personalgrupper och är t. ex. 193 timmar vid järnvägsposten.) Den synnerligen varierande trafikbelastningen regleras genom ett alturnerings-system, som påminner om skiftarbete men dock är helt väsensskilt från detta. Härom uttalar Generalpoststyrelsen: »Skiftarbete i vedertagen mening bygger på en till sin tidsomfattning regelbunden arbetstid, vilkens förläggning på dygnet för den enskilde arbetstagaren skiftar från en viss tidsperiod till en annan. Skiftarbetet förutsätter sålunda en någorlunda jämn arbetstillförsel. Vid alturneringstjänstgöringen däremot varierar såväl arbetstidens längd som dess förläggning från dygn till dygn efter för mindre arbetsgrupper uppgjorda alturneringsscheman. Detta alturneringssystem måste bibehållas inom postverket,

oavsett vilken tidsperiod för tjänstgöringstidens beräkning — månad, vecka eller multipel av vecka — man än väljer.» Ett frångående av den kollektiva arbetstidsberäkningen skulle enligt Generalpoststyrelsen medföra administrativa svårigheter och i vissa fall ett bokföringsarbete, som icke skulle stå i rimlig proportion till de ytterligt obetydliga fördelar som arbetstagarna möjligen skulle kunna vinna vid en mera exakt beräkning av arbetstiden. Begränsningsperiodens beräkning kan för den tjänstemannaanställda driftpersonalen icke lämpligen ske för kortare tid än tre veckor. Eftersom det icke är fråga om arbete som kan hänföras till skiftarbete, skulle Generalpoststyrelsen bli tvungen att söka dispens från bestämmelserna enligt utredningens förslag eller träffa överenskommelse i kollektivform med personalorganisationerna. Vidare anser Generalpoststyrelsen lagförslagets begränsning av arbetstid per kalenderdygn omöjlig att genomföra för den tjänstemannaanställda driftpersonalen. Vid ordnande av tjänstgöring för den resande personalen är man bunden av tågtider och av personalens stationering. En omreglering till överensstämmelse med lagens föreskrifter skulle därför i flera fall betyda en onödig sönderstyckning av reseturerna och därmed en försämring av tjänstgöringsförhållandena för personalen. — Liknande synpunkter åberopas i fråga om personalen vid de fasta postanstalterna, vars tjänstgöring i första hand måste anpassas efter transportlägenheterna, ankomst- och avgångstider samt efter tillförseln av avgående postförsändelser. De olägenheter, som är förenade med dessa tjänstgöringsförhållanden, har något eliminerats genom att tjänstgöringen enstaka dagar koncentreras till längre sammanhängande vakter, och tjänstemännen på detta sätt beredes en motsvarande obruten fritid någon eller några dagar i veckan. Den begränsning av möjligheterna härtill, som lagförslaget innebär, skulle enligt Generalpoststyrelsens mening betyda en allvarlig försämring för arbetstagarna. Även när det gäller övertiden kan lagförslaget innebära svårigheter för postverket, då det under högtrafikperioder är absolut nödvändigt att i viss utsträckning anlita minderårig arbetskraft för övertidstjänstgöring. En tillämpning av arbetstidslagen skulle därför nödvändiggöra dispensförfarande och speciell överenskommelse med personalorganisationerna. Generalpoststyrelsen anser därför att en tillämpning av lagförslaget på den tjänstemannaanställda driftpersonalen (1) är mycket olämplig. Detsamma gäller om den kollektivavtalsanställda diligenspersonalen (2), vars arbetstid för närvarande regleras genom förordningen angående yrkesmässig automobiltrafik. De synpunkter Generalpoststyrelsen anfört angående den tjänstemannaanställda driftpersonalen gäller också enligt styrelsen i allt väsentligt även den kollektivavtalsanställda diligenspersonalen. För den avtalsanställda driftpersonalen (3) skulle det däremot icke möta något hinder att reglera arbetstiden enligt utredningens förslag. Dessa arbetstagare har i allmänhet en jämnt fördelad arbetstid, och altemneringstjänstgöring förekommer endast i obetydlig omfattning. Generalpoststyrelsen sammanfattar sitt yttrande på följande sätt: »att den tjänstemannaanställda driftpersonalen inom postverket samt diligenspersonalen ävensom de arbetstagare, vilka anlitas som vikarier för dessa personalgrupper eller ock fullgör samma göromål som dessa, enligt styrelsens mening icke kan omfattas av den allmänna arbetstidslagstiftningen, att det från styrelsens sida icke möter något hinder, att övriga arbetstagare inom postverket, som enligt förslaget kan beröras av lagstiftningen, inordnas under lagens bestämmelser, samt att styrelsen finner det angeläget, att nuvarande möjligheter att uttaga övertidsarbete vid postverkets industriella anläggningar icke nedskäres.»

Svenska postmannaförbundet diskuterar icke utredningens förslag i detalj utan uttalar endast att förbundets styrelse icke har några erinringar att göra mot det preliminära förslaget till ny arbetstidslag.

g) Telegraf- och telefonväsendet

Telestyrelsen uttalar, att den ordinarie arbetstiden för det stora flertalet av personalen vid televerket uppfyller villkoren för inordnande under lagen. Det är emellertid två grupper arbetstagare som har arbetstider som icke låter sig förena med bestämmelserna:

1. Personal i underhållsarbete med vaktlistetjänstgöring. Denna personal (ca 600 anställda) utgöres till huvudsaklig del av tjänstemän anställda enligt Saar samt till mindre del av kollektivavtalsanställd personal. Deras arbete består av tillsyn, felavhjälpning etc. Tjänstgöringstiden, som per vaktperiod håller sig inom 48-timmarsramen, överstiger lagförslagets dygnsmaximum. De ojämnheter i fråga om tjänstgöringstidens längd dag för dag och vecka för vecka, som ej är förenliga med arbetstidslagen, beror enligt *Telestyrelsen* på personalens önskemål att i möjligaste mån få sammanhängande tjänstgöring och därmed sammanhängande fritid. Styrelsen säger härom: »Då den nuvarande ordningen är tillfredsställande ur televerkets synpunkt, kan *telestyrelsen* icke se någon anledning att mot denna personalgrupps önskningsändring göres i de bestående förhållandena.»

2. Telefonbiträden vid växelstationer som förestås av kontraktsanställda föreståndare. Dessas ordinarie arbetstid, som är skiftindelad, kan komma att något överstiga lagförslagets. Detta beror på att natttjänstgöring vid de mindre stationerna för närvarande räknas som halv arbetstid. Vidare förekommer, att den ordinarie arbetstiden fördelas på annat sätt än lagförslaget medger.

En tillämpning av arbetstidslagen skulle enligt *Telestyrelsen* innebära jämväl en begränsning av möjligheterna att taga ut övertidstjänstgöring för driftens upprätthållande. Detta berör icke blott arbete vid växelstationerna utan även övrig trafikpersonal, nämligen telefonister, stationsbiträdespersonal, telegrambärare samt i viss mån underhållspersonalen vid verket. (Beträffande en särskild kategori, personbilförarna: se under rubriken »Oregelbundet arbete».)

Telestyrelsen anser i första hand, att undantag bör göras för såväl underhållspersonal med vaktlistetjänstgöring som trafikpersonal i sin helhet. Styrelsens motivering härför är bl. a., dels att det är fråga om ett stort allmänt intresse, och dels att en tillämpning av lagen skulle medföra ett administrativt merarbete. I andra hand yrkar styrelsen på att under alla omständigheter telefonbiträdena vid växelstationer med kontraktsanställda föreståndare (ca 3 500 arbetstagare) undantages. Styrelsen säger härom: Telefonbiträdena är till en del kollektivavtalsanställda. De anställas och avlönas av vederbörande växelstationsföreståndare. En inskränkning av den ordinarie arbetstid, som nu uttages, jämte en beskärning av möjligheterna att mera fritt fördela arbetstiden, skulle med hänsyn till bl. a. svårigheterna att på landsbygden anskaffa biträden medföra betydande olägenheter icke minst för den telegraferande och telefonerande allmänheten. Därtill kommer den oförmånliga inverkan, som en bundenhet vid mera restriktiva övertidsbestämmelser skulle innebära.» Utöver vad som ovan nämnts gör *Telestyrelsen* ett särskilt uttalande angående nedskärningen av antalet tillåtna övertidstimmar och uttalar följande: »I betraktande av den knapphet på i första hand kvalificerad arbetskraft, som nu råder, ifrågasättes dock om denna reform ej lämpligen borde ställas på framtiden.»

Telestyrelsens uppfattning, att telefonistpersonalen bör falla utanför lagens tillämpningsområde, delas av *Kvinnliga telefontjänstemannaföreningen*, som upplyser om att arbetstiden för telefonistpersonal redan år 1893 utgjorde i medeltal sex och en halv timmar per dygn, och denna arbetstid har fastställts av Telestyrelsen den 24 maj 1918. Arbetstiden skall genomsnittligt utgöra sex och en halv timmar per vardag och sex timmar per varannan sön- och helldag, motsvarande 42 timmars arbetsvecka. Med hänsyn till den oavbrutna stegringen i arbetsintensiteten och kravet på telefonisternas arbetsprestationer hävdar föreningen, att möjlighet att öka arbetstiden för denna personalkategori icke under några omständigheter får beredas vederbörande myndighet. Rent teoretiskt finnes en sådan möjlighet inom ramen för den föreskrivna maximiarbetstiden.

Växelstationsföreståndarnas riksförbund slutligen har intet att erinra mot utredningens förslag till arbetstidslag.

h) Statens järnvägar (med undantag för trafikpersonal)

Järnvägsstyrelsen anser, att arbetstidslagen skulle kunna tillämpas på följande kollektivavtalsanställda grupper vid Statens järnvägar: banarbetare, omlastningsarbetare, verkstads- och förrådsarbetare, tryckeriarbetare, tvätterskor samt biltrafikens till driftpersonal ej hänförliga arbetare.

Svenska järnvägsmannaförbundet är av annan uppfattning och anser, att lagen bör omfatta all personal vid järnvägsdrift, alltså icke endast kollektivavtalsgrupperna. (Se vidare under B 5 a) Trafikpersonal vid järnväg.)

i) Kraftverk m. m

Vattenfallsstyrelsen motsätter sig att arbete, som drives av staten, lägges under lagen. Detta motiveras dels med de direkta kostnader, som uppstår därigenom, dels med de indirekta kostnaderna hos vederbörande verk genom den omständliga handläggning av arbetstidsärenden, som enligt Vattenfallsstyrelsen skulle bli en följd av ändringen. Vattenfallsstyrelsen intar motsatt uppfattning till den, som kommer till uttryck i utredningspromemorian angående möjligheten att öka fritiden under den ljusa och varma delen av året mot en förlängning av arbetstiden under resten av året. I fråga om Vattenfallsverkets verksamhet måste nämligen mer arbetstid uttagas under sommaren än under vintern, vilket sammanhänger dels med driftsförhållandena dels med byggnadsverksamhetens art. Det är redan nu svårt att få arbetskraften att räcka till under sommaren. Det föreligger i åtskilliga fall svårigheter att under den mörka årstiden bedriva arbetet 48 timmar i veckan utan att speciella anordningar, t. ex. artificiell belysning, vidtages. Vattenfallsstyrelsen anser därför, att möjlighet icke bör finnas att reglera den genomsnittliga arbetstiden under en tidsrymd av tolv månader, då enligt styrelsen ett genomförande av utredningens förslag härom skulle komma att leda till att krav reses på inskränkning av arbetstiden under sommaren mot en förlängning under vintern. Styrelsen är av den uppfattningen, att möjlighet bör finnas till arbetstidsreglering per fyra veckor, även för arbetstagare som icke har regelbunden skifttjänstgöring, »detta med hänsyn till driftpersonal vid sådana tjänsteställen, exempelvis kraftverkens understationer, där skiftgång icke förekommer men vissa ingrepp i driften, avläsningar o. dyl. medför ojämn fördelning av arbetstiden». Vidare vill man öka maximiarbetstiden under ett dygn i veckan från 11 till 14 timmar. Styrelsen säger härom:

»Den personal, som har kontinuerlig skifttjänstgöring, önskar i allmänhet förlängd veckovila, exempelvis varannan söndag, och har därför fått välja ett skiftschema,

som vid skiftväxling, d. v. s. övergång från en skiftrad till en annan, upptar mer än ett skift under ett visst dygn, t. ex. kl. 6—14 och kl. 22—6 eller kl. 22—6 och kl. 14—22, vilket i senare fallet blir 14 timmar under ett kalenderdygn. Genom denna anordning erhålles vid ett annat tillfälle ett 'extra' friskift. Det skulle otvivelaktigt av personalen betraktas som en försämring, om bestämmelsen i andra stycket av förevarande moment (4 §, 1 mom.) måste följas. Det är att märka, att det här gäller personal, som icke har något tungt kroppsarbete. Tjänstgöringen är mera vaktbetonad.»

Vattenfallsstyrelsen motsätter sig bestämt den minskning i övertiden, som utredningen föreslår. Styrelsen anser, att förändringen troligen ej betyder mycket för den enskilde arbetstagaren, varemot det för arbetsgivaren kan vara av oerhörd stor betydelse att äga en tillräcklig marginal ifråga om övertid. Detta gäller särskilt vid Statens vattenfallsverk, där personalen vid vissa tjänsteställen är mycket fåtalig och förhållandena under ett år kan nödvändiggöra mycket övertid av vissa arbetstagare med speciella arbetsuppgifter vid arbeten för driftens säkerställande eller forcering av vissa arbetsmoment för att undvika försening av en nyanläggning med därav följande nationalekonomiska förluster. Vattenfallsstyrelsen vill därför ha de gamla reglerna kvar. Beträffande frågan, huruvida det inom Vattenfallsstyrelsens verksamhetsområde finnes arbetstagare, som icke kan föras in under lagen, säger Vattenfallsstyrelsen, att detta beror på i vilken utsträckning Arbetarskyddsstyrelsen kan lämna dispens eller tillstånd enligt utredningens förslag. Om dispens lämnas i så stor utsträckning att bestämmelserna i den för verket gällande särskilda arbetstidskungörelsen kan följas, behöver ingen grupp arbetstagare undantagas från arbetstidslagen. Men om man utgår från lagförslagets huvudbestämmelser, måste enligt styrelsen följande grupper undantagas: »arbetare, vilka vid kraftverkens primär- eller understationer eller vid Trollhätte kanalverk tillfälligtvis rycker in som ersättare för tjänstemän med tjänstgöring enligt turlista, eller i utbildningssyfte fullgör sådan tjänstgöring, vidare tjänstemän med tjänstgöring enligt turlista, såsom förste maskinister, förste montörer vid kraftverkens understationer, förste reparatörer, maskinister, montörer, reparatörer, maskinbiträden, trafikbiträden, vakter, eldare, stationsbiträden jämte andra tjänstemän, då de fullgör sådan tjänstgöring, som är den normala för de uppräknade särskilda grupperna». Som skäl för undantagan- det av dessa arbetstagare anför Vattenfallsstyrelsen bl. a.:

»En arbetstid av 192 timmar under en tidrymd av fyra veckor måste kunna uttagas icke blott av skiftgående personal utan även av driftpersonal vid sådana tjänstestäl- len, där skiftgång icke förekommer men vissa ingrepp i driften, avläsningar o. dyl. på kvällar, lördagseftermiddagar och söndagar medför ojämn fördelning av arbetstiden. Det förekommer vid kraftverkens understationer en daglig arbetstid, som är lika för alla. En av tjänstemännen har att under en viss tidsperiod, t. ex. en halv eller en hel vecka, svara för ovannämnda avläsningar m. m. utom den 'ordinarie' arbetstiden. Skiftschemat är så anordnat, att den längre arbetstid, som härigenom uppkommer för en tjänsteman under vissa veckor, motsvaras av en kortare arbetstid under andra veckor, t. ex. en hel dags ledighet från tjänstgöring. En sådan reglering av arbets- tiden kan icke lämpligen företagas inom så kort tidrymd som två veckor.»

Därjämte måste, om man utgår från lagförslagets huvudbestämmelser och bortser från dispensmöjligheten, undantagas kollektivavtalsanställda arbetare, förste montörer, förste reparatörer, montörer, reparatörer och andra tjänste- män, som tidvis sysselsättes med reparation av kraftstationernas maskinutrust- ning. Som skäl härför anför styrelsen att det förekommer tillfällen, då en onö- digt lång avställningstid för maskinell utrustning skulle kunna äventyra eller väsentligt fördyra kraftförsörjningen, ehuru anledningen till avställningen icke

är driftsstörningar och nödfallsarbete således icke kan tillgripas. Man framhåller, att varje avställning innebär en försämring av möjligheterna att upprätthålla kraftförsörjningen med övriga aggregat i händelse av driftsstörningar eller haverier. Slutligen påpekar styrelsen på tal om utredningens förslag om omräkning av beredskapstjänst, att vid Statens vattenfallsverk beredskapstjänst förekommer för flera grupper av tjänstemän. Denna beredskap har olika grader av skärpa och gäller alltid tid utanför den ordinarie arbetstiden. Ersättning för beredskapstjänst utgår med visst belopp per vecka enligt bilaga D i tilläggsbestämmelserna till avlöningsreglementet. Förut omräknades beredskapstjänsten till arbetstid enligt vissa regler. På grund av de olägenheter, som var förknippade härmed, hemställde Vattenfallsstyrelsen på sin tid hos Kungl. Maj:t, efter tjänstgöringsnämndens tillstyrkande, att detta beräkningssätt skulle avskaffas och ersättas med nu gällande regler, vilka beslutades av 1947 års riksdag. Att återgå till det redan avskaffade beräkningssättet, som betecknas som föråldrat och olämpligt, avstyrker styrelsen på det bestämdaste.

Ingen arbetstigareorganisation gör något uttalande speciellt angående Vattenfallsverket.

Statens vattenfallsverks tjänstemannaförbund säger dock, att man intet har att erinra mot de av utredningen föreslagna bestämmelserna att även statligt arbete skall falla under lagen.

j) *Vägväsendet m. m.*

Beträffande en utvidgning av arbetstidslagens tillämpningsområde till att omfatta arbete inom väg- och vattenbyggnadsverkets verksamhetsområde uttalar *Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen*, att den i princip icke har något att erinra mot en sådan utvidgning. Styrelsen förutsätter dock, att arbetet å färjorna och de rörliga broarna undantages. Man anser, att färjorna kommer att undantagas genom bestämmelsen om skeppstjänst och brovaktarbetet genom bestämmelsen om oregelbundet arbete. Beträffande dygnsmaximum påpekar styrelsen, att på det arbetsområde, där kontinuerlig skiftgång tillämpas, t. ex. vid Södertälje kanalverk, är arbetstiden så förlagd, att dygnsmaximum överskrides vissa dagar under en skiftperiod. Detta beror på arbetarpartens önskemål om en så lång sammanhängande fritid som möjligt, men det torde enligt Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen icke möta större svårigheter att lägga om tjänstgöringen så att arbetstiden överensstämmer med de bestämmelser som föreslagits av utredningen. Däremot anser Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, att några skärpta lagbestämmelser beträffande övertid icke bör tillgripas. Man pekar på att inom vägväsendet förekommer vissa arbeten, som, med hänsyn till trafiksäkerheten, måste utföras under alla förhållanden, t. ex. snöplognings- och sandningsarbeten samt väg reparationsarbeten. Den av utredningen föreslagna nedskärningen av övertiden kommer att förorsaka vissa svårigheter beträffande dessa arbeten. Å andra sidan påpekas, att övertidsarbete tillgripes endast när så är oundgängligen nödvändigt på grund av att det är synnerligen kostsamt.

k) *Lantmäteriväsendet*

Lantmäteristyrelsen har icke något i princip att erinra mot att en ny arbetstidslagstiftning kommer att äga tillämpning på lantmäteriväsendet. Genom undantagsbestämmelserna kommer den endast att bli tillämplig på städpersonalen. De vid Statens reproduktionsanstalt anställda kommer att omfattas av lagen.

l) Kartverket

Rikets allmänna kartverk anser i sitt yttrande över utredningens förslag, att följande grupper inom verkets arbetsområde skulle komma att beröras av lagen: 1. kartassistenter, som sommartid är sysselsatta med fältarbete, 2. den i samband med fältarbetet tillfälligt anställda handräckningspersonalen, som huvudsakligen rekryteras bland ortsbefolkningen, 3. den tekniska personal, som icke eller endast vissa år är sysselsatt med fältarbete, 4. laboratoriebiträden och arkivbiträden samt 5. rit- och expeditionsvaktpersonalen vid Kartverket. Oavsett det anförda skulle fältarbete, med vilket grupperna 1. och 2., stundom grupp 3. är sysselsatt viss del av året, enligt Kartverket undantagas från lagens tillämpningsområde på grund av bestämmelserna om okontrollerbart och oregelbundet arbete. Beträffande byråarbetet hävdar verket, att det vore oriktigt om tjänstemännen skulle omfattas av lagen, då de har en kortare arbetstid per vecka än den lagen medger. Kartverket anser, att man ej helt får bortse från möjligheten att om en lag med 48 timmars vecka skulle göras tillämplig på tjänstemän, skulle detta kunna tagas till intäkt för en ökning av dessas arbetstid. Tjänstemannapersonalen bör därför generellt undantagas från arbetstidslagen. Om ett sådant undantag emellertid ej kan göras, anför verket följande argument mot lagens tillämpning på speciellt Kartverkets arbeten. Det skulle vara inkonsekvent om kartassistenter, som är undantagna vid sommarens fältarbeten, skulle falla under lagen, så snart de återkommit till byråarbetet. Vidare är det svårt att draga gränsen mellan fältarbetspersonal och annan teknisk personal, och det kan ofta icke bestämmas långt i förväg, vilka tjänstemän som skall ut på fältarbete och vilka som skall fortsätta med byråarbetet. Beträffande lagens eventuella tillämpning på expeditionsvakter säger sig Kartverket icke ha någon annan erinran att göra än den ovannämnda om olämpligheten att tillämpa en lag avsedd för en 48 timmars vecka för tjänstemän med lägre arbetstid per vecka. Till slut upptar verket till behandling konsekvenserna i arbetstidshänseende om lagförslaget »mot förmodan» skulle bli tillämpligt på Kartverket. I fråga om fältarbetet — för vilket gäller en daglig minimitid av åtta timmar och en arbetstid av i medeltal nio timmar — skulle Arbetarskyddsstyrelsens medgivande för omfördelning av arbetstiden erfordras, så att utsträckt daglig tjänstgöring fastställdes under fältarbetssäsongen och motsvarande inskränkning av arbetstiden gjordes för den övriga delen av året. Beträffande byråarbetet konstateras, att hinder icke föreligger mot att ordinarie arbetstid och övertid inrymmas i de av utredningen föreslagna bestämmelserna.

Inom Kartverket förekommer, att arbetet utföres å beting på icke tjänstetid av viss personal. Kartverket omnämner detta förhållande men ingår icke på närmare behandling av hur härmed bör förfaras i arbetstidshänseende.

Ingen personalorganisation gör något speciellt uttalande rörande Kartverket — utöver de allmänna uttalanden angående statstjänstemännens inordnande under lagstiftningen, som gjorts av Tjänstemännens centralorganisation m. fl. organisationer.

5. Trafikpersonal

a) Järnvägar

Järnvägsstyrelsen hänvisar i sitt yttrande över utredningens förslag i den mån det innebär att trafikpersonal vid järnväg skall inordnas under arbetstidslagen till ett uttalande, som styrelsen den 18 december 1950 gjort då det gällde eventuellt införande av järnvägarna under den nuvarande allmänna arbetstidslagen. Däri heter det bl. a.:

»att huvudbestämmelsen i arbetstidslagens 4 § om en för vecka reglerad arbetstid av 48 timmar icke kunde tillämpas för statens järnvägars personal i större utsträckning än redan skedde: nämligen för viss kollektivavtalsanställd personal, att tjänstgöringstiden för övrig personal, som kunde komma ifråga att inordnas under lagen, skulle kunna regleras enligt dess 5 §, under förutsättning att däri nämnda möjligheter till undantag från huvudbestämmelsen i 4 § finge i erforderlig omfattning utnyttjas av järnvägsstyrelsen — i samråd med statens järnvägars tjänstgöringsnämnd — såsom medel att ordna tjänstgöringen på sätt som motsvarade trafikens och allmänhetens krav, att denna ordning i själva verket skulle innebära att arbetstiden vid statens järnvägar, även vid tillämpning av arbetstidslagen, i stort sett måste regleras till nära överensstämmelse med föreskrifterna i Kungl. Maj:ts kungörelse den 4 juni 1920 angående tjänstgöringstiden för viss driftpersonal vid statens järnvägar, och att det under sådana förhållanden icke föreläge någon tvekan om, att det nuvarande systemet med klara och bestämda linjer för tjänstgöringens ordnande vore att föredraga framför ett system, som i stor utsträckning måste baseras på undantag från viss huvudbestämmelse.»

I uttalandet hade styrelsen vidare framhållit olägenheterna för trafikanterna i form av höjda taxor och försämrad service och förklarat som sin bestämda uppfattning, att lagen icke borde utvidgas till Statens järnvägars driftstjänst (inklusive biltrafikrörelsen), men att styrelsen icke hade något att erinra mot att lagens bestämmelser tillämpades i övrigt inom de arbetsområden, t. ex. huvudverkstäderna, där bestämmelserna avtalsvägen redan vunnit insteg.

Styrelsen konstaterar i sitt yttrande över utredningens preliminära förslag, att det uttalande som gjordes 1950 »icke i något avseende rubbats utan fastmer stärkts», vilket styrelsen stöder på utlåtanden av de underställda linjemyndigheterna. Dessa utlåtanden säges ha givit ytterligare belägg för de svårigheter av såväl praktisk som administrativ art, som ett inordnande av järnvägarnas drifts- inklusive bildriftspersonal under en arbetstidslag skulle medföra. Styrelsen finner intet att erinra mot att jämväl av statlig myndighet bedrivet arbete lägges under lagstiftningen, såvitt det gäller verksamhetsområden, inom vilka huvudbestämmelserna om arbetstidens reglering kan tillämpas utan allför vittgående undantag. Detta är vid Statens järnvägar fallet i fråga om omkring 15 000 kollektivavtalsanställda, vilkas arbetstid icke är beroende av driftstjänstens skiftande krav. Däremot är det omöjligt, när det gäller arbete, som utföres av personal i driftstjänst, såvida icke samtidigt på vitala punkter undantag av allmän och betydande räckvidd införes. Dessa undantag är 1) arbetstidens reglering för kalendermånad, 2) den s. k. kollektivregeln, 3) förlängning av den månatliga tjänstgöringstiden i arbete, som medför ringa ansträngning, och 4) utsträckning av arbetstiden för kalenderdygn utöver föreslagna timtal. Styrelsen betonar uttryckligen, att dessa undantag måste intagas i lagen och icke göras beroende av ett dispensförfarande. Detta anses för tungrott och tidsödande. Utredningens förslag, att Arbetarskyddsstyrelsen i vissa fall skulle kunna befrias från ingående undersökningar, när den planerade omfördelningen av arbetstiden tillstyrks av arbetstagarna, finner styrelsen vara av föga värde. Ett sådant tillvägagångssätt kan, enligt styrelsen, icke mäta sig med den bedömning som hittills utförts av tjänstgöringsnämnden vid Statens järnvägar. Nämnden har visat sig kunna på ett smidigt sätt mellan parterna lösa arbetstidsproblem som hänskjutits till densamma. Styrelsen går därefter in på de ovannämnda fyra undantagen i detalj. Beträffande 1) arbetstidens reglering för kalendermånad påpekas bl. a., att arbetstidens förläggning inom driftstjänsten är av mycket växlande natur. Det förekommer arbete både utan skifttjänst och arbete med regelbunden eller oregelbunden skiftindelning. Styrelsen anser det omöjligt att för dessa grupper fastställa olika arbetstidsperio-

der, särskilt som de olika slagen av arbete griper in i varandra. Detta gäller särskilt reservpersonalen, vilken uppgår till 20 % av den fast anställda personalen. Detta kommer att medföra administrativa svårigheter, bland vilka man särskilt nämner arbetstidens reglering för veckoperioder, medan avlöning och personalredovisning omfattar kalendermånad. Styrelsen vidhåller, att tjänstgöringstiden för driftspersonalen bör regleras med ett visst timantal per månad. Detta timantal säges vara 208 för 30 dagar men bör sänkas till 205, vilket redan gäller för arbetstagarna inom SJ:s biltrafik. I fråga om 2), kollektivregeln, framhåller styrelsen de allvarliga konsekvenserna för verket och orättvisorna skilda personalgrupper och enskilda tjänstemän emellan, om denna regel skulle borttagas. Man åberopar det ovannämnda yttrandet till utredningen den 18 december 1950, där det bl. a. heter:

»Även i fall, där en tjänstgöringsturlista icke upptager hela det timtal, som motsvarar den för tjänstestället fastställda maximitiden för kalendermånad, kan det med hänsyn till växlingen mellan längre och kortare turer icke undvikas, att tjänstgöringstiden för en eller annan månad kommer att överstiga den sålunda fastställda maximitiden. Styrelsen kan icke finna det rimligt, att sådan överskjutande tid, som i bästa fall redan följande månad utjämnas genom motsvarande eller längre 'undertid', skall betraktas som övertidstjänstgöring. Detta i synnerhet som det ligger i den härav närmast berörda åkande personalens eget intresse att i möjligaste mån få långa sammanhängande turer med därpå följande lång fritid och vila i hemmet. En undersökning rörande de ekonomiska konsekvenserna för verket av kollektivregelns slopande pekar på en kostnadsökning av lägst 380 000 kronor om året, därest ifrågavarande överskjutande tider skulle gottgöras såsom fullgjord övertid, och av minst 1,7 miljoner kronor, om turlistorna skulle omarbetas, så att varje överskridande av maximigränsen bleve utslutet.»

Kollektivregelns avskaffande och därav framtvungad omarbetning av turlistorna i syfte att dels undvika arbetstidsöverskridande under en och annan månad, dels i möjligaste mån eliminera arbetstidsförlusterna måste enligt styrelsen medföra en försämring av personalens fritidstillfällen genom minskat antal hellediga utjämningsdagar. Härtill skulle komma behov av ökade överligningsmöjligheter och olägenheterna för den resande allmänheten genom tätare avbyten av konduktörspersonalen i långtgående tåg. Styrelsen efterlyser de sociala olägenheter, som av utredningen åberopats i promemorian i samband med diskussionen om kollektivregelns borttagande, och kan icke inse vari dessa olägenheter skulle bestå. Samtliga de linjeinstanser som till styrelsen uttalat sig över utredningens förslag betonar vikten av att kollektivregeln bevaras, vilket styrelsen kraftigt understryker. Beträffande 3) förlängning av den månatliga tjänstgöringstiden i arbete, som medför ringa ansträngning, meddelar styrelsen, att sådan förlängning efter rekommendation i varje särskilt fall av tjänstgöringsnämnden fastställts på så sätt, att omkring 800 mindre stationer och trafikplatser har en högsta tjänstgöringstid av 234 timmar och omkring 650, huvudsakligen håll- och lastplatser, en tjänstgöringstid av 260 timmar, allt beräknat per månad med 30 dagar. Styrelsen framhåller, att arbetet på dessa mindre stationer och trafikanstalter är av så lindrig art, att det icke kan bli tal om överansträngning ens om hela den förlängda tjänstgöringstiden skulle utnyttjas. Det är dock mera sällan som personalen å dessa platser behöver tagas i anspråk i sådan omfattning, att resp. maximigränser tangeras. Men en utsträckning av den ordinarie arbetstiden utöver 208 timmar ger möjlighet till en anpassning av personaluppsättningen på dessa platser, som står i rimligt förhållande till den svaga trafiken. Styrelsen påpekar, att, enligt utredningens förslag, kan förlängning av

den ordinarie arbetstiden medgivas, därest 1) arbetet medfört synnerligen ringa ansträngning eller 2) viktiga skäl finnes till åtgärden. Tjänstgöringstidskungörelsen medger emellertid endast det förstnämnda villkoret för arbetstidens förlängning. Då dessutom styrelsen aldrig haft anledning frångå tjänstgöringsnämndens förslag, anser styrelsen det icke finnas någon anledning att överlåta prövning av dessa arbetstidsfrågor till en annan instans. En sådan anser man icke kunna besitta den sakkunskap och ingående kännedom om järnvägsförhållandena som kräves. Beträffande 4) utsträckning av arbetstiden för kalenderdygn utöver föreslagna timtal motsvarar utredningens dygnsmaximum enligt styrelsen icke behovet för SJ:s del. Användning av tjänstgöringsturer på mellan tio och elva timmars längd har varit till stor fördel, då det gällt att tillmötesgå ett av Svenska järnvägsmannaförbundet framställt önskemål om veckovila, omfattande ett helt kalenderdygn, för alla arbetstagare, oavsett om deras rätt till 24 timmars ledighet under varje sjudagarsperiod kunnat på annat sätt lagenligt tillgodoses. Styrelsen anför bl. a.: »I fråga om den åkande personalen — lok- och konduktörspersonal — är det för ett rationellt ordnande av tjänstgöringen och i förekommande fall för de resandes bekvämlighet synnerligen angeläget, att nuvarande maximitid av 13 timmar för dygn icke nedskäres. Det är i regel också för personalen ett intresse av stor betydelse att få vissa långturer för att därigenom kunna få längre sammanhängande fritid i hemmet.»

Styrelsen kommer därefter in på de av utredningen föreslagna undantagen och påpekar, att i kungörelsen den 4 juni 1920 om tjänstgöring för viss driftspersonal vid Statens järnvägar samtliga de befattningsgrupper, på vilka bestämmelserna äger tillämpning, är uppräknade. Dessa föreskrifter innebär, enligt styrelsen, en obestriddlig fördel framför lagförslagets allmänna regler, som måste tarva särskilda kommentarer i varje fall när det gäller Statens järnvägars verksamhetsområde. I fråga om arbetsledare anför styrelsen följande: »Beträffande arbetsledarna förhåller det sig vid statens järnvägar så, att åtskilliga av dem är underkastade bestämmelserna i nämnda kungörelse av den anledningen, att de tillhör viss förmansgrupp, som i sin helhet lyder under kungörelsen. Sålunda finnes inom gruppen stationsförmän dels sådana, som icke annat än undantagsvis deltagar i underordnades arbete, t. ex. i magasintjänst, och därför är att anse som arbetsledare i lagens mening, dels sådana, som jämsides med förmans- eller ledarskapet för visst arbetslag, exempelvis i växling eller ställverkstjänst, aktivt deltagar i arbetet och följaktligen skall rubriceras som arbetstagare.» I fråga om kontorspersonalen anför styrelsen:

»Av den kontorspersonal, i 16 och lägre lönegrader, å vilken statens järnvägars tjänstgöringstidskungörelse är tillämplig, tillhör flertalet sådana personalgrupper, som har uteslutande kontorstjänst medan övriga ingått i grupper av personal med övervägande yttertjänst. Det sistnämnda är fallet med trafikbiträden och stationskarlar, vilka utbildats i kontorsgöromål och antingen har heltidstjänst inom kontorsfacket eller s. k. blandad tjänstgöring i inner- och yttertjänst. Vid en tillämpning av arbetstidslagens regler på statens järnvägars personal i drifttjänst måste en uppdelning av personalen i arbetstagare och icke arbetstagare ske inom ett flertal tjänstegrader, bl. a. de förenämnda grupperna stationsförmän, trafikbiträden och stationskarlar. Att därvid åstadkomma en skarp och under alla förhållanden rättvis gränsdragning skulle med hänsyn till arbetsuppgifternas skiftande natur och förekomsten av blandad tjänstgöring inom flera områden bli ett synnerligen vanskligt företag. Med hänsyn härtill och då det från flera håll hävdats, att det skulle vara olämpligt att nu utesluta de grupper av kontorspersonal, som under tjänstgöringstidskungörelsens hela giltighetstid varit underkastade denna, finner styrelsen omständigheterna också i denna detalj tala för, att personalen i statens järnvägars drifttjänst i fortsättningen bör inordnas under särskilda arbetstidsföreskrifter.»

Järnvägsstyrelsen anser, att anmälan till Arbetarskyddsstyrelsen är både onödig och olämplig vid nödfallsarbete. Vid järnvägsolyckor utföres inga andra arbeten å övertid än de som är absolut nödvändiga för att snarast få berörd bandel i trafikabelt skick. Det är i allmänhet svårt för att icke säga omöjligt för en arbetsledare att på förhand fastslå hur lång tid som kommer att åtgå. I fråga om övertid anser Järnvägsstyrelsen icke någon anledning föreligga att sänka den nu tillåtna allmänna övertiden och efterlyser utredningens motivering till förslaget härom. Beträffande extra övertid har däremot Järnvägsstyrelsen intet emot begränsningen till 120 timmar. I samband med sitt ställningstagande till övertiden fäster styrelsen uppmärksamheten på personalens benägenhet att skaffa sig extra arbete under fritiden i huvudanställningen. Styrelsen anser det angeläget, att detta problem överväges inom utredningen. Slutligen ifrågasättes om icke rätt att använda personal på övertid generellt bör utsträckas att omfatta även befattningshavare mellan 17 och 18 år, då aspirantanställning nu beredes vid 17 år.

Järnvägsstyrelsen sammanfattar sitt yttrande på följande sätt:

1. Från allmänna arbetstidslagens tillämpning bör undantagas »arbete i järnvägarnas drifttjänst».

2. Arbetstidslagen anses däremot kunna tillämpas på följande kollektivavtalsanställda grupper vid Statens järnvägar, nämligen banarbetare, omlastningsarbetare, verkstads- och förrådsarbetare, tryckeriarbetare och tvätterskor samt biltrafikens till driftspersonal ej hänförliga arbetare.

3. Å Statens järnvägars personal i drifttjänst bör bestämmelserna i kungörelsen den 4 juni 1920 fortfarande gälla.

4. Tjänstgöringstiden för biltrafikerörelsens arbetare i drifttjänst bör såsom hittills regleras genom särskilt avtal inom ramen av föreskrifterna i förordningen angående yrkesmässig automobiltrafik och i arbetarskyddslagen.

Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening påpekar, att det kommer att stöta på svårigheter att låta lagen omfatta trafikpersonalen. Icke minst beror detta på det föreslagna dygnsmaximum av tio timmar resp. en dag i veckan elva timmar. På korta järnvägssträckor torde tjänstgöringen i regel kunna ordnas med 10—11 timmars maximitid, men på längre blir svårigheterna stora. Man pekar särskilt på malmtågstrafiken å Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösunds järnvägar. Personalen ifråga kör malmtågen å delsträckorna Kopparberg—Eskilstuna och Eskilstuna—Oxelösund. En enkeltur per dag å dessa delsträckor ger ej möjlighet att utnyttja arbetstiden och en tur fram och åter tar bortåt 13 timmar per dag. Med 13 timmar per tjänstgöringsdag har denna tjänst hittills alltid upprätthållits i samförstånd med personalen och dess organisation. Föreningen vill alltså helst, att lagstiftningen skall undvikas, men om detta icke går, önskar man möjligast smidiga utformning och pekar bl. a. på möjligheten till kollektivavtalsmässig reglering, ehuru man icke är nöjd med att bestämmelse icke intagits om att avtal må kunna träffas om längre daglig arbetstid än vad lagen stadgar. Några risker skulle icke vara förenade härmed, ty personalens huvudorganisation skulle ej godtaga ett avtal om längre arbetstid än som kan vara försvarbart. I fråga om tidsrymden för regleringen av tjänstgöringen vill man bibehålla hittills tillämpade tjänstgöringstid av en månad om 30 dagar. Möjligen skulle en period av fyra veckor kunna godkännas för trafikarbete. Man påpekar likheten mellan trafikarbete och sjukvårdsarbete. Det är icke arbete med regelbunden skiftindelning, men det utföres alla dagar på praktiskt taget alla tider dygnet runt. Man önskar en maximitid per dag av högst 13 timmar.

Svenska lokaltrafikföreningen anser det motiverat med ett generellt undantag från lagens bestämmelser för trafikpersonal vid järnväg eller också med en speciell bestämmelse i fråga om arbetstidens reglering. I likhet med Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening anser man dock, att den kollektivavtalsmässiga regleringen kan ge möjlighet att komma fram till en anordning av arbetstiden, som tillgodoser både trafikens och personalens intressen. Det fordras dock en längre beräkningsperiod för reglering av arbetstiden. Förslaget om fyra veckor synes vid skiftarbete kunna anses innebära en förbättring men är icke på långt när tillräcklig. Man föreslår därför åtta veckor. I likhet med Järnvägsstyrelsen anser man, att minskningen av övertiden medför en åtstramning, som kan leda till svårigheter för flera trafikföretag. Man framhåller, att Aktiebolaget Stockholms Spårvägar under 1951 måste begära och erhöll extra övertid utöver de nu medgivna 200 timmarna för trafikpersonal. Nedskärning av övertiden bör kunna anstå till en gynnsammare tidpunkt. Lokaltrafikföreningen sammanfattar sitt yttrande i önskvärldheten att större hänsyn tages till de speciella förhållanden, under vilka trafikföretagen arbetar.

De myndigheter och organisationer, som i övrigt uttalar sig om trafikpersonalen, anser i likhet med Järnvägsstyrelsen att arbetstiden i fråga om denna grupp bör regleras i annan ordning än genom lagen. *Länsstyrelsen i Södermanlands län* hänför kommunikationsverkens trafikpersonal till sådana arbetstagare, som enligt länsstyrelsen står i särskild ansvarsställning gentemot allmänheten. Det allmänna måste kunna ställa särskilda krav på arbetets organisation i detta fall, vilket skapar helt andra förutsättningar vid bedömandet av arbetsförhållandena än de, som karaktäriserar exempelvis arbetet hos privata företagare i produktionen. Därför måste en viss grad av obundenhet av strikta normer göra sig starkt gällande i dessa fall. *Statens avtalsnämnd* är inne på samma linje och uttalar i fråga om anställningshavare i trafiktjänst, att det är nödvändigt att göra arbetstidsbestämmelserna så smidiga, att svårigheter icke uppstår att på ett rationellt sätt ordna trafiken, uppgöra turlistor o. dyl. Liknande ståndpunkt intager *Kommerskollegium*.

Järnbruksförbundet anser, att trafikpersonal vid järnväg bör stå utanför lagen. Med utgångspunkt härifrån framhåller man att även »vid bruksföretagen anställd personal, som är direkt beroende av järnvägsdriften», likaledes bör stå utanför lagens reglering av arbetstiden.

I motsats till nu nämnda remissinstanser önskar *Svenska järnvägsmannaförbundet*, att lagen omfattar all personal i järnvägsdrift, alltså icke endast kollektivavtalsgrupperna utan även de personalgrupper, som har sina arbetstider reglerade enligt den ovannämnda tjänstgöringskungörelsen. Kontors- och förvaltningspersonal bör emellertid undantagas från lagen, medan all personal inom driftstjänst bör inrangeras. Som arbetsledare och alltså fallande utanför lagen bör därvid betraktas endast tjänstemän i verklig befälsställning, såsom banmästare, stationsmästare, lokmästare och därmed jämförliga tjänstemän. Järnvägsmannaförbundet anser vidare, att utredningens förslag om utvidgning av arbetstiden under ett dygn i veckan till elva timmar är tillräckligt för att eliminera svårigheterna att reglera arbetstiden enligt lagen för den åkande personalen. Det kommer icke att medföra några större svårigheter att genom en omläggning av tjänstesträckor och turkombinationer ordna tjänsten inom den föreslagna tidsrymden per dygn. Man pekar också på möjligheten av dispens från bestämmelserna. För järnvägarnas vidkommande skulle därför lagförslaget tillgodose per-

sonalens berättigade anspråk på mera tillfredsställande tjänstgöringsförhållanden. Man anser slutligen, att något behov av reglering i kollektivavtalsmässig form icke föreligger för järnvägarnas vidkommande.

b) Bussar

De myndigheter vilka uttalar sig angående personalen inom busstrafiken, främst *Järnvägsstyrelsen*, gör icke någon skillnad beträffande denna personal och den egentliga järnvägspersonalen, utan vad som sagts om personal i järnvägarnas drifttjänst gäller även busspersonalen. Järnvägsstyrelsen anser icke, att järnvägarnas driftspersonal bör inordnas under en allmän arbetstidslag, utan yrkar på ett undantag av följande lydelse: »arbete i järnvägarnas drifttjänst». Detta skulle innebära, att även bussarnas personal skulle komma att undantagas. För den närmare motiveringen för detta undantag: se ovan under B 5 a) »Järnvägar».

Generalpoststyrelsen är av samma uppfattning ifråga om den kollektivavtalsanställda diligenspersonalen. Dessa diligensförare har sin arbetstid uppbyggd efter samma altemneringssystem som tjänstemännen. (En redogörelse för detta altemneringssystem återfinnes under B 4 f) »Postväsendet».) Man anser sig icke kunna frångå den kollektiva beräkningsmetoden för arbetstiden, då detta enligt *Generalpoststyrelsen* skulle medföra betydande administrativa svårigheter och i vissa fall förorsaka ett bokföringsarbete, som icke skulle stå i rimlig proportion till de ytterst obetydliga fördelar som skulle kunna uppnås i vissa fall. — I fråga om dygnsmaximum för diligenspersonalen hänvisar *Generalpoststyrelsen* till vad den anfört angående den tjänstemannaanställda driftspersonalen. Man anser att 1940 års förordning angående yrkesmässig biltrafik bättre än förslaget till arbetstidslag motsvarar vad som är erforderligt på området. *Statens avtalsnämnd* pekar även på vikten av smidiga bestämmelser om dygnsmaximum. Samma uppfattning företrädes av *Biltrafikens arbetsgivareförbund*, som uttalar att, om busstrafiken skall läggas under arbetstidslagen, reglerna om dygnsmaximum ej bör vara strängare än enligt förordningen.

c) Lastbilar

Huvuddelen av lastbilstrafiken bedrivs enligt *Biltrafikens arbetsgivareförbund* av småföretag och faller därför för närvarande utanför lagen men kommer genom antalsbegränsningens borttagande in under densamma. Remissinstanserna uppehåller sig, när det gäller frågan om inordnande av lastbilstrafiken under lagen, särskilt vid dygnsmaximum. Sålunda anser *Biltrafikens arbetsgivareförbund*, med instämmande av *Svenska lasttrafikbilägareförbundet*, att dygnsmaximum för lastbilstrafikens del ej får göras strängare än enligt förordningen om yrkesmässig biltrafik. Den expanderande fjärrtrafiken med lastbilar skulle bli lidande av utredningens förslag, vilket i sin tur komme att menligt inverka på möjligheterna att erhålla fullgod transportservice. En rakt motsatt uppfattning rörande dygnsmaximum företrädes av *Svenska transportarbetareförbundet*, som anser att den av utredningen föreslagna utökningen innebär en försämring.

d) Droskor

I samband med behandlingen av antalsbegränsningens borttagande uttalar utredningen i promemorian om drosktrafiken följande:

»Vissa grupper, som på grund av förevarande bestämmelse faller utanför lagen, torde dock ha längre arbetstid, såsom droskförare, ehuru numera skillnaden icke är

särskilt betydande, i varje fall beträffande flertalet av dem. Den undersökning, som utredningen verkställt rörande droskförarnas arbetstid, visar emellertid, att i en del fall mycket långa arbetstider uttages. Utredningen utgår från att droskförarna skall införas under lagens tillämpningsområde. Härvid är den väl medveten om att detta kan komma att medföra svårigheter i fråga om lagens övervakning. En dylik omständighet får dock icke medföra att hela den stora gruppen droskförare alltjämt skall vara utanför lagens reglering av arbetstiden. För det fall att behov skulle föreligga av längre arbetstid, får lagens möjligheter till övertid anlitas. Nämnas må vidare att arbetarskyddsstyrelsen, då viktiga skäl därtill föranleder, skall kunna medge en ökning av den ordinarie arbetstiden utöver 48 timmar per vecka.»

Samtliga arbetsgivareorganisationer som yttrar sig över utredningens förslag i denna fråga intar en motsatt ståndpunkt i fråga om droskförarnas inordnande under lagen. Såväl *Svenska arbetsgivareföreningen* som *Biltrafikens arbetsgivareförbund* och *Svenska droskbilägareförbundet* anser, att droskförare bör undantagas från lagens tillämpning. Som motivering anföres, att ett införande av drosktrafiken under lagen skulle erbjuda stora svårigheter. För att belysa dessa lämnar Droskbilägareförbundet en redogörelse för arbetstidsförhållandena inom drosktrafiken. Arbetstiden är regelmässigt, enligt riksavtalet, som omfattar hela landet utom Stockholm, Göteborg och Malmö, 54 timmar per vecka; på platser, där samtliga droskbilar går i dubbla skift, minst tre pass per vecka, är arbetstiden dock begränsad till 51 timmar per vecka. En stor del av denna arbetstid är att betrakta som beredskapstjänst, då föraren kan uppehålla sig i väntrum eller i bilen. Arbetsdagens (tjänstgöringspassets) längd är regelmässigt 8—9,5 timmar, men vissa dagar uttages tio till elva timmar per pass, t. ex. de dagar, då större idrottsevenemang äger rum. — Samtliga arbetsgivareorganisationer fäster uppmärksamheten på frågan om dygnsmaximeringen. Man pekar på bestämmelserna i § 28 i 1940 års förordning om yrkesmässig biltrafik och anser, att dygnsmaximeringen icke bör göras strängare än vad som medges av förordningen. Härom uttalar Droskbilägareförbundet bl. a. följande: »Detta stadgande i nämnda förordning har ju föregåtts av mycket noggranna undersökningar av människans motståndskraft mot fysiska och psykiska ansträngningar ur synpunkten av förmågan att med tillgodoseende av trafiksäkerhetens krav utöva verksamhet såsom yrkesmässig automobilförare. Och stadgandet utnyttjas långt ifrån dagligen.» Droskbilägareförbundet medger visserligen, att arbetsutredningens förslag, enligt § 5, innehåller dispensmöjligheter, men man anser det icke välbetänkt att utnyttja denna utväg, då dispensförfarandet skulle bli onödigt betungande.

En motsatt uppfattning mot den nu relaterade företrädes av *Svenska transportarbetareförbundet*, som bl. a. i fråga om dygnsmaximum yrkar på att hittillsvarande nio timmar som högsta gräns skall bibehållas. Förbundet anser, att förslaget innebär en försämring av nu gällande lagstiftning, bortsett från att de som tidigare varit undantagna från lagen nu kommer att falla under densamma.

e) Luftfart

Den enda remissinstans, som upptar luftfarten till behandling, är *Luftfartsstyrelsen*, som bl. a. uttalar, att styrelsens erfarenheter »från trafik tjänstens område utvisar att verksamheten är underkastad många och snabba förändringar beroende på driftstörningar, trafikomläggningar, väderleksförändringar etc.» Styrelsen ifrågasätter med anledning härav, huruvida icke »trafik tjänst» bör upptagas såsom ett särskilt undantag. En annan lösning skulle enligt Luftfartsstyrel-

sen vara att så förtydliga undantaget för oregelbundet arbete, att därav klart skulle framgå att även »trafiktjänst» faller därunder.

6. Sjukvård m. m.

a) Kroppssjukhus

I utredningens promemoria anföres: »Arbetstiden vid såväl kropps- som sinnessjukhusen är numera begränsad till 48 timmar per vecka. En utvidgning av arbetstidslagen vållar med hänsyn härtill inga svårigheter. Dessa uppträder i stället, då det gäller att söka avpassa sjukhusens arbetstider efter den detaljreglering en arbetstidslag måste innehålla.» Utredningen utgår nämligen från att sjukhusens personal bör införas under lagen. Med den fasta arbetsfördelning, som råder vid sjukhusen, och de i detalj utformade arbetstidsschema, som där tillämpas, synes det närmast vara ett tekniskt problem att lösa denna fråga. Att sjukhuspersonalen däremot lägges under lagen måste få en stor psykologisk betydelse och komma att underlätta för sjukhusen att erhålla lämplig arbetskraft.»

»För sjukhusens vidkommande har den specialbestämmelsen föreslagits, att samtliga arbetstagare därstädes skall jämföras med skiftarbetare. Om denna bestämmelse icke funnes, skulle följande inträffa. Arbetet å vårdavdelningarna bleve betraktat som skiftarbete, varför arbetstiden här finge regleras på fyra veckor med dygnsmaximum om tio timmar; en dag i veckan (i praktiken söndag) skulle den få uppgå till elva timmar. Ekonomipersonalen och personalen på vissa kliniker, som icke är i arbete annat än under dagen, skulle erhålla arbetstiden reglerad på två veckor med samma möjligheter till ökning av dygnsmaximum en dag per vecka. Arbetet inom kliniker, stängda på söndagarna, och tvättavdelningarna skulle komma att regleras enligt huvudbestämmelsen, nämligen 48 timmar per vecka. Nu torde det i praktiken icke gå att genomföra en dylik reglering av arbetstiden, enär det emellanåt inträffar att man icke kan draga en klar gräns mellan här berörda trenne olika grupper arbetstagare. Därför föreslås, att hela sjukhuspersonalen jämföras med skiftarbetare. — Utredningen har icke tagit ställning till det sätt varpå jourtjänst skall beräknas. Enligt de normer som hittills tillämpats då det gällt att tolka allmänna arbetstidslagen torde dylik tid vara att jämföras med vanlig arbetstid.»

Den speciella frågan om viss sjukvårdspersonals undantagande från lagen på grund av undantaget för arbetsledare behandlas under rubriken B 3 d) »Överordnade».

Utvidgningen av arbetstidslagstiftningen till att omfatta även sjukvården kommer enligt ett flertal yttranden till *Medicinalstyrelsen* att vålla komplikationer. Medicinalstyrelsen själv uttalar emellertid härom: »För egen del finner styrelsen de emotsedda komplikationerna, ehuru delvis besvärliga nog, vara av övervägande organisatorisk och löneteknisk art». Styrelsen anser vidare, att »befattningshavare, vilka icke skulle kunna föras in under lagen, icke finnes inom den av styrelsen direkt administrerade hälso- och sjukvården», dock under den förutsättningen att vad styrelsen anför om undantag från lagen beaktas. (Med den av styrelsen direkt administrerade hälso- och sjukvården torde förstås den statliga i motsats till t. ex. den hälso- och sjukvård, för vilken landstingen står som huvudmän.) Styrelsen undersöker därefter, vilka personalgrupper som kommer att falla under lagen, och kommer till det resultatet att praktiskt taget all personal i öppen hälso- och sjukvård kommer att undantagas genom bestämmelserna om okontrollerbart och oregelbundet arbete. Bland de kategorier, som nämnes, är provinsialläkare och andra tjänsteläkare, föreståndare för apotek, tandläkare vid folkvandvårdens enmanspolikliniker samt sjuksköterskor och barnmorskor i öppen vård. Vidare skulle enligt styrelsens uppfattning enligt bestämmelserna om arbetsledare och liknande hos tjänsteläkare tjänstgörande extraläkare samt på

apotek tjänstgörande andra apotekare än innehavaren ävensom de yngre tandläkarna på flermanspolikliniker inom folktandvården vara undantagna. Under lagen skulle sålunda, när det gäller den öppna vården, huvudsakligen falla: biträdespersonal hos tjänsteläkare, farmacie kandidater och teknisk personal å apoteken samt tandtekniker och tandsköterskor inom folktandvården. Detta anser styrelsen ej kunna vålla större svårigheter. — När det gäller den slutna sjukvården blir det emellertid avgränsningssvårigheter, speciellt i fråga om kategorien arbetsledare. (Frågan om arbetsledarnas inom sjukvården ställning behandlas närmare under rubriken B 3 d) »Överordnade».) Medicinalstyrelsen gör vidare det uttalandet, att den anser det nödvändigt att genom övergångsbestämmelser undantaga viss sjuksköterske- och barnmorskepersonal från lagens tillämpningsområde, intill dess sjuksköterske- och barnmorskebristen avhjälpes. Styrelsen tillstyrker utredningens förslag, att arbete å sjukvårdsanstalt skall jämföras med skiftarbete och att begränsningsperioden ökas från tre till fyra veckor. Likaledes tillstyrkes förslaget i fråga om dygnsmaximum och om övertid. Slutligen påpekas, att Arbetarskyddsstyrelsen, då det gäller principiella ärenden inom hälso- och sjukvården, bör åläggas att söka samråd med Medicinalstyrelsen.

Karolinska sjukhuset i Stockholm anser, att köks-, tvätt- och ekonomipersonal utan större svårigheter kan inordnas under lagen, men när det gäller sjukvårdspersonalen är svårigheterna större. Härom anföres bl. a. följande:

»Då en sjukavdelning måste ha tillsyn av sjuksköterska under hela dygnet, innebär förslaget, att det nuvarande systemet med 2-skift icke kan tillämpas, utan 3-skift måste införas. Det föreligger ingen svårighet att begränsa sjukvårdspersonalens dagtjänstgöring under vardagar till 10 timmar. Enligt sjukhusens nuvarande arbetstidschema för vårdavdelningarna är dagtjänstgöringen som regel 8—9 timmar. Svårigheterna uppkommer då det gäller söndagstjänstgöringen, som nu vanligen är 11,5 timmar, samt framförallt natttjänstgöringen. Nattpersonalen tjänstgör nu oftast 11—11,5 timmar. I vissa fall, t. ex. beträffande vaktmästarpersonal, där kortare natttjänst skulle kunna anordnas, har personalen själv önskat den längre natttjänsten för att i stället få längre sammanhängande ledighet från dagtjänst.»

Sjukhusdirektionen i Stockholm lämnar en utförlig redogörelse för nu rådande förhållanden i fråga om arbetstid vid Södersjukhuset och de föreslagna bestämmelsernas inflytande härpå:

»Vid Södersjukhuset innehåller arbetstidsschemat för sjuksköterskor på vårdavdelningar 288 arbetstimmar på sex veckor, motsvarande i medeltal 48 timmar per vecka. Varannan söndag utgör tiden 11,5 timmar och per tjänstgöringsveckodag som regel 8,5 timmar. Arbetstiden 11,5 timmar förekommer även vid söndagstjänstgöring å vissa specialavdelningar. Vidare återfinnes 11,5 timmar på vissa operationsavdelningars veckoscheman. Då dessa scheman för vård- och specialavdelningarnas sjuksköterskepersonal enligt erfarenheten visat sig bäst anpassade efter arbetsrytmen på sjukhuset, skulle i fortsättningen för bibehållandet därav krävas sådan dispens som angives i lagförslaget § 5. Skulle sådan dispens icke kunna erhållas eller någon ändrad tidsindelning av schemat av praktiska skäl icke kunna företagas, finge den tid, som jämlikt 4 § 2 mom. vore olaglig, betraktas som övertid. Ett arbetstidsschema, vilket upptager regelbundet återkommande övertidsarbete, måste emellertid anses principiellt felaktigt utformat. Nattsköterskornas schema omfattar 12 veckor, varav 56 tjänstgöringsnätter och 28 lediga nätter. Varje tjänstgöringsnatt omfattar 11 timmar, vartill kommer ½ timme för övertagande av avdelningen från dagpersonalen. Den sammanlagda tjänstgöringstiden utgör alltså 11,5 timmar per natt. I denna tid ingår icke någon måltidsrast. För en ändring av schemat till kortare tjänstgöringstid skulle krävas tillgång på avbytande personal. Det kan emellertid starkt ifrågasättas om man, bortsett från nu rådande brist på sjuksköterskor, kan finna någon personal, som är villig att åtaga sig deltidarbete nattetid. Sjukvårdsbiträdenas arbetstidsschema löper med 48 timmar per

vecka. Den ordinarie arbetstiden utgör 8½ timmar per arbetsdag. På operationsavdelningarna, där endast ett biträde finnes, uppgår arbetstiden varje tjänstgöringsvecka till 11,5 timmar. Söndagstjänstgöring förekommer på neurokirurgiska operationsavdelningen varannan söndag, på gynekologiska operationsavdelningen var tredje söndag och på öronoperationsavdelningen var fjärde söndag. Natttjänstgörande biträdespersonal har ett arbetstidsschema på 10 veckor med 48 timmar per vecka. Varje tjänstgöringsnatt omfattar 11 timmar. För sjukvårdsbiträdespersonalen, vilken är anställd enligt kollektivavtal, gäller även de i 4 § mom. 2 angivna bestämmelserna. Om arbetstidsschemat av praktiska skäl icke kan ändras på så sätt att de tider, som överskjuter den tillåtna ordinarie arbetstiden, bortfaller, måste antingen avbytande personal anställas eller också de överskjutande tiderna betraktas som övertid, vilket, såsom ovan framhållits, är principiellt olämpligt. I fråga om nattpersonalen lär en omläggning av schemat till kortare tjänstgöringstid icke vara möjlig utan en samtidig personalökning. Beträffande denna personalkategori skulle emellertid eventuellt den längre arbetstiden kunna medgivas dispensvis enligt 5 §. Skötarnas och sköterskornas vid den psykiatriska kliniken arbetstidsschema innehåller 48 timmar per vecka under en fyra-veckorsperiod. Schemat löper emellertid med 4 veckor dagtjänst, följt av en vecka natttjänst. Dagtjänsten är upplagd efter ett tredagarsschema med en arbetsdag à 9,5 timmar, därefter en dag med 11,5 timmar, följt av en helledig dag. Under natttjänsten utgör arbetstiden 11 timmar varje natt. Arbetstiderna enligt dessa scheman är i flera avseenden stridande mot bestämmelserna i 4 § mom. 2. Förklaringen till förekomsten av dessa ur skyddssynpunkt olämpliga scheman, torde bl. a. vara, att man velat tillmötesgå personalens önskan, att erhålla hellediga dagar. Det torde, åtminstone vad gäller dagtjänsten, kunna åstadkommas ett schema, som tillgodoser sjukvårdens behov och mera jämnt fördelar arbetstiden inom föreskrifternas ram utan att därför kräves någon personalökning.»

Sjukhusdirektionen framhåller, att det på grund av sjukvårdens speciella organisationsformer torde bli nödvändigt att i åtskilliga fall begära dispens från bestämmelserna. Särskilt gäller detta i fråga om sjuksköterskor med hänsyn till den bristande kapaciteten vid utbildningsanstalterna men även beträffande andra personalgrupper.

Svenska landstingsförbundet betonar, att lagstiftningen icke får leda till en skärpning av redan nu förefintliga svårigheter att med tillgänglig personal bedriva en effektiv sjukvård. I utredningens förslag har, enligt Landstingsförbundet, personalens intressen satts framför sjukvårdens. Väsentliga uppmjukningar måste därför företagas. Landstingsförbundet delar icke utredningens uppfattning i promemorian om den psykologiska betydelsen av att sjukhuspersonalen ligger under lagen utan uttalar härom: »Styrelsen hade gärna sett sakskalet till dessa antaganden. Närmare till hands synes det styrelsen ha legat, att utredningen konstaterat, att arbetstidsreglering redan genomförts på detta område och att skäl för dess införande under lagen knappast föreligger.» Landstingsförbundet behandlar även utredningens förslag om en begränsningsperiod på fyra veckor och framhåller, att det förekommer på såväl sjukhus som andra anstalter, att arbetstiden för en del befattningshavare regleras för längre perioder än fyra veckor, t. ex. sex-veckors perioder med 288 arbetstimmar. Man kan därför icke gå fram efter generella regler. Även i fråga om utredningens förslag om dygnsmaximum ställer man sig ytterst tveksam. Realiserandet av detta förslag beror på möjligheterna att införa treskift på sjukhusen. En maximering till tio timmar kan vålla betydande olägenheter och merkostnader utan någon påtaglig förbättring för personalen. Man anser, att utredningens förslag möjligen skulle gå att genomföra på större anstalter, men på mindre, t. ex. sjukstugor, är det praktiskt taget ogörligt att minska tillämpade dygnsmaximum. Dygnet borde beträffande sjukhusen med hänsyn till det stora antal befattnings-

havare som fullgör nattjänst där ha förskjutits på liknande sätt som för hotell- och restaurangpersonalen. Landstingsförbundet kan ej heller acceptera utredningens förslag om inskränkning av antalet övertidstimmar. Man pekar på att det är livsviktiga funktioner som måste tillgodoses och att i fråga om sjukvården begreppet nödfallsarbete tangeras, varför det är nödvändigt att övertidsarbete får uttagas i den omfattning sjukvården kräver. »Detta bör vara förenligt med de mjukare regler utredningen gjort sig till tolk för och synes också ofrånkomligt för att tillgodose sjukvårdens behov vid en epidemi eller en akut arbetskraftsbrist. Med hänsyn till kostnader och andra olägenheter torde det vara självklart, att övertidsarbete vid sjukhusen allenast tillgripes, när ett oundgängligt vårdbehov så påkallar.» Anmälningsplikten av övertid bör, när det gäller samhälleligt arbete, kunna fullgöras genom generell dispens eller rapportering halvårsvis. Landstingsförbundet sammanfattar sitt yttrande i den mån det avser sjukvården på följande sätt:

»Av vad sålunda anförts framgår, att sjukhusen och sjukvården överhuvud erbjuder en rad speciella förhållanden, som i hög grad försvårar den i denna verksamhet arbetande personalens inordnande under en enhetlig arbetstidslagstiftning. Styrelsen är ej beredd att nu tillstyrka att så sker i fråga om det föreliggande lagförslaget. Väsentliga uppmjukningar i detta är som av det föregående framgår nödvändiga, för att ett dylikt inordnande utan vådliga konsekvenser för den sjukvårdande verksamheten skall kunna ske. Kan sådana uppmjukningar ej vidtagas, håller styrelsen före att en särskild arbetstidslag för sjukvårdspersonal bör utarbetas, därest över huvud taget en laglig reglering av arbetstiden för denna grupp anses påkallad.»

Svenska stadsförbundet anser sig icke kunna taga definitiv ställning till frågan om sjukvårdens inordnande under lagen, innan man fått taga del av resultatet av undersökningarna rörande treskift.

Tjänstemännens centralorganisation framhåller, att sjuksköterskepersonalen endast i den omfattning som framgår av *Svensk sjuksköterskeförenings* yttrande bör läggas under lagen.

Sistnämnda förening gör principuttalandet, att föreningen finner det önskvärdt, att sjuksköterskorna erhåller en enligt lag reglerad arbetstid, varvid lagen dock bör utökas med speciella bestämmelser. Föreningen konstaterar, att det fortfarande är svårt att reglera sjuksköterskornas arbetsdag så att den med mindre än 300 timmar per år överstiger normal arbetstid 192 timmar per fyra-veckorsperiod. Visserligen utbildas ett ökat antal sjuksköterskor, men å andra sidan har behovet stegrats. Bristen kommer därför att bli kännbar för åtskilliga år framåt. Man har gjort en undersökning angående övertidstimmar för sjuksköterskor genom förfrågningar till 227 husmödrar vid lasarett, lasarettssjukhus, sanatorier och sjukstugor. Denna undersökning har visat, att medeltalet övertidstimmar håller sig inom ramen av 300. Om man däremot räknar jourtjänst på samma sätt som aktivt arbete, blir förhållandena fullkomligt ohållbara. Föreningen anser sig kunna godtaga utredningens förslag rörande dygnsmaximum »med tanke på mindre sjukvårdsanstalter med en fåtalig sjuksköterskepersonal». Likaledes tillstyrker föreningen förslaget allmänna bestämmelser om den ordinarie arbetstiden och förordar »möjligheten att i kollektivavtal lägga upp arbetstidsschema för högst 12 månader samt överlåta åt huvudmannen att fritt disponera 300 övertidstimmar». Föreningen erinrar om bestämmelsen i sjukhuslagen, enligt vilken Medicinalstyrelsen har att ägna uppmärksamhet åt sjukvårdspersonalens arbetsförhållanden. Samtidigt skall enligt utredningens förslag § 11 tillsyn å efterlevnaden av arbetstidslagen utövas av Arbetarskyddsstyrelsen.

Föreningen hävdar emellertid, att Medicinalstyrelsen skall givas tillfälle att yttra sig i alla ärenden som rör sjukvårdspersonalens arbetstid. Sjuksköterskeföreningen sammanfattar sin uppfattning sålunda, att den tillstyrker att sjuksköterska grupp II (assistentköterska) eller i jämförlig ansvarsställning inordnas under lagen.

Svenska barnmorskeförbundet uttalar sig huvudsakligen i fråga om dygnsmaximum och anser, att utredningens förslag i detta hänseende kan utgöra ett stöd för förbundet i dess strävanden att »åvägbringa ändringar i av många förlossningsvårdens huvudmän nu tillämpade olika system med sammanhängande tjänstgöringstider på upp till 2 å 3 dygn utan möjligheter för befattningshavaren att i mellanperioderna erhålla tillfälle till erforderlig vila.»

Ett speciellt problem är frågan om elever vid sjuksköterskeskolor och barnmorskelläroanstalter skall falla under lagen. *Medicinalstyrelsen* företräder den uppfattningen att så icke bör ske. Av samma uppfattning är *Statens sjuksköterskeskola*, som redogör närmare för utbildningen vid skolan:

»Undervisning meddelas dels vid teoretiska läskurser på skolan och dels under praktisk utbildning på sjukhusen och i öppen vård. Under den praktiska utbildningen förekommer jämsidesläsning i viss utsträckning. Styrelsen för skolan har träffat avtal med olika sjukhus om att skolan skall 'i utbildningssyfte tillhandahålla' visst antal elever för deltagande i sjukvårdsarbetet. För elevernas arbete uppbär skolan ersättning från sjukhuset med f. n. i regel 75 kr. per månad och elev. Dessa ersättningar tillföres en särskild fond, varifrån eleverna under de tre sista terminerna uppbär bidrag till utbildningskostnaderna med f. n. 80 kr. per månad. Under hela utbildningstiden får eleverna fri kost och bostad. Vid vissa sjuksköterskeskolor förekommer det, att eleverna uppbär kontantbidrag direkt från vederbörande sjukhus, i en del fall under hela utbildningstiden.»

Medicinalstyrelsen anser som nämnts, att sjuksköterskeeleverna bör undantagas från lagens tillämpning. Man är tveksam hur för närvarande gällande bestämmelser på denna punkt skall tolkas. »Enligt gällande lag lär elever — dock genom undantaget för sjukvård ej sjuksköterskeelever — falla under lagen om de erhåller ersättning för sitt arbete, annars ej. Om detta nu skulle komma att gälla eleverna vid sjuksköterskeskolan, skulle dessa komma att uppdelas i två grupper, den ena fallande under lagen, den andra icke, beroende på om kontantbidrag utgår eller ej.»

Den speciella frågan om inordnande av försvarets sjukvårdspersonal under lagen behandlas under rubriken B 4 b) Försvarsväsendet. Här må dock nämnas att *Försvarets sjukvårdsstyrelse* är av den uppfattningen att ett sådant inordnande låter sig göra. Emellertid är det en uttrycklig förutsättning att lagförslagets bestämmelser om regler för begränsningsperiodens längd för arbete å sjukvårdsanstalter kommer att gälla. Detta är särskilt angeläget på grund av den ytterst ojämn belastningen av verksamheten vid förbandssjukhusen.

b) Sinnessjukhus

Medicinalstyrelsens allmänna uttalande, att styrelsen med tillfredsställelse hälsar förslaget att även anställda i statens tjänst skall införas under lagen (se under rubriken Kroppssjukhus) avser även sinnessjukhusens personal. Styrelsen har bifogat yttranden från direktionerna för de olika sinnessjukhusen. Vissa av dessa direktioner har bedömt de komplikationer, som kan föranledas av en utvidgning av lagen, som så allvarliga, att man avstyrkt en sådan utvidgning. Andra direktioner åter har kommit med positiva förslag för att möjliggöra detta, och åter andra har ansett att omläggning kan ske utan vidtagande av

särskilda åtgärder. Medicinalstyrelsen själv finner som ovan nämnts i avsnittet rörande kroppssjukvården att, »ehuru de nämnda komplikationerna kan vara besvärliga, de dock övervägande är av organisatorisk och löneteknisk art». Styrelsen uttalar därför, att befattningshavare, vilka icke skulle kunna föras in under lagen, icke finnes inom sinnessjukvården. Detta gäller dock under en förutsättning, nämligen att med arbetstagare som skulle falla under lagen endast förstås personal i högst lönegrad 21 enligt statens allmänna avlöningsreglemente.

De olika sjukhusdirektionerna uppehåller sig i mycket stor utsträckning vid utredningens förslag om dygnsmaximum. Sålunda tillstyrker *chefen för Psykiatriska sjukhuset i Stockholm* förslaget och uttalar: »Dessa bestämmelser medgiver tillräcklig rörlighet i fråga om den dagliga arbetstidens längd för att tillgodose sjukvårdens krav samtidigt som de förhindrar en allför stark koncentration av arbetstiden, vartill en tendens framkommit från särskilt den yngre personalens sida.» *Direktionen för Ulleråkers sjukhus* anser sig däremot endast med största tveksamhet kunna godtaga, att den föreslagna längsta arbetstiden skall få uppgå till elva timmar under en dag i veckan. Den stora sjukdomsfrekvensen talar avgjort mot så lång arbetstid. Även *chefen för S:t Olofs sjukhus* i Visby erinrar om den ofta långa sammanlagda tjänstgöringstiden, men han anser icke heller densamma önskvärd. Den har tillkommit på personalens egna önskemål, då en längre sammanhängande ledighet anses ge bättre avkoppling från den psykiskt ansträngande samvaron med de sinnessjuka. Sjukhuschefen tycker emellertid, att utredningen tagit nödig hänsyn genom bestämmelsen om högst elva timmar under ett dygn i veckan. Sjukhuschefen anser det till stor fördel att även sjukhuspersonalens arbetstid regleras genom lag. *Sjukhuschefen för Ryhovs sjukhus* i Jönköping anser, att för personalen vid sinnessjukhusen bör införas undantagsbestämmelser, vilket motiveras med behovet av regelbundet återkommande arbetsfria dagar under en viss tjänstgöringsperiod. När det gäller ekonomipersonal, kan lagförslaget dock mycket väl tillämpas. *Sjukhuschefen vid S:ta Gertruds sjukhus* i Västervik påpekar ävenledes, att några svårigheter icke föreligger beträffande ekonomipersonalen men däremot när det gäller att begränsa den dagliga arbetstiden för sjukvårdspersonalen till elva timmar en dag i veckan och eljest till högst tio. Personalen vid sjukhuset har vid dagtjänstgöring helledigt varannan sön- och helgdag samt två vardagar i veckan. Var 5:e vardag och var 5:e sön- och helgdag är arbetstiden tolv timmar och tio minuter, eljest nio timmar och 48 minuter. Svårigheterna är alltså att hålla gränsen till högst elva timmar under ett dygn i veckan. Varje lösning enligt utredningens förslag måste med nödvändighet komma att reducera antalet hellediga vardagar. Sjukhuschefen påpekar, att det är just den nuvarande fördelningen av fritiden som gjort det möjligt för sjukhuset att få personal i någorlunda tillfredsställande utsträckning och uttalar: »Ett genomförande av förslaget skulle alltså visserligen få 'stor psykologisk betydelse' men av motsatt art mot vad utredningen tänkt sig. I stället för att underlätta rekryteringen skulle lagen katastrofalt försvåra den.» Sjukhuschefen sammanfattar sin uppfattning sålunda att den enda möjligheten skulle vara att Arbetarskyddsstyrelsen generellt beviljade dispens från dygnsmaximeringen. Vinsten med lagen för sjukhusets del skulle i så fall vara att Arbetsskyddsstyrelsen kunde utöva en viss kontroll över att icke personalens anspråk på sammanhängande fritid skulle medföra alltför långa arbetsdagar. Av samma uppfattning rörande möjligheterna att lägga ekonomipersonalen under lagen men däremot icke sjukvårdspersonalen är *Direktionen för S:t Jörgens sjukhus*, som uttalar:

»Det synes som om personalen vid sjukhuset praktiskt taget enhälligt är av den uppfattningen att man har ringa nytta av fritimmar på dagen, vilket är den enda möjligheten att minska den långa maximitjänstgöringen. Också direktionen anser det viktigt för arbetseffektiviteten, att personalen beredes långa sammanhängande ledigheter, varigenom en synnerligen välbehövlig avkoppling från sinnessjukhusmiljön möjliggöres.»

Direktionen anser det icke tillrådligt att minska på nu utgående sammanhängande ledigheter för att kunna skära ned arbetstidens längd under tjänstgöringsdagarna. Om lagförslagets dispensmöjligheter ej utnyttjas i sådan utsträckning att arbetstidsschemat blir huvudsakligen detsamma som för närvarande, innebär detta sålunda en försämring både för sjukvården och personalen. En tänkbar utväg att beskära maximiarbetstiden per dygn skulle möjligen vara att anställa särskilda kvällstjänstgörande befattningshavare, men detta anser man med hänsyn till arbetskontinuiteten ej vara tillrådligt. S:t Jörgens sjukhus har även hört *avd. 16 av Statens sjukhuspersonals förbund*, som uttalar sin tillfredsställelse med att sinnessjukhusens personal kommer att falla under arbetstidslagen. Man reserverar sig emellertid samtidigt mot en eventuell sönderdelning av nuvarande tjänstgöringsindelning. Om en ytterligare sönderdelning av tjänstgöringsschemat kommer ifråga, skulle detta bli en nackdel för sjukhuspersonalens vidkommande, då personalen är i behov av en mer sammanhängande ledighet. En stor del av personalen är också bosatt långt ifrån sjukhuset och kommer då ej att få någon avkoppling från tjänsten vid en eventuell sönderdelning av arbetstiden. *Direktionen för Vipeholms sjukhus* i Lund anser, att en arbetstidsreglering enligt utredningens förslag kommer att föranleda stark kritik särskilt från personalhåll. Man ansluter sig icke till att sjukhuspersonalens intagande under lagens tillämpningsområde kommer att underlätta för sjukhuset att erhålla lämplig arbetskraft, utan man tror att motsatsen kommer att vara förhållandet. Att införa ett arbetstidsschema för sinnessjukhuset byggt på lagförslaget låter sig icke göra utan att exempelvis systemet med halvlediga dagar införes. Men detta kommer med all säkerhet att möta motstånd från personalorganisationernas sida.

Statens sjukhuspersonals förbund konstaterar med tillfredsställelse, att lagen kommer att gälla även för sjukhusens personal. Man är medveten om att arbetstiden vid sinnessjukhusen avviker från den vanligen tillämpade men är övertygad om att den skall kunna anpassas så att den inrymmer inom den föreslagna lagens bestämmelser. Man påpekar, att det ständigt från läkarnas och verksamheternas sida som ett huvudskäl mot förkortning av arbetstiden anföres, att man om möjligt bör undvika byten av personal på sjukavdelningarna under dagen för att ej bryta behandlingarna och den kontinuerliga vården. Ända in på 40-talet tillämpades »dygnsturer». Detta anser man orimligt. Men man ger å andra sidan uttryck åt den uppfattningen, att vården skulle bli lidande av halvdags- eller korttidstjänstgöring, däremot icke av den koncentrerade tjänstgöring, som nu i regel tillämpas. Utredningens slutsats i detta hänseende är enligt förbundet icke riktig. Längre arbetsdagar än högst tio timmar bör icke tillåtas som regel. En timmes förlängning per vecka synes dock nödvändig. Det finns icke bevis på att arbetstiden, som den utformats vid sinnessjukhusen, med en koncentrerad ledighet, måste bli skadlig för arbetstagarna själva. Förbundet citerar utredningens uttalande: »Man bör exempelvis kunna avverka en 48-timmars arbetsvecka på 5 dagar». De arbetstidsschema, som nu tillämpas vid sinnessjukhusen är enligt förbundets förmenande just en form av 5-dagarsvecka,

ty uträknat per år blir fridagarnas antal i stort sett detsamma som vid 5-dagarsvecka. Förbundet anser, att det bör klart uttalas, att lagen skall äga tillämpning på sinnessjukhusen och dess personal.

Ett speciellt problem, nämligen frågan om s. k. passiv tjänstgöring (jour-tjänst), beröres av ett par remissinstanser. Sålunda yttrar *Direktionen för Ulleråkers sjukhus*:

»Inom den statliga sinnessjukvården gäller för s. k. passiv tjänstgöring för närvarande följande bestämmelser: Sjukvårdspersonalen å statens sinnessjukhus må åtnjuta kompensation för nattetid fullgjord beredskapstjänstgöring, s. k. passivtjänstgöring, genom att beredas ledighet motsvarande 50 % av fullgjord sådan tjänstgöring. Därest dylik kompensation icke kan beredas, skall till vederbörande utgå kontant ersättning med åtta kronor för varje natt beredskapstjänstgöring fullgjorts. Passiva tjänstgöringen räknas för närvarande icke med i 48-timmarsveckan i annat fall än då verklig tjänstgöring fullgjorts, då tiden räknas som övertid respektive kvalificerad övertid. Skall passiv tid jämföras med arbetstid, medför detta givetvis behov av personalutökning, då passivtiden därigenom kommer att inräknas i 48-timmarsveckan.»

Inom varje passivtjänstgörande grupp kan man enligt direktionen uppskatta antalet uppstigningar och ingripanden i arbetet till tre å fyra nätter per månad. Man anser det därför icke skäligt att värdera den passiva tjänsten i paritet med annan verklig tjänstgöring. Detta skulle medföra mycket stora kostnader för statsverket.

Direktionen för Mariebergs sjukhus, Kristiehamn, upptar jour- och beredskapstjänst till särskild behandling och uttalar:

»Vid många sjukhus förekommer också jour- eller beredskapstjänst, t. ex. för sjukvårdspersonal, telefonister m. fl., s. k. passivtjänstgöring, förlagd till särskild lokal där vederbörande har nattläger; för maskinister, reparatörer m. fl. beredskapstjänst i hemmet. Passivtjänstgöring för sjukvårdspersonal kompenseras med 50 % eller honoreras särskilt med visst belopp per dygn och räknas då som övertid. Denna form av tjänstgöring förekommer ej vid Marieberg. Telefonisternas passivtjänstgöring kompenseras med hälften av tjänstgöringstiden och inräknas i arbetsveckan. Maskinister, reparatörer m. fl. kompenseras med fjärdedelen av arbetstiden och inräknas i arbetsveckan. Arbetstidsutredningen har icke tagit någon ställning till huru dylik jourtjänst skall beräknas. Ur sjukhusledningens synpunkt vore önskvärt att så kunde ske. Såsom vi ser saken, vore frågan lättast ordnad om nämnd jourtjänst eller beredskapstjänst kunde ligga alldeles utanför 48-timmarsveckan och arbetet pekuniärt ersättes enligt särskilda avtal i de fall då sådan beredskapstjänst kräves. Huru arbetarskyddsstyrelsen ställer sig till ett sådant arrangemang är viktigt att erfara. I de fall då jourtjänsten kräver ständig arbetsinsats torde tjänstgöringen få betraktas som vanlig arbetstid (nattvakt, nattsköterskor, yttre nattvakt o. dyl.).»

c) Ålderdomshem o. dyl.

Utredningen hemställde i promemorian, att remissmyndigheterna i fråga om ålderdomshemmen och liknande institutioner skulle ange, huruvida arbetstiden för närvarande överstiger 48 timmar i veckan i genomsnitt och på vad sätt dessa 48 timmar blivit utformade. Med anledning därav redovisar länsstyrelserna i allmänhet uppgifter från några ålderdomshem i länet. *Länsstyrelsen i Norrbottens län* anser icke några väsentliga hinder föreligga mot inordnande av ålderdomshemmens personal — liksom även barnhemmens — under lagen. *Länsstyrelsen i Södermanlands län* drar däremot av uppgifterna den slutsatsen, att något behov av arbetstidsreglering i lag icke är för handen: »Särskilt å de mindre anstalterna torde föreligga ett visst intresse att genom frivilliga avtal kunna ordna arbetet efter omständigheterna, framför allt då det gäller vakthållning eller passning

utan direkt arbetsinsats. Länsstyrelsen är därför närmast böjd att förorda ett bibehållande av det för denna kategori gällande undantaget.»

Statskontoret anser, att det icke med tillräcklig tydlighet framgår, huruvida lagen är avsedd att omfatta ekonomi- och vårdpersonal vid anstalter av olika slag.

Svenska landstingsförbundet anser, att det växlande antalet typer av inrättningar och anstalter som landstingen driver, t. ex. kronikerhem, förlossningshem, hem för sinnesslöa och lättskötta sinnessjuka, konvalescenthem m. fl. gör det önskvärt att utredningen tar upp till diskussion och behandling på vad sätt arbetstidslagen skall tillämpas på befattningshavare vid dylika anstalter. *Svenska stadsförbundet* gör i fråga om ålderdomshem och liknande anstalter samma uttalande som när det gäller kroppssjukhusen, nämligen att förbundet för närvarande ej kan taga ställning till utredningens förslag. *Svenska landskommunernas förbund* ställer sig med tanke på landskommunernas vanligen små ålderdomshem tveksamt till förslaget att införa anstaltsvården under lagen. Antalet arbetstagare är oftast mycket litet — en föreståndarinna och ett par biträden. Man har en annan uppfattning än utredningen om den psykologiska verkan i rekryteringshänseende av ett inordnande under en arbetstidslag.

Fattigvårdsnämnden i Stockholm påpekar, att arbetstiden för ålderdomshemmens personal reglerats på sådant sätt, att en tillämpning av lagen enligt utredningens förslag icke skulle erbjuda några större svårigheter. Nämnden lämnar en redogörelse för rådande arbetstidsförhållanden. Den genomsnittliga arbetstiden för den personal som skulle beröras av lagen är 48 timmar i veckan. I några fall, där beräkningsperioden är mer än fyra veckor, skulle en ändring av tillämpade arbetstidsschema bli nödvändig, såvida icke reglering av arbetstiden genom kollektivavtal kunde komma till stånd med bibehållande av nuvarande ordning eller Arbetarskyddsstyrelsen kunde medge undantag jämlikt § 5. Därjämte måste ändring göras i de fall dygnsmaximum icke överensstämmer med lagens bestämmelser i detta hänseende. Sådan längre arbetstid förekommer i samband med nattjänstgöring samt sön- och helgdagstjänstgöring, men den tillämpas också efter överenskommelse med personalen på en del håll, för att ledigheterna skall kunna ordnas på ett tillfredsställande sätt. Man tror icke att en övergång till lagens bestämmelser kan ske med bibehållande av nuvarande personalstyrka utan att arbetstidsförhållandena från personalens synpunkt blir mindre förmånliga: »I synnerhet kan möjligheterna till längre sammanhängande ledigheter råka i fara, och det får inte förbises, att en försämring i detta hänseende kan få följder, som till sina verkningar blir rakt motsatta dem som utredningen anser vara att vänta av lagens tillämpning på denna personal bl. a. då det gäller rekryteringen.» Fattigvårdsnämnden anser vidare, att även i fråga om ålderdomshemmen arbetet bör jämföras med skiftarbete. Däremot vänder sig fattigvårdsnämnden mot tanken att jämställa jourtjänst med vanlig arbetstid. Detta skulle medföra behov av ökning av personalen på de områden, där jour- och beredskapstjänstgöring nu förekommer. Fattigvårdsnämnden pekar slutligen på det förhållandet att lagen med den definition som i § 1 gives åt begreppet arbetstagare, även kommer att vara tillämplig på de pensionärer, som på ålderdomshem och andra fattigvårdsnämndens anstalter utför arbete för hemmens räkning. Då emellertid arbetstiden för dessa pensionärer icke uppgår till och ej heller kan tänkas utökad till lagens maximum, blir den för dessa utan betydelse.

7. Uppfostran och undervisning

I promemorian anföres: »Enligt senare delen av 1 § d) i gällande allmänna arbetstidslag undantages arbete, som har till ändamål att bereda 'uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov'. Utredningen utgår från att den egentliga lärarpersonalen bör stå utanför en laglig reglering av arbetstiden. En viss del av lärarnas arbetstid åtgår till förberedande av lektioner, rättande av skrivingar o. dyl. arbetsuppgifter som är av den natur att arbetstidens längd icke låter sig kontrollera. Till följd härav har i 2 § lagförslaget införts ett särskilt undantag för denna grupp arbetstagare. Bortser man från sist nämnda grupp finnes emellertid ingen anledning att ställa andra vid undervisnings- och uppfostringsanstalter anställda utanför lagen än sådana arbetstagarekategorier, vilka över huvud taget icke skall omfattas av lagen, d. v. s. samtliga i 2 § uppräknade. En utvidgning av lagen på denna punkt skulle alltså medföra att vid skolor anställda äldre, maskinister, kökspersonal m. fl. grupper föres in under lagen. I fråga om sådana institutioner som ungdomsvårdsskolor, barnhem och andra bör den personal, som handhar själva uppfostringsarbetet, likställas med lärare och alltså icke omfattas av lagen, medan övriga, som ej är kontorsanställda eller därmed jämförliga, blir inbegripna.»

Skolöverstyrelsen åberopar yttranden från underordnade myndigheter. I dessa yttranden göres ingen erinran mot arbetstidsutredningens förslag utan endast påpekanden beträffande vissa detaljer. Sålunda utgår *Lokalstyrelsen vid högre allmänna läroverket i Bromma* från att förslaget beträffande allmänna läroverk avser endast vaktmästare. Man erinrar om möjligheten att kompensera dessa under ferierna för längre arbetstid. *Lärarkollegiet vid folkskoleseminariet i Karlstad* uttalar förväntan, att lagstiftningen noga beaktar önskemålet att skydda den ungdomliga arbetskraften mot övertidsarbete. Man har intet att erinra mot att vid skolor anställda äldre, maskinister, kökspersonal m. fl. grupper föres in under lagen. *Styrelsen för Västkustens ungdomsskolas folkhögskola, Ljungkile*, framhåller, att, då inga omständigheter givit anledning till annan tolkning än den av Arbetsrådet företrädde beträffande begreppet serveringsverksamhet, det är onödigt att lagen blir tillämplig på elevhushåll vid internatskolor. *Styrelsen för dövstumskolan i Lund* finner, att av 2 § i förslaget jämfört med utredningens uttalande framgår, att dövstumskolornas vårdarinnor ej skall räknas som arbetstagare vid lagens tillämpning. Endast för denna kategori föreligger i gällande arbetsordningen, som tillkommit i enlighet med personalens önskemål, nämnvärda avvikelser från förslagets grundbestämmelser. I övrigt är arbetsförhållandena för den ifrågavarande personalen så ordnade, att de endast på ett par lätt justerbara punkter avviker från förslaget. *Styrelsen för Skaraborgs och Älvsborgs läns skol- och arbetshem Johannesberg* anser det riktigt, att lärare, förvaltnings- och kontorspersonal ej föres under lagen och att det är av stor psykologisk betydelse, att lagen blir tillämplig på övrig personal liksom på sjukvårdspersonalen. Förslaget om inskränkt tid för övertidsarbete anser man vara av stort värde.

Skolöverstyrelsen själv ansluter sig till vad som framförts i dessa yttranden. Överstyrelsen tycker att det är särskilt värdefullt att lärarpersonal och med dem jämförlig personal inom undervisningsväsendet undantages. Dessutom finner Överstyrelsen bestämmelserna om rätt för Arbetarskyddsstyrelsen att medge dispens vara till fördel. Man ifrågasätter om övertidens tillåtna timantal är tillräckligt beträffande vaktmästare o. dyl. personal vid undervisningsanstalter, då ju möjligheten finnes att bereda kompensation under skolfrier. Arbetstiden för heltidsanställda skolsköterskor och för viss ekonomipersonal i förmansställning är svårt att reglera. Lagen synes böra äga tillämpning även beträffande per-

sonal, som är sysselsatt inom skolmåltidsverksamheten. I motsats till den ovan nämnda folkhögskolan anser Skolöverstyrelsen, att lagstiftningen bör kunna omfatta personal inom elevhushåll vid internatskolor.

Överstyrelsen för yrkesutbildning har ingen erinran mot utredningens förslag att bibehålla undantaget för lärarpersonal men framhåller, att föreståndare för skolhem bör likställas med lärare och sålunda ej omfattas av lagen.

Svenska landstingsförbundet anför i fråga om undantaget för uppfostran eller undervisning följande:

»I första hand avses den egentliga lärarpersonalen men med denna jämställes arbetstagare, som handhar uppfostringsarbetet vid ungdomsvårdsskolor, barnhem och liknande institutioner. Däremot skall vid sådana institutioner 'anställda äldre, maskinister, kökspersonal med flera grupper föras in under lagen'. Utredningen har tyvärr icke preciserat, huru en gränsdragning skall göras mellan dessa grupper. På barnhem och hem för bildbara sinnesslöa förekommer arbetstagare såsom exempelvis vårdbiträden och vårdarinnor. Dessa deltagar ofta icke enbart i vården och uppfostringsarbetet utan även i hushållsarbetet. Man frågar sig vidare om t. ex. ett hem för bildbara sinnesslöa är att hänföra till tidigare i sammanhang med sjukhusen berörda anstalter eller om det tillhör undervisningsväsendet.»

Frågan om gränsdragningen mellan lärarepersonal och andra därmed närliggande kategorier behandlas även av *Svenska stadsförbundet*. Förbundet anför därom:

»Utredningen har med personal vid undervisningsväsendet jämställt arbetstagare, som handhar uppfostringsarbetet vid ungdomsvårdsskolor, barnhem och liknande institutioner. Med en sådan utvidgning av undantaget — som är nödvändig i och för sig — uppstår en besvärlig gränsdragning. Av stor betydelse är vad utredningen avser med 'flera grupper'. Om däri innefattas sådana grupper som vårdbiträden och vårdarinnor är visserligen icke klart utsagt, men styrelsen utgår från att dessa, med hänsyn till att uppfostrings- och vårdarbetet vid dessa anstalter även åvilas denna personal, skall jämnställas med arbetstagare, som enligt utredningens förslag skall undantagas från lagens tillämpning.»

Stadsförbundet påpekar vidare, att genom undantaget i huvudsak vaktmästare, äldre, maskinister, skolsköterskor och skolmåltidspersonal kommer att falla under lagen. Vaktmästarna har emellertid en tjänstgöring, som är mycket oregelbunden med skiftande förläggning och omfattning såväl inom dygnet som under de olika årstiderna. Olika skolor företer också stora variationer med såväl heltidsanställda som deltidsanställda vaktmästare. Tjänstgöringen är i regel ej kontrollerbar och kan icke göras kontrollerbar utan orimliga konsekvenser. Vaktmästarna sköter relativt självständigt sina arbetsuppgifter, och arbetsåtagandet är icke knutet till en viss tjänstgöringstid utan till arbetsuppgifterna. Stadsförbundet anser därför, att vaktmästare som sysselsättes inom skolväsendet, vid kyrkor och vid begravningsplatser bör undantagas från lagens tillämpning antingen genom att undantaget för oregelbundet arbete vidgas eller genom att man konstruerar en särskild undantagsregel. Skolmåltidspersonalen och skolsköterskorna däremot kan enligt Stadsförbundet utan större svårigheter läggas under lagen.

Även *Löneavtalsnämnden i Stockholm* berör liksom Stadsförbundet vaktmästare- och värmepersonal vid skolorna. Arbetstiden har fördelats på 42 timmar i veckan på sommaren och 51 timmar på vintern. Denna arbetstidsindelning stämmer ju icke med huvudbestämmelsen i utredningens förslag, men man förutsätter att Arbetarskyddsstyrelsen får befogenhet att medge undantag i dessa fall. Därför yrkar Löneavtalsnämnden på att i förarbetena till lagen klart bör angivas att om

en från huvudbestämmelsen avvikande indelning av arbetstiden, som befunnits vara till fördel för såväl arbetsgivare som arbetstagare, redan införts, denna indelning bör få bibehållas.

8. Arbeta som åligger portvakter

I promemorian anföres: »Enligt gällande lags 1 § 1) är 'arbete, som åligger portvakt och av honom väsentligen förrättas i hans bostad', undantaget. Denna grupp torde vara helt liten. Att utvidga lagens tillämpningsområde på denna punkt synes icke behöva föranleda större svårigheter för fastighetsägarna i varje fall icke efter de modifikationerna av lagen, som utredningen föreslår. Däremot torde åtgärden bli värdefull för arbetstagarna. Till följd härav har utredningen i förslaget låtit undantaget utgå.»

Av de remissinstanser, som uttalar sig i denna fråga, ansluter sig *Svenska fastighetsarbetareförbundet* till utredningens förslag och understryker de i promemorian uttalade synpunkterna.

Ett remissorgan, nämligen *Arbetarskyddsstyrelsen*, anser sig icke kunna taga ståndpunkt i frågan. Man erinrar om att undantaget för portvakter infördes vid en lagrevision år 1923. I propositionen anfördes, att arbetet i regel medför ringa ansträngning samt medger arbetspausernas utnyttjande efter gottfinnande, varjämte arbetet ofta utövas under medverkan av familjemedlemmar och knappast kan tillförlitligt kontrolleras i fråga om arbetstidens längd. Styrelsen uttalar i anslutning härtill följande:

»Arbetarskyddsstyrelsen känner icke till i vad mån det numera finnes portvakter med sådana arbetsförhållanden som här åsyftats. Styrelsen vill därför föreslå, att detta närmare utredes före ett slutligt ståndpunktstagande till frågan om slopande av undantaget. I anledning av vad som i promemorian anförts rörande svårigheterna för fastighetsägarna, vill styrelsen framhålla, att portvakter av det slag som här avses numera knappast förekommer i hyresfastigheter men möjligen vid industri-företag eller dylika anläggningar.»

Kommerskollegium motsätter sig att undantaget för portvakter skall utgå. Man pekar på att arbetet till sin natur medför långa perioder av överksamhet. *Kommerskollegium* hänvisar även till yttranden av de av kollegium hörda handelskamrarna, av vilka exempelvis *Västergötlands och norra Hallands handelskammare* samt *Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare* särskilt betonar angelägenheten av att undantaget bibehålles. Sistnämnda handelskammare godkänner icke den omständigheten att det är fråga om en liten grupp som ett argument för inordnande under lagen. Man anser detta i stället vara ett skäl för bibehållande av undantaget.

Inom arbetsgivareorganisationerna motsätter man sig ävenledes undantagets slopande. *Svenska arbetsgivareföreningen* framhåller dels vad som angivits i den av *Arbetarskyddsstyrelsen* ovan citerade propositionen och dels att portvakternas arbetstid är mycket svårkontrollerbar. Man hänvisar till *Sveriges verkstadsförenings* yttrande. Denna förening påpekar, att det nu gällande undantaget icke berör enbart portvakter i hyresfastigheter utan även portvakter vid verkstäder och andra arbetsplatser. *Järnbruksförbundet* är av samma uppfattning och tillägger, att man för denna kategori av arbetstagare icke kan tala om någon verklig arbetstid och att det skulle bli oegentligt att inränga portvakterna i systemet. *Sveriges fastighetsägareförbund* anser det ej behövt att inordna fastighetsarbetare under arbetstidslagstiftningen. Även om undantaget i § 2 i

huvudsak täcker de fall, då fastighetsarbetet till följd av sin natur ej låter sig inordnas under bestämmelserna, bör enligt förbundets uppfattning fastighetsarbetet såsom sådant uttryckligen undantagas från lagens tillämpningsområde. Liknande synpunkter framhålls av *Bostadskooperationens förhandlingsorganisation*, som anser, att det icke är möjligt och genomförbart att arbetsgivaren skall kunna garantera arbetstagarna en fastställd tid, när det gäller de mindre fastigheterna. Arbetstiden är okontrollerbar. Den närmaste arbetsledaren, i regel fastighetens vicevärd, har sitt uppdrag som vicevärd som förtroendesyssla mot ringa ersättning, varför vederbörande under den tid, då fastighetsarbetaren skall utföra den huvudsakliga delen av sitt uppdrag, måste vistas på sin ordinarie arbetsplats. Dessutom måste arbetet förläggas över en tidsrymd som omfattar 16 timmar, kl. 6—22. De anställda har själva att organisera arbetsuppgifterna så, att minsta möjliga arbetstid åtgår. Organisationen anför vidare:

»I det för avtalsområdet gällande kollektivavtalet finnes bestämmelse om att för heltidsanställd befattningshavare vid enmansanställning beräknas arbetstiden utgöra genomsnittligt 48 timmar i veckan. Lönesättningen enligt omnämnda kollektivavtal är baserad på å-priser för förekommande arbetsuppgifter. För heltidsanställda finnes begränsning uppåt hur mycket arbete enligt ackordpriserna som vederbörande får åtaga sig, detta för att teoretiskt kunna tillämpa den i avtalet angivna arbetstiden. Den omnämnda ordningen, att de anställda har detaljpriser för utförda arbetsuppgifter och med begränsning hur mycket arbete som får utföras, innebär att de anställda själva, som ovan angivits, organiserar de förekommande arbetsuppgifterna så att minsta möjliga arbetstid åtgår. Arbetsgivaren har därigenom möjlighet att kontrollera om arbetsuppgifterna blivit utförda men ingen möjlighet till kontroll över den arbetstid som använts. Hänsyn måste även tagas till att i en fastighet förekommande arbetsuppgifter icke är lika de olika fastigheterna emellan samt växlingarna mellan de olika årstiderna. I en fastighet med helautomatisk eldning, stora planteringar och gräsmattor blir arbetsuppgifterna större under sommartid, i en annan fastighet med icke automatiserad eldning och med små eller obefintliga planteringar och gräsmattor blir de huvudsakliga arbetsuppgifterna koncentrerade till vintertid. För att fastighetsförvaltningen skall kunna tillgodose de i fastigheten boende med den service som erfordras, finnes det därför ingen möjlighet att frångå den ordning, i fråga om arbetstidens förläggning, som för närvarande tillämpas. Då det gäller större fastighetskomplex d. v. s. sådana med minst två heltidsanställda, föreligger icke samma svårigheter med arbetstidens förläggning. På dylika arbetsplatser förekommer skiftarbete med förläggning av arbetstiden mellan kl. 6.00—22.00. Även för dessa arbetsplatser måste dock hänsyn tagas till växlingarna av förekommande arbetsuppgifter under de olika årstiderna. Det för arbetsområdet gällande kollektivavtalet föreskriver att för arbetsplats med mer än en heltidsanställd befattningshavare skall den ordinarie arbetstiden icke överstiga 2 400 timmar per år, fördelade på genomsnittligt 48 timmar per vecka.»

Yttrandet utmynnar i ett förslag till bestämmelse om undantag från lagens tillämpning för fastighetsarbete.

9. Skogs- och flottningsarbete

I promemorian anföres: »Enligt 1 § f) i gällande lag är 'skogsarbete samt kolning i mila, ändock att arbetet icke är att hänföra till skogsarbete' undantaget. Den avgjort största delen av skogsarbetarna utför arbete under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande. De kommer alltså med hänsyn till undantaget rörande okontrollerbart arbete icke att falla under lagens tillämpningsområde. Emellertid finnes en del arbetare, som utför s. k. tidskontrollerat arbete. Fråga är här om sådd och plantering, hyggesröjning m. m. Utredningen har tidigare erhållit uppgifter rörande de problem, som kunde väntas uppkomma

i samband med införandet av skogsarbetarna under en arbetstidslag. Från organisationer företrädande arbetsgivaresidan antingen avstyrktes eller uttalades starka betänkligheter mot en utvidgning av lagen. Emellertid var vid denna tid fråga om att införa skogsarbetarna under de bestämmelser, som den nuvarande allmänna arbetstidslagen innehåller. Att en dylik åtgärd skulle kunna medföra en del olägenheter torde vara uppenbart. Det nu framlagda förslaget till arbetstidslag har emellertid en från den gällande lagen avvikande reglering som medger större anpassningsmöjligheter. Det är av denna anledning, som utredningen anser, att skogsbrukets arbetstagare utan andra undantag än som angives i 2 § bör föras in under lagens tillämpningsområde.»

Skogsstyrelsen anknyter till utredningens uttalande att flertalet arbetstagare kommer att falla utanför lagen genom undantaget för okontrollerbart arbete. Av arbetstagarna vid skogsvårdsstyrelserna blir det främst plantskolearbetare och arbetare på skogsvårdsgårdarna, som kommer att omfattas av lagen. (Se under rubriken B 3 a) Okontrollerbart arbete.) *Skogsstyrelsen* finner icke anledning att föreslå något arbetsområde beträffande dess verksamhet som bör undantagas från lagen.

Norrbottens och Västerbottens läns handelskammare bekräftar riktigheten av att stora delar av skogsarbetarkåren faller utanför lagen med hänsyn till att de utför okontrollerbart arbete. Men det finnes också kategorier, vars arbete är kontrollerbart, t. ex. virkesmätare, stämplingsförrättare, flottningsarbetare m. fl. Gemensamt för dessa arbetstagare är, att arbetet kan vara av sådan natur att det under korta perioder kan fordras mycket lång arbetstid per dygn och att arbetet delvis endast kan utföras under dager. Under den årstid, då dagarna är längre, kan därför en längre arbetstid bli nödvändig. *Handelskammaren* motsätter sig ej undantagets avskaffande, om en sådan förlängning av arbetstiden kan ske genom avtal mellan parterna. *Handelskammaren i Gävle* däremot motsätter sig helt undantagets borttagande.

Föreningen skogsarbeten hyser betänkligheter mot ett inordnande av skogsarbetet under arbetstidslagen. Detta anser man vara en överlappsgärning med hänsyn till att skogsbrukets arbetstidsförhållanden är kollektivavtalsreglerade och hänför sig till en på naturliga betingelser fotad sedvänja. Anpassningar av arbetstidens förläggning i samförstånd mellan arbetsledning och arbetare med hänsyn till de skiftande omständigheter som präglar arbetet i skogen förekommer enligt föreningen ofta.

»Mycket vanlig är sålunda den s. k. skoftningen, vilken innebär, att ett arbete, särskilt på avlägsna arbetsplatser, göres färdigt på övertid, varvid arbetarna erhåller kompensation i ledighet. En vanlig företeelse är att lördagen 'arbetas in' under veckans fem övriga dagar. Skoftningsförfarandet är inom skogsbruket av stor både praktisk och ekonomisk betydelse och framsprunget ur naturliga betingelser för arbetskraftens disponerande och arbetenas organisation. Skoftningen förekommer oftast på initiativ av arbetstagarna, vilka därigenom kan få fritiden koncentrerad, möjliggörande hemresa eller utnyttjande på annat lämpligt sätt. Ett arbete med särskilda betingelser i fråga om arbetstiden är hyggesbränning. Det ligger i arbetets natur att härvid ofta måste bli långa arbetspass såväl i samband med den egentliga bränningen som vid den efterföljande vakthållningen. En annan grupp av tidskontrollerade arbeten utgör indelnings- och taxeringsarbeten. Även vid dessa arbeten är det ovanberörda skoftningsförfarandet mycket vanligt. En arbetstagargrupp, som ofta utför tidsavlönat arbete och som förtjänar särskilt nämnas, är lastbils- och traktorförare samt annan maskinpersonal. Även för dessa förekommer skoftningsförfarandet såsom en vanlig företeelse. Därtill kommer i samband med skogsarbetets mekanisering, att den nyckelpersonal, varom här är fråga, ofta måste tagas i anspråk på övertid. Andra arbetares sysselsättningsmöjligheter, arbetenas ändamålsenliga bedrivande och maskinparkens ekonomiska utnyttjande kan därav mången gång vara beroende.»

Inlandsverkens skogsarbetsgivarförening medger, att flottningsarbetet visserligen kunnat inordnas under lagen men ställer sig ändå tveksam. Detta motiveras med att dispens mycket ofta måste tillgripas. *Värmlands och västra Bergslagens skogsarbetsgivarförening* har reagerat mot möjligheten att genom överenskommelse i kollektivavtalsform reglera arbetstiden inom skogsbruket, då detta enligt föreningens uppfattning skulle leda till för skogsbruket mycket besvärande bestämmelser. (Se vidare under rubriken E. Arbetstidsreglering enligt kollektivavtal.) I fråga om flottningsarbetet uttalar föreningen:

»Enligt det föreliggande lagförslaget ter sig situationen för flottningarna särskilt bekymmersam. Under fjolåret inordnades flottningsarbetet under den allmänna arbetstidslagen, dock fanns möjlighet att av arbetarskyddsstyrelsen i fråga om arbetstidens ordnande erhålla viss dispens. Tack vare just denna dispensmöjlighet har flottningarna under föregående år och även detta år kunnat bedrivas på ett ändamålsenligt sätt. Innan vi går vidare, vill vi påpeka det olustiga i så täta ändringar av arbetstidsbestämmelserna för en näringsgren. Nuvarande bestämmelser har dock framkommit efter ett mycket omfattande utredningsarbete och efter noggranna överväganden, vid vilka såväl arbetsgivarernas som arbetstagarnas synpunkter på ett nöjaktigt sätt blev beaktade (se Arbetstidsutredningens betänkande, Del III, Flottningsarbetare). På alla arbetsplatser, där 8-timmarsdagen praktiskt är möjlig, är densamma f. ö. numera även genomförd. Enligt det nya lagförslaget kommer — även om parterna skulle kunna träffa överenskommelse om arbetstiden — möjligheterna att avvika från lagen att bli mycket beskurna. De föreslagna bestämmelserna på denna punkt är opraktiska och kommer att inverka synnerligen menligt på möjligheterna att på ett rationellt sätt utnyttja den stora naturtillgång, som våra flottleder utgör. Vi måste dessutom anse de föreslagna restriktionerna på denna punkt onödiga, då det är vår bestämda uppfattning, att flottningsarbetarna med nuvarande bestämmelser på intet sätt tager någon skada. Flottningsarbetet är alltså ett eftersökt arbete».

En annan uppfattning företräder *Svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet*, som tillstyrker utredningens förslag om vidgad avtalsrätt, dock under den absoluta förutsättningen att avtal ej skall få ingås, som föreskriver en längre arbetstid än 48 timmar i genomsnitt per vecka.

10. Torvupptagning

I promemorian anföres: »Enligt 1 § g) i gällande lag är 'upptagning av torv samt tillverkning av brännertorv och torvströ' undantaget. Även i fråga om detta näringsområde har utredningen erhållit upplysningar rörande verkningarna av näringens införande under den nuvarande allmänna arbetstidslagen. De erhållna upplysningarna har emellertid varit motstridande. Som skäl mot förslaget anfördes nödvändigheten att uttaga övertid utöver den gräns lagen medger. I vissa fall har uttagen övertid uppgått till det dubbla mot vad lagen för helt kalenderår medger och detta trots att verksamheten endast bedrivits under fyra månader per år. Den omständigheten, att en verksamhet endast bedrivs viss del av året, är enligt utredningens uppfattning icke något skäl för att medge rätt att under produktionstiden uttaga synnerligen långa arbetstider. Man kan nämligen icke utgå från att de anställda kan begagna annan del av året till rekreation. De kan ha andra arbetsuppgifter att utföra eller de kan för sitt uppehälle vara beroende av att få arbeta under hela året. Denna uppfattning anförde utredningen på sin tid som stöd för förslaget att införa flottningsarbetarna under den allmänna arbetstidslagen. Detta förslag har av statsmakterna blivit godtaget. Utredningen utgår från att arbetstagarna inom torvindustrin skall införas under lagen.»

Arbetarskyddsstyrelsen påpekar, att arbete med upptagning av torv är mycket väderleks- och konjunkturbetonat. Oftast utföres arbetet på beting utan att arbetsgivaren har reda på när och huru länge arbetstagarna arbetar. Man anser

erforderligt med en närmare utredning rörande lämpligheten och den praktiska möjligheten av att tillämpa lagen i den omfattning, som förslaget avser. Dessutom påpekas, att vissa arbeten vid torvtäkt faller utanför lagen på grund av stadgandet om arbete, som till sin natur är så oregelbundet, att det icke kan förläggas till bestämda tider.

Torvindustriförbundet gör icke någon erinran mot att undantaget för torvupptagning slopas men påpekar, att uttalandet endast avser den industriellt drivna torvproduktionen.

Av annan uppfattning är *Aktiebolaget Torvförädling*, som bl. a. yttrar:

»Det har lyckats oss att med övervinnande av mycket stora svårigheter utveckla vårt företag till en bärkraftig industri. Ett slopande av nu gällande undantag för upptagning av torv i allmänna arbetstidslagen kan äventyra denna utveckling och förvandla denna industri till en icke bärkraftig rörelse. Planering och igångsättning av en dylik industri tar flera år, minst tre, i anspråk, vilket betyder, att det blir praktiskt taget omöjligt att starta och särskilt i ett krisläge få upp produktionen på en för beredskapen lämplig nivå. Det är nämligen föga troligt att ett kommande krisläge kan förutsägas tre år i förväg. Det är därför så mycket mera viktigt att utveckla och bygga upp industrien under normala tider för att därmed säkra produktionen under en kristid.»

Bolaget påpekar vidare, att upptagningen av torv som bekant är koncentrerad till sommarsäsongen. Under denna säsong arbetar man med övertid. Antalet övertidstimmar sammanlagt varierade 1950 mellan 197 och 265 per arbetare. Vid gynnsammare väderleksförhållanden än de, som rådde under säsongen 1950, kan antalet övertidstimmar under säsongen komma att stiga till mellan 250 och 350 per arbetare. För de arbetare, som arbetar med lastning och transport av torv, förekommer övertidsarbete i viss utsträckning även under vintermånaderna, vilket kan bero på olika omständigheter t. ex. snöhinder. Tillverkningen av frästorv är ekonomiskt bärkraftig endast under förutsättning att väderleksförhållandena utnyttjas maximalt. Arbetsstyrkan måste utnyttjas genom att en koncentration av arbetsinsatsen sker till dagar eller perioder, då väderleken tillåter produktion. Man har därför organiserat arbetet så, att arbetarna arbetar i ett skift under dagtid och åtar sig den övertid, som kan bli erforderlig. Detta medförde för säsongen 1950, att antalet övertidstimmar under en fyra-veckorsperiod uppgått till 101 per arbetare. Under gynnsammare väderleksförhållanden kan övertidsarbetet under en dylik period komma att uppgå till 150 timmar per arbetare. Man framhåller, att övertidsarbetet är i högsta grad sommarsäsongbetonat med hänsyn till väderleksförhållandena. Det finns därför möjlighet för personalen att arbeta under betydligt lugnare förhållanden under övriga åtta månader av året.

11. Skeppstjänst och fiske

I promemorian anföres: »Enligt 1 § e) i gällande lag är 'skeppstjänst, som omförmåles i sjöarbetstidslagen, ävensom fiske' undantagna. Utredningen föreslår ingen ändring på denna punkt. Såväl arbete hänförligt till skeppstjänst som fiske skall alltså fortfarande ligga utanför lagen.»

Landsorganisationen anser, att arbetsförhållandena inom sjöfarten motiverar att särregleringen för detta område bibehålls. Man hänvisar emellertid även till *Svenska sjöfolksförbundet*, som påpekar, att inom förbundet finnes följande grupper, vilka saknar kollektivavtalsreglerad eller lagstadgad arbetstid, nämligen 1. sluss- och brovakter, anställda hos Göta Kanalbolag, Dalslands Kanal

Aktiebolag och Hjelmare Kanal- och Slussverks Aktiebolag; 2. person, vilken är anställd å fartyg med en bruttodräktighet understigande 500 reg. ton, huvudsakligen för att direkt betjäna passagerare; 3. person, som är anställd å fartyg, understigande 20 reg. ton samt 4. fyrpersonal hos Vänerens Seglationsstyrelse. Förbundet yrkar på en utvidgning av tillämpningsområdet, så att de som utför skeppstjänst inrymmes under lagstiftningen. Man anser, att starka skäl talar för att ifrågavarande arbetstagare tillförsäkras lagstiftningens skydd och kan icke finna skäl föreligga som gör ett införande under lagen olämpligt.

Tjänstemännens centralorganisation påpekar, att i sjöarbetstidslagen »nu vissa bestämmelser ingår, varigenom arbetstagare på vissa slag av fartyg är undantagna från lagens tillämpningsområde. Undantagen avser i vissa fall arbetstagare, som rimligen bör omfattas av lagen.» TCO hänvisar till Sveriges Fartygsbefälsförenings yttrande och föreslår, att dessa undantagsbestämmelser omprövas. *Sveriges Fartygsbefälsförening* anför ungefär detsamma som sjöfolksförbundet om inordnande under lagen av vissa f. n. utanför fallande grupper.

Svenska maskinbefälsförbundet efterlyser skäl för bibehållande av sjöarbetstidslagen. Det är förbundets bestämda åsikt, att denna lags bestämmelser bör inflyta i en ny allmän arbetstidslag.

Lotsstyrelsen, Generaltullstyrelsen samt *Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen* tar ej ställning till själva frågan om undantag för skeppstjänst eller icke utan utgår från att undantaget kommer att bibehållas i fråga om dessa arbetstagarergrupper inom resp. verksamhetsområden.

Fiskeristyrelsen anser sig ej ha något att erinra mot undantaget för skeppstjänst, men i fråga om fiske anföres:

»I den mån fisket i vårt land även i framtiden till övervägande del kommer att vara baserat på enskilda företagare eller den hävdvunna kooperativa företagsform, som går under benämningen fiskelag, där medlemmarnas rättigheter och skyldigheter regleras genom ganska fasta sedvanerättsliga normer, torde det vara riktigt att från en generell syftande arbetstidslagstiftning undantaga även fisket. Annorlunda blir förhållandet givetvis i den mån vårt lands fiske till någon nämnvärd grad skulle komma att bedrivas i samma former som tillämpas för högsjöfisket i de kontinentala och anglosachsiska länderna, d. v. s. genom i aktiebolagsform organiserade fiskerederier med förhyrda fartygsbesättningar.»

12. Diverse övrig personal

a) Farmaceuter å apotek

I promemorian anföres: »I nuvarande lagstiftning är vidare farmaceuter anställda å apotek undantagna. Orsaken härtill var, att de ofta utförde nattjänst under ett betydligt timantal per år. Till följd härav skulle den vanliga övertidsramen icke bli tillräcklig med den nuvarande organisationen. Då man velat undvika specialbestämmelser uteslöts gruppen helt från lagens tillämpningsområde. Efter samråd med vederbörande organisation har utredningen funnit att farmaceuter anställda å apotek även i fortsättningen bör stå utanför lagen.»

Medicinalstyrelsen anser i motsats till utredningen att undantaget kan strykas. Detta motiveras med att arbetstiden för denna personal numera avtalsvägen reglerats så att undantaget utan olägenhet kan utgå.

Centralstyrelsen för Sveriges farmaceutförbund lämnar en översiktlig redogörelse för gällande föreskrifter angående arbetstiden:

»Apoteksinrättningarnas nuvarande öppethållande regleras i princip av bestämmelser, utfärdade av medicinalstyrelsen den 25 juni och 21 juli 1948, enligt vilka apoteken

indelad i grupper A—E. Apoteken skall hållas tillgängliga för all expedition under följande tider:

	Grupp				
	A	B	C	D	E
Söckendag	kl. 9—18	8—19	8—22	8—22	8—22
Sön- och helgdagar	kl.		9—14	9—22	9—22

Under andra tider än söckendagar kl. 9—18 är apotek inom grupp A stängda. Apotek inom grupp B skall å andra tider än söckendagar kl. 8—19 hållas tillgängliga för expedition av 'brådskande' recept och rekvisitioner samt av förbandsartiklar. Vakt-havande farmaceut är då icke bunden till arbetsplatsen men måste efter kallelse, vanligen per telefon, senast inom en timme vara tillstädes å apoteket. Denna tjänstgöring, som benämnes passning, omfattar såväl tid efter apotekets stängning söcken-dagar kl. 19 som ock sön- och helgdagar. Apotek inom grupp C skall å de tider, de icke hålles tillgängliga för all expedition, vara tillgängliga för i föregående stycke nämnd viss expedition, varvid tjänstgöringen — enligt vederbörande apoteksinneha-vares beslut — fullgöres antingen i form av vakttjänst å apoteket eller såsom passning. Grupp D omfattar apotek å orter med mer än ett apotek. Dessa alternerar månads-vis så att endast ett apotek är tillgängligt för expedition nattetid samt sön- och helg-dagar. Apoteksinnehavaren föreskriver, huruvida natttjänst efter kl. 22, avseende i tidigare stycke nämnd viss expedition, skall fullgöras i form av passning eller såsom vakttjänst å apoteket. De apotek, som icke ombesörjer natttjänst, är stängda efter kl. 19 å söckendagar samt därjämte sön- och helgdagar. Grupp E omfattar apotek inom Stockholm, Göteborg och Malmö inklusive förorter. För vissa apotek, de s. k. fasta nattapoteken, gäller i tabellen återgiven tid för öppethållande. Under övriga tider skall vakthavanden befinna sig å apoteket för expedition av 'brådskande' recept etc. Övriga apotek inom denna grupp är stängda såväl efter kl. 19 som å sön- och helg-dagar.»

Farmaceutförbundet anser, att ett generellt införande under lagen av å apotek anställda farmaceuter icke kan ske, såvida ej Arbetarskyddsstyrelsen medger detaljerade särbestämmelser. De nuvarande bestämmelserna om apotekens natt-tjänstgöringsskyldighet är ej definitiva, utan ändringar kan vidtagas tid efter annan.

b) Handelsresande och platsförsäljare

Härom uttalar utredningen i promemorian: »Såsom nämnts finnes i 1 § detalj-handelslagen ett undantag av innebörd att handelsresande och platsförsäljare icke skall falla under lagens tillämpningsområde. Det anfördes samtidigt dels att undantaget med-tagits endast för tydlighetens skull dels ock att det blivit placerat på ett ställe i lagen, där det egentligen icke hörde hemma. Utredningen har endast för tydlighetens skull ansett att undantaget i fråga bör inflyta i lagen. Av systematiseringsskäl har det lik-som undantaget för farmaceuter intagits i 2 §.»

Några remissuttalanden, som direkt upptar denna fråga till behandling, föreligger icke.

C. Speciallagarna

1. Lantarbetstidslagen

I promemorian anføres: »Lantarbetstidslagens tillämpningsområde anges på föl-jande sätt: Den äger tillämpning å jordbruk jämte därtill hörande binäringar, vilka icke bedrivs såsom självständiga företag, samt å byggnadsarbete för jordbruk eller sådan dess binäring som nu nämnts, allt för såvitt i företaget till arbete för arbets-givares räkning i regel användes minst en arbetare, — — — å trädgårdsskötsel, bedriven

såsom självständigt företag, för såvitt däri till arbete för arbetsgivares räkning i regel användes minst en arbetare — — —'. Denna utformning av lantarbetstidslagens tillämpningsområde sammanfaller nära med det undantag i den allmänna lagen, som ställer jordbruket m. m. utanför denna lags tillämpningsområde. En olikhet bör dock noteras. I den allmänna lagen undantages 'djurskötsel, ändock att arbetet bedrivs utan samband med jordbruk'. Djurskötsel, som icke drives som binäring till jordbruk, faller sålunda för närvarande helt utanför lagstiftningen. Med den utformning utredningens lagförslag erhållit skulle anställda vid dylika företag komma att omfattas av lagstiftningen. Det förtjänar påpekas, att lantarbetstidslagen begränsar tillämpningsområdet till 'företag' medan i det framlagda lagförslaget talas om 'arbete'. Denna utvidgning torde i förevarande sammanhang vara av föga betydelse. Den viktigaste skillnaden på denna punkt mellan gällande lag och utredningens förslag är att den förra begränsar tillämpningsområdet till företag med minst en arbetare, medan i förslaget all antalsbegränsning borttagits. Detta får betydelse för sådana jordbruk, som sysselsätter avlönad arbetskraft endast vissa tider av året, såsom vid sådd och skörd. Utan tvivel kan behov föreligga för jordbrukare att under dylika bråda tider kunna uttaga förhållandevis lång arbetsdag. Med de bestämmelser, som föreslagits rörande övertid, vill det synas möjligt att medtaga även dessa små jordbruk. Mot förslaget att låta arbetstidslagstiftningen omfatta även de helt små jordbruken har anförts, att kontrollsvårigheterna härigenom betydligt skulle komma att ökas. Denna invändning anser utredningen dock icke vara avgörande. I första hand synes det böra vara de anställda själva, som får övervaka att lagens föreskrifter iakttages. Detta sker lämpligen genom anmälan till den fackliga organisationen om fall, då man anser att en mot lagen stridande arbetstid tillämpas. Vidare är att observera, att inom de båda andra speciallagarna ingen dylik antalsbegränsning förekommer. I fråga om trädgårdsskötsel är lagstiftningen för närvarande begränsad till självständigt bedrivna företag. En i anknytning till en viss rörelse bedriven trädgårdsskötsel, från vilken ingen egentlig avsalu förekommer, omfattas för närvarande icke av någon arbetstidslag. Så blir emellertid fallet vid ett realiserande av utredningens förslag.

Från lantarbetstidslagens tillämpningsområde finnes ett antal undantag. Av dessa föreslås att ett skall bibehållas, nämligen det som utesluter okontrollerbart arbete. Nämnas må att ett annat i lagen icke förekommande undantag tillkommer, som kan få viss betydelse, nämligen undantaget rörande oregelbundet arbete. Följande undantag föreslås skola utgå:

'b) kolning i mila'. Utredningen hänvisar till vad ovan anförts under rubriken 'skogsarbete'.

'c) mjölkning, skötsel och upptagning av rotfrukter, skogsarbete, upptagning av torv samt tillverkning av brännertorv och torvströ, allt i den mån dessa arbeten utföres på ackord'. Det synes anmärkningsvärt att man i lagstiftningen tagit avlöningsformen till utgångspunkt för en bestämning av tillämpningsområdet. Skäl talar för att de båda i det föregående nämnda undantagen, som utesluter okontrollerbart och oregelbundet arbete, är tillräckliga. Nämnas kan för övrigt, att i förarbetena till lagstiftningen anföres, att det i förevarande fall för arbetsgivaren ofta måste ställa sig omöjligt att kontrollera arbetstiden. Vad angår införandet under lagen av skogsarbete, upptagning av torv samt tillverkning av brännertorv och torvströ hänvisas till vad i det föregående anförts.

'd) husligt arbete'. — — — Det här föreskrivna undantaget har avseende främst på hembiträden, som användes såväl i hushållet som inom jordbruksdriften. Om hembiträden i personliga hushåll får sin arbetstid lagenligt reglerad, bör även det förevarande undantaget utgå.

'e) arbete, som bedrivs av staten'. Anledning torde icke föreligga att ställa arbetstagare vid statliga jordbruk eller av staten driven trädgårdsskötsel utanför lagen. Nämnas må, att undantagets införande i lantarbetstidslagen motiverades med att arbeten, som bedrivs av staten, undantagits från den allmänna arbetstidslagen. Undantaget föreslås skola utgå.

'f) arbete, varå arbetstidslagen för detaljhandeln äger tillämpning'. För det fall att någon särskild speciallag för detaljhandeln icke blir nödvändig, bör givetvis detta undantag upphävas.»

a) För- och nackdelar av en enhetlig lagstiftning

Arbetsmarknadsstyrelsen, som i princip tillstyrker ett slopande bl. a. av lantarbetstidslagen och dess sammanförande med andra speciallagar med undantag för sjöarbetstidslagen i en lag, gör följande allmänna uttalande rörande lantarbete:

»Det förtjänar i detta sammanhang erinras om att de från den allmänna arbetstidslagen avvikande bestämmelserna i lantarbetstidslagen bl. a. motiverats med att jordbruket i en helt annan utsträckning än andra näringar är beroende av årstid och väderlek. Det har därför ansetts nödvändigt att inom denna näring tillämpa ett mindre stelt och snävt arbetstidsschema än det, som kommit till användning inom industrien. I förarbetena till nu gällande lagstiftning har vidare påpekats, att inom jordbruket utöver störningar och andra avbrott i arbetet en betydande inverkan på förhållandet mellan arbetstid och arbetseffekt. Dessa rent arbetstekniska skäl äger fortfarande giltighet. Sedan lantarbetstidslagen tillkom har utvecklingen inom jordbruket bl. a. kännetecknats av en starkt ökad användning av maskinella hjälpmedel. Mekaniseringen, som gjort jordbruket mindre beroende av dragare, har ökat möjligheterna att under brådsåkande perioder utnyttja personalen för övertidsarbete. En förkortning av normalarbets-tiden under sommarmånaderna torde därför icke alltid innebära en förkortning av den totala arbetstiden.»

Lantbruksstyrelsen gör helt allmänt uttalandet, att styrelsen icke funnit anledning till erinran mot utredningens förslag. Mot en enhetlig lagstiftning uttalar sig *Domänstyrelsen*, som anser, att en sådan skulle medföra olägenheter. Man framhåller, att jordbruket av naturförhållandena är hänvisat till relativt lång arbetstid under en del av året med möjlighet till kompensation under resten av samma år.

Svenska arbetsgivareföreningen är av samma uppfattning som *Domänstyrelsen*. Föreningen hänvisar till *Svenska lantarbetsgivareföreningens* yttrande, vari det bl. a. heter:

»Utredningens förslag att slopa speciallagstiftningen på lantbrukets område inger allvarliga betänkligheter. Då man har att bedöma, huruvida det kan vara lämpligt att skapa en enhetlig arbetstidslag, måste det utslagsgivande vara om arbetsförhållandena inom olika områden äro så likartade, att en sådan likriktning är möjlig och praktisk ur produktionens synpunkt. Önskemål om att skapa enhetliga arbetsförhållanden för alla arbetstagare, oavsett inom vilken näring dessa äro sysselsatta, kunna för denna frågas bedömning ej få vara enbart eller ens huvudsakligen avgörande. Vid bedömandet av möjligheterna att åstadkomma en dylik gemensam lagstiftning måste man i första hand beakta de betingelser, under vilka arbetet utföres. Angelägenheten av att genomföra för flertalet arbetstagare enhetliga bestämmelser måste vid en objektiv bedömning av sakfrågan vägas mot de praktiska konsekvenserna av en sådan lagändring och ställas i beroende av dessa. Redan vid tillkomsten av den allmänna arbetstidslagen anlades otvivelaktigt ett sådant betraktelsesätt. Betydelsefulla områden av näringslivet undandrogs nämligen då från lagens tillämpning. Att så skedde hade uppenbarligen sin orsak i att man fann att den för industrien avpassade regleringen icke var möjlig att tillämpa inom vissa områden, som icke kunde uppvisa den kontinuerlighet i driften som industrien har och som dessutom var känsliga för yttre omständigheter, vilka ligga utanför mänsklig påverkan. Den specialreglering, som tillkom år 1936 för jordbruket och dess binäringar samt trädgårdsskötseln, tog just hänsyn till dessa förhållanden. Med de stora variationer under året av dagsljusförhållandena, som är rådande här i landet, måste det framstå som uppenbart, att inom jordbruket, där arbetet till övervägande del bedrivs utomhus, samma veckoarbetstid icke går att tillämpa under hela året. Näringens särskilda driftsförhållanden med bl. a. en ytterst arbetsbråd tid under vegetationsperioden och en mindre arbetskrävande tid under vintern är omständigheter, som än ytterligare nödvändiggör differentiering av arbetstiden. Genom de revideringar av lantarbetstidslagen, som sedan 1936 skett vid flera till-

fällen, har allt mindre hänsyn tagits till dessa förhållanden. I och med 1948 års lag måste man anses ha nått den gräns, utöver vilken man icke kan gå utan att riskera allvarliga rubbningar av driften.»

Yttrandet utmynnar i ett uttalande om erforderligheten av att särbestämmelserna för jordbruket och dess binärningar samt trädgårdsskötseln bibehålles.

Svenska trädgårdsarbetsgivareföreningen instämmer i Lantarbetsgivareföreningens yttrande och understryker nödvändigheten av att speciallagstiftningen i fråga om bl. a. trädgårdsnärningen bibehålles utformad i huvudsaklig överensstämmelse med lantarbetstidslagen.

Av annan uppfattning är man inom arbetstagarorganisationerna. *Landsorganisationen* hänvisar till *Svenska lantarbetareförbundet*, som ger förslaget om sammanförande av speciallagarna till en enda arbetstidslag sin fulla anslutning. Man uttalar särskilt sin tillfredsställelse med förslagets möjligheter till kollektivavtalsmässig reglering av arbetstidsförhållandena. Av samma uppfattning är *Svenska lantbrukstjänstemannaförbundet*.

b) Antalsbegränsningen

Rörande den speciella frågan om borttagande av den hittillsvarande begränsningen till företag med minst en arbetare har särskilda uttalanden gjorts i bl. a. en reservation till *Arbetsmarknadsstyrelsens* yttrande, där det hävdas, att som minimikrav för lagens tillämplighet bör uppställas, att arbetsgivare i regel använder minst en anställd arbetare.

Svenska lantarbetsgivareföreningen anser borttagandet av antalsbegränsningen betänklig. Föreningen anför:

»Tillsynen å efterlevnanden av lagen kommer härigenom att försvåras och medföra behov av en icke ringa utökning av den personal, som har att handha denna övervakning. En tillfredsställande sådan kontroll ligger f. ö. utom det praktiskt möjligas gräns. Antalet anställda i jordbruket uppgår till ungefär 130 000. Av dessa är inte ens en tredjedel organiserade. Mer än två tredjedelar av de anställda saknar sålunda möjlighet att påkalla fackföreningens bistånd för att få lagöverträdelser beivrade. Inom trädgårdsfacket och hembiträdeskåren är detta förhållande ännu mera markant. Därest en effektiv kontroll icke utövas och icke kan utövas, är det klart att respekten för lagen avtrubbas hos den enskilde. Föreningen förordar därför, att gällande lantarbetstidslags regel härutinnan bibehålles.»

Svenska lantarbetareförbundet är av motsatt uppfattning. Man anser, att den nuvarande inskränkningsen spelat ut sin roll genom att via kollektivavtalen samma regler som enligt lagen blivit gällande oavsett företagets storleksordning. Samma uppfattning företräder *Svenska lantbrukstjänstemannaförbundet*.

c) Detaljfrågor

De detaljfrågor avseende lantarbetstidslagen, som beröres av remissinstanserna, är upptagning av rotfrukter samt mjölkning på ackord.

Arbetsmarknadsstyrelsen yrkar på att ett särskilt undantag skall intagas i lagen för skötsel och upptagning av rotfrukter. Man anser icke detta falla under undantagen för okontrollerbart eller oregelbundet arbete. En minoritet inom styrelsen är av den uppfattningen, att även mjölkning på ackord uttryckligen bör undantagas från lagens tillämpningsområde. Som motivering anföres framför allt svårigheterna att lösa ersättningsfrågan. Minoriteten anför:

»Genom att mjölkning på ackord f. n. är undantagen från lantarbetstidslagens tillämpningsområde har man i ladugårdar, där dagsarbetstiden, mjölkningen inberäknad,

uppgår till exempelvis 9 timmar, möjlighet att sätta den lagligen medgivna arbetstiden till allenast 8 timmar per dag med därav följande 52 fridagar per år. Slopas undantaget för ackordsmjolkning, måste även den nionde timmen inräknas i dagsarbetstiden, varvid fridagsantalet, d. v. s. de dagar för vilka ersättare skall skaffas, stiger till 91 per år. De ökade svårigheter, som härigenom uppkommer, kan i regel icke bemästras genom anvisning av extra arbetskraft.»

Svenska lantarbetsgivareföreningen delar denna uppfattning med i huvudsak samma motivering som i den ovannämnda reservationen när det gäller mjolkning på ackord. I fråga om rotfruktsarbetet påpekas:

»Rotfruktsarbete mot betalning utföres huvudsakligen av tre kategorier arbetare, nämligen tillresande arbetare, gårdens egna arbetare samt dessas familjemedlemmar. Arbetet är i hög grad beroende på väderleksförhållandena. Under regndagar måste det i regel inställas. Det är naturligt, att de arbetare, som under en eller flera sådana dagar måste avstå från arbetsförtjänst, vill utnyttja de regnfria dagarna så mycket mera. Detta gäller i synnerhet de tillresande arbetarna. Ett slopande av f. n. gällande undantag för rotfruktsarbete på ackord skulle emellertid hindra dem från den sporadiska utsträckning av arbetsdagen, som är erforderlig med hänsyn till såväl deras egen ekonomi som produktionen. Detsamma gäller i stort sett också hustrur och barn på gården. Gårdens egna arbetare brukar i rätt stor utsträckning arbeta med rotfrukterna på sin fritid, de morgonfriska någon timme före det ordinarie arbetets början och de övriga efter dess slut på eftermiddagen eller kvällen, för att därigenom avlasta en del av hustruns förtjänstarbete i rotfruktsfälten. Ett förbud häremot kommer flertalet arbetare sannolikt ej att taga på allvar och arbetsgivaren kommer då i en besvärlig situation, eftersom det åligger honom vid straffansvar att avvisa arbetarna från rotfruktsarbete utanför den vanliga arbetstiden. Även ur produktionens och arbetskraftsförsörjningens synpunkt är förslaget om slopande av undantaget för rotfruktsarbete en allvarlig sak. Om arbetarna hindras att söka återvinna den arbetsförtjänst, de förlorat under regndagar, måste man räkna med att antalet tillresande arbetare kommer att minska. Risken för att regndagarna skall draga ned den genomsnittliga arbetsförtjänsten per dag alltför mycket torde göra arbetet mindre lockande. Och med minskat antal tillresande arbetare och förbud för gårdens egna arbetare att på sedvanligt sätt biträda med rotfruktsarbetet vid sidan av sitt ordinarie arbete kommer det att bli omöjligt att klara en rotfruktsodling av hittillsvarande omfattning. Utredningens förslag torde alltså resultera i att såväl arbetarnas inkomster som sockerbetsarealen kommer att minska.»

Svenska lantbrukstjänstemannaförbundet delar uppfattningen när det gäller mjölkningen. Undantagets borttagande skulle för en mängd jordbrukare innebära mycket stora olägenheter. Förbundet anför:

»Bristen på arbetskraft, särskilt i ladugårdarna, har varit och torde förbli mycket kännbar. Rätten för arbetstagare att åtaga sig mjölkning på ackord har berett mången jordbrukare möjlighet att uppehålla sin kreatursskötsel i normal omfattning och arbetstagaren ett välbehövligt inkomstillskott. Försvinner denna rättighet, kommer mjölkningsarbetet att inrymmas i de ordinarie arbetsuppgifterna och den maximerade övertiden skulle härtill icke förslå. En förstärkning av arbetskraften såväl för mjölkningsarbetets utförande som i fråga om ersättartjänst under fridagar vore i förevarande fall ofrånkomlig, om rörelsen skulle kunna uppehållas i samma omfattning som förut.»

Av motsatt uppfattning är *Svenska lantarbetareförbundet*, som ansluter sig till utredningens förslag. Förbundet yttrar:

»Förbundets medlemmar har aldrig kunnat förstå, varför betalningsformen skall vara utslagsgivande för om arbetstidsreglering skall gälla eller ej. Denna mening har också vid flera tillfällen framförts i yttranden över föreslagna ändringar i lantarbetstidslagen. Förbundet vill kraftigt understryka nödvändigheten av att denna oformlighet försvinner ur arbetstidslagstiftningen.»

2. Detaljhandelslagen

I promemorian anföres: »Från den allmänna arbetstidslagens tillämpningsområde är undantaget arbete, varå detaljhandelslagen är tillämplig. Denna senare lags tillämpningsområde är bestämt på följande sätt. Lagen äger tillämpning å rörelse, som avser detaljhandel och i omedelbar anslutning därtill bedriven verksamhet eller som drives å rakstuga, frisørsalong, fotografiateljé eller badinrättning, för såvitt i rörelsen arbetstagare användes för arbetsgivares räkning — — —'. Ett införande av detaljhandelsföretagen under en ny allmän arbetstidslag, som anknyter till verksamhetsbegreppet, innebär ingen utvidgning av lagstiftningen. All detaljhandel får nämligen anses vara rörelse. Detaljhandelslagen omfattar alla företag som bedriver rörelse utan hänsyn till antalet anställda. Tillämpningsområdet överensstämmer sålunda i detta hänseende med det, som föreslagits för en ny allmän arbetstidslag. Av vad framgått, föreligger sålunda endast helt små olikheter mellan gällande och föreslagen lag. I detaljhandelslagen möter man vidare i a) och b) samma undantag för okontrollerbart och oregelbundet arbete som finnes i den nuvarande allmänna arbetstidslagen och som även bibehålles i utredningens förslag till ny lag.»

Specialproblemet rörande detaljhandelslagens sammanslagning med allmänna arbetstidslagen behandlas endast av en statlig myndighet, nämligen *Kommerskollegium*, som tror, att bestämmelsen om dygnsmaximum på elva timmar blott en dag i veckan för detaljhandeln kommer att leda till svårigheter för småföretag. Liknande synpunkter framhålles av ett par handelskammare, ehuru t. ex. *Handelskammaren i Göteborg* är av den uppfattningen, att förslaget på denna punkt icke innebär några risker. *Sveriges köpmannaförbund* uttalar visserligen å ena sidan, att innehållet i den nu gällande detaljhandelslagen blivit förhållandevis väl beaktat i utredningens förslag men anser dock »med hänsyn till de speciella förhållanden, som alltjämt förekommer på de områden, som regleras av speciallagarna, att förutsättningar för att ernå en enhetlig arbetstidslag icke föreligger». Vidare yrkar förbundet på att lagstiftningen alltjämt skall tillämpas på kategorien kontorsanställda inom detaljhandeln. Förbundet anför härom: »Skälet till den rådande och nu föreslagna åtskillnaden mellan denna kategori och kontorspersonal inom andra områden är framför allt de många gånger betydande svårigheterna att inom detaljhandeln göra en gränsdragning mellan affärsbiträden och kontorister.» Förslaget om dygnsmaximum på elva timmar en gång i veckan mot nuvarande lags två gånger »där i regel icke användes flera än en arbetstagare» anser man i likhet med *Kommerskollegium* vara till nackdel för mindre företag.

Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, *Sveriges urmakareförbund* och *Handelns arbetsgivareorganisation* motsätter sig att speciallagen för detaljhandeln slopas och att detaljhandeln inordnas i den allmänna arbetstidslagen. Sistnämnda organisation anför bl. a. följande:

»Enligt organisationens uppfattning har icke några bärande argument framlagts för alternativet en lag med många specialregler. Det motiv, som skulle finnas, är, att man på så sätt avser att lättare kunna komma fram till fullt enhetliga regler, d. v. s. ett avvecklande av specialreglerna på längre sikt. En sådan utveckling måste detaljhandeln emellertid bestämt motsätta sig; verkligheten, sådan denna ter sig för de inom en näringsgren verksamma och för de därav beroende konsumenterna, får icke påverkas av lagtekniska bekvämlighetsskäl. Med likheter och olikheter i förhållande till allmänna arbetstidslagen synes oss den nuvarande arbetstidslagen för detaljhandeln fylla sin plats både som självständig lag och rent innehållsmässigt.»

Svenska handelsarbetareförbundet uttalar, att ett slopande av speciallagstiftningen för detaljhandeln gör det nödvändigt med en komplettering av utred-

ningens förslag i ett par hänseenden. Redogörelse för dessa kompletteringar lämnas under resp. avsnitt. Se under rubrikerna »Överordnade», »Kontors- och förvaltningspersonal», »Övertid» etc.

3. Arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer

a) För- och nackdelar av en enhetlig lagstiftning

I promemorian anföres: »Från den allmänna arbetstidslagens tillämpningsområde är undantaget 'arbete, varå arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer äger tillämpning'. Ifrågasvarande lag, som i det följande kallas hotellagen, har ett tillämpningsområde som angives sålunda. Den äger tillämpning å 'hotell-, restaurang- och kaféerörelse, för såvitt i rörelsen arbetstagare användes för arbetsgivares räkning — —'. I omedelbar anslutning till hotell-, restaurang- eller kaféerörelse utövad annan verksamhet, vilken ej bedrivs såsom självständigt företag, skall vid tillämpning av lagen anses inbegripen i rörelsen. Hotellagen anknuter till begreppet 'rörelse'. Denna begränsning synes, enligt vad man kan sluta sig till av vissa utslag från Arbetsrådet, böra tolkas så, att om en viss serveringsverksamhet är anordnad på sådant sätt, att den påminner om förhållandena i ett hem, den icke skall anses såsom rörelse. Elevhushållet vid en folkhögskola har sålunda undantagits på grund av att verksamheten icke varit rörelse. Däremot har servering inom slutna sällskap betraktats såsom rörelse, när förhållandena där varit i det närmaste desamma som på en vanlig restaurang. En dylik gränsdragning måste framstå såsom föga rationell. Starka skäl föreligger för ett införande under lagen av här förevarande arbetstagaregrupper. I fråga om undantagen från tillämpningsområdet må först nämnas de båda, som utesluter okontrollerbart och oregelbundet arbete. Dessa båda undantag föreslås såsom nämnts skola bibehållas. Vidare undantages från hotellagens tillämpningsområde 'arbete, som bedrivs av staten'. Arbete, varom här är fråga, torde företrädesvis förekomma å marketterier vid militära förband och serveringar vid en del statliga institutioner. Det är att märka, att dessa arbeten, därest de skulle vara utlämnade på entreprenad till en enskild arbetsgivare, skulle falla under lagen. Det synes icke föreligga någon anledning att ställa de arbetstagare, varom här är fråga, utanför lagens tillämpningsområde endast av den orsaken att deras arbetsgivare råkar vara en statlig institution.»

Remissinstanser, som företräder detta näringsområde, är i regel av den uppfattningen, att speciallagstiftningen på området bör bibehållas. En grupp remissinstanser förordar sådant bibehållande utan att gå in på närmare detaljmotivering, t. ex. *Kommerskollegium* samt *Handelskammaren i Gävle och Västergötlands och norra Hallands handelskammare*. Andra handelskammare motiverar närmare sitt ställningstagande. Sålunda uttalar *Stockholms handelskammare*, att fordringarna på service dygnet runt och de ofta korta intensiva turistperioderna medför sådana särpräglade arbetstidsförhållanden, att de motiverar bibehållandet av en speciallagstiftning. Farhågor föreligger för att en enda alla yrkesområden omfattande lag kan leda till större stelhet i tillämpningen och svårigheter att i dispensärenden få gehör för hotell- och restaurangnäringens synpunkter.

Arbetsgivare- och arbetstagareorganisationerna är överens om, att den nuvarande speciallagstiftningen bör bibehållas. Representanter för *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter* och *Sveriges hotell- och restaurangpersonals förbund* utarbetade en gemensam promemoria rörande synpunkter på en sammanslagning av hotellagen med den allmänna arbetstidslagen. I denna promemoria instämde *Föreningen allmännyttiga kafébolag*, *Sveriges centrala restaurangaktiebolag*, *Stockholms kaféidkareförening*, *Tjänstemannaförbundet för hotell och restauranger*, *Sveriges konditorförening*, *Kooperationens förhandlingsorganisation* och *Sveriges hotell-portierförening*.

Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter anknyter i sitt remissyttrande till de synpunkter, som anförts i promemorian, och uttalar som sin uppfattning, att »helt övervägande skäl talar för ett bibehållande av den nuvarande speciallagstiftningen för hotell- och restaurangnäringen, som visat sig väl tillgodose de speciella förhållanden, som gör sig gällande på detta område».

Samma uppfattning framföres av *Sveriges centrala restaurangaktiebolag* och *Föreningen allmännyttiga kafébolag*. *Sveriges konditorförening* påpekar, att »de kompromissvis föreslagna uppmjukningarna innebär i själva verket en lösning, som måste anses otillfredsställande både ur arbetsgivare- och arbetstagesynpunkt». Föreningen anser också, att synnerligen vägande skäl talar för bibehållande av speciallagstiftningen på området.

Landsorganisationen ansluter sig visserligen i princip till en enhetlig lagstiftning men anser å andra sidan, att de synpunkter som anförts av hotell- och restaurangnäringens organisationer bör beaktas. LO anför:

»Det synes emellertid inte omöjligt att på den vägen utan alltför stor belastning av lagtexten tillgodose även de speciella intressen, som hänföra sig till hotell- och restaurangnäringen och som närmare utvecklats i arbetsgivare- och personalorganisationernas gemensamma PM den 11 september 1951; vissa av de där anförda synpunkterna har utredningen sökt beakta redan i remitterade förslaget. Skulle utredningen emellertid vid fortsatt övervägande av frågan komma till resultatet, att hotell- och restaurangpersonalens inordnande under en allmän arbetstidsreglering skulle vara förenat med alltför stora lagtekniska eller praktiska olägenheter, har LO för sin del intet att erinra mot att speciallagstiftningen för detta område tillsvidare bibehålles.»

Sveriges hotell- och restaurangpersonals förbund påpekar, att några erinringar mot hotellagen icke framförts från intresseorganisationernas sida under lagens giltighetstid, varför densamma prolongerats. Förbundet säger sig därför ha svårt att förstå, varför man överväger att slopa en lag, som till mycket stora delar visat sig täcka föreliggande behov och som sålunda är till nytta för såväl arbetsgivare som arbetstagare. Man anser sig icke kunna spåra några påtagbara förbättringar för de inom branschen anställda i utredningens förslag. Tvärtom har man anledning tro, att tillämpningen därav kommer att stöta på svårigheter. Visserligen lämnas i utredningens promemoria en »fingervisning rörande vissa fördelar, exempelvis arbetstidens förkortning under sommaren eller under annan tid på året». Man skulle icke få överskrida fastställd arbetstid per kalenderår eller per tolv månaders period. Förbundet anser ett dylikt förfarings sätt utslutet och anför i samband därmed, att arbetskraften inom hotell- och restaurangfacket är ovanligt rörlig:

»Vårt förbund utfärdar medlemsböcker varje år för cirka 10 000 personer — förbundets medlemsantal cirka 23 000 —. Trots denna enorma inskrivning ökas medlemsstocken endast med omkring 500 å 600 medlemmar per år. De övriga går till andra industrier eller till arbetsplatser, där förbundet ännu icke har avtalsreglerat. Dessutom har vår näring olika säsonger, vinter- och sommarsäsong. Ett icke obetydligt antal arbetar å turisthotellen under vintermånaderna; under sommarmånaderna återfinnes de vid badortsrestaurangerna å ost- och västkusten. Skulle förbundet nu gå med på en förlängd arbetstid — vilket arbetsgivarna med all sannolikhet skulle kräva — skulle detta ju innebära, att våra medlemmar i praktiken finge en avsevärt längre arbetstid per år än vad som är lagens anda och mening.»

Tjänstemännens centralorganisation delar de ovannämnda organisationernas uppfattning och hänvisar till det yttrande, som avgivits av *Tjänstemannaför-*

bundet för hotell och restauranger. Även denna organisation hänvisar till den ovannämnda promemorian men uttalar samtidigt följande:

»De skäl, som tidigare ansågs föreligga att avstyrka en gemensam arbetstidslag, synes oss sålunda sedan arbetstidsutredningens förslag fått nu föreliggande utformning vara mindre vägande än tidigare. Visserligen kvarstår en sådan erinran som att arbetstiden enligt nuvarande lagstiftning får utsträckas till 11 timmar per dygn, medan i det framlagda förslaget detta medgives endast en dag i veckan, men det synes oss som om anledningen att motsätta sig den föreslagna anordningen vore ringa då det främsta skälet till utsträckning av arbetstiden till mer än 10 timmar, nämligen det fall då en anställd under den dag, då hans eller hennes kollega på arbetsplatsen har sin fridag, behöver tagas i anspråk mer än 10 timmar, väl täckes av förslaget medgivande att en dag i veckan utsträcka arbetstiden till 11 timmar. Då vid tidigare behandling av arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer vi hävdade den meningen att det icke borde få vara någon allmän regel med så lång arbetstid per dygn som 11 timmar, anser vi våra synpunkter i detta avseende väl tillgodosedda genom det framlagda förslaget.»

b) Detaljfrågor

Arbetarskyddsstyrelsen hänvisar till ett yttrande av yrkesinspektören i första distriktet. Denne anför, att utredningen synes utgå från att restaurangarbete icke bedrivs med regelbunden skiftindelning. Härigenom kan genomsnittsberäkning av arbetstiden icke ske för mer än två veckor. Detta kommer enligt yrkesinspektörens mening att medföra utomordentliga svårigheter för restaurangerna. Arbetet därstädes kännetecknas av anhopning vissa tider på dagen, och arbetsdagarna uppdelas i olika skift, vanligen tre eller fyra, och dessa skift ordnas så, att samma arbetstid återkommer för varje arbetstagare var tredje resp. var fjärde dag. Arbetstidsschema uppgöres för lång tid framåt, och skiften återkommer regelbundet enligt plan. Yrkesinspektören anser därför, att förutsättningar föreligger för tillämpning av de bestämmelser, som gäller om arbete som bedrivs med regelbunden skiftindelning. Några särbestämmelser skulle därför icke behövas för restaurangernas del i detta hänseende. *Arbetarskyddsstyrelsen* ansluter sig till denna uppfattning och uttalar önskemålet om ett bestämt besked på denna punkt.

Bland övriga detaljspörsmål, som särskilt behandlas i remissyttrandena, märkes frågan om dygnsmaximering. *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter* påpekar, att det med hänsyn till allmänhetens behov av långa tider för öppethållande och personalens rimliga önskan att få långa, sammanhängande ledigheter är nödvändigt att maximera den ordinarie arbetstiden till elva timmar per dygn, medan utredningen medgivit en sådan arbetstid bara ett dygn i veckan. Denna synpunkt understryks av *Föreningen allmännyttiga kafébolag* liksom även av *Stockholmsdistriktets allmänna restaurangaktiebolag*, som bl. a. uttalar:

»Viss personal, särskilt hovmästare och kassörskor, tjänstgör ofta mellan tio och elva timmar åtminstone två dagar i veckan. Serveringspersonalens arbetstid per dygn överskrider ännu oftare tio timmar. En omläggning till den av utredningen föreslagna ramen skulle knappast kunna genomföras utan att medföra betydande olägenheter för arbetets lämpliga anordnande. Särskilt gäller detta för serveringspersonalen, i fråga om vilken arbetstidens förläggning är sammankopplad med stationsindelningen på ett ofta mycket invecklat sätt. En arbetsdag av upp till elva timmar torde icke för de personalgrupper, där sådan tid förekommer, anses vara särskilt betungande. Arbetet på en restaurang utgöres till icke oväsentlig del av vakt- och passningstjänst. I den ordinarie arbetstiden, enligt arbetstidsschema, ingår bl. a. sådant arbete, som såväl

enligt den gällande hotellarbetstidslagen som enligt de föreslagna reglerna får uttagas såsom övertid för förberedelse- och avslutningsarbete. De här berörda personalgrupperna torde ha ett väsentligt intresse, bl. a. för en lämplig förläggning av ledighetsdagar, av att arbetstiden kan regleras så fritt som för närvarande sker. Bolaget anser, att de föreslagna reglerna om dygnsmaximum äro alltför snäva och vill för sin del föreslå, att en högsta arbetstid av elva timmar tillåtes åtminstone under tre dagar i veckan.»

D. Huvudbestämmelserna om arbetstidens reglering

Här nedan lämnas före redogörelsen för remissinstansernas yttranden den översikt, som intagits i utredningens promemoria.

I förevarande avsnitt behandlas den reglering av arbetstiden, som av utredningen föreslås skola gälla i de fall, då överenskommelse mellan arbetsmarknadens organisationer icke träffats om reglering av arbetstiden i den ordning, vartill framställningen återkommer i det följande. Såsom inledningsvis påpekats avser utredningen, att de här föreslagna bestämmelserna skall kunna läggas till grund för en diskussion av de nya arbetstidsbestämmelserna även för det fall, att det icke skulle anses lämpligt medge organisationerna avtalsfrihet på förevarande område.

Det har ansetts motiverat att skilja mellan tre slag av arbetstid, nämligen ordinarie arbetstid, tid för nödfallsarbete och övertid. Orsakerna till att utredningen använder en tredelning i stället för som fallet är inom gällande lagstiftning allenast en tudelning framgår av det efterföljande.

I arbetstidslagarna skiljer man mellan två sätt för den ordinarie arbetstidens begränsning, nämligen 1) den som bestämmer den högsta arbetstiden per vecka eller tidsperiod längre än en vecka, och 2) den som avser längsta tillåtna arbetstid per dag.

Börjar man med den *första* bestämningsgrunden finner man, att i allmänna arbetstidslagen och detaljhandelslagen begränsningsperioden är veckan, varmed i regel förstås kalenderveckan. Arbetstiden blir följaktligen i båda dessa lagar högst 48 timmar. Även lantarbetstidslagen har veckan som begränsningsperiod men här avses arbetsvecka, vilket betyder tiden måndag—söndag. Vidare har den maximala arbetstiden differentierats på så sätt att, då det gäller jordbruk, den högsta arbetstiden under november—februari utgör 45 timmar och under övriga delar av året 50 timmar per vecka. I fråga om trädgårdsskötsel har arbetsgivaren valfrihet mellan denna reglering och 48 timmar per vecka året runt. I hotellagen till sist har begränsningsperioden satts till tre veckor; under denna tidsrymd får arbetstiden högst uppgå till 144 timmar. Från dessa regler finnes undantag rörande speciella näringsområden eller företag. I allmänna arbetstidslagen medges för skiftarbete en reglering, som endast innebär att arbetstiden för en period av högst tre veckor må uppgå till i genomsnitt 48 timmar per vecka. För djurskötare är arbetstiden enligt lantarbetstidslagen bestämd till högst 96 timmar per period om två veckor. Samma sätt för reglering möter man i detaljhandelslagen för affärer, som har öppet såväl vardag som sön- och helgdag.

Enligt den *andra* bestämningsgrunden är dygnsmaximum i allmänna arbetstidslagen nio timmar och i lantarbetstidslagen tio timmar med undantag för djurskötare för vilka den är nio timmar. Detaljhandelslagen har även tio timmar men medger elva timmar två gånger per vecka för företag, som har högst en anställd. Hotellagen har elva timmar, varvid är att märka att med dag förstås tid från kl. 6 ena dagen till motsvarande tid påföljande dag.

Det ovan anförda återger de i lagstiftningen angivna sätten för arbetstidens begränsning. Arbetarskyddsstyrelsen har emellertid befogenhet att i vissa fall medge annat sätt för detaljutformningen och även i vissa fall en förlängning av den ordinarie arbetstiden utöver 48-timmarsgränsen. Härtill återkommer framställningen i ett senare avsnitt.

Såsom anförts är enligt utredningens mening tiden inne för att övergå till i några avseenden mindre stela bestämmelser än för närvarande. Utgångspunkten har varit, att principen om 48 timmars arbetsvecka bör stå fast. Detta bör vara den allmänna regeln. Härvid skall dock reglering icke behöva ske per kalendervecka. Det synes kunna överlämnas åt arbetsgivaren eller åt denne i samråd med vederbörande fackliga organisation att avgöra vilken sjudagarsperiod som skall användas.

Från denna huvudregel fordras oundgängligen vissa undantag. Inom lagen kommer att falla en hel del arbetstagare, som är anställda vid företaget, vilka driver verksamhet under veckans alla dagar. En begränsning av arbetstiden per vecka skulle minska möjligheterna till söndagsledighet. Med hänsyn härtill förordas, att då fråga är om dylik verksamhet, begränsningsperioden skall utsträckas till två veckor. Den ordinarie arbetstiden skall under denna tid få uppgå till högst 96 timmar. För att denna bestämmelse skall få tillämpas skall fråga emellertid vara om sådan verksamhet, som normalt drives såväl vardag som sön- och helgdag. Om en arbetsgivare under en kortare tid önskar att arbetarna skall vara i tjänst på söndagarna, skall för den skull här ifrågavarande bestämmelse icke få tillämpas. Den kommer exempelvis att avse anställda vid Pressbyråns kiosker men i allmänhet ej stuveriarbetare.

I fråga om skiftarbete föreslås en ökning av den nuvarande begränsningsperioden från tre veckor till fyra. Detta motiveras med hänsyn till förhållandena främst vid sjukhusen, där svårigheter torde föreligga med så kort begränsningsperiod som tre veckor. Vidare skall samtliga arbetstagare vid sjukhusen jämställas med skiftarbetare. Utredningen förutsätter att den föreslagna ändringen icke kommer att inverka på nuvarande arbetstidsförhållanden vid järnbruk och massafabriker.

Den föreslagna betydande utvidgningen av arbetstidslagstiftningens tillämpningsområde har gjort det nödvändigt att överväga en höjning av nuvarande dygnsmaximum om nio timmar. En ökning — som givetvis icke alls inverkar på den totala arbetstiden under begränsningsperioden — har emellertid syntts motiverad även ur synpunkten att reglera arbetstiden på ett friare sätt än för närvarande. Man bör exempelvis kunna avverka en 48 timmars arbetsvecka på fem dagar. Det anförda har enligt utredningen talat för en ökning av dygnsmaximum från nio till tio timmar. Utredningen förutsätter, att då fråga blir om ökning av de nu tillämpade dagliga arbetstiderna, detta sker i samverkan med vederbörande fackliga organisationer.

I nuvarande lagstiftning saknas dygnsmaximum vid skiftarbete. Detta har utredningen ansett vara en brist. Ökas högsta medgivna ordinarie arbetstid till tio timmar, torde möjligheter finnas att även i fråga om skiftarbete föreskriva samma begränsning per dag som i fråga om annat arbete.

Tyvännär har det icke varit möjligt att utan undantag fixera dygnsmaximum till tio timmar. Som framgått av den föregående redogörelsen, finnes arbetstider om elva timmar inom två av våra nuvarande speciallagar. Vidare synes det med hänsyn till förhållandena å sjukhusen nödvändigt att i vissa fall gå över en arbetstid om tio timmar, enär eljest söndagsledigheten komme att bli beskuren. Med anledning av det anförda har utredningen föreslagit, att arbetstiden under en dag i veckan skall få uppgå till högst elva timmar.

Med dygn skall avses tiden från kl. 0 till 24. En dylik bestämmelse kan emellertid i vissa fall leda till att mycken arbetstid blir samlad inom loppet av en 24-timmarsperiod. Det synes dock icke möjligt att utan invecklade bestämmelser komma till rätta härmed.

Emellertid kan icke undvikas att för ett område, nämligen det som omfattas av den nuvarande hotellagen, en specialbestämmelse blir nödvändig, enär eljest arbets-tidsregleringen delvis komme att bli illusorisk. Detta betingas av att en arbetsdag ofta är förlagd till två kalenderdygn. Här blir det nödvändigt föreskriva, att dygnet skall räknas från ett klockslag, då verksamheten inom detta område normalt har sin minsta omfattning. För hotell, restauranger och kaféer föreslås därför, att nuvarande bestämmelser skall gälla, nämligen att dygnet räknas från kl. 6 ena dagen till samma klockslag påföljande dag.

Utredningen berör i det följande några av de olikheter, som utredningens förslag innebär i jämförelse med gällande speciallagar. Vad ändringarna innebär i förhål-

lande till den allmänna lagen har redan i det föregående berörts, enär resonemangen där varit förda med utgångspunkt från vad denna lag föreskriver.

För jordbruket och trädgårdsskötseln föreslås arbetstiden under hela året till högst 48 timmar per vecka. Det är utan tvivel ett önskemål, att arbetstagarna inom detta verksamhetsområde skall få sin arbetstid reglerad efter samma grunder som inom andra områden. Emellertid kan det tänkas möta svårigheter att övergå från nuvarande regleringssätt till det föreslagna utan att jordbrukets arbetsgivare beredes skälig övergångstid. Med hänsyn härtill kan en övergångsbestämmelse bli erforderlig som för ett visst antal år medger en något längre arbetstid på sommaren mot en häremot svarande minskning under den övriga delen av året. Denna övergångstid kan sannolikt, därest parterna utnyttjar friheten att själva reglera arbetstiden, bli förhållandevis kort. — För djurskötare inträder en ökning av dygnsmaximum från nio till tio timmar. Denna höjning saknar dock betydelse. Att dygnsmaximum satts till nio timmar för djurskötare, medan den är tio för övriga inom jordbruk och trädgårdsskötsel, var från början en kompensation för att denna kategori arbetstagare ursprungligen fick en arbetstid om 108 timmar under två veckor. Då arbetstiden vid ett av de tillfällen, när lagen undergick revision, minskades till samma längd som för andra, kom dygnsmaximum att stå kvar. — Med sannolikhet har den i lantarbetstidslagen intagna särskilda bestämmelsen för arbetstagare med blandat arbete numera mindre betydelse än tidigare. Den ökning av arbetstiden, som till följd av bestämmelsen i fråga är möjlig för dessa arbetstagare, är för övrigt förhållandevis liten. Till följd härav synes den kunna utgå ur lagstiftningen.

Inom detaljhandelslagens tillämpningsområde inträder följande ändringar. Möjlighet öppnas för alla företag, ej endast de med högst en arbetstagare, att en gång i veckan öka arbetstiden till elva timmar. Å andra sidan sker den inskränkningen, att dylik lång arbetsdag medgives endast en gång i veckan, icke som för närvarande två gånger.

Jämför man förslaget med hotellagen, föreligger följande olikheter. Begränsningsperioden blir med hänsyn till att verksamheten i regel bedrivs såväl vardag som sön- och helgdag två veckor. Utredningen är angelägen att erhålla belyst, huruvida möjligheter föreligger att införa denna begränsningsperiod inom förevarande verksamhetsområde. Skulle så visa sig icke vara möjligt eller förenat med avsevärda olägenheter, får övervägas att utsträcka begränsningsperioden till högst tre veckor. Detta skulle i så fall ske för all verksamhet, som drives veckan runt. Vidare begränsas vid hotellen och restaurangerna antalet arbetsdagar om elva timmar till en per vecka. För närvarande finnes inom hotellagen ingen annan begränsning i uttagandet av elva timmars arbetsdag än den, som ligger i att arbetstiden per tre veckor begränsats till 144 timmar. Det måste ur sociala synpunkter anses angeläget, att så långa arbetsdagar som elva timmar skall vara undantag.

För sjukhusens del har den specialbestämmelsen föreslagits, att samtliga arbetstagare därstädes skall jämföras med skiftarbetare. Om denna bestämmelse icke funnes skulle följande inträffa. Arbetet å vårdavdelningarna bleve betraktat som skiftarbete, varför arbetstiden här finge regleras på fyra veckor med dygnsmaximum om tio timmar; en dag i veckan (i praktiken söndag) skulle den få uppgå till elva timmar. Ekonomipersonalen och personalen på vissa kliniker, som icke är i arbete annat än under dagen, skulle erhålla arbetstiden reglerad på två veckor med samma möjligheter till ökning av dygnsmaximum en dag per vecka. Arbetet inom kliniker, stängda på söndagarna, och tvättavdelningarna skulle komma att regleras enligt huvudbestämmelsen, nämligen 48 timmar per vecka. Nu torde det i praktiken icke gå att genomföra en dylik reglering av arbetstiden, enär det emellanåt inträffar, att man icke kan draga en klar gräns mellan här berörda trenne olika grupper arbetstagare. Därför föreslås, att hela sjukpersonalen jämföras med skiftarbetare. Utredningen har icke tagit ställning till det sätt, varpå jourtjänst skall beräknas. Enligt de normer, som hittills tillämpats, då det gällt att tolka allmänna arbetstidslagen, torde dylik tid vara att jämföras med vanlig arbetstid.

Såsom berörts i det föregående har Arbetarskyddsstyrelsen befogenhet att i vissa fall medge annan reglering av arbetstiden än den för vilken redogjorts och som återfinnes i 4 § samtliga arbetstidslagar. De bestämmelser, varom här är fråga och vilka återfinnes i 5 § samtliga lagar, kan uppdelas i två grupper, nämligen

1) bestämmelser, som endast medger annan fördelning av arbetstiden inom principen för en 48-timmarsvecka, och

2) bestämmelser, som öppnar möjlighet ej endast till en omfördelning av arbetstiden utan även till en förlängning av den ordinarie arbetstiden utöver 48 timmar per vecka.

Enligt allmänna arbetstidslagen kan Arbetarskyddsstyrelsen medge annan fördelning av arbetstiden i följande fall nämligen a) om arbetstiden i väsentlig mån är beroende av årstiden eller väderleken, eller b) om arbetstiden på grund av annat förhållande är av växlande längd. I dessa fall kan Arbetarskyddsstyrelsen medge, att arbetstiden allenast begränsas så, att den i genomsnitt för viss angiven tidsrymd kommer att uppgå till högst 48 timmar i veckan. Enligt praxis brukar denna tidsrymd bestämmas till fyra veckor, stundom något längre. Styrelsen behöver icke ange särskild dygnsmaximering. Samtliga speciallagar stadgar, att Arbetarskyddsstyrelsen må, när skäl därtill är, medge att arbetstiden — endast för såvitt denna för år räknat icke överstiger ett genomsnitt av 48 timmar — fördelas på annat sätt än som stadgas i 4 §. Gemensamt för dessa bestämmelser är vidare, att Arbetarskyddsstyrelsen har att ingå i prövning av skälen för en omfördelning av arbetstiden. Den måste sålunda verkställa erforderliga undersökningar i varje särskilt fall.

I följande fall kan Arbetarskyddsstyrelsen enligt allmänna arbetstidslagen medge icke endast annan fördelning av den ordinarie arbetstiden utan även en förlängning av denna nämligen a) arbete, som bedrivs med tre skiftlag och på grund av synnerliga skäl bör fortgå jämväl under sön- och helgdag; b) arbete, som fortgår allenast under kortare tid, eller medför synnerligen ringa ansträngning eller tillgodoser ändamål av synnerligen stort allmänt intresse; c) andra arbeten än ovan nämnda, därest undantag från huvudbestämmelserna är betingat till undvikande av allvarligt missförhållande, samt d) alla slag av arbeten, då det av uttalanden av arbetarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetare, som skulle beröras av undantaget, finner detsamma önskvärt och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas. — Samtliga speciallagar stadgar, att, om det i visst fall av särskilda skäl finnes påkallat att arbetstiden utsträcker längre än vad huvudbestämmelserna medger, Arbetarskyddsstyrelsen äger lämna medgivande härtill. Vidare finnes i dessa lagar samma bestämmelse som upptagits ovan under d). — I fråga om samtliga bestämmelser med undantag för den med d) markerade gäller, att Arbetarskyddsstyrelsen har att ingå på prövning av skäligheten av en omfördelning av arbetstiden eller en ökning av densamma utöver 48 timmar per vecka. Föreligger de förutsättningar, som anges i den med d) markerade bestämmelsen, sker ingen dylik prövning. Arbetarskyddsstyrelsen har under senare tid sökt att, då fråga varit om att frånga huvudbestämmelserna i 4 §, i så stor utsträckning som möjligt stödja sig på nämnda regel.

Det synes ofrånkomligt, att i en ny arbetstidslag intaga bestämmelser, som medger avvikelser från de generella föreskrifterna. Gäller det endast en omfördelning av arbetstiden inom ramen för en 48 timmars genomsnittlig arbetsvecka, torde motiv föreligga för en viss uppmjukning. Det synes icke såsom fallet är med den allmänna arbetstidslagen vara nödvändigt att ange i vilka fall en dylik omfördelning skall kunna ske. Man bör i stället gå den väg man valt i fråga om speciallagarna, vilken innebär att Arbetarskyddsstyrelsen får befogenhet att besluta i förevarande avseende, då skäl därtill föreligger. Vad härefter begreppet år beträffar bör detta kunna tolkas som en period av tolv månader i följd; det skall sålunda icke vara nödvändigt att knyta begränsningsperioden till kalenderåret eller viss del därav.

Då det gäller fråga om förlängning av den ordinarie arbetstidens längd utöver ett genomsnitt av 48 timmar, bör lagstiftningen vara restriktiv. I lagen bör med hänsyn härtill uppställas vissa villkor för att dylik förlängning skall kunna medgivas. Med

utgångspunkt härifrån föreslås, att förlängning av den ordinarie arbetstiden skall kunna ske i fråga om arbete, som medför synnerligen ringa ansträngning eller pågår allenast under kortare tid eller i annat fall, då viktiga skäl därtill är. De bestämmelser, som utredningen i det föregående föreslagit avseende omfördelning av arbetstiden inom 48-timmarsramen och förlängning av arbetstiden utöver denna ram, förutsätter, att Arbetarskyddsstyrelsen i varje särskilt fall verkställer en prövning av den föreliggande framställningen. Detta innebär att vissa utredningar och upplysningar i regel måste infordras. Det följer härav att beslut, som grundar sig på någon av de föreslagna bestämmelserna, kräver förberedande undersökningar, vilka enligt vad erfarenheten visat stundom kan bli av arbetskrävande natur. I gällande lagstiftning finnes emellertid såsom nämnts en bestämmelse, som under vissa förutsättningar befriar styrelsen från dylika undersökningar. Så är fallet då den planerade omfördelningen av arbetstiden resp. förlängningen av densamma tillstyrks från arbetstagens sida. Den enda bedömning, som styrelsen i detta fall skall verkställa, är att tillse att arbetstiden icke blir oskäligt lång. För att icke Arbetarskyddsstyrelsens arbetsuppgifter skall ökas har det ansetts lämpligt att i den nya lagen bibehålla förevarande bestämmelse. Enligt utredningens förslag skall styrelsen vidare beakta, att arbetstagaren icke utsättes för överansträngning eller ohälsa och att fritiden icke onödigt inkräktas. Denna bestämmelse har upptagits som 4 mom. i 5 §. Utredningen är dock medveten om att om värdet av en dylik bestämmelse delade meningar kan råda.

I vissa nödfallsituationer av extraordinärt slag, i regel sammanhängande med någon händelse av katastrofnatur, har arbetsgivaren enligt gällande lagstiftning rätt att använda arbetstagare utöver ordinarie arbetstid. Det är att märka, att dylik tid icke går i avräkning på den övertid, som lagarna eljest medger. Det åligger arbetsgivare att inom två dygn anmäla förhållandet till Arbetarskyddsstyrelsen och att inom samma tid söka tillstånd härtill för det fall han vill fortsätta nödfallsarbetet utöver de två dagarna.

Utredningen har i 6 § förslaget till ny arbetstidslag upptagit nuvarande bestämmelser i det närmaste oförändrade. I ett avseende föreligger dock en formell avvikelse. Tid för nödfallsarbete betraktas icke som övertidsarbete. Att denna ändring föreslagits beror uteslutande därpå att — såsom utförligare behandlas i det följande — det föreslås att arbetsgivare och arbetstagare skall kunna avtala om annan arbetstidsreglering än den lagen föreskriver. Denna rätt bör avse endast ordinarie arbetstid och egentlig övertid. Till följd härav har för enkelhetens skull ur det nuvarande övertidsbegreppet utbrutits tid för nödfallsarbete.

Enligt 6 § lantarbetstidslagen äger arbetsgivare att uttaga arbetstid utöver den ordinarie i samband med födelser, sjukdomsfall eller olycksfall bland djuren. Anmälan om dylik övertid behöver icke göras till Arbetarskyddsstyrelsen. Denna bestämmelse bör enligt utredningen bibehållas.

Om man bortser från tid för nödfallsarbete, förekommer övertid inom den nuvarande lagstiftningen i tre former, nämligen tid för förberedelse- och avslutningsarbete, allmän övertid samt extra övertid.

Den allmänna arbetstidslagen medger uttagande av övertid för sådana förberedelse- och avslutningsarbeten, som för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den allmänna arbetstiden. För detta ändamål äger arbetsgivare taga i anspråk ett nödigt antal arbetstagare, som fyllt 18 år. Övertiden är maximerad till sju timmar i veckan. För att ett arbete skall vara att anse som ett förberedelse- resp. avslutningsarbete fordras enligt den praxis som utvecklats, att arbetet skall ha en viss periodicitet. Det skall återkomma med förhållandevis korta intervaller, minst en gång i veckan. Vidare gäller, att arbetet skall vara av annan natur än det vartill arbetstagaren användes under den ordinarie arbetstiden. En arbetstagare, som under ordinarie arbetstid sysselsättes i själva driften i ett företag, kan sålunda uttagas till städningsarbete, varvid detta kan bli betraktat som förberedelse- eller avslutningsarbete. Har företaget åter särskilda städerskor anställda, kan bestämmelsen icke tillämpas å dessa.

Lantarbetstidslagen medger övertid för samma arbeten, som ovan angivits, men innehåller dessutom en tilläggsbestämmelse, enligt vilken, då det gäller trädgårdsskötsel, övertid kan uttagas även för s. k. vaktjänst. Dylik tid ingår i de sju timmar per vecka, vartill övertiden enligt här berörda bestämmelser är maximerad. Denna och övriga speciallagar medger användande av arbetstagare enligt förevarande lagrum utan hänsyn till ålder.

Detaljhandelslagen medger övertid förutom vid de nämnda förberedelse- och avslutningsarbetena jämväl för betjäning av kunder, som vid stängningen befinner sig i arbetslokalen. All dylik övertid är begränsad till högst sju timmar per vecka men dessutom till högst en och en halv timme per dag. Härjämte finnes det tillägget, att ordinarie arbetstid jämte övertid enligt förevarande bestämmelse icke någon dag får överskrida tio timmar.

Hotellagens bestämmelser är utformade i nära anslutning till detaljhandelslagen men modifierade med hänsyn till att den ordinarie arbetstiden är reglerad för en treveckorsperiod. De arbetsuppgifter, vartill arbetstagare må kunna användas, är i tillämpliga delar desamma som inom detaljhandelslagen. Övertiden för förberedelse- och avslutningsarbeten begränsas till 21 timmar per period om tre veckor och till högst en och en halv timme per dag. Däremot finnes icke någon regel, som maximerar den sammanlagda ordinarie arbetstiden och övertiden enligt förevarande lagrum.

Enligt samtliga arbetstidslagar äger arbetsgivare, då så är med hänsyn till särskilda förhållanden påkallat, använda arbetstagare till arbete å övertid under högst 200 timmar under ett år. Rätten att uttaga övertid är vidare begränsad på så sätt, att under loppet av fyra veckor högst 48 timmar allmän övertid må ifrågakomma. De avvikelser, som förekommer i de olika lagarna, är med ett undantag betydelselösa. Lantarbetstidslagen stadgar i stället för år en period av tolv månader i följd och hotellagen begränsar den maximala övertiden per tre veckor i stället för per fyra veckor. Den enda olikheten av betydelse är, att allmänna arbetstidslagen och hotellagen begränsar arbetsgivarens möjligheter att uttaga allmän övertid till arbetstagare som fyllt 18 år. Detta undantag finnes icke i de båda andra lagarna. Detta innebär att om en arbetsgivare, vars verksamhet faller under den allmänna lagen, önskar använda arbetstagare under 18 år till övertid, tillstånd härtill måste inhämtas från Arbetarskyddsstyrelsen. Tilläggas må, att övertid enligt ifrågavarande två lagar icke medges i fråga om arbetstagare under 16 år. Enligt praxis brukar Arbetarskyddsstyrelsen icke medge längre övertid i fråga om ungdomar i åldern 16—18 år än högst sju och en halv timmar per vecka under tre månader. Styrelsen brukar sålunda begränsa övertiden för dessa till högst omkring 100 timmar per år.

Samtliga arbetstidslagar stadgar, att, om så är av trängande behov påkallat, Arbetarskyddsstyrelsen må medge uttagande av övertid för högst 150 timmar per år; lantarbetstidslagen begränsar dock den extra övertiden till 100 timmar. Den snävare begränsningen inom denna senare lag beror på att man ansett jordbrukets behov av övertid tillgodosett med 300 timmar.

I samtliga arbetstidslagar finnes införd en bestämmelse av innebörd, att i fråga om arbetstagares skyldighet att utföra arbete å övertid gäller vad därom kan anses vara med arbetsgivaren överenskommet. Bestämmelsen torde ha blivit införd i förtydligande syfte. Den omständigheten att arbetstidslagen innehåller regler om övertid medför icke i och för sig skyldighet att utföra övertidsarbete. Till sist tillägges i förevarande sammanhang, att det åligger arbetsgivaren att tillse, att arbetstagarna genom användande till övertidsarbete icke utsättes för överansträngning eller ohälsa.

Enligt utredningens direktiv har den att ägna uppmärksamhet åt den omfattning i vilken övertidsarbete uttages och föreslå därav betingade ändringar i lagstiftningen. På hemställan av utredningen uppdrog Kungl. Maj:t på sin tid åt Socialstyrelsen att verkställa en undersökning av förekomsten av övertidsarbete. Denna undersökning hänför sig till år 1947.

Sedan utredningen redogjort för vissa resultat av undersökningen fortsatte den.

Reglerna för arbetstidens begränsning har i stort sett varit oförändrade sedan år 1923. Sedan detta år har gällt att — utöver ordinarie arbetstid — övertid fått utgå med högst 350 timmar per år, varav 200 timmar i form av allmän övertid. Den enda form av allmän arbetstidsförkortning som ägt rum sedan dess, är att semestertiden, som år 1923 var oreglerad och som i verkligheten torde ha uppgått till några få dagar, ökats till 18 dagar. Frågan om en allmän sänkning av den ordinarie arbetstiden faller utanför utredningens uppdrag. Däremot synes anledning föreligga att överväga, huruvida icke vissa lättnader i arbetstiden skulle kunna genomföras genom en begränsning av övertiden. Utredningen har därför i förslaget till ny arbetstidslag upptagit en snävare begränsning av övertiden än i gällande lagstiftning. Utredningens förslag innebär följande.

Den till förberedelse- och avslutningsarbete medgivna övertiden sänkes från nuvarande sju till sex timmar per vecka. För närvarande gäller i fråga om detaljhandelslagen och hotellagen den ytterligare begränsningen, att sådan övertid, varom här är fråga, ingen dag får överskrida en och en halv timme. Denna bestämmelse har utredningen icke ansett sig böra upptaga i lagförslaget. Utöver sist angivna begränsning av övertid för förberedelse- och avslutningsarbete stadgar detaljhandelslagen att dylik övertid tillsammans med ordinarie arbetstid ingen dag får överskrida tio timmar. Denna bestämmelse som icke förekommer i de andra arbetstidslagarna, föreslår utredningen upphävd. I de fall, då ett arbete bedrivs å såväl vardag som sön- och helgdag, kan den ordinarie arbetstiden regleras på sådant sätt att den för en period om två veckor högst uppgår till 96 timmar. Det synes ändamålsenligt att i dylika fall ha denna begränsningsperiod även i fråga om övertid i form av förberedelse- och avslutningsarbete. Med hänsyn härtill föreslås, att i fråga om sådana arbeten som här avses, övertid för förberedelse- och avslutningsarbete under en period av två veckor högst skall få uppgå till tolv timmar. Enligt detaljhandelslagen och hotellagen kan övertid inom den för förberedelse- och avslutningsarbete medgivna ramen även uttagas för expediering av kunder, som vid stängningsdags befinner sig inom arbetslokalen. En dylik bestämmelse torde vara nödvändig. Då det icke är lämpligt, att i begreppet avslutningsarbete inlagga arbete av här nämnt slag, har i förslaget intagits särbestämmelser för de nämnda båda verksamhetsområdena. Den i lantarbetstidslagen förefintliga analoga bestämmelsen rörande vaktjänst inom trädgårdsskötseln har även medtagits i förslaget till ny arbetstidslag.

Den allmänna övertiden tillsammans med den extra övertiden, som för närvarande utgör 350 timmar per år utom i lantarbetstidslagen, där den begränsats till 300, föreslås skola generellt bli 300 timmar. Dessa övertidstimmar skall fördelas så, att 180 skall kunna tagas ut i form av allmän övertid, d. v. s. stå till arbetsgivarnas fria disposition, och 120 i form av extra övertid. Den här angivna omfattningen av den allmänna och extra övertiden skall hänföra sig till kalenderåret såsom begränsningsperiod. Dock har det ansetts lämpligt att medge, att arbetsgivare inom jordbruk och trädgårdsskötsel må kunna använda annan period om tolv månader än kalenderåret som begränsningsperiod; byte av anställning äger nämligen rum företrädesvis i november. I fråga om allmän övertid gäller för närvarande dessutom att denna icke får överstiga 48 timmar under en period av fyra veckor; från den avvikande konstruktionen i hotellagen kan här bortses. På denna punkt föreslås den skärpningen, att allmän övertid under en period av minst fyra veckor, varmed förstås arbetsveckor, icke skall få överstiga 40 timmar. Föreligger behov av övertid i större utsträckning, får dylik efter medgivande av Arbetarskyddsstyrelsen uttagas i form av extra övertid. I gällande lagstiftning finnes en bestämmelse av innebörd, att övertiden må kunna beräknas för kortare tidsrymd än fyra veckor, varvid förutsättes, att en mot förkortningen svarande minskning i antalet övertidstimmar under den förkortade perioden göres. Utredningen har svårt att bedöma, om en dylik bestämmelse fyller någon egentlig funktion. Anledning finnes väl knappast för arbetsgivaren att själv binda sig hårdare än vad lagen föreskriver. Bestämmelsen har dock medtagits, bl. a. för att erhålla upplysning om huruvida något behov verkligen föreligger av dess bibehållande.

I fråga om användande till övertidsarbete av arbetstagare, som icke fyllt 18 år

d. v. s. minderåriga, råder såsom framgått av den föregående redogörelsen olika bestämmelser i de olika lagarna. Utredningen föreslår, att det i vissa lagar förekommande hindret för Arbetarskyddsstyrelsen att medge övertidsarbete för arbetstagare under 16 år upphör. Förbudet kommer nämligen i och med skolpliktens förlängning till nio år att förlora största delen av sin betydelse. Utredningen får vidare hänvisa till bestämmelserna i arbetarskyddslagen, som torde ge ungdomen erforderligt skydd mot allt för stor arbetsbörda. Då det gäller jordbruk, trädgårdsskötsel och detaljhandel, föreslår utredningen ingen ändring i jämförelse med vad för närvarande gäller. I korthet innebär sålunda förslaget, att, vad det gäller verksamhet av annan art än jordbruk, trädgårdsskötsel och detaljhandel, Arbetarskyddsstyrelsen får rätt medge övertid för all ungdom under 18 år i den utsträckning som arbetarskyddslagen medger. För övriga områden kommer arbetsgivaren på samma sätt som för närvarande att få rätt att sysselsätta minderåriga i övertid i samma omfattning som äldre. Utredningen vill tillägga, att vad här förslagits avser alla former av övertid, sålunda tid för förberedelse- och avslutningsarbete, allmän och extra övertid. I förtydligande syfte vill utredningen tillägga, att barn till arbetsgivaren, vilka av denne sysselsättes inom den egna verksamheten, blir undantagna från arbetstidslagstiftningen med hänsyn till bestämmelserna i 2 §.

Den allmänt hållna bestämmelsen om arbetsgivares skyldighet att övervaka att arbetstagare icke utsättes för överanstängning eller ohälsa till följd av övertidsarbete har medtagits.

Utredningen har till sist icke funnit anledning att bibehålla den självklara bestämmelsen att i fråga om arbetstagares skyldighet att utföra övertidsarbete gäller vad därom kan anses vara överenskommet mellan parterna.

I samtliga arbetstidslagar finnes föreskrift om att arbetsgivare har skyldighet att i särskild övertidsjournal anteckna uttagen övertid ävensom rätt för arbetstagaren att själv eller genom representant taga del av journalen. Vidare finnes en hel del detaljföreskrifter rörande det sätt, varpå dylik anteckning skall ske. Utredningen har på förvarande punkt föreslagit en förenkling. I själva lagen kan man inskränka sig till att stadga skyldighet för arbetsgivaren att anteckna uttagen övertid ävensom rättighet för arbetstagaren att taga del av anteckningarna. Däremot synes detaljföreskrifterna lämpligen böra utfärdas av Arbetarskyddsstyrelsen. Systemet med särskilda journaler torde numera vara föråldrat och anteckningarna bör lämpligen ske på annat och mera rationellt sätt.

1. Begreppet arbetstid (jour- och beredskapstjänst)

Utredningen har icke tagit ställning till det sätt, varpå jourtjänst skall beräknas. I promemorian uttalas:

»Enligt de normer, som hittills tillämpats då det gällt att tolka allmänna arbetstidslagen torde dylik tid vara att jämställa med vanlig arbetstid.»

Denna fråga har huvudsakligen betydelse inom sådana verksamhetsområden som sjukvården, brandväsendet, polisväsendet o. dyl. *Statskontoret* fäster uppmärksamheten på att jour- och beredskapstjänsten både ur arbetstids- och lönesättningsynpunkter vållar besvärligheter. *Statskontoret* anser därför, att det skulle vara av synnerligen stort värde, om regler för en evalvering av beredskapstjänstgöringen kunde fastställas. *Medicinalstyrelsen* anser, att jämställandet av jourtjänst med arbetstid skulle komma att ställa sjukvården inför stora svårigheter. I den mån jourtjänsten övergår till aktiv tjänst är det emellertid befogat att jämställa den med arbetstid. Styrelsen anför:

»I den mån åter som jourtjänsten endast kommer att innebära en beredskap, synes det sakligt obefogat att jämställa den med vanlig arbetstid. Styrelsen föreslår i stället, att sådan jourtjänst för sjukvårdens del ställes utanför arbetstidsregleringen — om

så erfordras genom en uttrycklig undantagsföreskrift i lagen — samt att ersättning för det obehag, den passiva jourtjänsten innebär, i stället får utgå som kompensationsledighet eller mot kontant ersättning enligt avtal, som må komma att träffas mellan arbetsgivare och arbetstigare.»

Liksom Medicinalstyrelsen är *Direktionen för Karolinska sjukhuset* inne på svårigheterna i samband med jourtjänst. Om jourtjänst skall jämföras med vanlig arbetstid, måste särskild nattpersonal anskaffas för de specialavdelningar, där jourtjänst förekommer. Antalet operations- och nattsköterskor är för närvarande icke tillräckligt för att jourtjänsten för dessa befattningshavare skall kunna bestridas av särskild personal för nattjänst. Även frågan om hur beredskapstjänst skall beräknas måste beaktas.

Svensk sjuksköterskeförening lämnar en beskrivning på begreppen:

»Enligt tjänstereglemente för landstingens befattningshavare förstås med jourtjänst skyldighet för sjuksköterska att utöver normalarbetstid befinna sig på arbetsplatsen (jourrum) och att vid behov omedelbart träda i tjänstgöring. Enligt härtill fogad protokollsanteckning, kan med jourrum även avses av sjukhusledningen för jourtjänst godkänd närbelägen bostad. Med beredskapstjänst förstås skyldighet för sjuksköterska att utöver normalarbetstid befinna sig inom räckhåll för kallelse per telefon samt att träda i tjänstgöring vid behov. Jourtjänst förekommer för sjuksköterskor vid operations- och mottagningsavdelningar, vid röntgenavdelningar och laboratorier. På dessa sjukhusavdelningar måste arbetet pågå eller med ytterst kort varsel kunna återupptagas dygnet runt. Ju mindre arbetsstyrkan är, desto oftare infaller jourtjänsten för vederbörande sjuksköterskor. Med den brist på specialsköterskor, som för närvarande råder, och som icke torde komma att täckas på åtskilliga år framåt, är dessa sjuksköterskegrupper i regel bundna av jourtjänst var annan, tredje eller fjärde natt. Såvida denna tjänstgöring skulle räknas som vanlig arbetstid, komme vederbörande sjuksköterskor att på många håll få en arbetsdag på mer än 12 timmar.»

Sjuksköterskeföreningen anser, att tanken att jourtjänst skall vara att jämföras med vanlig arbetstid, måste leda till försämrad sjukvård. Föreningen kan icke tillstyrka ett sådant förslag. Med utgångspunkt från utredningens uttalande, att man icke tagit slutgiltig ståndpunkt till frågan om sättet för jourtjänstens beräkning, föreslår föreningen en sådan uppdelning av arbetstiden, att den ordinarie arbetstiden begränsas till sju timmar per dag för sjuksköterskor, vars jourtjänst omfattar minst $\frac{1}{4}$ av den ordinarie arbetstiden.

Även *Sjukhusdirektionen i Stockholm* behandlar jourtjänsten. Man anför liknande synpunkter som direktionen för Karolinska sjukhuset och framhåller bl. a.:

»Inom den specialiserade vården bygger natttjänsten i stor utsträckning på att personalen är ålagd jourtjänst. En tillämpning av begreppet jourtjänst enligt utredningens definition skulle för flera av stadens sjukhus medföra den vittomfattande konsekvensen, att dagtjänstgörande personal icke utan dispens skulle kunna åläggas jourtjänst, då den i lagförslaget medgivna dagliga ordinarie arbetstiden, om jourtjänsten inräknas häri, komme att högst väsentligt överskridas, eftersom termen 'vanlig arbetstid' torde vara liktydig med begreppet ordinarie arbetstid. Om dispens icke erhålles för jourtjänsten, skulle det i många fall bli nödvändigt att utöka personalen. Dessutom synes den risken föreligga att, om jourtjänst är entydigt med 'vanlig arbetstid', ersättningen under jourtjänst måste utgå med samma belopp som lönen under 'vanlig arbetstid'.»

Svenska landstingsförbundet anser, att jourtjänstens hänförelse till »arbete» skulle leda till oöverskådliga konsekvenser. Behovet av arbetskraft skulle öka kraftigt, vilket särskilt gäller sjuksköterskor. Förbundsstyrelsen uttalar:

»Då det f. n. råder brist på sjuksköterskor och dessutom en omfattande utbyggnad av sjukvården kommer att genomföras, så snart förhållandena på byggnadsmarkna-

den tillåter detta, synes det styrelsen uppenbart, att jour- och beredskapstjänstens jämförelse med vanlig arbetstid skulle framkalla en allvarlig akut brist på sjuksköterskor och annan jämförlig personal. Dessutom skulle en radikal omläggning av arbetsförhållandena för all personal, som har att fullgöra jour- och beredskapstjänst, bli nödvändig. Bortsett från de betydande kostnadsökningar och rent praktiska svårigheter i övrigt, som härav skulle bli följden, finner styrelsen den nuvarande situationen på arbetsmarknaden icke lämna utrymme för en dylik ordning. Jour- och beredskapstjänst måste klart avskiljas från begreppet 'arbete'. Frågan om kompensation för sådan tjänst antingen i form av viss kontant ersättning eller evalvering till viss arbetstid, synes därför såsom hittills böra överlätas till arbetsmarknadens parter att reglera i avtal eller överenskommelser, därvid hänsyn jämväl kan tagas till den skiftande karaktär sådan tjänst kan ha på olika områden.»

Den speciella form av jour- och beredskapstjänst, som förekommer inom sjuksjukvården och vanligen benämnes passiv tjänstgöring, är föremål för behandling av åtskilliga remissinstanser. Sålunda yttrar *Direktionen för Ulleråkers sjukhus*:

»Inom den statliga sinnessjukvården gäller för s. k. passiv tjänstgöring för närvarande följande bestämmelser: Sjukvårdspersonalen å statens sinnessjukhus må åtnjuta kompensation för nattetid fullgjord beredskapstjänstgöring, s. k. passiv tjänstgöring, genom att beredas ledighet motsvarande 50 % av fullgjord sådan tjänstgöring. Därest dylik kompensation icke kan beredas, skall till vederbörande utgå kontant ersättning med åtta kronor för varje natt beredskapstjänstgöring fullgjorts. Passiva tjänstgöringar räknas för närvarande icke med i 48-timmarsveckan i annat fall än då verklig tjänstgöring fullgjorts, då tiden räknas som övertid respektive kvalificerad övertid. Skall passiv tid jämföras med arbetstid, medför detta givetvis behov av personalutökning, då passivtiden därigenom kommer att inräknas i 48-timmarsveckan.»

Inom varje passivtjänstgörande grupp kan man enligt direktionen uppskatta antalet uppstigningar och ingripanden i arbetet till tre å fyra nätter per månad. Man anser det därför icke skäligt att värdera den passiva tjänsten i paritet med annan verklig tjänstgöring. Detta skulle medföra mycket stora kostnader för statsverket.

Direktionen för Mariebergs sjukhus upptar jour- och beredskapstjänst till särskild behandling och uttalar:

»Vid många sjukhus förekommer också jour- eller beredskapstjänst, t. ex. för sjukvårdspersonal, telefonister m. fl., s. k. passivtjänstgöring, förlagd till särskild lokal, där vederbörande har nattläger; för maskinister, reparatörer m. fl. beredskapstjänst i hemmet. Passivtjänstgöring för sjukvårdspersonal kompenseras med 50 % eller honoreras särskilt med visst belopp per dygn och räknas då som övertid. Denna form av tjänstgöring förekommer ej vid Marieberg. Telefonisternas passivtjänstgöring kompenseras med hälften av tjänstgöringstiden och inräknas i arbetsveckan. Maskinister, reparatörer m. fl. kompenseras med fjärdedelen av arbetstiden och inräknas i arbetsveckan. Arbetstidsutredningen har icke tagit någon ställning till huru dylik jourtjänst skall beräknas. Ur sjukhusledningens synpunkt vore önskvärt att så kunde ske. Såsom vi ser saken vore frågan lättast ordnad, om nämnd jourtjänst eller beredskapstjänst kunde ligga alldeles utanför 48-timmarsveckan och arbetet pekuniärt ersattes enligt särskilda avtal i de fall då sådan beredskapstjänst kräves. Huru Arbetarskyddsstyrelsen ställer sig till ett sådant arrangemang är viktigt att erfara. I de fall då jourtjänsten kräver ständig arbetsinsats, torde tjänstgöringen få betraktas som vanlig arbetstid (nattvakt, nattsköterskor, yttre nattvakt o. dyl.)»

Även när det gäller ålderdomshemmen är frågan aktuell. *Fattigvårdsnämnden i Stockholm* vänder sig mot utredningens förslag att jämställa jourtjänst med vanlig arbetstid. Detta skulle medföra behov av ökning av personalen på de områden där jour- och beredskapstjänstgöring nu förekommer.

I fråga om jour- och beredskapstjänst inom vissa särskilda verksamhetsområden hänvisas till vad i det föregående anförts.

2. Ordinarie arbetstidens längd

Utredningens förslag om den ordinarie arbetstidens längd föranleder icke några direkta uttalanden annat än av ett par remissinstanser. Sålunda yttrar *Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp*, att man icke har några erinringar mot de föreslagna gränserna för den ordinarie arbetstidens längd. *Svenska lantarbetsgivareföreningen* däremot anser, att den reglering av den ordinarie arbetstiden, som lämnats i lantarbetstidslagens § 4, fortfarande bör gälla.

Landsorganisationen tillstyrker förslaget i detta hänseende, men en del av de till LO anslutna förbunden företräder annan uppfattning. Sålunda hävdar *Svenska elektrikerförbundet*, att man icke vill ha bestämmelser, som medger en ökning av arbetstiden. Det heter i förbundets yttrande, att man måste taga hänsyn till enligt belägna stationer, där maskinisten helt är hänvisad till sig själv och sin familj och sällan träffar andra människor. I dessa fall behövs en så långt möjligt regelbunden fritid, som ger maskinisten möjlighet att lämna stationen. *Svenska typografförbundet* anser, att arbetstiden borde varit kortare än 48 timmar i veckan för skiftarbetare, som har arbetstiden förlagd mellan kl. 18—6. *Svenska träindustriarbetareförbundet* framhåller, att strävandena för arbetstidslagstiftningen i stället borde gå ut på att minska arbetstiden per dag med hänsyn till den högt uppdrivna arbetstakten inom industrien, som hårt sliter på arbetskraften.

3. Begränsningsperiodens längd

a) Huvudregeln

Utredningens förslag på denna punkt är icke föremål för kommentarer. Man torde därför kunna utgå från att remissinstanserna i allmänhet ej har något att erinra mot förslaget.

b) Regler för skiftarbete

Svenska arbetsgivareföreningen anser utredningens förslag att begränsningsperioden skall vara fyra i stället för tre veckor värdefullt och tillstyrker det samma. Mer tveksamt ställer sig *Landsorganisationen*, som dock anser sig kunna tillstyrka förslaget, »även om det måste sägas att utredningens motivering för denna ändring icke är särskilt stark». LO påpekar emellertid, att det ju inte är fråga om någon förlängning av den totala arbetstiden under begränsningsperioden. Ett par av de till LO anslutna organisationerna ställer sig avvisande. Sålunda önskar *Svenska elektrikerförbundet* icke någon ändring på denna punkt, »och detta givetvis i synnerhet om 48-timmarsveckan skulle komma att bibehållas». Förbundet anför bl. a.:

»Särskilt med tanke på möjligheten att få ett skiftschema, som medger för arbetstagaren lämplig förläggning av fridagar och att få några av dessa förlagda till helgdagar, är det nödvändigt, att 3-veckorsperioden bibehålles. Det är viktigt även ur den synpunkten, att ersättning i kontant form för under perioderna uppkommen övertid härigenom kan bättre regleras.»

Svenska transportarbetareförbundet anser likaledes förslaget innebära en försämring och yrkar på att nuvarande begränsningsperiod bibehålles.

c) *Regler för arbete å sjukvårdsanstalter*

Medicinalstyrelsen förordar utredningens förslag att arbetstagare vid sjukhus skall jämställas med skiftarbetare och att begränsningsperioden skall ökas till fyra veckor. *Karolinska sjukhuset* i Stockholm, *Svensk sjuksköterskeförening*, som intar en välvillig inställning till utredningens förslag, samt *Svenska landstingsförbundet* efterlyser fortsatta undersökningar av möjligheterna att organisera arbetet på sjukhusen efter ett treskiftssystem. Det synes som om flera remissinstanser vore benägna att avvakta ytterligare försök, innan man vill taga ställning till frågan. — Landstingsförbundet framhåller vidare, att det förekommer, att arbetstiden för en del befattningshavare regleras för längre perioder än fyra veckor, t. ex. sexveckorsperioder med 288 arbetstimmar. Arbetstidsschema är synnerligen växlande från anstalt till anstalt och har många gånger utformats med hänsyn till befintliga befattningshavares kvalifikationer. Man kan därför, enligt Landstingsförbundet, ej gå fram efter generella regler.

d) *Regler för arbete, som fortgår sön- och vardagar*

Endast ett fåtal remissorgan uttalar sig i denna fråga. *Svenska arbetsgivareföreningen* tillstyrker utredningens förslag om reglering för 96 timmar på två veckor. Man vill, att bestämmelsen skall göras generellt gällande för stuverinäringen, och åberopar yttrande därom från Norrlands och Södra Sveriges stuvareförbund. Föreningen anför bl. a.:

»Det är ett starkt produktionsintresse, att en sådan arbetstidsreglering kan genomföras, att stuveriföretagen blir i stånd att tillgodose det behov av service från kundernas sida, som emellanåt gör att nuvarande begränsning av arbetstiden per vecka framstår såsom otillfredsställande. Ett bifall till detta föreningens och stuvareförbundens yrkande torde icke behöva möta betänkligheter ur arbetarskyddssynpunkt. Arbetsbelastningen inom stuverinäringen är mycket varierande, och den totala arbetstiden för stuveriarbetare ligger mestadels under det genomsnittliga arbetstidsmättet för industriarbetare. Det är sålunda betecknande, att arbetsgivarna inom denna bransch vid redovisningen av arbetstid och löner till föreningen ofta på blanketterna gör noteringar av innebörd att variationerna beträffande arbetstiden motiveras av 'säsongarbete, brist på arbetstillfällen, ishinder, sjöfarten inställd, hamnen stängd' eller liknande uttryck.»

En annan uppfattning företrädes av *Tidningarnas arbetsgivareförening*, som uppftar kioskförsäljningen, som bedrivs såväl vardag som söndag, till behandling. Man vill ha fyra veckors perioder för dylik försäljning.

Försvarets fabriksstyrelse anser, att det skulle vara lämpligt med en tre veckors period för arbete, som bedrivs såväl vardag som söndag. Enligt de kollektivavtal för vakt- och eldarpersonal, som tillämpas inom styrelsens verksamhetsområde, gäller en ordinarie arbetstid av 144 timmar för en tre veckors period.

Svenska järnvägsmannaförbundet tillstyrker, att arbetstiden i enlighet med § 4 mom. 1 första stycket regleras inom en period av två veckor och att arbetstiden sålunda under en dylik period får uppgå till högst 96 timmar. Däremot anser man det ej erforderligt att för järnvägarnas vidkommande utsträcka perioden till fyra veckor.

e) *Regler för arbete å hotell, restauranger och kaféer*

Stockholmsdistriktets allmänna restaurangaktiebolag behandlar ingående begränsningsperiodens längd för restaurangbranschen. Man säger, att med de regler, som föreslagits av utredningen, begränsningsperioden kan bli såväl en

vecka som två veckor som även fyra veckor beroende på, om arbetet bedrivs endast vardagar eller både vardagar och söndagar eller med regelbunden skiftindelning. Man anser det icke möjligt, att i de fall, där för närvarande arbetstids-schema för tre veckors period tillämpas, iakttaga kortare begränsningsperiod än tre veckor. Arbetet skulle då icke kunna ordnas ändamålsenligt, och arbetstagarna skulle icke kunna erhålla lämplig förlängning av ledighetsdagar. Bolaget anför:

»Den föreslagna regeln om en begränsningsperiod av fyra veckor vid regelbunden skiftindelning torde kunna tillämpas allenast i relativt ringa utsträckning. Dels förekommer sådan skiftindelning allenast då den dagliga öppethållandetiden är av viss minsta längd, och dels förekommer det ofta, att skiftindelning på en och samma restaurang tillämpas i fråga om vissa arbeten men icke i fråga om andra. Man kan då icke samtidigt tillämpa arbetstidsschema upplagda för olika perioder för olika anställda. Vid en tillämpning av de föreslagna reglerna skulle man i stort sett således vara tvungen att falla tillbaka på förslaget begränsningsperiod av en vecka eller två veckor.»

Bolaget anser, att en begränsningsperiod av tre veckor bör bibehållas och gälla för all verksamhet inom hotell- och restaurangbranschen oavsett om den bedrivs med regelbunden skiftindelning eller fortgår sön- och vardagar.

Föreningen allmännyttiga kafébolag påpekar, att man med hänsyn till att skiftindelning torde förekomma för det stora flertalet arbetstagare inom hotell-, restaurang- och kafébranschen borde gjort regeln för sjukhuspersonal tillämplig även för hotell- och restaurangnäringens personal.

Sveriges hotell- och restaurangpersonals förbund anser, att arbetstiden bör så regleras — om ändring kommer att ske — att den fastställs per tvåveckorsperiod eller med högst 96 timmars arbetstid under samma tidsperiod.

Tjänstemannaförbundet för hotell och restauranger yttrar rörande utredningens förslag i detta hänseende, att redan nu i stor utsträckning gällande arbetstidsschema upptar arbetstiden under två veckor i stället för under tre. Det torde sålunda icke vara omöjligt att uppgöra arbetstidsschema löpande på två veckor. Man framhåller dock, att uttalandet gäller endast tjänstemännen.

4. Dygnsmaximum

a) Dygnsbegreppet

Utredningens förslag angående dygnsbegreppet, innebärande att med dygn skall förstås tiden kl. 0—24 utom för hotell- och restaurangnäringen, där tiden kl. 6—6 skall gälla, diskuteras endast av ett fåtal remissinstanser. *Tjänstemannaförbundet för hotell och restauranger* påpekar, att utredningen tagit hänsyn till särförhållandena för näringsgrenen, då den fastställt, att med dygn skall avses tiden från kl. 6 den ena dagen till kl. 6 nästa dag.

Svenska landstingsförbundet framför betänkligheter mot det sätt, på vilket dygnet fixerats. Man anser, att det hade varit motiverat med en liknande förskjutning för sjukhuspersonal som ifråga om restaurang- och hotellpersonal.

När det gäller trafikpersonal har framställningar gjorts angående ändrad dygnsberäkning, enligt vad *Svenska stadsförbundet* anför. Samma synpunkter betonas av *Svenska lokaltrafikföreningen*, som framhåller, att dygnsberäkning från kl. 0 icke alltid är lämplig för trafikföretagen. Dygnsmaximum bör för dessa i stället beräknas från trafikdygnets början till och med trafikdygnets slut på natten. Trafikföretagen bör jämföras med hotell-, restaurang- och kaféerörelse, fastän arbetstiden bör räknas från kl. 5.

En arbetstigareorganisation anmäler missnöje med dygnsbegreppet, nämligen *Svenska pappersindustriarbetareförbundet*. Man anser, att det skulle vara synnerligen praktiskt och verklighetsbetonat, om dygnet begränsades till tiden kl. 6 till 6.

b) *Ökning av dygnsmaximum*

Av remissinstanserna har långtifrån alla anfört särskilda synpunkter i denna fråga, men *Medicinalstyrelsen* t. ex. tillstyrker utredningens förslag.

På flera håll ställer man sig dock av olika skäl tveksam. Sålunda tror exempelvis *Västergötlands och norra Hallands handelskammare*, att arbetseffektiviteten skulle bli lidande genom ökningen. Man åberopar »antijäktpropagandan» och anser, att det föreligger ett folkmedicinskt intresse att beakta i sammanhanget.

Från en annan synpunkt betecknar *Generalpoststyrelsen* den av utredningen föreslagna dygnsbegränsningen som omöjlig att genomföra. Den skulle resultera i en onaturlig sönderstyckning utav reseturerna och därmed försämring av tjänstgöringsförhållanden. (Se härom B 4 f.)

Arbetskyddsstyrelsen omnämner, att yrkesinspektören i ett distrikt föreslår, att antalet dygn med elva timmars arbete utökas till två, vilket yrkesinspektören anser vara i många fall nödvändigt för att man skall kunna ordna en helledig dag för de anställda. Arbetskyddsstyrelsen anser, att denna fråga bör beaktas vid lagens slutliga utformning.

Av arbetsgivareorganisationerna uttalar sig *Svenska arbetsgivareföreningen*, som tillstyrker utredningens förslag om dygnsmaximum (dock ej angående dygnsmaximum vid skiftarbete). Man hänvisar emellertid till *Sveriges textildustriförbund*, som ifrågasätter om icke arbetseffektiviteten kan bli lidande genom en koncentration av veckoarbetstiden till fem dagar, varvid den dagliga arbetstiden skulle uppgå till närmare tio timmar. Man tror att det skulle bli svårare för industrien att utnyttja gifta kvinnliga arbetstigare, då de gifta kvinnornas totala arbetsdag inklusive deras arbete i det egna hemmet i så fall skulle bli väl lång.

Inom arbetstigareorganisationerna är man tveksam beträffande utredningens förslag rörande dygnsmaximum. *Landsorganisationen* uttalar: »Mot en del av dessa bestämmelser rörande ordinarie arbetstid har i några förbundsyttranden anförts vissa betänkligheter; särskilt gäller detta dygnsmaximum». *Svenska gjutareförbundet* anser, att utredningens förslag om ökning av dygnsmaximum ger anledning till betänksamhet, även om veckoarbetstiden fortfarande är fastställd till 48 timmar. Några bärande skäl för en ökning till tio timmar förefinnes icke. Vid särskilda behov av en förlängning av dagarbetstiden finnes ju en reell övertid av 300 timmar att tillgripa. *Svenska handelsarbetareförbundet* vänder sig mot ökningen till elva timmar en dag i veckan. Förbundet anför härom:

»Visserligen medger nu gällande detaljhandelslag att 11 timmar uttages under 2 dagar i veckan men endast å arbetställe, där i regel icke användes flera än 1 arbetstigare. Om utredningens förslag skulle bifallas, skulle en begränsning ske i ifrågasvarande avseende från 2 till 1 dag per vecka för dessa mindre arbetsställen, men i gengäld skulle bestämmelsen komma att gälla för samtliga arbetsplatser på alla arbetsområden, oavsett storleksordningen. Då dygnsmaximeringen enligt allmänna arbetslagslagen för närvarande ligger vid 9 timmar, skulle det här bli fråga om en utvidgad tillämpning av en mindre önskvärd bestämmelse till praktiskt taget arbetslivets samtliga områden. Om bestämmelsen alltjämt anses erforderlig för detaljhandels vidkommande, bör detta kunna ordnas genom en specialbestämmelse. Icke heller lagens utvidgning till sjukhusområdet ger stöd för att ge en dylik bestämmelse generell karaktär, eftersom det torde vara möjligt att utan större olägenhet tillgodose sjukhusens behov i nämnda avseende genom en tilläggsbestämmelse för ifrågasvarande område.»

Svenska typografförbundet anser, att en utökning av dygnsmaximum icke bör ifrågakomma. Fördelen med större frihet för arbetstidens anpassning och att kunna erhålla fria lördagar uppväger icke nackdelarna med utökningen: »Fem dagars arbetsvecka bör inom en nära framtid kunna genomföras genom verklig förkortning av arbetstiden». *Svenska byggnadsarbetareförbundet* anför samma synpunkter och tillägger, att om dygnsmaximum för vissa områden måste ökas över nio timmar detta kan ske genom att en särbestämmelse för området ifråga tillfogas lagen. I huvudsak samma ståndpunkt som den ovan relaterade intages av *Svenska metallindustriarbetareförbundet*, *Svenska transportarbetareförbundet* och *Svenska målareförbundet*. *Svenska textilarbetareförbundet* däremot har icke något att erinra mot den föreslagna utsträckningen till tio timmar. I fråga om utsträckningen till elva timmar en dag i veckan anser man det vara en förbättring för exempelvis hotell- och restauranganställda. »För anställda inom industrien torde det komma att sakna all betydelse, då förlängning av den ordinarie arbetstiden skall bestämmas genom överenskommelse mellan parterna i avtalets form, och det torde icke föreligga anledning att träffa överenskommelse om avvikande arbetstid för en av veckans dagar».

Tjänstemännens centralorganisation betonar vikten av att då fråga blir om utsträckning av hittillsvarande dygnsmaximum inom ramen för de nya bestämmelserna detta skall ske i samverkan med vederbörande fackliga organisation. *Svensk sjuksköterskeförening* godtar utredningens förslag till dygnsmaximum »med tanke på mindre sjukvårdsanstalter med fåtalig personal».

Den speciella frågan om dygnsmaximum för trafikpersonal vid järnväg behandlas av *Järnvägsstyrelsen* i dess yttrande. Man redogör för bestämmelsen i 1920 års tjänstgöringstidskungörelse, enligt vilken dygnsmaximum i regel icke får överstiga för stationär personal elva timmar, för åkande personal 13 timmar och för tågfarjepersonal 16 timmar. Man anser sig ej behöva utsträcka dygnsmaximum för stationär personal, men om enligt lagförslaget tjänstgöringstiden skulle sänkas till tio timmar, skulle svårigheter uppstå att tillmötesgå av personalen framförda önskemål om veckovila omfattande helt kalenderdygn för alla arbetstagare, oavsett om deras rätt till 24 timmars ledighet under varje sju-dagarsperiod kunnat på annat sätt lagenligt tillgodoses. När det gäller andra personalgrupper än de stationära är det enligt *Järnvägsstyrelsen* ett oeftergivligt villkor, att de nuvarande maximitiderna får bibehållas.

Svenska järnvägsmannaförbundet anser, att utredningen i stort sett kommer att eliminera svårigheterna att för järnvägarnas åkande personal reglera arbetstiden enligt lagen. Man tillstyrker därför förslaget. I förbundets yttrande heter det bl. a.:

»Den åkande personalens arbetstid överstiger för närvarande i vissa fall 10—11 timmar per dygn, men det kommer inte att medföra några större svårigheter att genom omläggning av körsträckor och turkombinationer ordna tjänsten inom den föreslagna tidsramen per dygn. I de undantagsfall svårigheter uppstår har Arbetarskyddsstyrelsen, enligt bestämmelserna i § 5 mom. 3, befogenhet att lämna erforderliga medgivanden, varför lagförslaget för järnvägarnas vidkommande tillgodoser personalens berättigade anspråk på mera tillfredsställande tjänstgöringsförhållanden, samtidigt som en smidig övergång till den nya ordningen möjliggöres.»

Sjukvårdens speciella problem i fråga om dygnsmaximum behandlas bl. a. av *Svenska landstingsförbundet*, som anser det ogörligt med en minskning av det dygnsmaximum som nu tillämpas inom sjukvården. *Svenska stadsförbundet* däremot uttalar:

»Särskilt ökningen av dygnsmaximum synes enligt styrelsens uppfattning komma att möjliggöra en bättre anpassning till arbetstiden till de skiftande förhållanden, som råder inom olika arbets- och verksamhetsområden.»

Dygnsmaximum för hotell- och restaurangnäringen behandlas av organisationerna inom näringen. *Föreningen allmännyttiga kafébolag* anser i likhet med *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter*, att dygnsmaximeringen ej tillfredsställande lösts av utredningen. Denna fråga har behandlats under C 3 arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer.

c) Dygnsmaximum för skiftarbete

Endast ett fåtal statliga myndigheter gör uttalanden på denna punkt. *Telestyrelsen* anser, att dygnsmaximeringens utsträckning till att omfatta även skiftarbete kommer att försvåra en utläggning av arbetstiden, så att såväl denna som fritiden blir sammanhängande. *Vattenfallsstyrelsen* önskar, att en ordinarie arbetstid av 14 timmar bör kunna uttagas under något av veckans dygn. *Försvarets fabriksstyrelse* är tveksam om det är nödvändigt med dygnsmaximering vid skiftarbete men vill icke motsätta sig detsamma »med hänsyn till att arbetsgivaren för sådant arbete, där det av praktiska skäl kan övervägas att införa skift av längre varaktighet än 10 timmar, torde kunna påräkna en erforderlig dispens av Arbetarskyddsstyrelsen».

Inom arbetsgivareorganisationerna är man av den uppfattningen, att förslaget om dygnsmaximum för skiftarbete innebär en försämring. *Svenska arbetsgivareföreningen* anför:

»Detta skulle medföra, att vissa nu praktiserade skiftschema icke skulle kunna tillämpas utan dispens. Om till exempel skiftbyten vid treskiftsarbete sker kl. 6, 14 och 22, och en arbetare fullgör ett nattskift mellan kl. 22 och 6 samt sedermera ett eftermiddagsskift med början kl. 14, utför han med den föreslagna dygnsbegränsningen från 0 till 24 under ett dygn 14 timmars arbete. Med skiftbyten kl. 4, 12 och 20 skulle i motsvarande fall arbetstiden per dygn bli 12 timmar. Det skulle vara synnerligen osmidigt, om det för tillämpningen av dylika, ej ovanliga skiftschema skulle vara nödvändigt att begära dispens. Med anledning härav yrkar föreningen, att arbetstiden vid skiftarbete icke måtte dygnsbegränsas.»

Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp påpekar, att det inom keramiska industrien finnes företag som av produktionstekniska skäl tillämpar en arbetstidsförläggning innebärande längre skift än tio timmar i sträck, ehuru den genomsnittliga arbetstiden per vecka icke uppgår till 48 timmar.

Järnbruksförbundet uttalar:

»I vissa scheman för treskift uppstår svårigheter genom att arbetstiden vissa dygn överskrider det fastställda måttet om 10 timmar. Även i fråga om tvåskift kan begränsningen av dygnsarbetstiden bli till hinder, nämligen i vissa fall vid s. k. rundgångsskift under natten mot lördag. Detta skift insättes som bekant i stället för eftermiddagsskiftet på lördag för att arbetstagarna skall få en förlängd helgdagsafton. Slutligen kan på grund av tillgång och efterfrågan på olika produkter växling behövas mellan tvåskift och treskift, särskilt i valsverksavdelningarna vid järnbruken. Svårigheter uppstår med hänsyn till att vissa individer får längre arbetstid visst dygn än den föreskrivna utan att arbetstidsmålet i genomsnitt per vecka överskrides. Det kan ej vara riktigt, att den tid, varmed den legala dygnsarbetstiden då överskrides, skall räknas såsom övertid inom de gränser sådan tid får uttagas. Några olägenheter av betydelse på grund av förlängningen av arbetstiden under visst dygn torde ej heller uppstå för arbetstagarna.»

Järnbruksförbundets yttrande utmynnar i en hemställan, att dygnsmaximum ej införes för skiftarbete, särskilt som man icke känner till att några förhållanden förekommit som givit anledning till en snävare reglering av arbetstiden.

Sveriges pappersbruksförbund är av samma uppfattning. Man fäster uppmärksamheten på önskemålet från arbetarnas sida om tolv timmars skift under söndagsdygnet för arbetare i kontinuerliga avdelningar för att skapa möjlighet till helledig dag varannan söndag. Vid en begränsning enligt utredningens förslag måste en omläggning ske i strid mot de anställdas önskemål. Man pekar även på de ofta förekommande skiftbytena och anför:

»I den skiftgående industrien förekommer i stor utsträckning att arbetare byter skift med varandra, varigenom avigsidorna i skiftarbetet i viss utsträckning lindras, då det härigenom blir möjlighet att i större utsträckning än vad skiftschemat medger anpassa enskilda arbetares arbets- respektive fritid till deras personliga önskemål. Sådana byten har på allt sätt underlättats av arbetsledningarna. Om emellertid sådana byten kommer att medföra, att den ordinarie arbetstiden överskrides och således de till disposition stående övertidstimmarna kommer att konsumeras vid sådana byten, måste man befara, att arbetsledningarna ser sig nödsakade förvägra byten.»

Statens avtalsnämnd tar också upp de s. k. långskiften till behandling och anser en justering av förslaget önskvärd, då det skulle innebära att ett skiftschema, som båda parter anser som det bästa, ej skulle kunna tillämpas. *Biltrafikens arbetsgivareförbund* påpekar, att för de företag, som hittills haft att följa arbetstidslagen, det har gått att lösa frågan genom tillämpning av skiftarbete. Om emellertid dygnsmaximum införes vid sådant arbete, skulle dessa företag ställas inför olösliga problem.

Svenska stadsförbundet är den enda arbetsgivareorganisation som företräder uppfattningen att dygnsmaximum enligt utredningens förslag kan tillämpas även för de skiftarbetare som nu är underkastade lagen. Man uttalar dock att viss omläggning av skiftlistor torde bli erforderlig och medföra svårigheter, vilka dock torde kunna lösas dispensvägen. *Stadskollegiet i Stockholm* ger uttryck åt samma uppfattning som Stadsförbundet.

Tidningarnas arbetsgivareförening anför:

»Vid sjudagarstidningar bedrivs i stor utsträckning alternerande dag- och nattarbete så anordnat, att nattarbetet är förlagt nätterna till tisdag—måndag och dagarbete måndag—lördag. Under dagveckan erhålles dock en ledighetsdag, varför antalet skift blir 12 under en tvåveckorsperiod. Vid övergången från natt- till dagskift utföres sålunda arbete under måndagsdygnet från kl. 0 till exempelvis kl. 2.30 och efter 10 timmars avtalsenlig sovtid går arbetaren in på dagskift. I regel blir dagskiftet på måndagar på grund av sovtiden förkortat så att totala antalet arbetstimmar under måndagsdygnet icke överstiger 11, men fall kan tänkas då detta timantal överskrides. Sistnämnda förhållande inträffar emellertid ofta vid 3-dagars morgontidningar, där arbetet vartannat dygn sker på natten och vartannat dygn på dagen. Övergång från natt- till dagskift sker sålunda tre gånger i veckan och det är att märka att den avtalsenliga sovtiden vid ifrågavarande tidningar är 9½ timmar. Detta medför, att antalet arbetade timmar ifrågavarande dygn mycket ofta kommer att överstiga såväl 10 som 11 timmar.»

Arbetsstagarorganisationerna gör mestadels icke något direkt uttalande rörande dygnsmaximum för skiftarbete. Man torde därför kunna utgå från att utredningens förslag i detta hänseende accepterats.

Landsorganisationen anser sig kunna tillstyrka, att utredningens förslag lägges till grund för dess fortsatta arbete. *Svenska elektrikerförbundet* framhåller emellertid angelägenheten av att icke alltför rigorösa bestämmelser införes. Man

pekar på att det visat sig att ett för båda parter gynnsammare arbetstidsschema kan åstadkommas genom att man vid något tillfälle får utföra två åttatimmarsskift under samma dygn, givetvis med ett åttatimmars uppehåll emellan.

5. Reglering av arbetstidens längd efter medgivande av Arbetarskyddsstyrelsen

a) Omfördelning av ordinarie arbetstid

Möjligheten för Arbetarskyddsstyrelsen att medge omfördelning av den ordinarie arbetstiden tillstyrkes av *Svenska arbetsgivareföreningen*. Föreningen förutsätter dock, att Arbetarskyddsstyrelsen beaktar de produktionstekniska förhållandena och allmänhetens behov. De övriga arbetsgivareorganisationer, t. ex. *Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp*, som uttalat sig, intar samma ståndpunkt.

Annorlunda är uppfattningen inom arbetstagarorganisationerna. *Landsorganisationen* påpekar, att uppmjukningen kan vålla vissa betänkligheter. I varje fall anser LO att en sådan arbetstidsfördelnings karaktär av undantagsreglering bör komma till starkare uttryck genom krav på »särskilda skäl» och att av samma anledning villkoret »i den mån så prövas påkallat» bör bibehållas. De berörda arbetstagarernas huvudorganisationer bör beredas tillfälle att avgiva yttrande i hithörande ärende. Detta understrykes även av *Svenska handelsarbetareförbundet*. *Svenska lantarbetareförbundet* framhåller, att tillämpningen av motsvarande bestämmelser i lantarbetstidslagen ofta medfört irritation bland arbetstagarerna. Förbundet anför:

»Med all sannolikhet kan man vänta en nedgång av antalet sådana ärenden hos Arbetarskyddsstyrelsen, då arbetsmarknadsparterna genom avtalsfriheten kan via kollektivavtalen lösa åtskilliga av de frågor, som nu föranlett framställningar till styrelsen. Det synes förbundet därför riktigt, att för återstående frågor av denna art lagbestämmelsen lämpligen borde skärpas såtillvida, att 'synnerliga skäl' borde krävas för att sådant medgivande må lämnas av Arbetarskyddsstyrelsen.»

Svenska transportarbetareförbundet yrkar bestämt avslag på bestämmelsen. Denna skulle innebära en avsevärd försämring och kunna medföra »att man praktiskt taget fick arbeta dygnet runt och arbeta in hela årspensumet inom loppet av några månader».

b) Förlängning av ordinarie arbetstid

Endast ett fåtal arbetsgivareorganisationer gör uttalande å denna punkt. Man torde kunna utgå från, att de, som icke speciellt uttalar sig i frågan, ansluter sig till utredningens förslag. *Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp* uttalar sin tillstyrkan. *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter* däremot frågasätter, om formuleringen i § 5, 2 mom. av lagförslaget av »viktigare skäl» möjliggör ett utsträckande av den ordinarie arbetstiden, särskilt när det gäller dagvakmästares tjänstgöring som vikarie för nattvakmästare.

Landsorganisationen anser, att utredningens förslag om förlängning av ordinarie arbetstid innebär en alltför långtgående uppmjukning. LO kan acceptera en allmän formulering av den ifrågavarande dispensgrunden. Man anser emellertid, att en restriktivare formulering än den föreslagna bör väljas, lämpligen genom att som villkor för förlängning kräva »skäl av synnerlig vikt». Vidare anser LO, att huvudorganisationerna bör höras även i förlängningsfrågor.

Tjänstemännens centralorganisation framhåller vikten av att lagstiftningen är restriktiv, när det gäller rätt för Arbetarskyddsstyrelsen att lämna medgivande om förlängning av den ordinarie arbetstiden utöver ett genomsnitt av 48 timmar.

c) *Arbetskyddsstyrelsens åligganden enligt 5 §*

Utredningen föreslår, att Arbetskyddsstyrelsen vid meddelande av eftergift enligt § 5 skall beakta att därav berörd arbetstagare ej utsättes för överansträngning, ohälsa eller oskäligen inkräkning i fritiden. Detta uttalande göres till föremål för behandling av ett par remissinstanser. Bl. a. uttalar *Svenska arbetsgivareföreningen*, att föreningen vänder sig mot den tendens som präglar arbetstidsutredningens motivering att största hänsyn bör tagas till arbetstagarnas önskemål om största möjliga fritid. Man bör enligt föreningen väga betydelsen av skydd mot arbetskraftens onödiga förslitning mot det ur samhällets synpunkt synnerligen viktiga kravet på upprätthållande av hög produktivitet till grund för en fortlöpande standardhöjning. *Järnbruksförbundet* vänder sig mot bestämmelsen. Förbundet uttalar: »Mot denna bestämmelse med dess vaga och synbarligen produktionsfientliga innehåll synes man ha flera anledningar att vända sig. I de fria partsöverenskommelserna torde detta hinder för övertidsarbete emellertid komma att framträda långt mer än om bedömningen sker hos en av parterna oberoende myndighet.»

Arbetskyddsstyrelsen anser omöjligt avgöra, när inkräkning i fritiden föreligger, och avstyrker.

6. Tid för nödfallsarbete

Svenska arbetsgivareföreningen tillstyrker utredningens förslag på denna punkt utan kommentar, då det sammanfaller med nuvarande bestämmelser. Denna ståndpunkt intages även av flertalet övriga arbetsgivareorganisationer.

Sveriges husmodersföreningars riksförbund anser det rimligt att analoga bestämmelser bleve gällande i fråga om den husliga arbetskraftens skyldigheter vid sjukdom, olycksfall eller födelser inom arbetsgivarens familj, som nu föreslås kvarstå som stadgande för lantarbetare vid dylika tillbud bland husdjuren. Förbundet vill här även hänvisa till de ur tids- och kostnadssynpunkt stora krav, som enligt hembiträdeslagen ställs på arbetsgivareparten vid hembiträdes sjukdom.

Landsorganisationen erinrar om att förslaget innebär en tredelning av arbetstiden i jämförelse med tudelningen i gällande lagstiftning, enligt vilken tiden för nödfallsarbete betraktas som övertid, ehuru utan rätt till avräkning å den egentliga övertiden. LO uttalar:

»Ändringen har motiverats med det föreslagna — — — — aytalsalternativet, vilket icke avsetts skola omfatta annan arbetstid än ordinarie tid och egentlig övertid. Den bakomliggande tanken torde vara att tiden för nödfallsarbete icke låter sig förutbedöma och därför ej heller lämpligen låter sig regleras genom avtal. LO har ingen erinran mot tredelningen, då därav inte kan följä någon utökning av den totala arbetstiden i förhållande till vad nu gäller, och då frågan om särskild ersättning för nödfallstiden ju icke är beroende av om denna i lagen upptages som en särskild arbetstidsform eller betecknas som övertid. Vad angår praxis i avseende å nödfallsarbete får LO instämma i metallindustriarbetareförbundets erinringar.»

Svenska metallindustriarbetareförbundet påpekar, att bestämmelsen om nödfallsarbete fått en mycket vidsträckt tillämpning. Man uttalar bl. a.:

»Förbundets erfarenhet är emellertid, att Arbetskyddsstyrelsen i sin tillämpning av 6 § gått längre än vad som ursprungligen avsågs, då den allmänna arbetstidslagen tillkom. Det har sålunda förekommit, att Arbetskyddsstyrelsen för skeppsvarven medgivit, att icke enbart haveriskador fått utföras med kraft av 6 § utan även medgivit reparationer av annat slag, som rätteligen borde hänföras till bestämmelserna i 4 och 7 §§. Förbundets uppfattning är, att vid skeppsvarven 6 § bör få utnyttjas endast då

det är fråga om haveriskador. Med haveriskador avser vi då icke en smärre reparation, som vanligtvis kan utföras, då fartyg ligger i hamn eller vid kaj utan en verklig haveriskada av sådan omfattning, att fartyget icke längre är sjödugligt. Vi anser sålunda, att förslaget till ny 6 § borde kompletteras med en text, som innebär att den fortsatta tolkningen och tillämpningen blir något mera restriktiv än vad Arbetarskyddsstyrelsen har medgivit med kraft av hittillsvarande lag.»

Ett par myndigheter diskuterar bestämmelsen om nödfallsarbete ur en speciell synpunkt, nämligen i samband med frågan om polisväsendets läggande under lagen. Sålunda påpekar *landsfogden i Stockholms län* att därest överhuvud bestämmelse om nödfallsarbete skulle kunna tillämpas, det förefaller främmande med anmälan till och tillstånd av Arbetarskyddsstyrelsen för att i vissa situationer få utföra spanings- och utredningsarbete. Liknande synpunkter framhålls av *landsfogden i Södermanlands län*, *Länsstyrelsen i Malmöhus län m. fl.*

I fråga om nödfallsarbete inom sjukvården gör *Sjukhusdirektionen i Stockholm* det uttalandet, att bestämmelserna förmodligen icke behöver tillämpas inom sjukhusförvaltningen, då marginalen för medgiven övertid lär kunna inrymma eventuellt förekommande nödfallsövertid.

Järnvägsstyrelsen anför för dess verksamhet speciella synpunkter rörande nödfallsarbete. Se närmare under rubriken B 5 a) Trafikpersonal vid järnväg.

7. Övertid

a) Skyldighet att utföra övertidsarbete

Utredningen föreslår borttagande av bestämmelsen att ifråga om arbetstagares skyldighet att utföra övertid skall gälla vad därom kan anses vara med arbetsgivaren överenskommet. Denna fråga berörs endast av ett fåtal remissinstanser. *Landsorganisationen* påpekar emellertid, att erfarenheten visat, att det ingalunda alltid ansetts självklart att beträffande rätt att uttaga övertid gäller vad därom kan anses överenskommet mellan parterna. Tvärtom har saken ofta visat sig ge anledning till kontroverser. LO önskar därför att nuvarande bestämmelser skall bibehållas. Liknande synpunkter framhålls av *Svenska pappersindustriarbetareförbundet* och *Svenska typografförbundet*.

b) Övertid för ungdom under 18 år

Utredningens förslag ifråga om övertidsarbete för ungdom under 18 år har föranlett yttranden från åtskilliga remissinstanser. Sålunda påpekar *Arbetsmarknadsstyrelsen*, att även det husliga arbetsområdet bör undantagas från förbudet mot övertidsarbete för arbetstagare under 18 år. *Arbetarskyddsstyrelsen* anför följande:

» — — — i promemorian uppgives att Arbetarskyddsstyrelsen enligt praxis icke brukar medgiva längre övertid i fråga om ungdomar i åldern 16—18 år än högst sju och en halv timme per vecka under tre månader och att övertiden i dessa fall sålunda begränsas till högst omkring 100 timmar per år. Efter tillkomsten av den nya arbetarskyddslagen har styrelsen med hänsyn till stadgandet i 31 § första stycket om en normal maximiarbetsdag för minderåriga av 54 timmar i veckan tagit som regel att för arbetstagare under aderton år icke tillåta längre övertid än högst sex timmar i veckan.»

En av underremissinstanserna till Skolöverstyrelsen, nämligen *lärarkollegiet vid folkskoleseminariet i Karlstad*, uttalar sin förväntan att lagstiftningen beaktar angelägenheten av att skydda den ungdomliga arbetskraften mot övertidsarbete.

Medicinalstyrelsen tillstyrker utan reservation arbetstidsutredningens förslag ifråga om övertid, varför styrelsen måste anses tillstyrka förslaget även i den mån det rör övertid för ungdom under 18 år. En motsatt uppfattning företrädes av *Järnvägsstyrelsen*, som önskar rätt att uttaga övertid även för ungdomar som fyllt 17 år med hänsyn till att detta är åldern för antagande av aspiranter vid järnvägen.

De flesta arbetsgivareorganisationer, t. ex. *Svenska arbetsgivareföreningen*, har icke något att erinra på denna punkt, men *Tidningarnas arbetsgivareförening* inskränker sig till att önska en bestämmelse, som gör det möjligt att använda minderåriga arbetare till övertid vid oförutsedda händelser inom en viss gärna snävt tagen ram, utan att dispens erfordras. Man påpekar sådana händelser som tågförseningar, som kan medföra övertidsarbete för tidningsförsäljare å tåg. Försäljarna är regelmässigt minderåriga. Detsamma gäller om sådan minderårig arbetskraft å Pressbyråns expeditioner, som skall ta hand om tidningarna från försenade tåg.

Landsorganisationen kan icke acceptera utredningens förslag till den del det innebär att slopa det indispensibla förbudet mot att uttaga övertid av arbetstagare under 16 år, även om det medgives att skolpliktens förlängning till nio år medför, att förbudet kommer att förlora största delen av sin betydelse. *Svenska lantarbetareförbundet* erinrar om att något förbud att sysselsätta minderåriga på övertid icke föreligger enligt lantarbetstidslagen. Arbetarskyddslagens bestämmelser om minderårigas användande i arbete gäller i sin helhet för arbetstagare inom den självständigt bedrivna trädgårdsskötseln. Förbundet anför:

»Förbundet har på sin tid i yttrande över förslaget till arbetarskyddslag hävdad, att något skäl att undantaga jordbrukets minderåriga arbetstagare från skyddsföreskrifterna icke finnes. Arbetsförhållandena inom jordbruket var redan då och är i ännu högre grad nu genom rationaliseringen och mekaniseringen sådana att starka skäl kan anföras för samma skyddsföreskrifter för minderåriga inom dessa näringsgrenar som inom andra områden, där arbetet utföres utomhus. Inom såväl jordbruket som trädgårdsskötseln förekommer dessutom arbeten, som permanent är förlagda inomhus exempelvis arbete i djurstallar och växthus. Arbetsbetingelserna är här, enligt förbundets uppfattning, icke bättre än inom områden med inomhusarbeten, snarare i så fall tvärtom. Förbundet förordar således att undantagsbestämmelserna i 7 § 5 mom. rörande arbetstagare i jordbruk och trädgårdsskötsel utgår ur lagförslaget.»

Svenska pappersindustriarbetareförbundet gör följande uttalande:

»Den föreslagna bestämmelsen ger Arbetarskyddsstyrelsen befogenhet att medgiva övertidsarbete även för arbetare under 16 år. Detta samtidigt som den ordinarie dagarbetstiden föreslås utsträckt från 9 till 10 och 11 timmar. Vi anser att sådant framåtskridande bör undvikas.»

Liknande synpunkter framföres av *Svenska typografförbundet*, *Svenska textilarbetareförbundet*, *Svenska målareförbundet* samt *Svenska tobaksindustriarbetareförbundet*. Sistnämnda organisation framhåller bl. a.:

»Ungdom är nämligen enligt vår åsikt på ett helt annat sätt än äldre arbetare mottaglig för den känsla av vantrivsel, som lätt bemäktigar sig den enskilde individen vid förlust av fritiden och som kan påverka hela inställningen till arbetet. Att ungdomen söker sig från industriarbetet har enligt vår erfarenhet bl. a. sin orsak i den alltför långa arbetstiden inom detta arbetsområde.»

En speciell synpunkt framföres av *Sjukhusdirektionen i Stockholm*, som erinrar, att man i viss utsträckning använder sjukvårdsbiträden, som ej fyllt 18 år. Sjukhusdirektionen anför:

»Om vid dagarbetstidens slut det sjukvårdsbiträde, som skall tjänstgöra på natten, av någon anledning icke infinner sig, har det ansetts såsom en självklar plikt gentemot de sjuka att den, vars arbetspass är slut, kvarstannar i tjänst till dess ersättare kunnat anskaffas. Något medgivande till härvid uppkommande övertid kan helt naturligt icke dessförinnan inhämtas. Huruvida Arbetarskyddsstyrelsen i dylikt fall kan giva en generell dispens framgår icke.»

c) Tid för förberedelse- och avslutningsarbete

Arbetarskyddsstyrelsen avstyrker utredningens förslag på denna punkt med samma motiveringar som när det gäller den allmänna och extra övertiden.

Utredningens förslag om sänkning av tiden för förberedelse- och avslutningsarbete behandlas i övrigt huvudsakligen endast av organisationerna. De flesta av arbetsgivareorganisationerna yttrar sig i avstyrkande riktning. *Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare* avstyrker direkt förslaget och efterlyser motivering för detsamma. *Sveriges köpmannaförbund* uttalar:

»I fråga om den allmänna övertiden har den för förberedelse- och avslutningsarbeten medgivna sänkts i förslaget från nuvarande 7 till 6 timmar per vecka, men har samtidigt de gällande begränsningarna dels att detta slag av övertid ingen dag får överskrida 1½ timme, dels att sådan övertid tillsammans med ordinarie arbetstid ingen dag får överskrida 10 timmar av utredningen icke upptagits i förslaget. I anledning av de motsatta aspekter, som detaljhandels skilda utövare kan anlägga på dessa utredningens förslag, är förbundet varken berett att tillstyrka eller avråda från förslagets genomförande. Förbundet är dock närmast benäget att förorda, att de gällande bestämmelserna tills vidare kvarstår.»

Svenska arbetsgivareföreningen efterlyser en mer ingående undersökning av de aktuella förhållandena och uttalar bl. a.:

»Såvitt föreningen kan finna, har detta förslag icke föregåtts av någon mera omfattande undersökning om de aktuella förhållandena. För föreningen har framhållits, att för närvarande redan begränsningen till 7 timmar per vecka medför betydande svårigheter, därigenom att företagen nödgas att såsom övertidsarbete beteckna sådant arbete, som rätteligen borde vara att anse såsom förberedelse- och avslutningsarbeten. Detta missförhållande skulle bli än mera markant, om den av arbetstidsutredningen nu förordade förkortningen skulle komma att genomföras, och föreningen avstyrker därför en sådan ändring.»

Järnbruksförbundet intar samma ståndpunkt och påpekar, att bestämmelserna torde vara av betydelse ifråga om ugnsdriften. *Sveriges pappersbruksförbund* påpekar, att förberedelse- och avslutningsarbeten är synnerligen tidskrävande inom pappersindustrien. Under veckor, då igångsättning sker efter extra uppehåll under veckan på grund av helgdag eller fridag, blir förberedelse- och avslutningsarbetena härutöver omfattande. De olika arbetarna deltar icke i förberedelse- och avslutningsarbeten varje vecka. Det är enligt förbundet synnerligen angeläget, att den föreslagna inskränknigen av den övertid, som är anslagen till förberedelse- och avslutningsarbeten, icke kommer till stånd. Liknande synpunkter framföres av *Pappersmasseförbundet*. *Torvindustriförbundet* anser icke den omständigheten att de nu gällande bestämmelserna utnyttjats med moderation utgöra något skäl till att ytterligare beskära möjligheten till sådant arbete. *Svenska lantarbetsgivareföreningen* fäster uppmärksamheten på förberedelse- och avslutningsarbetets speciella betydelse inom jordbruket. Man anser, att de föreslagna inskränkningarna kommer att menligt påverka produktionsresultatet.

Den enda arbetsgivareorganisation som icke ställer sig avvisande är *Handelns*

arbetsgivareorganisation, som uttalar, att några avgörande invändningar icke kan resas mot förslaget med utgångspunkt från förhållandena inom handeln.

Arbetstigareorganisationerna har i regel intet att invända mot utredningens förslag. *Landsorganisationen* ansluter sig till utredningens förslag och hänvisar till *Svenska handelsarbetareförbundets* uttalande. Detta förbund anser, att ett slopande av de begränsningsregler som finnes i den nuvarande detaljhandelslagen, lätt skulle kunna leda till ett orimligt utnyttjande av arbetskraften.

En avvikande uppfattning företrädes dock av *Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet*, som föreslår, att i stället för bestämmelsen om sex timmar det borde stadgas, att nu ifrågakvarande övertid skulle få komma till användning högst en timme per dag. Om arbete utföres alla sju dagarna i veckan skulle omnämnt övertidsarbete kunna uttagas med sju timmar i veckan, eljest sex timmar vid sexdagarsvecka. Förberedelse- och avslutningsarbetet har intimt samband med produktionen och torde som regel vara kontinuerligt förekommande.

d) Allmän och extra övertid

Utredningens förslag om inskränkning av övertiden röner avsevärda gensagor från åtskilliga statliga myndigheter och från arbetsgivareorganisationernas sida. Däremot accepteras det av de flesta arbetstigareorganisationer. Man torde även kunna utgå från att dylika, som icke särskilt yttrat sig på denna punkt, intet har att erinra mot utredningens förslag.

Medicinalstyrelsen uttalar sig till förmån för utredningens förslag.

Arbetskyddsstyrelsen delar emellertid icke utredningens uppfattning när det gäller inskränkning av övertiden. Styrelsen anför:

»Av de uppgifter om uttagen övertid, som lämnats i den föreliggande promemorian framgår, att övertid i allmänhet förekommit endast i jämförelsevis liten utsträckning. Det har icke heller, såvitt Arbetskyddsstyrelsen känner till, gjorts gällande, att de nuvarande möjligheterna för arbetsgivarna att tillgripa övertid skulle hava missbrukats på sådant sätt, att de givit anledning till fara för ohälsa eller olycksfall i arbetet. Å andra sidan kan otvivelaktigt inträffa fall med trängande behov av övertidsarbete, där en snävare begränsning av antalet övertidstimmar än för närvarande skulle medföra allvarliga olägenheter för arbetsgivaren. Arbetskyddsstyrelsen finner med hänsyn till vad nu anförts icke anledning att förorda någon inskränkning i fråga om nu gällande regler om övertid i 7 § 1—3 mom. allmänna arbetstidslagen. Beträffande jordbruk och trädgårdsskötsel torde den nuvarande begränsningen av den extra övertiden till 100 timmar böra bibehållas.»

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen företräder samma uppfattning. Övertiden utgör en värdefull reserv, som står till arbetsledningens förfogande i vissa besvärliga situationer. Denna reserv tillgripes endast, när så är oundgängligen nödvändigt. Anledningen härtill är bl. a., att denna form av arbete är synnerligen kostsam på grund av de särskilda tillägg, som utgår vid övertidsarbete. Detta medför, att det är ett gemensamt intresse för arbetsgivare och arbetstigare att så långt som möjligt nedbringa övertidsarbetet. Någon anledning att tillgripa skärpta lagbestämmelser anser styrelsen på grund härav icke föreligga. *Generalpoststyrelsen* motsätter sig ävenledes utredningens förslag och pekar på de svårigheter, som detta skulle förorsaka bl. a. för postverkets tryckeri. *Järnvägsstyrelsen* anser icke heller någon anledning föreligga att sänka den allmänna övertiden. Styrelsen anför:

»Beträffande den s. k. allmänna övertiden är denna i statens järnvägars tjänstgöringstidskungörelse fastställd till högst 50 timmar under loppet av en kalendermånad och 200 timmar under loppet av ett kalenderår. I fråga om längden av den

s. k. extra övertid, som i särskilda fall må kunna medgivas av järnvägsstyrelsen efter tjänstgöringsnämndens hörande, finnes i berörda kungörelse ingen begränsning föreskriven. Dock förekommer det ytterst sällan, att bemyndigande att uttaga dylik övertid begäres. I de enstaka fall, då detta skett, har den medgivna tiden icke uppgått till eller överstigit de 150 timmar per år, som varit möjliga enligt nuvarande arbetstidslag. Som exempel kan nämnas, att styrelsen med hänsyn till den föreliggande bristen på personal, framförallt kvalificerad sådan, i föl medgav att extra övertid, efter överenskommelse med berörda befattningshavare, skulle få uttagas av personal vid Stockholm C och N samt på resebyrån i Stockholm med högst 20 timmar i säkerhetstjänst och högst 30 timmar i annan tjänst per kalendermånad, dock med högst 100 timmar i båda fallen under kalenderåret 1951.»

Järnvägsstyrelsen har däremot ej något emot en sänkning av den extra övertiden till 120 timmar.

Vattenfallsstyrelsen motsätter sig också utredningens förslag. Man anser ej, att några bärande skäl för en sänkning av övertiden förebragts. Förändringen betyder föga för den enskilde arbetstagaren medan det för arbetsgivaren kan vara av oerhörd stor betydelse att ha en tillräcklig marginal för övertid.

Stadskollegiet i Stockholm utgår från yttranden av tjänstedirektören och t. f. direktören för löneavtalsnämnden, enligt vilka begränsningen av övertiden torde komma att medföra svårigheter på vissa områden inom kommunalförvaltningen. Övertiden utgör en värdefull reserv, som med hänsyn till kostnaderna endast tillämpas i nödfall. Det är därför ett gemensamt intresse för arbetsgivare och anställda att så långt som möjligt begränsa övertidsarbetet. Giltigt anledning torde därför saknas att skärpa nu gällande bestämmelser.

Svenska arbetsgivareföreningen avstyrker utredningens förslag. Föreningen anser, att utredningens material icke utgör tillräckligt underlag för att bedöma möjligheterna att genomföra förslaget eller verkningarna därav. Arbetsgivareföreningen anför:

»Föreningen har sig från sitt verksamhetsområde bekant, att övertidsarbete i många fall huvudsakligen orsakas av förhållanden, som sammanhänger med arbetets art, till exempel att det på grund av sin servicebetonade karaktär som regel är brådskande. En begränsning av möjligheten att uttaga övertidsarbete enligt utredningens förslag skulle i dessa fall vålla betydande olägenheter. Sålunda har stuvareförbunden framhållit, att det icke sällan är nödvändigt att periodvis uttaga en övertid, som kan överstiga de enligt förslaget tillåtna 40 timmarna per fyraveckorsperiod. Den föreslagna begränsningen skulle därför sannolikt resultera i sämre service i hamnarna. Liknande exempel skulle kunna anföras från andra branscher, där man i många fall inom så kallade 'trånga sektorer' tidvis måste uttaga övertid utöver vad som skulle vara tillåtet enligt förslaget för att undvika allvarliga störningar i driften. Det skall slutligen tilläggas, att övertidsarbete utöver de föreslagna gränserna ej är ovanligt beträffande reparatörer och elektriker inom industrien. Det är emellertid här fråga om arbetsuppgifter, som visserligen måste fullgöras med största noggrannhet men mera sällan är fysiskt krävande. Den övertid, som dessa arbetstagare normalt nödgas fullgöra, torde därför icke väcka betänkligheter ur arbetarskyddssynpunkt.»

Sveriges verkstadsförening anser icke att man kan förvänta en minskning av övertidsarbetet, om högsta antalet övertidstimmar i lagen reduceras. Detta skulle i stället medföra ett ökat antal dispensansökningar. Föreningen fäster i likhet med ett par förutnämnda remissorgan uppmärksamheten på att den omständigheten, att övertidsarbete måste betalas betydligt mera än annat arbete, verkar avhållande på eventuella tendenser att beordra övertid i onödan. *Svenska varvsföreningen* påpekar, att föreningens medlemmar skulle vara mera betjänta av att i likhet med t. ex. lantbruksarbetet få uttaga övertidstimmar totalsumma per

helt år förlagt till tider av året, som arbetsgivaren själv bestämmer. Varvsarbetet har det gemensamt med jordbruksarbetet att vara synnerligen säsongbetonat och därtill synnerligen beroende av rådande väderleksförhållanden. En kall, regnig eller blåsig väderleksperiod kan omöjliggöra allt arbete, som sedan måste återtagas under gynnsammare förhållanden. En viss tre- eller fyraveckorsperiod kan vara sådan, att övertidsarbete ej kan utnyttjas. Då båtvarvens högsäsong är kort, måste övertidstimmarna kunna sättas in under de perioder, då sådant arbete är möjligt att utföras och inte klavbindas efter almanackan. *Biltrafikens arbetsgivareförbund* pekar på att det inom biltrafiken icke sällan inträffar, att speciella transportuppgifter kräver ett uttagande av en koncentrerad övertid under en kortare tid. Svårigheter skulle då kunna uppstå, om nuvarande möjligheter till koncentrerat övertidsarbete inskränktes. Stundom är det också nödvändigt med ett omfattande övertidsarbete under en begränsad tidsperiod för transportföretagens verkstadspersonal för avhjälpande av skador, som i oväntad omfattning uppstått på vagnmaterialet. Man avstyrker utredningens förslag om begränsning av den allmänna övertiden. Liknande synpunkter framföres av *Bryggeriarbetsgivareförbundet* och *Järnbruksförbundet*. Även *Svenska lantarbetsgivareföreningen*, *Föreningen skogsarbeten* och *Tidningarnas arbetsgivareförening* avstyrker. *Sveriges konfektionsindustriförbund* anser, att utredningens förslag skulle innebära en påtaglig försämring av företagens leveransberedskap. Förbundet anför:

»Dagens marknadsläge förutsätter som bekant ett starkt hänsynstagande till kundernas önskemål. Den ökade förekomsten av s. k. efterorder och genastorder kräver sålunda större smidighet i fråga om konfektionsföretagens tillverknings- och expeditionskapacitet än kanske någonsin tidigare. Behovet av ifrågakvarande övertidsarbete kan ofta nog icke förutses i så god tid att — i förekommande fall — medgivande från Arbetskyddsstyrelsen kan inhämtas. Av dessa skäl anser vi att utredningens förslag beträffande reduktion av övertiden måste avstyrkas.»

Även *Norrlands stufvareförbund* avstyrker. Förbundet anför:

»Den ordinarie arbetstiden enligt stuveriavtalen utgör 48 timmar per vecka, och övertidsarbete kan regelmässigt äga rum i 2 timmar. Då ett fartyg beräknas kunna färdiglastas eller färdiglossas till kl. 22.30 för avgång från hamnen, kan övertidsarbete beordras i ytterligare 3 timmar. I avtalen utsäges vidare, att arbetstidsbestämmelserna icke utgör hinder för frivillig överenskommelse mellan arbetsgivare och arbetare angående arbete å annan än ordinarie tid. Såsom framgår av dessa bestämmelser har de avtalslutande parterna varit medvetna om att behovet av övertidsarbete periodvis kan vara stort inom stuverifacket. Det är därför ofrånkomligt, att varje inskränkning i den lagstadgade arbetstiden minskar möjligheten att vid alla tillfällen giva fartygen en god expedition. På grund av de speciella förhållandena inom stuverifacket är det dessutom av största betydelse att alla arbetstillfällen tillvaratages för den ordinarie arbetskraften. Om på grund av lagens utformning hinder skulle möta att genom utsträckt övertidsarbete slutföra arbetet på ett fartyg, kan detta innebära, att de ordinarie arbetarna påföljande dag går förlustiga arbetet på ett annat fartyg, för vilket i dylikt fall extra arbetskraft måste anlitas.»

Sveriges pappersbruksförbund omtalar, att det för den skiftgående industrien är ett stort problem att hålla serviceavdelningar i sådan omfattning, att de är tillräckliga för att betjäna de egentliga driftavdelningarna vid de uppehåll i driften, som föreligger vid veckoskiften, helguppehåll och avbrotten i driften. Dessa förhållanden kräver, att specialarbetarna kan utnyttjas synnerligen intensivt vid dessa kortare perioder, medan arbetet under övriga tider av arbetsåret kan bedrivas utan press och under betydligt mindre påfrestande förhållanden

än inom t. ex. en mekanisk verkstad i vanlig mening. Om den för övertid anslagna tiden minskas, kommer det att bliva nödvändigt att utöka specialarbetarnas antal för att garantera ostörd drift å den för produktionen tillgängliga tiden. Detta betyder ökad efterfrågan i fråga om de redan alltför fåtaliga yrkeskunniga specialarbetarna i landet samtidigt som denna arbetskraft icke kommer att kunna utnyttjas helt under de lugna perioderna i reparationsverkstäderna. *Handelns arbetsgivareorganisation* avstyrker utredningens förslag med hänsyn a) till faktiskt förekommande behov av övertidsarbete i nuvarande omfattning på väsentliga områden och b) till att enligt lag ett statligt organ — Arbetskyddsstyrelsen — har att avgöra, i vilken omfattning (utöver en snäv gräns) övertidsarbete må förekomma. *Statens avtalsnämnd* avstyrker likaledes utredningens förslag. Nämnden anför bl. a.:

»Utredningens motivering för förslaget om nedskärning av övertiden har varit att därigenom åstadkomma vissa lättnader i arbetstiden; någon arbetstidsinskränkning i annan form har icke ansetts kunna komma i fråga. I praktiskt taget samtliga kollektivavtal torde f. n. finnas regler om särskilda tillägg till lönen vid arbete på övertid. Man kan alltså, med tanke på att arbetskraften vid övertid blir avsevärt dyrare än under ordinarie arbetstid, ha anledning antaga, att övertid icke användes annat än när verkliga skäl därtill är. Som medel att åstadkomma lättnader i arbetstiden anser avtalsnämnden de föreslagna inskränkningarna i fråga om övertiden — med 10 % för den allmänna och med 20 % för den extra övertiden — som så oväsentliga, att den ifrågasatta ändringen icke synes böra genomföras. Avtalsnämnden får alltså föreslå att den gamla lagens regler om uttagande av övertid bibehålles även i den tilltänkta nya lagen. Från olika myndigheters sida har vidare påpekats, att resultatet av en reform som den föreslagna kan bli rakt motsatt det åsyftade. Flera arbetstagare är utan tvivel intresserade av övertidsarbete i viss omfattning på grund av den extra inkomst, som därigenom erhålles. Inskränktes möjligheterna till övertidsarbete på den egna arbetsplatsen alltför mycket, finnes risk att arbetstagarna på fritiden tager mera eller mindre fast extra anställning hos annan arbetsgivare, varvid ingen arbetstidsbegränsning gäller.»

Svenska landstingsförbundet ställer sig direkt avvisande; inskränkning är icke godtagbar ur landstingens synpunkt. Vare sig det gäller direkt vård eller eldning innebär arbetet på sjukhus, att livsviktiga funktioner måste tillgodoses. Landstingsförbundets uppfattning delas av *Svenska stadsförbundet*.

Inom arbetstagarorganisationerna ställer man sig positiv till utredningens förslag. *Landsorganisationen* erinrar om att en begränsning av rätten resp. möjligheten till övertidsuttag på arbetarsidan varit ett av huvudönskemålen vid kravet på en lagrevision, och att detta önskemål nu beaktats av utredningen, varför LO biträder utredningens förslag. *Svenska metallindustriarbetareförbundet* går ett steg längre och anser, att övertidsarbetet borde ha begränsats mer än enligt utredningens förslag mot bakgrunden av den relativt långa ordinarie arbetstiden i vårt land jämfört med andra länder. *Svenska målareförbundet* företräder samma uppfattning.

8. Anteckning om arbetstid

Det är i huvudsak endast arbetsgivare- och arbetstagarorganisationerna, som uttalar sig om utredningens förslag på denna punkt. *Svenska arbetsgivareföreningen* och de övriga arbetsgivareorganisationerna, som yttrar sig i frågan, tillstyrker utredningens förslag. *Svenska landstingsförbundet* anser, att rapportering

av övertidsarbete bör kunna givas en mjukare form, när det gäller samhälleligt arbete, t. ex. genom rapportering halvårsvis.

Landsorganisationen har ingen erinran mot den föreslagna förenklingen. Man hänvisar dock till *Svenska metallindustriarbetareförbundets* yttrande, vari det heter, att även arbetarnas organisation bör äga rätt att taga del av anteckningen om övertid. Detta skulle överensstämja med vad som redan nu tillämpas inom huvudparten av industrien, men vid mindre företag förekommer det ibland, att arbetsgivarna söker undanhålla dessa anteckningar för arbetareorganisationen.

E. Arbetstidsreglering enligt kollektivavtal

I promemorian heter det:

Utredningen har önskat höra remissmyndigheternas uppfattning rörande lämpligheten att ge arbetsmarknadens organisationer ett vidgat inflytande på arbetstidsregleringens utformning. För att remissmyndigheterna skall erhålla kännedom om själva innebörden av ett dylikt system, har utredningen ansett sig böra närmare beskriva detsamma; den har även utformat erforderliga lagbestämmelser i ämnet. Utredningen underströk att den på intet sätt tagit ställning till förslaget i fråga.

»Den nuvarande lagstiftningen anger en ram för den längsta ordinarie arbetstid, som en arbetsgivare äger taga ut av de anställda. Med hänsyn härtill förutsätter lagstiftningen att detaljregleringen av arbetstiden skall ske på annat sätt. I praktiken har detta kommit att i flertalet fall äga rum genom kollektiva avtal mellan de båda parterna. En vanlig form för överenskommelse är att arbetstiden under måndag—fredag skall vara åtta och en halv timmar och på lördagen fem och en halv timmar. Emellanåt föreskrives i avtalet även tidpunkterna för arbetets början och slut ävensom tider för raster. En dylik detaljreglering av arbetstiderna måste självfallet äga rum även i framtiden. Det som utmärker den nuvarande avtalsmässiga regleringen är emellertid att den helt sker inom den förhållandevis snäva ram, som lagarnas detaljbestämmelser rörande arbetstiden medger. Vad utredningen med det i det följande återgivna förslaget syftar till att uppnå är en betydligt friare reglering. I korthet innebär den, att parterna på arbetsmarknaden skall få rättighet att inom en vidgad ram avtala om annan reglering av arbetstiden än den i lagen angivna. Den lagliga regleringen, för vilken redogjorts i det föregående, skall således icke gälla utan ersättas av en mellan parterna överkommen arbetstidsreglering. Avsikten med det förslag som här framlägges är att få till stånd en reglering av arbetstiden, som såvitt möjligt anpassar sig efter de särskilda förhållanden som råder inom olika närings- och verksamhetsområden. Utredningen förutsätter också att det kan vara ett intresse för arbetstagarna att få till stånd en annan reglering än den som till exempel bygger på veckan såsom begränsningsperiod.

Enär en överenskommelse om arbetstidens reglering skall ha kollektivavtalets form, blir rätten till träffande av dylika avtal å arbetstagensidan begränsad till de fackliga organisationerna. Emellertid har det ansetts vara lämpligt att här gå längre och begränsa denna rätt till huvudorganisationer av arbetstagare. Regleringen av arbetstiden berör ur sociala synpunkter så viktiga förhållanden, att det icke bör anförtros åt andra organisationer än sådana, om vilka man kan utgå från att de genomgående har erforderlig styrka och stabilitet att ingå överenskommelser av förevarande slag. Själva avtalsuppgörelsen skall emellertid icke nödvändigtvis vara träffad av en huvudorganisation. Den skall även kunna ingås av en lokal organisation, men om så är fallet skall den bli gällande endast om den godkännes av den huvudorganisation, till vilken lokalorganisationen är ansluten. Då det gäller att bedöma, huruvida en viss organisation är att anse som huvudorganisation eller icke, skall reglerna i lagen om förenings- och förhandlingsrätt tillämpas. I fråga om arbetsgivaresidan synes samma regler böra komma i fråga som tillämpas vid slutandet av sedvanliga kollektivavtal.

Rätt att träffa överenskommelse skall sålunda tillkomma såväl enskild arbetsgivare som organisation av arbetsgivare. Har arbetsgivare träffat avtal om arbetstidens reglering, skall denna tillämpas inom den verksamhet han bedriver även gentemot hos honom anställda oorganiserade arbetstagare ävensom sådana organiserade, som tillhör annan organisation än den med vilken han slutit avtalet. Dessa regler torde icke kräva särskilda kommentarer.

Vissa statens och kommunernas tjänstemän har för närvarande icke rätt att träffa kollektivt avtal med sina uppdragsgivare. Dessa skulle till följd härav för närvarande icke kunna träffa överenskommelser om annan reglering av arbetstiden än den lagen föreskriver. Emellertid har Socialministern uppdragit åt 1948 års förhandlingsrättskommitté att pröva frågan om sådan vidgad förhandlingsrätt för dessa tjänstemän, att härav skulle följa rätt att träffa kollektivavtal. Förverkligas ett förslag i denna riktning skulle sålunda inga organiserade arbetstagare vara uteslutna från möjligheten att avtalsvägen genomföra en mot lagen avvikande arbetstidsreglering.» (Promemorian är daterad i december 1951.)

»Såsom framgått av det föregående, är avsikten med förslaget om vidgad avtalsrätt på förevarande område för organisationerna att få till stånd en annan fördelning av arbetstiden än den lagen föreskriver. Däremot har avsikten icke varit att skapa möjligheter att förlänga arbetstiden utöver nuvarande maximum. Organisationerna skall alltså ha samma rätt som för närvarande att avtala om kortare arbetstid än den i lagen angivna men icke gå utöver den ram för arbetstidens reglering, som lagen uppställer, nämligen 48 timmar per vecka. Denna reglering skall vara uppfylld även om avtalet har den innebörden att arbetstiden endast genomsnittligt sett för viss angiven tid blir högst 48 timmar per vecka. Det gäller sedan att bestämma den längsta tid till vilket ett dylikt genomsnitt skall hänföra sig. Denna tid bör naturligen icke göras vidare än som av omständigheterna påkallas. Skall man emellertid möjliggöra en omfördelning på så sätt, att arbetstiden skall kunna förkortas på sommaren och förlängas på motsvarande sätt under vintern eller tvärtom, är det uppenbart att genomsnittet skall kunna hänföra sig till året. Härvid synes det tillräckligt bestämma att med år skall avses en sammanhängande tidsrymd av tolv månader.

Utredningen har varit mycket tveksam, huruvida ramen för organisationernas avtalsrätt skall innehålla någon regel rörande längsta dagliga arbetstid. Emellertid synes det angeläget att erhålla belyst på vad sätt man i allmänhet ser på denna fråga. Till följd härav har utredningen i lagförslaget upptagit bestämmelsen, att avtal icke må kunna träffas om längre daglig arbetstid än vad lagen stadgar, d. v. s. högst tio timmar, dock en dag i veckan högst elva timmar. Att utredningen upptagit ifrågasvarande bestämmelse sammanhänger även med att utredningen fruktar, att man på vissa håll bland arbetstagareorganisationerna kan komma att söka utnyttja avtalsfriheten för att genomdriva allt för långa dagliga arbetstider i avsikt att erhålla ökat antal hellediga dagar. Det är visserligen sant, att det stundom kan vara lämpligt med att taga ut fritiden i form av sammanhängande ledighetsdagar, något som exempelvis utan tvivel är fallet vid sinnessjukhus, där bostäderna är inrymda i sjukhuset. Men man måste också taga hänsyn till att en allt för omfattande koncentrerings av arbetstiden måste bli skadlig för arbetstagarna själva. Dessutom måste värden av patienterna bli lidande av dylika långa dagliga arbetstider.

Parterna skall kunna träffa avtal om övertid i form av föreberedelse- och avslutningsarbeten. Det förutsättes härvid, att nuvarande innebörd av dessa begrepp bibehålles, liksom att inom den i det följande angivna ramen skall kunna läggas tid som åtgår för betjäning av kunder, vilka vid stängningsdags befinner sig i detaljaffär, resp. gäster som vid samma tidpunkt befinner sig i restaurang eller kafé. Ramen för övertid varom här är fråga bör sättas till samma längd som i lagens huvudbestämmelser, nämligen högst sex timmar per vecka.

I såväl gällande lag som i det av utredningen framlagda förslaget till ny arbetstidslag har annan övertid än tid för förberedelse- och avslutningsarbeten uppdelats i två kategorier. Över den ena har arbetsgivaren fri dispositionsrätt, över den andra förfogar han endast i den mån Arbetarskyddsstyrelsen lämnar medgivande härtill.

Utredningen utgår från att det i rambestämmelserna för organisationernas avtalsrätt icke skall vara nödvändigt upprätthålla denna tudelning. Utredningen har också föreslagit, att rambestämmelserna på denna punkt endast skall innehålla att avtal icke får medge längre övertid per period om tolv månader i följd än 300 timmar.

Med ett par exempel kan förtydligas på vad sätt ett avtal skall kunna vara utformat i fråga om övertidsbestämmelserna. Ett avtal skall kunna stadga, att arbetsgivaren fritt disponerar över samtliga 300 övertidstimmar. Men det skall ock kunna sätta övertiden till exempelvis 200 timmar och förutsätta, att övertid därutöver skall fordra medgivande från den avtalslutande arbetstagarorganisationen. Eller ock skall avtalet kunna innehålla, att arbetsgivaren fritt disponerar över nämnda 200 övertidstimmar och över ytterligare 100 timmar, därest uppgörelse härom träffas med den lokala organisationen. — För närvarande rör vi oss med två övertidsbegrepp. Det första är det man möter i arbetstidslagarna. Dylig övertid uppkommer, om arbetstiden under en vecka eller en viss dag överskrider de i lagarna angivna gränserna för högsta ordinarie arbetstid. Det andra övertidsbegreppet finner man i kollektivavtalen. Detta har tillskapats i syfte att reglera, när förhöjd ersättning skall utgå. Sistnämnda övertidsbegrepp bygger i allmänhet på sättet för arbetstidens placering. I viss utsträckning sammanfaller dessa övertidsbegrepp. Om vid ett industriföretag arbetarna under några kvällar uttages till övertidsarbete, kommer arbetsveckan att överstiga 48 timmar. Härvid uppfylles sålunda båda villkoren för att övertid skall föreligga. Men trots detta torde det bli motiverat att bibehålla de båda övertidsbegreppen. Antag att man har ett avtal, som stadgar en ordinarie arbetstid om åtta och en halv timmar måndag—fredag och fem och en halv timmar på lördag. Arbetet slutar normalt kl. 16.30 och på lördag kl. 14. Arbete, utfört senare än dessa klockslag, betraktas enligt avtalet som övertidsarbete. Antag vidare att en arbetstagar har fått medgivande att komma två timmar senare till arbetet mot att han på eftermiddagen samma dag stannar kvar motsvarande tid eller ock att han tar igen tiden på lördagseftermiddagen. Enligt nu gällande lagstiftning och även med utredningens förslag går detta bra utan att sådan övertid uppkommer, som skall gå i avräkning på den allmänna övertiden. Finnes i det anförda exemplet endast de nyss angivna bestämmelserna, blir de två arbetstimmarna betraktade såsom övertid enligt avtalet. Detta talar för att organisationerna i regel bör bibehålla två övertidsbegrepp. Dessa kommer emellertid båda att återfinnas i avtalen.

I de fall, då arbetstidsförhållandena regleras enligt avtal, skall tvister rörande tolkningen av avtalen betraktas såsom vanliga rättstvister och slitas i sedvanlig ordning, d. v. s. först genom förhandlingar och, om dessa icke leder till resultat, genom deras hänskjutande till Arbetsdomstolen. Det blir alltså icke Arbetarskyddsstyrelsen som kommer att inkopplas. Härav följer emellertid även att det blir angeläget att så utforma bestämmelserna, att en klar gränsdragning uppkommer mellan Arbetarskyddsstyrelsens och Arbetsdomstolens befogenheter.

Vill man träffa överenskommelse om annan reglering av arbetstiden än den lagen föreskriver, skall den avtalsenliga regleringen fullständigt ersätta den i lagen angivna. En annan ordning skulle medföra, att synnerliga besvärigheter skulle kunna uppkomma särskilt för Arbetarskyddsstyrelsen. En av avsikterna med den här föreslagna ordningen är att befria styrelsen från en del av de nuvarande arbetsuppgifterna. Nödvändigheten att fordra att avtalets reglering skall vara fullständig belyses av ett exempel. Antag att ett avtal stadgar 46 timmars arbetstid och att det skulle vara tillåtet att intaga ett stadgande av innebörd att 'övertid utgår enligt lag'. När uppkommer övertid 'enligt lag' i detta fall? Enligt nu gällande tolkningssätt inträffar det, då arbetstiden per vecka överstiger 48 timmar. Men i detta fall blir det beroende på hur man i avtalet definierat övertid och på vad sätt man skilt mellan de två i det föregående omnämnda övertidsbegreppen. Att tolka avtalet tillkommer emellertid icke Arbetarskyddsstyrelsen; det blir Arbetsdomstolens sak i sista hand. Ett inkopplande av två myndigheter skulle medföra en avsevärd försening av ärendenas handläggning. På dyligt sätt som i exemplet skall sålunda ett avtal icke få vara utformat.

Övervakningen över att avtalade arbetstidsbestämmelser upprätthålles skall såsom

framgått av det föregående tillkomma vederbörande parter själva. Härav följer bl. a. att de icke behöver iakttaga särskilda regler för övertidens registrering i vidare mån än avtal därom slutits.

Såsom redan nämnts skall det tillkomma Arbetarskyddsstyrelsen att lämna medgivande om uttagande av längre ordinarie arbetstid än som svarar mot 48 timmar i veckan. Här skall alltså samma regler gälla som i fråga om sådana områden, där arbetstiden regleras genom lagen. Detsamma blir fallet med rätt att använda minderåriga i övertidsarbete inom andra områden än jordbruk, trädgårdsskötsel och detaljhandel. Eftersom arbetstid för nödfallsarbete ligger utanför det område, som tänkts skall kunna regleras genom avtal i stället för genom lag, skall Arbetarskyddsstyrelsen övervaka omfattningen av sådan tid varom här är fråga. Den skall alltså mottaga anmälningar om dylikt arbete och även äga rätt att meddela erforderliga föreskrifter för begränsning av dylik arbetstid. Då Arbetarskyddsstyrelsen prövar frågor rörande förlängd ordinarie arbetstid, har den att iakttaga vad avtalet stadgar. Om i avtalet intet är nämnt om att längre arbetstid än 48 timmar i veckan skall kunna ifrågakomma, blir Arbetarskyddsstyrelsen förhindrad att bifalla dylika framställningar i andra fall än de, då tillstyrkan föreligger från vederbörande huvudorganisation på arbetstagsarens sidan. Emellertid torde regeln bli den, att i avtal av här förevarande slag kommer att finnas liknande bestämmelser som i flertalet nu gällande avtal, nämligen att arbetsgivaren äger rätt att förlänga den ordinarie arbetstiden i sådana fall, då medgivande härtill lämnats av Arbetarskyddsstyrelsen.

Utredningen har i det föregående anført, att en av ett avtal bunden arbetsgivare skall tillämpa avtalet även gentemot sådana arbetstagsare, som själva icke är avtalsbundna. Men även i ett annat fall synes det lämpligt att underlätta den avtalsenliga arbetsidsregleringens tillämpning. För det fall att inom ett visst verksamhetsområde arbetstiden blivit reglerad genom ett avtal, som berör flertalet arbetstagsare inom området, synes man kunna utgå från att denna arbetsidsreglering väl lämpar sig för området ifråga. Det torde bli förenat med en del svårigheter för mindre och föga förhandlingsvana arbetsgivare att komma till rätta med de problem, som är förenade med slutandet av ett avtal. Med hänsyn härtill har utredningen upptagit ett förslag av innebörd, att Arbetarskyddsstyrelsen i det fall som ovan nämnts skall äga rätt medge, att arbetsgivare, vilka icke är bundna av ifrågavarande eller av annat avtal, skall äga tillämpa den i avtalet i fråga föreskrivna regleringen av arbetstiden. Dessa icke avtalsbundna arbetsgivare kommer sålunda att få välja mellan lagens och avtalets arbetsidsreglering. Utredningen har varit mycket tveksam i fråga om utformningen av förevarande bestämmelse. Konsekvenserna kan nämligen i vissa fall bli besvärliga. Inom ett näringsområde kan föreligga ett stort antal från varandra avvikande avtal. Härvid kan det tänkas, att Arbetarskyddsstyrelsen får utvälja ett av dessa och besluta, att den i detta förefintliga arbetsidsregleringen skall kunna tillämpas som ett alternativ till den i arbetsidslagen förefintliga detaljregleringen. Det är emellertid icke säkert, att detta är en lämplig eller ens framkomlig väg. Är de avtalsenliga arbetsidsregleringarna lokalt begränsade kan man få ett brokigt nätverk av av Arbetarskyddsstyrelsen auktoriserade avtalsenliga arbetsidsregleringar.

Det har sagts i det föregående, att ett avtal för att stå i överensstämmelse med arbetsidslagen skall bestämma den ordinarie arbetstiden på sådant sätt, att denna ger ett genomsnitt av högst 48 timmar per vecka. Är fråga om ett säsongföretag, som bedrivs endast vissa månader om året, skall bestämningstiden givetvis icke avse längre tid än den del av året, företaget drives. I detta fall skall sålunda den genomsnittliga arbetstiden för driftsmånaderna högst bli 48 timmar per vecka. Vissa praktiska svårigheter kan tänkas uppkomma i de fall, då verksamheten visserligen drives året runt men har olika omfattning under årets olika delar. Om vi antar, att ett företag huvudsakligen drives under fyra månader men dock har en viss ehuru obetydlig arbetsstyrka även under de återstående åtta månaderna, måste vid avtalets ingående hänsyn tagas till variationerna i verksamhetens omfattning. Man skall sålunda icke få avtala om att arbetstiden under de fyra driftsmånaderna skall vara 52 timmar och

under de åtta övriga månaderna 46 timmar. Härigenom skulle ju arbetstiden i realiteten komma att för flertalet bli utsträckt till 52 timmar per vecka. För det fall att man önskar avtala om varierande arbetstider, måste man skilja mellan den arbetsstyrka, som regelmässigt arbetar året runt, och de egentliga säsongarbetarna. För var och en av dessa båda grupper skall gälla, att den avtalsenliga ordinarie arbetstiden för den tid, den beräknas komma att vara sysselsatt vid företaget, skall bli högst 48 timmar i genomsnitt per vecka. Det är självklart, att kravet på en uppdelning av arbetsstyrkan i grupper på sådant sätt som nyss sagts icke får föras för långt. Vid praktiskt taget alla företag varierar arbetets omfattning något med hänsyn till årstiden. Är sysselsättningens omfattning icke allt för varierande, synes hinder icke böra föreligga att träffa avtal om en förlängning av den ordinarie arbetstiden under viss del av året mot en förkortning under annan del av året, även om följden skulle bli att arbetstiden för ett med hänsyn till arbetsstyrkan förhållandevis obetydligt antal arbetare, vilka intages uteslutande under högsäsongtid, blir något längre än 48 timmar per vecka. Möjligt är, att man torde böra i motiveringen ange någon riktpunkt för vad som skall anses såsom 'förhållandevis obetydligt antal arbetare'. Man kan exempelvis tänka sig att ökningen i arbetsstyrkan icke skall få vara större än låt oss säga 10 % av den genomsnittliga storleken. Är den större skulle fordras särskilda arbetstidsbestämmelser för dem som anställes blott tillfälligt för högsäsongtider. Till denna fråga har utredningen av naturliga skäl icke tagit någon ståndpunkt, men har velat peka på problemet för att få det belyst i remissvaren över det förevarande förslaget.

Man frågar sig härefter om det skall anses föreligga behov av att övervaka att ingångna kollektiva avtal håller sig inom den i arbetstidslagen angivna ramen för dylika överenskommelser. Om en dylik övervakning skall ske, torde skyldighet få införas för de avtalslutande parterna att till Arbetarskyddsstyrelsen för granskning insända ingångna kollektiva avtal med arbetstidsbestämmelser. Utredningen har emellertid funnit en dylik utväg överflödig. Det skulle i själva verket bli en papperskvarn, som skulle komma att mala i det närmaste tomt, då man kan utgå från att de avtalslutande organisationerna kommer att hålla sig inom lagens bestämmelser.

Inträffar det förhållandet, att ett avtal med arbetstidsbestämmelser upphör att gälla, skall lagens bestämmelser omedelbart träda i tillämpning. Emellertid torde man kunna utgå från, att denna fråga i praktiken ordnas på annat sätt. Sålunda blir väl regeln den, att även om avtalet vad det gäller lönebestämmelser o. dyl. träder ur kraft, man sluter en särskild överenskommelse, som prolongerar det avsnitt i avtalet, som innehåller arbetstidsbestämmelser intill dess det nya avtalet blir gällande. Att på en gång övergå från den avtalsmässiga arbetstidsregleringen till den lagen föreskriver kan nämligen möta svårigheter. Utredningen vill även nämna, att för det fall man icke skulle kunna enas om en tillfällig prolongation den utvägen alltid står öppen att Arbetarskyddsstyrelsen beviljar erforderliga dispenser för den tid som åtgår för parterna att ordna avtalsfrågan.

Nu gällande lagstiftning är konstruerad på så sätt, att den anger den största omfattning, i vilken en arbetsgivare äger rätt att taga i anspråk en arbetstagare för utförande av arbete. Däremot finnes intet stadgande rörande den omfattning, i vilken en arbetstagare äger att utföra avlönat arbete. Härav följer, att om på en arbetsplats förekommit längre arbetstider än som lagen medger, det är arbetsgivaren som skall kunna straffas, icke arbetstagaren. Denna princip föreslår utredningen skall bibehållas. Den fråga uppkommer härefter, vilken ordning som skall gälla, då avtal förekommer. De nuvarande reglerna kan belysas med ett exempel. I ett kollektivt avtal, som berör allmänna arbetstidslagens tillämpningsområde, stadgas, att den ordinarie arbetstiden skall vara 50 timmar per vecka; medgivande att uttaga dylik arbetstid har icke lämnats av Arbetarskyddsstyrelsen. I de delar avtalet strider mot allmänna arbetstidslagen, är det ogiltigt. I detta fall skall sålunda arbetstiden vara högst 48 timmar per vecka. I övriga mot lagen icke stridande delar gäller däremot avtalet. Arbetsgivare, som följer ett dylikt avtal, kan — i varje fall om han ej kan tillgodo-

räkna sig den överskjutande tiden i form av övertid — bli åtalad inför vanlig domstol för brott mot arbetstidslagen och bli dömd till dagsböter. Skulle en arbetsgivare uttaga 51 timmar i ordinarie arbetstid, kan saken dessutom dragas inför Arbetsdomstolen och arbetsgivaren bli dömd till skadestånd. Denna ordning föreslår utredningen skall gälla även vid den föreslagna regleringen av arbetstiden. Fråga uppkommer endast vad som skall gälla i stället för avtalet i den eller de delar, detta strider mot lagen. Blir det lagens huvudregler i andra och fjärde kapitlen eller rambestämmelserna i sjätte kapitlet? När parterna begagnat sig av rätten att sluta avtal, har andra och fjärde kapitlena av lagen satts ur kraft. Det blir med hänsyn härtill tydligt, att det icke blir dessa bestämmelser som skall gälla utan i stället lagens rambestämmelser. Föreskriver sålunda ett avtal 50 timmars ordinarie arbetstid, skall arbetsgivaren vara skyldig att iakttaga rambestämmelsernas stadgar om ordinarie arbetstid, icke avtalets. Han skall sålunda ha skyldighet att reglera den ordinarie arbetstiden på sådant sätt, att denna längst för ett år räknat i genomsnitt blir högst 48 timmar per vecka.»

1. Allmänna synpunkter

Av de myndigheter, som uttalar sig i principfrågan om arbetstidens reglering genom kollektivavtal, tillstyrker *Flygförvaltningen*, *Skogsstyrelsen*, *Rikets allmänna kartverk* och *Generalpoststyrelsen* förslaget utan mer ingående motivering.

Socialstyrelsen har intet att erinra mot förslagets huvudgrunder men anför i fråga om detaljerna åtskilliga synpunkter. Detsamma är förhållandet med *Arbetsdomstolens ordförande*.

Länstyrelserna i Stockholms och Södermanlands län samt *Telestyrelsen* har intet att erinra. Sistnämnda myndighet påpekar emellertid, att bestämmelserna får begränsad räckvidd inom det statliga området med hänsyn till att statstjänstemän ej kan sluta kollektivavtal. *Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen* ansluter sig till utredningens förslag med hänsyn till att avtalsfrihet i detta hänseende hittills varit rådande inom det statliga avtalsområdet. *Arbetsmarknadsstyrelsen* tillstyrker förslaget såvitt avser industrien och byggnadsverksamheten, där kollektivavtalen reglerar så gott som praktiskt taget hela arbetsmarknaden, men är mera tveksam i fråga om andra områden av näringslivet, särskilt jordbruket. Dettas speciella förhållanden bör särskilt beaktas av utredningen. *Arbetsarkivstyrelsen* uttalar, att de flesta yttranden, som avgivits till styrelsen, icke innehållit några erinringar mot förslaget om reglering genom kollektivavtal och en del har varit positiva. Några yrkesinspektörer har emellertid yrkat på att kapitlet skall utgå, vilket motiverats med tveksamhet om förslaget i denna del står i överensstämmelse med svensk rättsuppfattning, och om icke en dylik möjlighet till reglering vid sidan av lagen skulle minska respekten för lag och förordning. Vidare uttalar styrelsen att av yrkesinspektionen framhållits

»att alla arbetstagare bör vara likställda inför lagen liksom att det kan befaras, att möjligheten till genomsnittsberäkningen av arbetstiden för så lång period som tolv månader kan komma att för arbetstagarna medföra oförutsedda konsekvenser av mindre önskvärt slag. Härtill kan läggas, att principiella betänkligheter kan hysas mot att göra en skyddslagstiftning dispositiv. Vidare torde det icke kunna undgås, att en dylik lagstiftning med olika bestämmelser, som skall tillämpas allteftersom lag eller kollektivavtal skall anses gälla kan giva upphov till svårbedömliga och svårbemästrade situationer, där olika meningar kan råda mellan parterna och mellan dessa och tillsynsorganen. Emellertid är parternas avtalsfrihet ganska snävt begränsad och beslutanderätten i viktiga avseenden förbehållen Arbetsarkivstyrelsen. Skulle därför de organisationer, som företräder arbetsgivare och arbetstagare, finna anordningen innebära så stora

fördelar, att de bestämt tillråda densamma, anser sig Arbetarskyddsstyrelsen icke kunna motsätta sig dess införande eventuellt på försök under en begränsad tid.»

Luftfartsstyrelsen går ett steg längre och anser att reglering genom kollektivavtal bör bli den primära metod som kommer till användning.

Åtskilliga myndigheter ger uttryck för tveksamhet.

Försvarets civilförvaltning finner visserligen vissa fördelar vara förenade med förslaget, men man pekar även på olägenheter. En sådan är att man skulle få en mängd avtal i ämnet. Detta anser man icke vara önskvärt i betraktande av det stora antal kollektivavtal, som redan tillämpas inom försvaret. Man ifrågasätter även lämpligheten av att de grundläggande arbetstidsfrågorna blir föremål för behandling vid de årliga avtalsförhandlingarna. *Vattenfallsstyrelsen* påpekar, att kollektivavtal ofta träffas under brådska och press. *Byggnadsstyrelsen* uttalar farhågor för att »så starka påtryckningar från byggnadsarbetarnas sida torde komma att göras om en förkortning av arbetstiden under sommaren att arbetsgivareorganisationerna blir tvungna medgiva detta. För byggnadsverksamheten kan detta komma att medföra olägenheter». *Lantmäteristyrelsen* konstaterar, att behov av reglering enligt kollektivavtal ej föreligger inom dess verksamhetsområde.

Ett par av myndigheterna yttrar sig i direkt avstyrkande riktning. Sålunda anser *Medicinalstyrelsen*, att kap. 6 bör utgå. En ökad smidighet beträffande detaljregleringen av arbetstiden bör kunna vinnas på andra vägar. Som motivering för sitt ställningstagande anför styrelsen detsamma som framhållits beträffande frågan om undantag för kontors- och förvaltningspersonal, nämligen att det är fråga om en skyddslagstiftning och att möjlighet för parterna att träffa överenskommelse kan innebära stora vådor. *Domänstyrelsen* avstyrker under motivering att en lagstiftning av skyddscharaktär kunde komma att utnyttjas som argument i en ekonomisk uppställning om arbetspriser.

Organisationerna behandlar ingående utredningens förslag om reglering av arbetstiden genom kollektivavtal. Bland såväl arbetsgivare- som arbetstagarorganisationerna är meningarna dock delade. *Svenska arbetsgivareföreningen* anser den bakomliggande tankegången tilltalande och framhåller, att det står i överensstämmelse med principen om arbetsmarknadens frihet att parterna må enas om annan bestämning av arbetstiden än lagens. Oaktat dessa principiella fördelar anser föreningen dock, att förslaget ej kan accepteras utan väsentliga ändringar. Man kan icke ge sin anslutning till att lagen göres dispositiv, såvida icke detta avser lagen i dess helhet. Man uttrycker vidare i likhet med ett par av de ovannämnda statliga myndigheterna farhågor för att ett överlämnande till parterna att förhandla om arbetstidsfrågor enligt de föreslagna reglerna kommer att försvåra avtalsförhandlingarna. *Statens avtalsnämnd* intar ungefär samma ståndpunkt. *Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp* anser, att reglerna om arbetstidsreglering genom kollektivavtal icke har någon egentlig funktion, då det syfte man velat uppnå med de föreslagna bestämmelserna i stort sett tillgodoses genom den allmänna dispensmöjligheten efter tillstyrkan av vederbörande arbetstagarorganisationer. *Biltrafikens arbetsgivareförbund* anser risker föreligga, att arbetstagarerna, oberoende av vad som kan vara ur branschsynpunkt önskvärt, söker avtalsvägen driva fram de för dem förmånligaste villkoren. Härigenom skulle man i praktiken komma fram till en olyckligare arbetstidsreglering än lagstiftarna åsyftat. Förbundet uttalar emellertid: »Därest valet skulle ligga mellan å ena sidan en strängare arbetstidslagstiftning och å andra sidan en mjukare lagstiftning med möjlighet att komplettera bestämmelserna avtalsvägen

anser vi det sista alternativet att föredraga». *Sveriges pappersbruksförbund* ställer sig synnerligen avvisande. Förbundet uttalar:

»I denna principiella fråga skall vi nöja oss med den anmärkningen, att de praktiska erfarenheterna från tillämpningen av den nya arbetarskyddslagen i fråga om arbetarpartens medverkan vid prövning av dispensgivning är avskräckande. Det har visat sig, att till- eller avstyrkande av dispens är beroende av det goda respektive dåliga förhållandet mellan företagsledningen och fackföreningens ledning. I många fall har man från arbetarsidan förklarat, att man icke kan tillstyrka dispens, därest man icke erhåller tillmötesgåenden i frågor, som är helt ovidkommande. Man kan således av erfarenheterna att döma utgå ifrån att tillämpningen av principerna i en sociallagstiftning till de anställdas skydd, om parterna å arbetsmarknaden erhåller inflytande häröver, blir olikformig på olika arbetsplatser och avhängig av andra synpunkter än dem, varå lagen är grundad.»

Liknande synpunkter framföres av *Torvindustriförbundet*. *Sveriges verkstadsförening* ställer sig avvisande men anser, att frågan bör bli föremål för ytterligare utredningar och noggranna överbäganden. *Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet* anser, att regleringen av arbetstiden riskerar att bli kaotisk enligt förslaget. *Svenska lantarbetsgivareföreningen* hyser uppfattningen, att lagstiftningen genom en sådan uppläggning för jordbrukets del

»skulle visa brist på neutralitet i förhandlingsfrågorna. Den part, som nödtvunget måste begära frångående av lagbestämmelserna, kommer i en svagare ställning än den andra parten. Risk torde nämligen i så fall föreligga att lönespörsmål och annat, som saknar samband med arbetstidsfrågorna, kommer att införas i parternas diskussion om arbetstidsbestämmelserna. Ett tillrättaläggande av lagbestämmelsernas orimlighet kan då under avtalsförhandlingarna få köpas genom medgivande på andra punkter. Och en sådan köpenskap skulle kunna få upprepas för var gång den kollektiva uppgörelsen rörande arbetstiden utlöper. En dylik ordning måste anses vara i hög grad otillfredsställande, t. o. m. stötande för rättskänslan.»

Ungefär samma synpunkter anföres av *Föreningen skogsarbeten*, *Värmlands och västra Bergslagens skogsarbetsgivareförening* och *Inlandsverkens skogsarbetsgivareförening*.

Sveriges smidesverkstädernas riksförbund uttalar:

»Om den blivande arbetstidslagen kommer att medgiva för parterna på arbetsmarknaden att träffa vissa överenskommelser om regleringen av arbetstiden, resulterar detta för vår del i att Svenska Metall enligt gammalt manér kommer att pressa de svagaste arbetsgivarna till vissa överenskommelser och sedan taga dessa överenskommelser med sig upp vid förhandlingar med arbetsgivare med bättre stöd. Detta kan i sin tur resultera i att en förlikningsman ej anser sig kunna komma förbi vissa krav om fördelningen av arbetstiden av den anledningen att stora grupper av arbetsgivare redan godkänt motsvarande krav.»

Handelns arbetsgivareorganisation betraktar själva tanken bakom utredningens förslag som riktig men kan icke godkänna förslaget i det skick det föreligger. Organisationen påpekar, att för handelns del gäller att organisationsväsendet ännu icke i alla avseenden nått en sådan omfattning att särbestämmelser skulle kunna undvikas. *Sveriges köpmannaförbund* uttrycker starka farhågor för att arbetsfreden skulle kunna allvarligt rubbas, om förslaget förverkligades.

Kooperationens förhandlingsorganisation är icke lika tveksam som de nyssnämnda organisationerna men föreslår, att bestämmelserna om arbetstidens reglering genom kollektivavtal till en början tidsbegränsas.

Svenska landstingsförbundet anser, att förslaget för närvarande icke är möjligt att genomföra på grund av att kommunaltjänstemännen för närvarande icke

kan sluta kollektivavtal. Man kan enligt Landstingsförbundet icke bedöma, när och på vad sätt 1948 års förhandlingsrättskommittés förslag kan bliva realiserat. På landstingens sjukhus kan på grund av arbetets natur olika regler om arbetstid icke tillämpas för olika kategorier sjukvårdspersonal. Även *Svenska stadsförbundet* och *Svenska landskommunernas förbund* avstyrker.

A-prensens samorganisation tar emellertid ställning till förmån för utredningens förslag.

Även bland arbetstagarorganisationerna är meningarna delade i fråga om arbetstidens reglering genom kollektivavtal.

Landsorganisationen har en i princip positiv inställning. Organisationen uttalar:

»LO biträder — i likhet med det stora flertalet förbund — denna ståndpunkt, vars förutsättning är uppfattningen att de fackliga arbetstagarorganisationerna — i motsats till vad fallet var vid arbetstidslagstiftningens tillkomst — numera äger en omslutning och stabilitet, som möjliggör för dem att effektivt bevaka sina medlemmars intressen även i avseende å arbetstidens reglering. Frågan om arbetstidsbegränsning är visserligen typiskt en fråga om arbetarskydd och tillhör såsom sådan området för arbetsmarknadens skyddslagstiftning. Det arbetarskyddsintresse, som arbetstidslagstiftningen har att tillvarata, kräver emellertid i huvudsak ej mer än en tvingande legal maximibegränsning av den ordinarie arbetstiden respektive övertiden. Inom denna ram bör det kunna överlätas åt parterna själva att överenskomma om arbetstidens närmare anordnande. Därest sådan överenskommelse på arbetstagar sidan skall kunna ingås endast av huvudorganisation eller vara godkänd av dylik organisation, synes tillfredsställande garantier vara givna mot missbruk av avtalsfriheten.»

Svenska lantarbetareförbundet ger förslaget sin fulla anslutning:

»En på detta sätt utformad lagstiftning bereder de avtalslutande parterna möjligheter att anordna arbetstidsbestämmelserna på sätt som bäst gagnar berörda områden av arbetsmarknaden, samtidigt som arbetstidslagens karaktär av skyddslag kvarstår oförändrad. Alldenstund lagens huvudalternativ kommer att gälla, därest överenskommelse inte träffas, ankommer det på båda arbetsmarknadsparternas goda vilja och ömsesidiga förståelse för att få till stånd en annan utformning av arbetstidsbestämmelserna än den i lagen angivna. Med hänsyn till arbetsmarknadsorganisationernas omfattning och styrka synes det inte kunna resas några vägande invändningar mot att lagen utformas på föreslaget sätt.»

Svenska kommunalarbetareförbundet, *Svenska metallindustriarbetareförbundet*, *Svenska textilindustriarbetareförbundet*, *Svenska målareförbundet*, *Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet* och *Svenska tobaksindustriarbetareförbundet* m. fl. arbetstagarorganisationer tillstyrker också utredningens förslag.

Svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet tillstyrker likaså, dock under den uttryckliga reservationen, att avtal icke skall få ingås om längre ordinarie arbetstid per vecka än i genomsnitt 48 timmar. *Civilförvaltningens personalförbund* har intet att erinra. Kap. 6 måste emellertid »ges en sådan utformning, att sämre villkor än lagens ej får avtalas».

Svenska järnvägsmannaförbundet anser icke, att något behov föreligger för järnvägarnas del att reglera arbetstiden i kollektivavtal enligt de föreslagna bestämmelserna. *Svenska typografförbundet* har intet att erinra mot reglering genom kollektivavtal men tillägger, att detta för förbundets arbetsområde ej innebär någon påtaglig fördel.

I avstyrkande riktning uttalar sig *Svenska gjutareförbundet*, som anser, att förslaget innebär en synnerligen stor fara för ett kaos beträffande reglerade arbetstider. På de områden, där de avtalsmässiga arbetstidsbestämmelserna är

vaga och ofullständiga, kommer med säkerhet intressekonflikter att uppstå om arbetstidsfrågor och troligen medföra olika regleringar allt efter parternas styrkeförhållanden. Förbundet anför:

»I ett samhälle, där riktpunkten för strävandena är full sysselsättning och som erfarenhetsmässigt tenderat till överfull sysselsättning, vet man redan nu, att särskilt de större industrierna är benägna att kräva mycken overtid, som dock beträffande tyngre arbeten alltid rönt stort motstånd från vederbörande arbetare. Det synes oss därför som en lagändring av förslaget endast komme att medföra stridigheter på arbetsmarknaden, och fråga är om inte också en försämring i fråga om arbetstiden för arbetarna skulle bli följd, åtminstone på längre sikt. Vi anser därför, att kap. 6 bör utgå ur förslaget.»

Sveriges hotell- och restaurangpersonals förbund anför:

»Vidare talas i förslaget om att fackförbunden eller organisationerna är av sådana styrkeförhållanden i dag, att dessa även bör kunna reglera arbetstiden genom kollektivavtal. (Den förmånen finnes redan nu.) Häruti kan man naturligtvis instämma, men man kan inte komma ifrån de irritationsmoment, som kan uppkomma, när man lämnar fältet relativt öppet för medlemmarnas önskemål. En ytterligare arbetstidsförkortning skulle kunna lända förbundet till skada, enär denna fråga kunde bli en huvudfråga för avgörandet om en arbetsnedläggelse eller inte. Som det nu ligger till, finner sig våra medlemmar lojalt i vad lagen föreskriver och vi behöver sålunda aldrig befara en arbetsnedläggelse beträffande arbetstidsregeln.»

Svenska träindustriarbetareförbundet uttalar:

»Utredningens förslag om arbetstidsreglering genom kollektivavtal kan, om det genomföres, splittra och bryta sönder det enhetliga system vi nu har beträffande sociallagstiftningen. Dessutom befarar vi, att kontrollen över lagens tillämpning kommer att försvåras. Det bör vara en statens uppgift att stifta lagar och svara för att de hållas i helgd. Det kan uppstå konsekvenser, som vi knappast kan överblicka, om det skulle ankomma på arbetsmarknadsorganisationerna att träffa avtal rörande arbetstidens reglering. Även om vi förstår utredningens tankegång att ge möjlighet till en smidigare tillämpning, anser vi nackdelarna med förslaget så stora, att vi avstyrker detsamma.»

Tjänstemännens centralorganisation uttalar sig till förmån för arbetstidsreglering genom kollektivavtal men anser, att som oeftergivligt villkor bör gälla, att rätten att avtala om arbetstiden begränsas så, att arbetstiden per dag ej får överskrida lagens maximum och att arbetstiden genomsnittligt under viss tidsrymd, högst tolv månader, uppgår till högst 48 timmar per vecka. Liknande synpunkter anföres av flera till TCO anslutna organisationer, men en av dessa, *Tjänstemannaförbundet för hotell och restauranger*, anser icke, att vägen med reglering genom kollektivavtal bör väljas. Förbundet anför bl. a.:

»Vi har den erfarenheten, att det endast genom lagstiftning har varit möjligt att få fram drägliga arbetstidsförhållanden inom näringsgrenen, och att lagstiftningen ännu icke existerat så länge på vårt område och i vart fall icke så länge omspänt även tjänstemännen, att tiden är mogen för att överlåta åt organisationerna att avtalsvägen klara hithörande spörsmål.»

Löneavtalsnämnden i Stockholm avstyrker och anför de argument mot kollektivavtalsenlig reglering, som redan nämnts. Nämnden anför:

»I verkligheten torde det komma att visa sig, att arbetsgivare och arbetstagare ofta har skilda intressen i fråga om arbetstidens reglering. Således kan det tänkas, att inom ett visst verksamhetsområde en 'rationell utformning av produktionen' kräver ökad arbetstid under sommaren. Arbetstagarnas intressen går i motsatt riktning; de vill förkorta arbetstiden under denna tid. I sådana fall — vilka ingalunda torde komma

att vara sällsynta — kan avtalsfriheten förutsättas öka motsättningarna mellan arbetsgivare och arbetstagare. Det må erinras om att fria sommarlördagar i år införts inom vissa fack. Denna anordning har, såvitt är känt, till viss del möjliggjorts genom överenskommelse om utsträckt arbetstid i form av övertid under annan del av året. Dessa överenskommelser synes utvisa, att sådan omfördelning av arbetstiden, som utredningen åsyftar, är möjlig redan inom ramen för nuvarande lagstiftning. En ökad avtalsfrihet kan, såsom utredningen också framhåller, få mindre önskvärda konsekvenser. Särskilt torde kunna befaras, att frågan om arbetstidens längd i vida högre grad än vad hittills varit fallet blir ett bytesobjekt vid avtalsförhandlingar. Det får vidare anses tvivelaktigt, om det är lämpligt, att organisationernas skiftande styrka skall få utslagsgivande betydelse i frågor av arbetarskyddskaraktär. Vid tillkomsten av den första arbetstidslagen rådde mycket delade meningar rörande lämpligheten av en lagstiftning på detta område. Många menade, att frågan om arbetstidens reglering bättre kunde lösas avtalsvägen. Häremot invändes, att sistnämnda förfarande medförde risk för uppsplitande strider på arbetsmarknaden. Man torde nu vara ense om att den väg, som beträddes, var den lyckligaste; vi har praktiskt taget helt varit förskonade från strider om arbetstiden. Arbetstidslagstiftningen har på detta område medfört en normalisering, som accepterats av alla.»

Även *Sjukhusdirektionen i Stockholm* avstyrker. Lagen bör enligt direktionen i stället givas en sådan utformning, att den kan tillämpas i alla situationer, som normalt kan väntas uppkomma.

2. Avtalslutande part

Socialstyrelsen framhåller, att utredningens definition av begreppet huvudorganisation i praktiken kan visa sig svår att tillämpa. Som exempel härpå nämnes, att de syndikalistiska lokala samorganisationerna i regel står ensamma som parter å arbetaresidan i avtalsuppställningarna, utan att vederbörande federation eller industridepartement godkänt eller ens har stadgeenlig rätt att under-teckna avtalen. Tveksamhet om räckvidden av det formella kravet på godkännande av huvudorganisation kan också yppas inom andra organisationer. Man tänker härvid på fall, där ett riksavtal gäller för visst fack och där en lokal fackförening träffar avtal med en oorganiserad arbetsgivare inom facket enligt ett formulär, som helt överensstämmer med riksavtalet, kompletterat med bestämmelse om organisationstvång. När det gäller sådana tjänstemän, som icke kan träffa kollektivavtal, föreslår *Socialstyrelsen*, att utredningen bör pröva, om man icke i avvaktan på ett förverkligande av 1948 års förhandlingsrättskommittés förslag bör jämställa tjänstgöringsreglemente med kollektivavtal under förutsättning att föreskrifterna om arbetstid enligt reglementet utgör resultatet av en förhandlingsöverenskommelse, som på arbetstagesidan slutits och godkänts av huvudorganisation, och att överenskommelsen uppfyller de villkor som föreskrives om kollektivavtalens innehåll.

Svenska arbetsgivareföreningen ifrågasätter om icke medverkan av huvudorganisation, framförallt för att undvika alltför många typer av arbetstidsbestämmelser, bör föreskrivas jämväl med avseende å arbetsgivaresidan, ehuru föreningen samtidigt uttalar, att man ej har något att erinra mot att möjlighet gives oorganiserade arbetsgivare att för sin del tillämpa den arbetstid, som godtagits av huvudorganisation på arbetsgivaresidan inom ifrågavarande bransch. *Torvindustriförbundet* och *Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund* delar denna uppfattning. Man kan icke förutsätta, att enskilda arbetsgivare i allmänhet skall ha den rätta förståelsen för arbetstidsfrågor eller möjlighet att

hävda arbetsgivarnas intressen vid förhandling med huvudorganisationer på arbetstagesresidan.

Landsorganisationen är av den uppfattningen, att villkoret om huvudorganisationens partställning eller godkännande å arbetstagesresidan utgör en garanti mot missbruk av avtalsfriheten. *Svenska handelsarbetareförbundet* tillstyrker utredningens förslag under den uttryckliga förutsättningen att rätten att träffa överenskommelse i kollektivavtalsform begränsas att avse vederbörande huvudorganisationer. *Svenska målareförbundet* däremot ifrågasätter nödvändigheten av en dylik begränsning.

Tjänstemännens centralorganisation anser, att endast huvudorganisation bör ha rätt att träffa eller godkänna kollektivavtal.

3. Rambestämmelserna för avtalsrätten och avtals innehåll

Utredningens förslag beträffande rambestämmelserna för avtalsrätten och avtals innehåll upptages till behandling endast av ett fåtal statliga myndigheter. *Länsstyrelsen i Södermanlands län* befarar, att möjligheterna till en smidig anpassning efter lokala eller eljest speciella förhållanden kommer att motverkas, om området för den fria avtalsrätten minskas genom olika inskränkande bestämmelser. *Försvarets fabriksstyrelse* ifrågasätter nödvändigheten av inskränkningarna i avtalsfriheten med hänsyn till det inflytande arbetstagesorganisationerna numera äger på arbetsmarknaden. *Telestyrelsen* vänder sig mot utredningens förslag till den del det innebär begränsning i rätten rörande avtals innehåll. Styrelsen anser, att rätten till reglering genom kollektivavtal även bör omfatta dispositionsrätt rörande dygnsmaximum vid skiftarbete. Detta sammanhänger med styrelsens principiella inställning rörande dygnsmaximum vid skiftarbete, vilket enligt styrelsens uppfattning skulle försvåra en utläggning av arbetstiden, så att såväl denna som fritiden blir sammanhängande.

Arbetskyddsstyrelsen erinrar om bestämmelsen i utredningens förslag, att avtal skall vara ogiltigt i den del det kan innehålla reglering av arbetstiden, som strider mot vad som är tillåtligt enligt 9 § 4 mom., men gälla i övrigt. Styrelsen anför härom:

»Utredningen anför — — — — som skäl för detta ståndpunktstagande att parterna begagnat sig av rätten att sluta avtal och att härigenom andra och fjärde kapitlena av lagen satts ur kraft samt att det för den skull icke blir lagens direkta bestämmelser utan rambestämmelserna i 9 §, som skall tillämpas. Det synes emellertid kunna ifrågasättas om det icke i ett dylikt fall kunde tänkas stå i bättre överensstämmelse med parternas avsikt att anse avtalet ogiltigt och låta stadgandena i de nyssnämnda kapitlen i lagen lända till efterrättelse. Om såsom i det — — — — i promemorian anförda exemplet den ordinarie arbetstiden utsträckts till 50 timmar i veckan kan det nämligen ligga nära till hands att förmoda, att å andra sidan rätten för arbetsgivaren att uttaga övertid gjorts mera begränsad än enligt lagen. Med den regel, som utredningen antagit, skulle arbetsgivaren då icke blott förlora den längre ordinarie arbetstiden utan även få vidkännas inskränkning i fråga om övertiden. Ett sådant resultat synes knappast vara billigt.»

Det är ett anmärkningsvärt fåtal ävenledes av organisationerna, som behandlar dessa frågor. *Svenska arbetsgivareföreningen* anser det oriktigt att bygga upp en dispositiv lagstiftning på så sätt, att bestämmelser om detaljer i en överenskommelse, som går utöver vad lagen fixerar såsom gräns för vad parterna själva må överenskomma om, förklaras ogiltiga, medan däremot återstående delar av överenskommelsen får bindande verkan. Föreningen anför härom:

»För att konkretisera invändningen vill föreningen anföra det exemplet, att parterna överenskommit om en ordinarie arbetstid om 46 timmar per vecka och en övertid på sammanlagt 400 timmar per år utan annan begränsning. I detta fall skulle Arbetarskyddsstyrelsen nödgas förklara, att avtalet vore gällande vad beträffar den ordinarie arbetstiden, men att avtalets regler om övertid skulle ersättas av lagens. Detta skulle innebära en ur arbetsgivarsynpunkt synnerligen otillfredsställande konsekvens av förslaget.»

Föreningen anser, att utredningens förslag om regler för övertid innebär en sammanblandning av sättet för betalning av viss arbetstid och dess hänförande till övertid ur arbetarskyddssynpunkt. Samma spørgsmål beröres av *Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp*, som uttalar:

»Kollektivavtalen skulle komma att innehålla dubbla bestämmingar av arbetstiden, dels den hittillsvarande, som gäller arbetstidens förläggning och är avgörande för ersättningen, och dels en begränsning av den tillåtna arbetstiden per dygn, vecka respektive år motsvarande den lagliga regleringen. Dessa bestämmingar skulle principiellt sammanfalla endast i vissa delar och sannolikt skapa en betydande oklarhet vid avtalets tillämpning. Avtalsförhandlingarna mellan arbetsmarknadens parter skulle ytterligare kompliceras, och arbetstidsbestämmelserna i större utsträckning än tidigare ge anledning till tvister. Vi får bl. a. erinra om att frågan om övertidsarbetets omfattning sannolikt skulle vålla betydande intressemotsättningar.»

Sveriges textilindustriförbund föreslår, att arbetstidsregleringen genom kollektivavtal begränsas till att avse den ordinarie arbetstiden. Ifråga om övertiden däremot bör man enligt förbundet endast ta konsekvenserna av det nuvarande sättet att handlägga övertidsärendena inom Arbetarskyddsstyrelsen. Övertid utöver de 200 timmarna skall sålunda kunna uttagas utan vidare, om de lokala parterna är ense därom. Endast då oenighet föreligger mellan parterna, bör frågan om uttagande av övertid hänskjutas till Arbetarskyddsstyrelsen.

Landsorganisationen tillstyrker utredningens förslag i fråga om rambestämmelserna för avtalsrätten. I anslutning härtill framhålles, att LO anser dygnsmaximeringen vara av så stor betydelse från skyddssynpunkt att densamma inte bör kunna frångås genom avtal, trots att man i praktiken knappast har anledning att befara att parterna i nämnvärd utsträckning skulle utnyttja en eventuell avtalsfrihet till att fastställa högre maxima än de lagstadgade. Vidare uttalas, att LO i princip delar utredningens uppfattning, att en avtalsreglering bör fullständigt ersätta lagregleringen. Men detta villkor kan i praktiken åtminstone under övergångstiden föranleda icke önskvärda konsekvenser. LO anför vidare:

»Det skulle t. ex. enligt förslaget inte vara möjligt att begränsa avtalsregleringen till ordinarie arbetstid, medan man beträffande övertid endast stipulerade att sådan tid 'utgår enligt lag'. Därmed vore övertiden inte reglerad i avtalet, detta innefattade inte en fullständig reglering av arbetstiden, och såvitt LO förstått saken rätt skulle följaktligen avtalsregleringen av den ordinarie arbetstiden inte kunna upprätthållas i vad den avviker från lagens motsvarande regler. Det är troligt att sådana fall inte skulle bli särskilt talrika, men det bör enligt LO:s mening ändå övervägas, om man inte med tanke på dem kan finna någon presumptionsregel, t. ex. av innehåll att, därest avtalet i fråga om övertid ej uppstår några materiella bestämmelser utan endast en hänvisning till lagen, man har att utgå från att övertiden får uttagas i enlighet med lagen (allmän och extra), med det undantaget att i stället för Arbetarskyddsstyrelsens tillstånd till extra övertid skulle krävas medgivande av den avtalslutande arbetstagarorganisationen.»

Tjänstemännens centralorganisation uppställer som ett oeftergivligt villkor för reglering genom kollektivavtal just de av utredningen föreslagna rambestämmelserna.

4. Ordinarie arbetstidens förlängning över 48 timmar per vecka

Landsorganisationen har intet att erinra emot att för förlängning av ordinarie arbetstid utöver 48 timmar även vid avtalsalternativet skall erfordras Arbetarskyddsstyrelsens tillstånd och tillägger: »Klart är att Arbetarskyddsstyrelsens rätt att medge förlängd ordinarie arbetstid är beroende av att möjlighet till dylik förlängning är förutsedd i avtalet eller av att förlängningen tillstyrkes av vederbörande huvudorganisation på arbetstagarsidan».

Tjänstemännens centralorganisation har heller icke något att erinra mot utredningens förslag på denna punkt.

5. Reglering av arbetstiden då avtals giltighet upphör

Svenska arbetsgivareföreningen uttalar, att vissa svårigheter kan förutses vid avtalslöst tillstånd. Man tror, att det kan uppkomma fall, då specialöverenskommelse, innebärande att det gamla avtalets arbetstidsbestämmelser skall gälla, icke kan nås. I sådant fall torde lagens bestämmelser i stället omedelbart bliva gällande med störningar i den normala driften som följd.

Landsorganisationen menar också, att problemet huru arbetstidsregleringen skall ordnas, då ett avtal upphör att gälla utan att omedelbart avlösas av ett nytt avtal, är svårbedömligt. Man framför önskemålet att frågan blir föremål för ytterligare övervägande.

6. Avtals tillämplighet gentemot avtal obundna

a) Arbetsgivares skyldighet gentemot oorganiserade arbetstagare

Denna punkt upptages till behandling av *Arbetsdomstolens ordförande*, som anser, att utredningens utformning av bestämmelsen kan ge anledning till missförstånd. Ordföranden gör följande uttalande härom:

»Den föreslagna bestämmelsen har sin förebild i 14 § fjärde stycket sista punkten semesterlagen. Ett kollektivavtal torde emellertid i allmänhet såtillvida bli av betydelse även för sådana arbetstagare, vilka står utanför den avtalsslutande arbetarorganisationen men sysselsättes i arbete, som avses med avtalet (utomstående arbetstagare), som deras personliga anställningsavtal, om annat icke överenskommes, får samma innehåll som kollektivavtalet. Och om kollektivavtalet ej uttryckligen anger, att det avser endast arbetare, tillhörande den avtalsslutande organisationen på arbetarsidan, åligger det i regel arbetsgivaren gentemot nämnda organisation att icke tillämpa sämre villkor än de i avtalet angivna i fråga om utomstående arbetstagare.»

Ordföranden föreslår, att man vid den fortsatta utredningen även överväger det alternativet, att det uppställs såsom en förutsättning för tillåtligheten av en kollektivavtalsenlig reglering i förevarande avseende, att kollektivavtalet icke är begränsat att gälla arbetare, tillhörande den avtalsslutande arbetareorganisationen.

Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp anser regeln att en i kollektivavtal fastställd arbetstidsreglering automatiskt skall gälla även oorganiserade arbetstagare stå i strid med hittills gällande principer på arbetsmarknaden.

Landsorganisationen säger sig intet ha att erinra mot förslaget att arbetsgivare, som är part i ett arbetsavtal, må tillämpa detta jämväl å arbetstagare, som inte omfattas av kollektivavtalet men sysselsättes i sådant arbete, för vilket avtalet gäller.

b) Tillämpning av avtal utanför dess giltighetsområde

Arbetsdomstolens ordförande tar upp till närmare behandling utredningens förslag i 10 § andra stycket och uttalar härom:

»Avsikten är — enligt uttalandena i den allmänna motiveringen att döma — att Arbetskyddsstyrelsens i ett sådant fall träffade bifallsbeslut i regel skall innefatta, att den i avtalet gjorda regleringen skall ersätta lagens eller med andra ord att avtalet härutinnan i administrativ ordning skall erhålla ett vidsträcktare tillämpningsområde än det, som följer av avtalet såsom sådant. Lämpligheten av en sådan anordning torde med fog kunna ifrågasättas. Eftersom Arbetskyddsstyrelsens befogenhet enligt 5 § att i det enskilda fallet ge dispens från den i lagen gjorda regleringen går utöver den ram, inom vilken avvikelser från lagen är tillåtna genom kollektivavtal, möter icke hinder för Arbetskyddsstyrelsen att själv i detalj besluta om den ifrågasatta regleringen, varvid det inom verksamhetsområdet gällande kollektivavtalet i allo kan tjäna till förebild, om så befinnes lämpligt. Då därtill kommer, att en samordning kan ske även på så sätt att arbetsgivaren ifråga antingen inträder i den av avtalet berörda arbetsgivareorganisationen — varigenom avtalet blir gällande för honom — eller också själv sluter ett motsvarande kollektivavtal med arbetarorganisationen, torde den förevarande bestämmelsen kunna utgå.»

Arbetskyddsstyrelsen uttrycker farhågor för att en arbetsgivare kunde tänkas missbruka valfriheten så, att han ömsom åberopade avtalet och ömsom förklarade, att han rättade sig efter lagens föreskrifter. Detta kan möjligen förebyggas genom att fordra att arbetsgivare, som ville begagna sig av medgivandet, skall anmäla detta till yrkesinspektören eller till Arbetskyddsstyrelsen.

Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp tror, att den föreslagna bestämmelsen sannolikt skulle skapa åtskilliga svårösliga problem.

Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter anför:

»För tillämpning av den särskilda regleringen enligt 6 kap. lagförslaget fordras, att kollektivavtal om sådan reglering träffats mellan huvudorganisationerna på området. En sådan bestämmelse möter inga egentliga svårigheter inom områden, t. ex. industrien, där organisationen är praktiskt taget fullständigt genomförd. Annorlunda blir förhållandet på andra områden. Utredningen har därför blivit nödsakad att i 10 § i förslaget införa den modifierade bestämmelsen att Arbetskyddsstyrelsen, därest på ett område flertalet arbetstagare berörs av avtalet, kan medgiva arbetsgivare, som ej är bunden av avtalet, äger tillämpa den i avtalet föreskrivna arbetstidsregleringen. Härmed torde väl avses, ehuru detta icke kommit till tydligt uttryck i textförslaget, att ett sådant medgivande skall gälla generellt för alla arbetsgivare inom området; eljest skulle ett vidlyftigt dispensförfarande bli följden. Härigenom uppstår en valrätt för arbetsgivaren, och det kan bli svårt att klarlägga vilken arbetstidsreglering han egentligen tillämpar, den enligt lagen givna eller den i avtalet bestämda. Fråga kan även uppstå om vilket avtal, som skall vara normerande för sådana fall, då flera huvudorganisationer och flera avtal finns på området. På vilket sätt är i dylikt fall tillsynsmyndigheterna inkopplade? Såsom ovan angivits fordras för tillämpning av kollektivavtalets reglering, att flertalet arbetstagare inom området är berörda av avtalet. Skall i antalet arbetstagare inräknas de, som icke är organiserade men för vilka avtalets bestämmelser faktiskt tillämpas? För restaurantnäringens del kan det vara tvivelaktigt, huruvida flertalet arbetstagare 'beröres' av kollektivavtal; detta blir väl i så fall Arbetskyddsstyrelsens sak att avgöra. Besvaras spørgsmålet nekande, kan tydligen icke en arbetsgivare, som ej är bunden av avtal, ha möjlighet att tillämpa dettas arbetstidsreglering på annat sätt än att söka och eventuellt erhålla individuell dispens. Det förefaller, som om ej blott för arbetsgivare och arbetstagare utan även för tillsynsmyndigheterna en viss oräda skulle uppstå på de områden av näringslivet, där arbetstagarnas anslutning till organisation icke är någorlunda fullständigt genomförd.»

Landsorganisationen biträder däremot utredningens förslag. Samtidigt uttalar dock LO, att det är tänkbart att svårigheter kan uppkomma, när flera avtal med olika utformning gäller inom ett och samma område. Men då ett avtal för att kunna få den ifrågasatta tillämpningen måste vara slutet eller godkänt av huvudorganisation på arbetstagens sida, anser LO, att betänkligheterna ej kan åberopas som avgörande skäl mot förslaget. På grund av villkoret om huvudorganisations medverkan kan man enligt LO utgå från att arbetsavtal inom ett och samma verksamhetsområde i regel kommer att utformas ganska enhetligt. *Svenska handelsarbetareförbundet* uttrycker tveksamhet. Man anser, att det vore lämpligare om arbetstidslagens bestämmelser tillämpades, då det är fråga om oorganiserade företag. Samma ståndpunkt intar *Svenska lantarbetareförbundet*, som gör frågan till föremål för en ingående behandling och särskilt fäster uppmärksamheten på att övervakningen av arbetstidsbestämmelsernas efterlevnad i allt väsentligt sker av arbetstagarna själva genom deras organisationer. Man kan inte med visshet utgå från, att nu åsyftade arbetsgivare och arbetstagare verkligen har reda på föreskrifterna i avtalen, då de icke har tillgång till dessa. Det är dessutom inte blott fråga om arbetstidens längd, fördelning och förläggning etc., utan även om i avtalen fastställda ersättningar för t. ex. obekvämt förlagd arbetstid, förberedelse- och avslutningsarbeten, övertid m. m. En arbetsgivare som medgives rätt att tillämpa i ett visst avtal föreskriven arbetstid utan att samtidigt åläggas skyldighet att utbetala de i avtalet överenskomna kompensationsbeloppen får enligt förbundet fördelas framför andra arbetsgivare. Förbundet anser det bättre att vidkännas de olägenheter, som kan bli förenade med olika arbetstidsförhållanden för företaget, som är bundna resp. inte bundna av kollektivavtal.

F. Arbetarskyddsstyrelsen och arbetstidslagen

I. Arbetsuppgifter

I promemorian anföres:

»De arbetsuppgifter, som i enlighet med en ny arbetstidslag skall åvila Arbetarskyddsstyrelsen, kan sammanfattas sålunda.

1) Styrelsen har att besluta om förlängning av ordinarie arbetstid eller annan fördelning än den som föreskrives enligt 4 § (se lagförslagets 5 § och 9 § 3 mom.)

2) Styrelsen har att i vissa fall taga ställning till omfattningen av nödfallsarbete (se 6 §) och omfattningen av extra övertid (se 7 § 4 mom.)

3) Styrelsen har att inom andra områden än jordbruket, trädgårdsskötseln och detaljhandeln avgöra, i vilken utsträckning arbetstagare, som icke fyllt 18 år, må användas till arbete å övertid (se 7 § 5 mom. och 9 § 3 mom.)

4) Styrelsen skall i vissa fall kunna medge, att sådan reglering av arbetstiden, som föreskrives i kollektivavtal, skall kunna få tillämpas även i fråga om företaget utanför avtalets giltighetsområde (se 10 §).

5) Styrelsen skall meddela föreskrift om på vad sätt tid för nödfallsarbete och övertid skall antecknas (se 8 §).

Från den nuvarande lagen har utredningen även medtagit följande bestämmelser, vilka icke torde kräva särskilda kommentarer.

1) Styrelsen skall på begäran av domstol, allmän åklagare, yrkesinspektör, bergmästare eller den, vars rätt därav beröres, avgöra huruvida visst arbete eller viss arbetstagare faller under lagen (se 3 §).

2) I annan fråga rörande lagens tillämpning än som avses i 3 § har styrelsen att efter enahanda begäran avge utlåtande. I nuvarande lag återfinnes ifrågavarande

bestämmelse i 3 § men har med hänsyn till systematiseringen i lagförslaget flyttats till 11 §.

Enligt lagförslaget skall styrelsen vidare utöva tillsyn av lagens efterlevnad. Bestämmelsen härom, som i huvudsak ansluter sig till 11 § 1 mom. gällande arbetstidslag, har utformats i nära anslutning till motsvarande bestämmelse i arbetarskyddslagen. Utredningen vill dock här upprepa vad i det föregående anförts, nämligen att Arbetarskyddsstyrelsen icke skall granska, att ingångna kollektivavtal med arbetstidsbestämmelser överensstämmer med rambestämmelserna i lagförslagets 9 §. I frågor av dylikt slag har den endast att efter anmodan avge yttrande.

Den tillsyn som skall utövas skall ske genom de organ, som omnämnes i arbetarskyddslagen, nämligen genom yrkesinspektionens befattningshavare resp. specialinspektörer genom kommunala tillsynsmän.

Utredningen föreslår vidare, att i lagen ytterligare anges, att styrelsen skall äga meddela råd och anvisningar (se 11 §). Denna bestämmelse torde icke vara nödvändig men synes kunna vara lämplig med hänsyn till att styrelsens rådgivande verksamhet kan komma att öka i samband med den åt organisationerna givna avtalsfriheten.

Utredningen utgår från att, därest arbetsmarknadens organisationer i mera avsevärd utsträckning kommer att begagna sig av sin frihet att träffa avtal enligt 9 §, arbetsuppgifterna för Arbetarskyddsstyrelsen kommer att minska. I fråga om verksamhetsområden, där dylika avtal gäller, kommer styrelsens befogenheter att begränsas till en ringa del av de ovan angivna.»

Arbetarskyddsstyrelsen uppehåller sig ganska utförligt vid hithörande frågor. Bl. a. tar styrelsen upp till diskussion utredningens uttalande, att arbetstidsregleringen genom kollektivavtal kommer att medföra en minskning av styrelsens arbete. Detta anser man möjligen kunna visa sig vara riktigt, sedan förhållandena efter en övergångstid hunnit stadga sig, under förutsättning att den kollektivavtalsmässiga regleringen kommer att utnyttjas i någorlunda stor omfattning. Men man framhåller också, att systemet med olika grunder för reglering av arbetstiden måste innebära ökat besvär vid tillsynen och nya arbetsuppgifter för styrelsen. Utsträckningen av lagens tillämpningsområde kommer att medföra ökat arbete för styrelsen och inspektionen. Resultatet kan bli, att en förstärkning av åtminstone personalen på styrelsens arbetstidsbyrå kan visa sig nödvändig.

Statskontoret anser, att man bör närmare överväga lämpligheten av att statliga verk och myndigheter skall inhämta beslut av Arbetarskyddsstyrelsen i arbetstidsfrågor. I varje fall under en övergångstid bör beslutanderätten ankomma på Kungl. Maj:t. Statskontoret anser skäl talar för att större förvaltningsenheter över huvud erhåller en av Arbetarskyddsstyrelsen mer oberoende ställning. Statskontoret yttrar härom: »Det torde nämligen få förutsättas, att sådana myndigheter kan på rätt sätt handhava tillämpningen av lagen». *Medicinalstyrelsen* gör det uttalandet, att Arbetarskyddsstyrelsen, då det gäller principiella ärenden inom hälso- och sjukvården, bör åläggas att söka samråd med Medicinalstyrelsen.

Även en del arbetstagarorganisationer har synpunkter att anföra i denna fråga. *Svenska pappersindustriarbetareförbundet* tycker, att Arbetarskyddsstyrelsen enligt utredningens förslag får alltför vittgående befogenheter att medge avsteg från lagens grundbestämmelser. Med nu gällande bestämmelser har styrelsen möjlighet att tillgodose skäliga dispensbehov. Enligt förbundets mening saknas anledning till utvidgade befogenheter. *Civilförvaltningens personalförbund* vill ha så få detaljer som möjligt öppna för Arbetarskyddsstyrelsens prövning och bedömning.

Utredningens förslag föranleder icke någon erinran från *Tjänstemännens centralorganisation*. *Lotsförbundet* tar upp en speciell fråga till behandling. Förbundet yrkar nämligen på att Arbetarskyddsstyrelsen i lagen medgives befogenheter att för arbetstagaregrupper, som ej faller under lagens tillämpning, utfärda föreskrifter till skydd mot överansträngning.

2. Sammansättning

Härom anföres i promemorian: »I nuvarande arbetstidslagar är särskilda bestämmelser införda rörande Arbetarskyddsstyrelsens sammansättning. Utredningen föreslår, att dessa bestämmelser utgår och att de i stället införes i Kungl. Maj:ts instruktion för Arbetarskyddsstyrelsen. I lagen bör endast föreskrift finnas om att vid handläggning av ärende rörande arbetstidslagen särskilda ledamöter representerande rikssammanslutningar av arbetsgivare och arbetstagare skall deltaga i den ordning och omfattning Konungen bestämmer. Härigenom tillförsäkras arbetsmarknadens organisationer erforderligt inflytande i styrelsen. De för närvarande gällande bestämmelserna rörande Arbetarskyddsstyrelsens sammansättning är i korthet följande. Då Arbetarskyddsstyrelsen handlägger ärenden enligt den allmänna arbetstidslagen, består den av generaldirektören, två byråchefer samt fyra i särskild ordning utsedda ledamöter, partsrepresentanter. Av dessa skall två representera arbetsgivarna och två arbetstagarerna. För partsrepresentanterna är förordnade suppleanter. Då frågor förekommer avseende lantarbetstidslagen, utgår en av arbetsgivarnas och en av arbetstagarernas representanter och ersättes av partsrepresentanter, förtrogna med förhållandena på jordbrukets område. Motsvarande gäller vid handläggning av ärenden rörande detaljhandelslagen och hotellagen. Av det anförda framgår, att styrelsen vid handläggning av arbetstidsärenden består av en stomme av fem ledamöter, nämligen tre tjänstemän från styrelsen och två partsrepresentanter. Därjämte deltar från vardera sidan ytterligare en ledamot, vilken, där fråga är om någon av speciallagarna, representerar det område av näringslivet som ärendet avser. Fler än sju ledamöter får icke deltaga. Generaldirektören har utslagsröst. I fråga om suppleanterna gäller, att de tillkallas endast vid förfall för den ordinarie partsrepresentanten. Endast undantagsvis förekommer att suppleant tillkallas för visst ärende i fråga om vilket han kan tänkas besitta speciell branschkunskap. Enligt lantarbetstidslagen skall dock en av suppleanterna för den ordinarie ledamot, som skall rycka in vid ärende enligt nämnda lag, vara förtrogen med förhållandena inom trädgårdsskötseln. Nämnas må vidare, att, därest ärende berör tjänstemannaintresse, bör såvitt möjligt såsom partsrepresentant å arbetstagarresidan deltaga ledamot eller suppleant, som utsetts efter förslag från tjänstemannaorganisation. Denna bestämmelse torde dock, särskilt då det gäller arbetstidsfrågor, endast ha ringa betydelse, enär det avgjort största antalet tjänstemän icke faller under arbetstidslagstiftningen och icke heller enligt utredningens förslag beräknas komma att omfattas av en eventuell ny lagstiftning.

Utredningen har icke utformat något förslag till bestämmelser rörande Arbetarskyddsstyrelsens sammansättning. Den har emellertid undersökt dels vad det skulle innebära att bibehålla principerna för nuvarande sammansättning, dels ett par tänkbara alternativ till denna. Innan utredningen ingår på vart och ett av alternativen torde emellertid först med några ord beröras vissa önskemål, som kan uppställas på styrelsens blivande sammansättning. Realiseras utredningens förslag rörande ny arbetstidslag, kommer stora områden att föras in under lagstiftningen, vilka för närvarande ligger utanför. Det kan här räcka att erinra om arbete, som bedrivs av staten och om sjukvården. Enbart de här omnämnda båda verksamhetsområdena är synnerligen heterogena och torde komma att medföra att expertis i förhållandevis stor utsträckning måste tillföras Arbetarskyddsstyrelsen. Man kan sålunda utgå från att den nya arbetstidslagen kommer att kräva en ökning av antalet till Arbetarskyddsstyrelsens förfogande stående experter. Angeläget är vidare att styrelsen får en sammansättning, som garanterar att ärendena blir ur principiella synpunkter likartat

behandlade. Detta gör det önskvärt, att styrelsen får en tillräckligt stor kärna, som alltid deltar i behandlingen av samtliga ärenden. Endast härigenom kan styrelsen få nödig fasthet så att enhetliga riktlinjer kan uppdragas för arbetstidslagstiftningen i dess helhet. Sammanfattningsvis kan sägas att det å ena sidan gäller att ställa tillräcklig expertis till styrelsens förfogande och å andra sidan tillse att dess sammansättning icke allt för mycket varierar vid de olika ärendenas behandling.

Det första av de i det föregående berörda alternativen ansluter sig närmast till den nuvarande ordningen. För olika specialområden tillsättes särskilda partsrepresentanter, vilka skall rycka in och ersätta en arbetsgivare- och en arbetstagarerepresentant på samma sätt som nu sker, då exempelvis ett ärende fallande under lantarbetstidslagets tillämpningsområde är föremål för behandling. Om man utgår från att antalet ledamöter oförändrat blir sju — någon ökning av dessa torde under alla förhållanden böra undvikas — skulle sålunda den fasta kärnan komma att bestå av fem ledamöter, varav tre opartiska och två ständiga partsrepresentanter; härtill kommer antingen två branschrepresentanter eller — för det fall inga dylika är utsedda för det verksamhetsområde varom fråga är — två ytterligare partsrepresentanter. Detta alternativ tillgodoser förhållandevis väl kravet på kontinuitet i styrelsens sammansättning och leder även till att erforderlig branschkunedom ständigt kommer att stå till styrelsens förfogande. Mot alternativet kan emellertid riktas allvarliga erinringar. Det förutsätter, att styrelsen alltid, då ett ärende tillhör ett område, för vilket särskilda branschrepresentanter är utsedda, måste inkalla dessa, hur självklart ärendet än kan vara. Särskilt sedan den nya lagen varit i kraft några år och klara linjer hunnit utvecklas rörande lagens tillämpning, måste detta komma att medföra onödigt omgång och även onödiga kostnader.

Det andra alternativet innebär följande. Man ger Arbetarskyddsstyrelsen en konstant sammansättning för alla ärenden, nämligen tre opartiska ledamöter och fyra partsrepresentanter, varav två från arbetsgivare- och två från arbetstagarer sidan. I avsikt att tillföra styrelsen den erforderliga expertisen får styrelsen möjligheten att då så anses erforderligt inkalla de särskilda experter styrelsen själv finner lämpligt utvälja. Härvid förutsättes, att det alltid kallas lika antal experter från båda sidorna; i regel torde det komma att räcka med sammanlagt två. De särskilt inkallade experterna skulle icke äga att deltaga i besluten, men det kan ifrågasättas att ge dem rätt att till protokollet anföra avvikande mening. Detta alternativ har en viss smidighet i jämförelse med det föregående. Endast då styrelsen på begäran av part eller eljest finner särskild expertis behövlig skall dylik tillkallas. Utredningen förutsätter dock, att varje dylikt önskemål i regel skall bifallas. Dessutom skall varje part självfallet få anlita den expertis han önskar. Emellertid kan mot alternativet anföras, att det för med sig en viss löslighet. Det kan nämligen ifrågasättas, om det kan vara riktigt att lämna styrelsen helt fria händer vid valet av experter.

Det tredje alternativet innebär i likhet med det närmast föregående att Arbetarskyddsstyrelsen får en konstant sammansättning av sju ledamöter. Det avviker från det andra alternativet i följande hänseende. Den erforderliga expertisen ställes till styrelsens förfogande på så sätt, att Konungen utser ett råd med analoga funktioner som Medicinalstyrelsens vetenskapliga råd. Endast enskilda medlemmar av rådet tillkallas och endast då anledning härtill föreligger. Medlemmarna i detta Arbetarskyddsstyrelsens råd torde i regel bli företrädare för olika arbetsgivare- och arbetstagarorganisationer. Generaldirektören, eventuellt styrelsen, bestämmer i varje särskilt fall om medlemmar av rådet skall inkallas. Härvid förutsättes, att för varje gång inkallas lika antal rådsmedlemmar från båda sidor. Därest en medlem av rådet finner, att han saknar kunedom om visst speciellt område inom sin bransch, skall han äga att medföra företrädare för detta. Alternativet avviker kanske reellt sett icke så mycket från det föregående, men det har dock den fördelen att det ständigt blir samma personer, som kommer att anlitas för ett och samma näringsområde.»

Statskontoret anser, att frågan om Arbetarskyddsstyrelsens sammansättning vid behandling av arbetstidsfrågor bör ses i samband med styrelsens samman-

sättning i stort sett. De erinringar, som kan riktas mot nuvarande ordning, torde enligt Statskontoret kunna avhjälpas utan större ingrepp. *Handelskammaren i Karlstad* anser, att principen om partsrepresentationen i Arbetarskyddsstyrelsen är av så stor betydelse, att den även i fortsättningen bör vara lagfäst och ej som utredningen föreslår införas i instruktionen för Arbetarskyddsstyrelsen.

I fråga om de olika alternativen för Arbetarskyddsstyrelsens sammansättning föreligger ett flertal remissyttranden. Det av utredningen föreslagna alternativet 1. förordas av ett antal arbetsgivareorganisationer, bl. a. *Handelns arbetsgivareorganisation*, *Svenska lantarbetsgivareföreningen* och *Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening*. Förstnämnda organisation anför:

»Att begränsa möjligheterna för handelns parter att medverka till att länka utvecklingen genom egna direkta representanter i Arbetarskyddsstyrelsen vid handläggning av ärenden enligt detaljhandelslagen, vore enligt organisationen ett steg i alldeles fel riktning. Speciellt oriktigt måste detta vara, därest man — som arbetsutredningen ifrågasätter — vill normalisera arbetstidslagstiftningen. Då några praktiska olägenheter hittills icke torde ha framträtt inom Arbetarskyddsstyrelsen vid handläggning av ärenden enligt speciallagarna, synes det organisationen vara avgjort lämpligast, att utredningens första alternativ i fråga om Arbetarskyddsstyrelsens sammansättning följes.»

Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening framhåller, att förhållandena inom järnvägsväsendet är så speciella, att särskilda partsrepresentanter bör finnas.

Betydligt fler remissorgan uttalar sig för alternativ 2. Till dem hör *Arbetarskyddsstyrelsen* själv, som anser, att detta alternativ ger styrelsen möjlighet att anlita den expertis, som styrelsen i varje särskilt fall kan anse sig ha behov av. Styrelsen förutsätter, att de särskilt tillkallade experterna, som ej äger deltaga i besluten, dock får rätt att till protokollet anteckna avvikande mening. Mot Arbetarskyddsstyrelsens beslut har emellertid reservation anförts av en ledamot, som ansluter sig till alternativ 3.

Länsstyrelsen i Södermanlands län anser, att alternativ 2 möjligen innebär de bästa garantierna för en allsidig belysning av ärendena utan att medföra en alltför tungrodd organisation. Några arbetstagarorganisationer, bland dem *Svenska metallindustriarbetareförbundet*, uttalar sig även för detta alternativ. *Svenska järnvägsmannaförbundet* motiverar sitt ståndpunktstagande med att Arbetarskyddsstyrelsen genom detta alternativ erhåller konstant sammansättning.

För alternativ 3 uttalar sig bl. a. *Länsstyrelsen i Stockholms län*.

Landsorganisationen förordar det tredje alternativet och yttrar härom:

»Därest utredningens förslag rörande lagens tillämpningsområde förverkligas, kommer stora områden att införas under lagen, vilka för närvarande ligger utanför. Med hänsyn härtill anser utredningen nödvändigt att, samtidigt som kraven på kontinuitet i tillämpningen upprätthålles, ökad expertis ställes till styrelsens förfogande. Utredningen skisserar med utgångspunkt härifrån tre alternativ för styrelsens sammansättning. Av dessa vill LO närmast förorda det tredje, innebärande att styrelsen får en konstant sammansättning av sju ledamöter och att den erforderliga expertisen ställes till styrelsens förfogande genom ett av representanter för arbetsgivare och arbetstagar inom olika verksamhetsområden bestående råd, från vilket medlemmar (utan rösträtt) inkallas när behov föreligger att anlita deras speciella sakkunskap. I förening med ett utvecklat remissförfarande bör detta system ej blott kunna tillgodose kontinuitetskravet utan också på ett praktiskt sätt tillförsäkra styrelsen den allsidiga expertis som erfordras för ärendenas behandling.»

En grupp remissinstanser tar icke utpräglad ståndpunkt. Till dessa hör *Svenska arbetsgivareföreningen*, som uttalar:

»I fråga om Arbetarskyddsstyrelsens sammansättning har föreningen ingen invändning mot de föreslagna smärre förändringarna. Föreningen förordar det första alternativet, som innebär, att Arbetarskyddsstyrelsen får en konstant sammansättning av sju ledamöter på samma sätt som nu jämte — vid behandling av särskilda ärenden — ledamöter utsedda på sätt nu föreskrives i § 20 i instruktion för Arbetarskyddsstyrelsen. Föreningen har emellertid intet att erinra mot att man anlitar ett råd av den typ, som förordas enligt det tredje alternativet.»

Liknande tveksamhet utmärker *Svenska handelsarbetareförbundets* yttrande, vari det heter:

»Vad det gäller frågan om Arbetarskyddsstyrelsens sammansättning vid behandling av frågor i anslutning till arbetstidslagstiftningen vill vi framhålla, att det torde vara lämpligt att åtminstone tills vidare bibehålla den ordning, som för närvarande gäller, d. v. s. att vissa specialområden är representerade i styrelsen vid behandlingen av frågor, som rör deras speciella verksamhet. I vart fall bör en ny lagstiftning först prövas under någon tid, innan någon ändring i detta avseende sker. Som vi uppfattat saken avser alternativ 1 ett bibehållande av nu gällande regler. Skulle man trots allt finna att en sådan ordning icke är möjlig att upprätthålla, ansluter vi oss, ehuru med stor tveksamhet, närmast till utredningens alternativ 3, som i vart fall i någon mån tillgodoser kravet på kontinuitet i styrelsens sammansättning och leder till att den kännedom om de speciella branscherna, som är erforderlig, kommer att stå till styrelsens förfogande vid bedömning av ärendena.»

Tjänstemännens centralorganisation utvecklar närmare sin syn på denna fråga. Man anser alternativ 3 acceptabelt under förutsättning att det föreslagna expertrådet får så stor omfattning, att inom detsamma kan rymmas experter från de olika branscherna som kan komma ifråga. Men TCO diskuterar även alternativ 2 i förändrad form:

»Man kan också tänka sig att alternativ II ändras så att arbetsgivare- och arbetstagarorganisationer för en viss bestämd längre tidsperiod får utse experter från respektive områden med uppgift att deltaga i styrelsens behandling av arbetstidsfrågorna. Styrelsen skulle sålunda icke ha rätt att fritt välja experter. Till styrelsen inkallad expert bör få rätt att till protokollet anteckna avvikande mening. TCO förutsätter, att den nu gällande ordningen med utbyte av partsrepresentanter vid behandling av tjänstemannaärenden rörande arbetarskyddet utan ändring skall gälla i framtiden och att samma ordning skall tillämpas vid arbetstidsärende, som berör tjänstemanna-intresse.»

3. Besvärsmätt

Utredningen föreslår, att, i likhet med vad för närvarande gäller, Arbetarskyddsstyrelsens beslut med stöd av arbetstidslagen ej skall kunna överklagas. Det stora flertalet remissinstanser gör ej några uttalanden på denna punkt, varför man torde kunna utgå från att de företräder samma uppfattning som utredningen.

Emellertid ger ett par remissorgan uttryck för en avvikande uppfattning. *Skogsstyrelsen* fäster sålunda uppmärksamheten på att betydligt vidgade befogenheter kommer att tillerkännas Arbetarskyddsstyrelsen enligt förslaget och ifrågasätter om icke med hänsyn bl. a. till att statliga ämbetsverk kommer att ingå på arbetsgivaresidan rätt bör föreligga för part att överklaga Arbetarskyddsstyrelsens beslut enligt lagen. *Svenska livsmedelsarbetareförbundet* ifrågasätter om icke behov föreligger av mer än en instans.

G. Gränsdragningen i förhållande till arbetarskyddslagen

De remissinstanser, som gör uttalanden i fråga om gränsdragningen mellan arbetarskydds- och arbetstidslagarna, är samtliga av den uppfattningen, att bestämmelserna om arbetstid endast bör återfinnas i en lag. Sålunda anser *Arbetsmarknadsstyrelsen*, att man bör undersöka möjligheterna att till arbetstidslagen överföra arbetarskyddslagens bestämmelser om arbetstiden och dess förläggning samt minderårigas arbetstid. Samma uppfattning företräder *Arbetarskyddsstyrelsen*, som dock framhåller, att man måste beakta skiljaktigheter i tillämpningsområdet mellan de båda lagarna. *Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen* delar också denna uppfattning och tillägger, att uppdelningen på olika lagar av bestämmelser, som organiskt hör samman, vållar betydliga tillämpningssvårigheter. *Telestyrelsen*, *Försvarets fabriksstyrelse* och *Statens avtalsnämnd* ger uttryck åt samma uppfattning.

Landsorganisationen är inne på samma linje och anför följande:

»Så länge arbetarskyddslagen haft ett vidare tillämpningsområde än allmänna arbetstidslagen, har det inte funnits anledning att påyrka att bestämmelserna i fråga skall överföras. Läget blir ett annat, därest arbetstidslagen nu komme att få inte blott samma utan ett vidare tillämpningsområde än arbetarskyddslagen. I sådant fall synes det motiverat och i själva verket ofrånkomligt att samtliga arbetstidsregler inrymmas i en och samma lagstiftning.»

Löneavtalsnämnden i Stockholm, *Stadskollegiet* m. fl. organ delar också denna uppfattning.

H. Straffbestämmelser

I promemorian anföres: »Enligt nuvarande lag straffas arbetsgivare, som använder arbetstagare till arbete i strid mot vad som stadgas i arbetstidslagen. Detsamma gäller, därest han icke iakttar av Arbetarskyddsstyrelsen med stöd av lagen, meddelad föreskrift. Dessa bestämmelser föreslås av utredningen bli oförändrade; de återfinnes i lagförslagets 13 §. I förslaget har även medtagits den i gällande lag förefintliga bestämmelsen, att, om arbetstagaren varit under 18 år, jämväl den som har vårdnaden om arbetstagaren skall straffas, därest användandet skett med hans vetskap och vilja. Medtagits har även den i nu gällande lagstiftning förefintliga straffbestämmelsen dels om underlåtenhet att föra anbefallda anteckningar om nödfallsarbete och övertid, dels ock om vägran att låta arbetstagare eller dennes representant taga del av dylika anteckningar och av Arbetarskyddsstyrelsens beslut som delgives arbetsgivaren. Däremot har det icke ansetts erforderligt bibehålla den särskilda bestämmelsen rörande fall av upprepad förseelse från arbetsgivaresidan mot arbetstidslagen.

Regleras arbetstidsförhållandena enligt avtal jämlikt 9 §, skall brott mot dylikt avtal medföra påföljd på samma sätt som annat brott mot kollektivt avtal. Frågor sammanhängande härmed har berörts i det föregående.»

Arbetsmarknadsstyrelsen ifrågasätter lämpligheten av att dessa straffbestämmelser skall gälla oavsett verksamhetens omfattning. Man förordar en omformulering som gör det möjligt att taga större hänsyn till förhållandena på de minsta arbetsställena. *Handelskammaren i Karlstad* vänder sig mot utredningens förslag att gällande regler skall utbytas mot stadganden om dagsböter och uttalar: »Handelskammaren finner det egendomligt att vederbörande arbetsledares privata ekonomi skall vara avgörande för bötesbeloppets storlek, och vill för den skull avstyrka ett införande av dagsböter på området.»

I. Övriga bestämmelser

I. Arbetsföreståndare

I promemorian anföres: »För närvarande gäller beträffande verksamhet, som bedrivs av kommun, att vad i lagen är stadgat angående arbetsgivare skall i stället gälla arbetsföreståndare. Utredningen föreslår — till följd av den föreslagna utvidgningen av lagstiftningens tillämpningsområde — att en dylik regel jämväl skall gälla verksamhet, som bedrivs av staten eller av hushållningssällskap. Även den för närvarande förefintliga möjligheten för arbetsgivare att på framställning få viss person godtagen såsom arbetsföreståndare i stället för arbetsgivaren har medtagits oförändrad.»

Försvarets civilförvaltning meddelar, att motsvarande stadgande i arbetarskyddslagen i fråga om arbete, som bedrivs av staten, visat sig svårt att tillämpa inom försvarets område med dess speciella organisation och befälsförhållanden. Begreppet arbetsföreståndare torde därför för försvarets del böra förtydligas. I samma riktning uttalar sig *Luftfartsstyrelsen*.

Frågan om vem som skall anses som arbetsföreståndare inom sjukvårdens område berörs av *Sjukhusdirektionen i Stockholm*, som uttalar, att kompletterande bestämmelser synes erforderliga. Liknande synpunkter anföres från andra sjukhusorgan, t. ex. *intendenten vid Serafimerlasarettet*. Denna uppfattning delas beträffande sinnessjukvården av *chefen för psykiatriska sjukhuset* i Stockholm, som belyser problemet på följande sätt:

»Det synes mig icke rimligt, att arbetsgivaren undandrages allt inflytande på frågan, särskilt som det inom sinnessjukvården förekommit, att från arbetstagarhåll vid förhandlingar framlagts förslag om sådan koncentration av arbetstiden, att äldre befattningshavare kunde befaras icke orka med de långa arbetsskiptena. Förslagsvis kunde momentet avslutas med följande tillägg: 'och arbetsgivaren icke har någon erinran däremot'. I lagförslaget 14 § föreskrives, att beträffande arbete, som bedrivs av staten, skall vad i lagen är stadgat om arbetsgivare gälla arbetsföreståndaren. Det synes mig icke vara entydigt, vem som vid sinnessjukhusen skall betraktas såsom arbetsföreståndare. Dagordningen vid sjukhuset, vari innefattas jämväl personalens dagliga arbetstider, fastställs av direktionen. Sjukhuschefen är förman över övriga vid sjukhuset anställda befattningshavare. Det närmare förmanskapet över ekonomipersonalen utövas av sjukhusintendenten. På de olika överläkaravdelningarna är vederbörande sjukvårdsläkare förman över avdelningens sjukvårdspersonal. Den detaljerade regleringen av sjukvårdspersonalens arbete och beordrandet av övertidsarbete sker av föreståndarinnan eller uppsyningsman. Vem av dessa instanser, som skall betraktas såsom 'arbetsföreståndare' synes böra klarare framgå av lagtexten.»

2. Konungens undantagsrätt

I promemorian anföres: I den nuvarande lagstiftningen finnes några bestämmelser, som i realiteten har haft ringa betydelse. De bestämmelser varom här är fråga är följande: 'Är sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare och arbetare, som kan anses företräda flertalet arbetsgivare och arbetare inom visst verksamhetsområde, ense om viss eftergift i något avseende, varom stadgas i 5 § eller 7 § 3 mom., må Konungen, på framställning av Arbetarskyddsstyrelsen eller efter dess hörande, förordna, att eftergiften må inom verksamhetsområdet i fråga allmänt tillgodonjutas'. 'Skulle tillämpningen av denna lag medföra sådana svårigheter för visst arbete eller företag, att dess fortsatta bedrivande därigenom äventyras, må Konungen, på framställning av Arbetarskyddsstyrelsen eller efter dess hörande, medgiva av förhållandena påkallat undantag från lagens tillämpning'. (Ordalydelsen är hämtad ur allmänna arbetstidslagen; vissa mindre avvikelser förekommer i speciallagstiftningen.) Föreligger de förutsättningar, varom talas i den första av de ovan citerade meningarna, kan man utgå

från att avtal jämlikt 9 § har träffats. Är detta fallet har Arbetarskyddsstyrelsen jämlikt 10 § andra stycket möjlighet att fatta sådant beslut som här avses. Den enda verkliga skillnaden mellan gällande och föreslagna bestämmelser blir att beslutanderätten överföres från Konungen till Arbetarskyddsstyrelsen. Detta har ansetts möjligt och lämpligt. Det skulle kunna övervägas, att låta den andra ovan återgivna bestämmelsen bortfalla. Emellertid måste man beakta den föreslagna ökningen av tillämpningsområdet. Särskilt i fråga om statlig verksamhet kan det tänkas förekomma områden, där i varje fall temporära undantag kan behövas. Utredningen tänker här närmast på försvarsväsendet. Den omfattning, i vilken arbete måste utföras inom till försvarsväsendet hörande verksamhetsområden, undergår för närvarande enligt vad erfarenheterna visar hastiga variationer. Att under sådana förhållanden utforma arbetstidslagen utan möjligheter till undantag synes otänkbart. Till följd av det anförda föreslår utredningen, att det skall föreligga möjligheter för Konungen att medge undantag från lagens tillämpning. Utredningen har övervägt, huruvida man i lagen särskilt borde ange under vilka förutsättningar, som Konungen skulle äga rätt att medge dispens från lagen. Vissa skäl talar för att i lagen skall angivas, att åtgärden måste vara motiverad av krig eller krigsfara. Med hänsyn till den allmänna osäkerheten i de utrikespolitiska förhållandena, har utredningen funnit en sådan motivering olämplig. Den har i stället föreslagit, att Konungen under 'utomordentliga förhållanden' skall kunna medge undantag från lagens tillämpning. För att ytterligare förtydliga utredningens uppfattning på denna punkt vill den tillägga, att därest den föreslagna arbetstidslagen varit i kraft innevarande år, förhållandena enligt vad utredningen avser skulle ha varit sådana, att Konungen hade kunnat stödja sig på paragrafen i fråga för att undantaga i varje fall vissa av de till försvarsväsendet knutna arbetsplatserna.

Försvarets civilförvaltning konstaterar, att den av utredningen föreslagna bestämmelsen om Konungens undantagsrätt innefattar ett rymligare bemyndigande än motsvarande föreskrifter i exempelvis prisregleringslagen och förfogandelagen. Ämbetsverket anser det tveksamt, huruvida detta är sakligt befogat. *Fortifikationsförvaltningen* anser det olämpligt icke minst ur militärpolitisk synpunkt att genom ett särskilt beslut offentlighet gives åt försvarets behov av intensifierad byggnadsverksamhet. Liknande synpunkter anföres av *Arméförvaltningen* och *Flygförvaltningen* samt av *Statens avtalsnämnd*.

Undersökning rörande övertidsarbetets omfattning

Efter hemställan från arbetstidsutredningen uppdrog Kungl. Maj:t den 5 september 1947 åt Socialstyrelsen att verkställa en undersökning rörande förekomsten och betydelsen av övertidsarbete inom industri, byggnadsverksamhet, handel och samfärdsl m. m.

I november 1947 utsände Socialstyrelsen till ca 12 500 företag ett frågeformulär, i vilket begärdes vissa uppgifter om övertidsarbete m. m. under år 1946. Vid granskningen av de inkomna svaren visade det sig, att ett mycket stort antal uppgiftslämnare missuppfattat formuläret. Efter samråd med arbetstidsutredningen beslöts då, att Socialstyrelsen skulle verkställa en förnyad undersökning, avseende övertidsarbete under år 1947. För detta ändamål utarbetades ett nytt frågeformulär. Detta utsändes i september 1948 till ca 9 000 företag. Formuläret tillställdes icke företag inom näringsgrenar och branscher, där verksamheten är utpräglad säsongbetonad, såsom byggnads- och anläggningsverksamhet samt torvindustri. Ävenså ställdes de statliga företagen utanför undersökningen.

Vidare inhämtade Socialstyrelsen genom förmedling av Landsorganisationen från fackföreningar och verkstadsklubbar vissa upplysningar och synpunkter beträffande övertidsarbetet. För detta ändamål utarbetades ett särskilt frågeformulär.

I följande sammanställning, som utarbetats inom arbetstidsutredningen, redovisas först företagens uppgifter om övertidsarbetets omfattning etc. Därefter lämnas en redogörelse för arbetstagareorganisationernas synpunkter i frågan.

1. Företagen

A. Frågeformuläret

Det frågeformulär, som tillställdes de 9 000 företagen, upptog inledningsvis vissa frågor rörande företagets belägenhet, branschtillhörighet etc. Därefter frågades efter det antal arbetare, som vid slutet av år 1947 var anställda vid företaget. Dessa skulle sedan delas upp efter kön samt i två närmare angivna grupper. Till första gruppen hänfördes vuxna arbetare, som haft anställning vid företaget under hela året och som endast viss kortare tid varit borta från arbetet. De i denna grupp ingående kallas i det följande för »helårsarbetare». Den andra gruppen skulle omfatta samtliga övriga i slutet av år 1947 anställda arbetare.

Uppgifter om övertid skulle endast lämnas av företag, vid vilka arbetstiden var lagligt reglerad. I frågeformuläret underströks att redovisningen uteslutande avsåg övertid, som tagits ut med stöd av allmänna arbetstidslagens 7 §.

B. Representativitet och tillförlitlighet

Av de utsända 9 000 blanketterna besvarades 6 658. Svarandefrekvensen uppgick sålunda till ca 70 %. Före bearbetningen utsortades av olika skäl 986 blanketter. Huvudparten av dessa var felaktigt eller allt för ofullständigt besvarade. Härtill kom 77 blanketter, som icke kunde tagas med i bearbetningen,

emedan de insänts för sent. Bearbetningen omfattade således 5 595 blanketter, representerande lika många företag med sammanlagt 507 223 arbetare varav 405 642 män och 101 578 kvinnor.

För att belysa undersökningens representativitet har i följande tabell gjorts en jämförelse mellan övertidsundersökningens material och kommerskollegii industristatistik.

Tabell 1. I undersökningen ingående antal arbetstimmar och arbetare i jämförelse med motsvarande uppgifter i industristatistiken

Industri	Antal arbetstimmar i % av industri- statistiken	Antal arbetare i % av industri- statistiken
Malmbrytning och metall	70·0	76·8
Jord- och sten	63·4	62·4
Trä	53·9	55·9
Pappers- och grafisk	76·4	81·1
Livsmedel	68·1	72·8
Textil- och beklädnad	79·7	86·7
Läder-, hår- och gummivaru	63·0	66·8
Kemisk-teknisk	60·6	66·2
Samtliga	69·1	74·2

Som synes är den egentliga industrien representerad med ca 70 % arbetstimmar och 75 % arbetare. Av tabellen framgår vidare, att textil- och beklädnadsindustrien är bäst representerad nämligen med nära 80 % arbetstimmar och ca 87 % arbetare. Svagast representerad är träindustrien. Anledningen härtill torde bl. a. vara, att alla utpräglade säsongföretag hållits utanför undersökningen.

Beträffande undersökningens tillförlitlighet kan helt allmänt sägas, att uppgifterna om övertidsarbetets omfattning etc. torde få betraktas som förhållandevis säkra. En garanti härför är, att dessa uppgifter direkt grundar sig på företagens anteckningar i övertidsjournalerna. Övriga uppgifter däremot — om yrkesgrupper med särskilt mycket övertidsarbete, anledningen till att sådant arbete tages ut samt konsekvenserna av en minskning av den enligt lag tillåtna övertiden — torde däremot vara mindre tillförlitliga. En bidragande orsak härtill är, att dessa besvarats av relativt få företag.

C. Förekomsten av övertidsarbete

Tabellerna 2 och 3 ger en föreställning om övertidsarbetets relativa betydelse inom olika näringsgrenar. I tabell 2 angives sålunda det procentuella antalet företag, vid vilka övertidsarbete förekom resp. icke förekom. Av tabellen framgår även hur stor del av samtliga i undersökningen ingående arbetare, som var anställda vid dessa båda kategorier av företag.

Det framgår, att övertidsarbete togs ut vid flertalet företag. Detta gäller samtliga näringsgrenar och industrier. I tabell 3 sättes antalet övertidstimmar i relation till hela antalet arbetstimmar inom resp. näringsgrenar. Vidare redovisas medeltalet övertidstimmar per år och arbetare. Dessa medeltal har erhållits på så sätt, att

Tabell 2. Antal företag, vid vilka övertidsarbete förekom och antal berörda arbetare

	Procentuella antalet			
	företag		arbetare vid företag	
	med övertids- arbete	utan övertids- arbete	med övertids- arbete	utan övertids- arbete
	1	2	3	4
Malmbrytning och metall	84·2	15·8	98·0	2·0
Jord- och sten.....	72·1	27·9	90·3	9·7
Trä	71·0	29·0	89·5	10·5
Pappers- och grafisk	88·5	11·5	98·4	1·6
Livsmedel	79·8	20·2	95·4	4·6
Textil- och beklädnad	74·3	25·7	93·4	6·6
Läder-, hår- och gummivaru	68·7	31·3	91·6	8·4
Kemisk-teknisk	82·9	17·1	97·9	2·1
Samtliga	78·8	21·2	95·7	4·3
Partihandel.....	95·2	4·8	99·0	1·0
Kommunala verk ¹	97·6	2·4	99·8	0·2
Summa	79·7	20·3	95·9	4·1

¹ Gas-, elektricitets- och vattenverk m. m. samt spårvägs- och omnibusföretag.

hela antalet övertidstimmar dividerats med antalet vid årets slut anställda arbetare. Härvid har sålunda bortsetts från de arbetare, som under året slutat sin anställning. Det bör understrykas, att medeltalen icke ger något mått på i vilken utsträckning rätten att taga ut övertidsarbete utnyttjas.

Tabell 3. Antal övertidstimmar i % av antalet arbetstimmar samt medeltalet övertidstimmar

	Antal företag	Antal övertids- timmar i % av antalet arbets- timmar	Medeltal över- tidstimmar per år och arbetare
Malmbrytning och metall	1 549	2·1	41·5
Jord- och sten.....	387	2·1	40·8
Trä	807	1·9	37·2
Pappers- och grafisk	524	3·2	66·8
Livsmedel	782	2·6	51·8
Textil- och beklädnad	739	1·4	26·0
Läder-, hår- och gummivaru	291	1·4	27·0
Kemisk-teknisk	222	2·3	46·9
Samtliga	5 301	2·1	41·8
Därav:			
mindre företag.....	3 520	1·8	32·5
medelstora företag	1 619	2·1	41·4
större företag	162	2·3	46·7
Partihandel.....	125	3·7	58·6
Kommunala verk	169	2·7	52·0
Summa	5 595	2·2	42·4

Av tabell 3 framgår bl. a. att antalet övertidstimmar i procent av antalet arbetstimmar var 2,1 för industriens del. Motsvarande för partihandeln var 3,7 och för de kommunala verken 2,7. Den relativt sett mesta övertiden uppvisar partihandel, pappers- och grafisk industri samt livsmedelsindustri och den minsta textil-, beklädnads- samt läder-, hår- och gummivaruindustri.

Medeltalet övertidstimmar per år och arbetare var i avrundade tal inom industrien 40, vid kommunala verk 50 och inom partihandeln 60. Variationerna de olika industrigrenarna emellan var stora. Det högsta medeltalet övertidstimmar var tillfinnandes inom pappers- och grafisk industri (67) och det lägsta inom textil-, beklädnads- samt läder-, hår- och gummivaruindustri (ca 25). Inom livsmedelsindustrien var siffran drygt 50, inom malmbrytning och metallindustrien ca 40 och inom den kemisk-tekniska industrien ca 45.

En redovisning av industrien branschvis visar att cementfabriker, slakterier och charkuterier, konservfabriker samt pappersmassfabriker hade mest övertidsarbete. Jämförelsevis minst sådant arbete förekom vid vissa lädervarufabriker, tobaks-, trikå-, hatt- och mössfabriker samt inom sömnads-, sko- och margarinindustrien.

Slutligen kan nämnas, att fördelningen efter företagens storlek ger vid handen, att övertidsarbetet hade högre frekvens vid de större resp. medelstora företagen än vid de mindre.

D. Av övertidsarbete berörda arbetare

Tabell 4 ger en bild av övertidsarbetets spridning. Av densamma framgår sålunda det antal helårsarbetare som haft resp. icke haft övertidsarbete samt omfattningen av detta.

Tabellen visar att inom industrien i det närmaste $\frac{3}{4}$ av alla redovisade årsarbetare utfört arbete på övertid. Drygt hälften av arbetstagarna hade sådant arbete upp till 100 timmar, ca 15 % 100—200, 2,6 % 200—300 och 0,7 % mer än 300 timmar.

Övertidens relativa spridning över ett större eller mindre antal arbetare visar stora variationer. Så var exempelvis 40 % av arbetarna inom textil- och beklädnadsindustrien men endast 15 % inom pappers- och grafisk industri helt befriade från sådant arbete. Inom praktiskt taget samtliga näringsgrenar fanns mindre grupper med speciellt mycken övertid, d. v. s. mer än 300 timmar per år.

Förhållandena gestaltar sig mycket olika i fråga om den kvinnliga och manliga arbetskraften. Medan således endast $\frac{1}{5}$ av männen var helt fria från övertidsarbete så var detta fallet för hälften av kvinnorna. Därtill kommer att männen inom samtliga näringsgrenar och branscher hade betydligt längre övertidsarbete. Endast 4,7 % av kvinnorna hade således arbete på övertid under mer än 100 timmar; motsvarande för männen var 21,5 %.

Av tabellen framgår slutligen att övertidsarbetet hade större omfattning vid kommunala verk och partihandel än inom industrien. Av de inom partihandeln anställda hade nämligen 25 % (industrien 15 %) övertidsarbete mellan 100—200 timmar. Mellan 200—300 timmar hade 5,5 % (2,6) och över 300 timmar 2,3 % (0,7). Motsvarande för kommunala verk var 20, 3,4 och 1 %.

E. Yrkesgrupper med mycken övertid

Under en särskild punkt i frågeformuläret anhölls, att uppgiftslämnarna skulle söka ange de yrkesgrupper resp. produktionsavdelningar, som var särskilt hårt belastade med övertidsarbete. Frågan har tillfredsställande besvarats av ca 1 450 företag eller av i runt tal 20 %. I redovisningen har en fördelning gjorts på arbetare i s. k. genomgående yrken och på driftsarbetare.

Tabell 4. Den procentuella fördelningen av helårsarbetarna efter antal utgjorda övertidstimmar per år, fördelade efter näringsgren, industrigrupp m. m.

	Antal helårsarbetare	Därav procentuellt antal					
		utan övertid	med övertid				
			1—100 tim.	101—200 tim.	201—300 tim.	över 300 tim.	
Malmbrytning och metallindustri	män	113 645	21·5	60·0	15·9	2·2	0·4
	kv	5 413	44·2	49·6	5·6	0·5	0·1
	s:a	119 058	22·5	59·6	15·4	2·1	0·4
Därav:							
Gruvor och anrikningsverk		6 313	37·8	51·1	9·1	1·8	0·2
Järn-, stål- och kopparverk		19 600	18·3	68·1	12·3	1·2	0·1
Mekaniska verkstäder		48 366	20·8	60·1	16·5	2·2	0·4
Skeppsvarv		8 835	11·5	60·3	25·0	2·9	0·3
Jord- och stenindustri	män	16 820	32·9	48·6	14·3	2·9	1·3
	kv	989	44·7	50·4	4·5	0·2	0·2
	s:a	17 809	33·5	48·7	13·8	2·8	1·2
Därav:							
Cementfabriker		930	5·8	50·5	36·4	6·0	1·3
Porlins-, kakel- och lergodsindustri		2 930	20·1	61·8	15·5	1·8	0·8
Träindustri	män	24 300	30·0	54·3	12·3	2·7	0·7
	kv	643	54·4	42·6	2·4	0·6	—
	s:a	24 943	30·6	54·0	12·0	2·7	0·7
Därav:							
Sågverk och hyvlrier		9 567	30·2	54·8	12·2	2·0	0·8
Pappers- och grafisk industri	män	32 397	10·7	54·5	29·4	4·5	0·9
	kv	4 391	45·5	48·7	5·4	0·4	—
	s:a	36 788	14·9	53·7	26·5	4·1	0·8
Därav:							
Pappersmassfabriker		10 700	10·8	52·4	31·7	4·4	0·7
Pappersbruk och pappfabriker		12 963	14·6	52·3	27·9	4·1	1·1
Grafisk industri	män	8 974	11·0	56·8	26·3	5·0	0·9
	kv	2 255	28·8	61·4	9·1	0·7	—
	s:a	11 229	14·6	57·7	22·8	4·2	0·7
Därav:							
Bokbinderier		2 304	18·0	53·4	24·8	3·5	0·3
Bok- och accidenstryckerier		4 080	13·4	57·6	22·3	5·7	1·0
Tidningstryckerier		2 829	9·5	64·9	23·3	2·1	0·2
Livsmedelsindustri	män	17 062	20·0	49·0	24·1	4·9	2·0
	kv	5 603	50·8	43·3	5·4	0·4	0·1
	s:a	22 665	27·6	47·6	19·4	3·8	1·6
Därav:							
Slakterier och charkuterier		3 845	12·8	44·4	32·4	8·1	2·3
Bryggerier och maltfabriker		3 018	22·3	44·4	25·0	5·3	3·0
Textil- och beklädnadsindustri	män	18 859	29·6	48·6	16·3	3·9	1·6
	kv	23 270	52·9	43·2	3·1	0·5	0·3
	s:a	42 129	42·5	45·6	9·0	2·0	0·9
Därav:							
Sömnadsindustri		13 411	44·4	48·8	5·3	0·8	0·7
Läder-, hår- och gummivaruindustri	män	8 904	32·2	52·7	12·5	2·2	0·4
	kv	3 318	46·2	49·9	3·2	0·6	0·1
	s:a	12 222	36·0	51·9	10·0	1·8	0·3

	Antal helårs- arbetare	Därav procentuellt antal					
		utan över- tid	med övertid				
			1— 100 tim.	101— 200 tim.	201— 300 tim.	över 300 tim.	
Kemisk-teknisk industri.....	män kv s:a	6 862 1 000 7 862	15·6 53·5 20·4	62·5 41·3 59·8	18·5 4·6 16·7	2·5 0·5 2·3	0·9 0·1 0·8
Samtliga industrigrupper	män kv s:a	238 849 44 627 283 476	22·5 50·2 26·8	56·0 45·1 54·3	17·8 4·0 15·6	2·9 0·5 2·6	0·8 0·2 0·7
Partihandel.....	män kv s:a	2 655 261 2 916	15·5 35·6 17·2	49·0 57·9 49·8	27·0 6·5 25·2	6·0 — 5·5	2·5 — 2·3
Kommunala verk	män kv s:a	11 449 127 11 576	11·9 43·3 12·2	63·3 48·0 63·1	20·4 7·9 20·3	3·4 0·8 3·4	1·0 — 1·0
Samtliga företag	män kv s:a	252 953 45 015 297 968	21·9 50·1 26·2	56·3 45·2 54·6	18·0 4·0 15·9	3·0 0·5 2·6	0·8 0·2 0·7

»Genomgående yrken» med hög belastning av övertid var reparatörer, maskinister, chaufförer, lokförare samt lager- och förrådsarbetare. Bland driftsarbetarna var övertidsarbete särskilt vanligt för maskinarbetare, gjutare, plåtslagare, filare, ytbehandlare och svetsare i verkstadsindustrin, ytbehandlare och snickare i träindustrin samt maskinförare och maskinpassare i pappersindustrin. Hög belastning av övertidsarbete hade vidare tryckare och sättare i den grafiska industrin, spinneri- och väveriarbetare i textilindustrin, pressare i belädnadsindustrin samt ett flertal yrkesgrupper i livsmedelsindustrin.

F. Övertidsarbetets orsaker

Ca 80 % av uppgiftslämnarna har närmare sökt ange orsakerna till att övertidsarbete tages ut. Det stora flertalet har framhållit, att övertidsarbetet kan tillskrivas en rad samverkande orsaker, som ofta har sin grund i den rådande högkonjunkturen. Således har många åberopat den ojämna tillgången på arbetskraft och materiel, lokal- och maskinbrist, brådskande leveranser etc. En vanlig anledning till övertidsarbete synes vidare vara reparationer och underhåll av olika slag.

G. Konsekvenser av ändrade övertidsbestämmelser

Ca 2 400 företag har besvarat frågan om de konsekvenser, som en minskning av den enligt lag tillåtna övertiden skulle få. I frågeformuläret förutsattes att den allmänna övertiden skulle skäras ned från 200 till 100 timmar per år; dock skulle liksom nu extra övertid med högst 150 timmar per år kunna ifrågakomma.

Drygt 700 uppgiftslämnare representerande flertalet näringsgrenar ansåg att den ifrågasatta lagändringen icke skulle få några som helst konsekvenser. Å andra sidan skulle svårigheter, som angavs vara betydande, uppstå vid omkring

450 företag. 500 företag antog att följderna skulle bli minskad produktion. Säsongsvarigheter kunde förväntas vid 450 företag.

Ca 300 företag trodde att följderna av en lagändring skulle bli »mera krångel», d. v. s. ökat antal dispensansökningar hos Arbetarskyddsstyrelsen. Övriga angav som trolig konsekvens »försämrade kundservice», »ökat lokal- och maskinbehov», »fördelning av övertiden på ett större antal arbetare», etc.

2. Arbetstigareorganisationerna

Som inledningsvis nämnts har även upplysningar och synpunkter på övertidsarbetet inhämtats från de lokala fackliga organisationerna. I oktober 1948 utsändes ett särskilt frågeformulär för detta ändamål. Distributionen och insamlingen av blanketterna ombesörjdes av Landsorganisationen.

A. Frågeformuläret

Den första frågan i det utsända formuläret gällde orsakerna till att övertidsarbete förekom inom fackföreningens eller verkstadsklubbens verksamhetsområde. Därefter frågades om arbetarna i allmänhet var intresserade av sådant arbete. Nästa fråga hade följande lydelse: »Kan övertidsarbetet anses ha inverkat menligt på arbetarnas a) familjeliv, b) matordning, c) sovtider och d) studiemöjligheter o. dyl.?» I följande punkt uppmanades uppgiftslämnarna ange fördelar och nackdelar för arbetarna vid en minskning av den allmänna övertiden från 200 till 100 timmar per år. I en sista fråga slutligen anhölls om uppgift huruvida någon förändring i arbetarnas inställning till övertidsarbetet kunnat iakttas under senare år.

B. Undersökningens tillförlitlighet

Det bör uppmärksammas, att det är styrelserna i de lokala fackliga organisationerna, som besvarat de uppställda frågorna. Svaren ger sålunda icke — åtminstone ej direkt — uttryck för vad de enskilda medlemmarna har för uppfattning. Det är icke uteslutet att organisationerna, även de lokala, intar en mera negativ inställning till övertidsarbetet än vad medlemmarna i gemen gör. Organisationerna är nämligen ofta benägna att bedöma frågorna utifrån vad som ur allmän synpunkt är att anse som »lämpligt» och »nyttigt». Av angivna skäl är det därför troligt, att resultaten blivit något annorlunda om hänvändelse gjorts direkt till de enskilda arbetarna. Det sagda betyder icke att undersökningen skulle vara av mindre värde; i och för sig är det av utomordentligt intresse att få reda på hur de ledande inom de lokala arbetstigareorganisationerna bedömer frågan om övertiden.

Besvarade blanketter inkom från 1 015 organisationer. Av dessa uppgav 29 (14 inom Textilindustriarbetareförbundet), att övertidsarbete icke förekom inom deras verksamhetsområde. Antalet bearbetade blanketter uppgår således till 986.

C. Orsaken till övertidsarbetet

Organisationerna har i denna sak framfört i stort sett samma synpunkter som företagen. Även fackföreningarna och verkstadsklubbarna anser således, att övertidsarbetet i stor utsträckning kan tillskrivas faktorer, som djupast sett hade sin grund i det vid denna tid rådande konjunkturläget; brist på arbetskraft och lokalutrymme, överrörlighet på arbetsmarknaden, ojämn tillgång på råvaror etc. Ävenså anses reparationer och underhåll av olika slag förorsaka mycket övertidsarbete. Därtill kommer, att övertidsarbetet — enligt organisationernas uppfattning — i viss utsträckning beror på dålig planläggning från företagets sida.

D. Inverkan på arbetarnas familjeliv etc.

Bortåt 70 % av föreningarna ansåg, att övertidsarbetet skadade familjelivet. Särskilt vore detta fallet om gifta kvinnor fick arbeta på övertid. En mindre del av uppgiftslämnarna hade till sina svar fogat reservationer med den innebörden, att arbetet på övertid endast under vissa ogynnsamma förhållanden hade en menlig inverkan på arbetarnas familjeliv. Likaså hävdade ca 70 % av organisationerna, att matordningen blev störd av övertidsarbetet. Även här förekom dock vissa reservationer, vilka i stort sett var av samma innebörd som i frågan om övertidsarbetets inverkan på familjelivet.

Resp. 50 och 75 % hade den uppfattningen, att övertidsarbetet inverkade menligt på sovtiderna och studiemöjligheterna. I fråga om studiemöjligheterna var svaren oreserverade medan beträffande sovtiderna många ansåg, att dessa påverkades ogynnsamt endast i vissa fall.

E. Arbetarnas intresse för övertidsarbete

Frågan om arbetarna är intresserade av arbete på övertid har besvarats nekande av 60 och jakande av 40 %. Otvetydiga ja-svar var dock tämligen ovanliga. Flertalet har nämligen tillfogat sådana reservationer som »extra inkomst behövs emedan lönen är för låg», »i vissa fall», »i undantagsfall», etc.

Av dem, som besvarat frågan nekande, har flertalet betonat att arbetarna betraktar övertidsarbetet som ett besvärande tvång. Vidare har en mindre del till nej-svaret fogat reservationer av typen »icke för längre tid», »icke på sommaren» medan åter andra velat betona att särskilt kvinnorna saknar intresse för arbete på övertid.

Den mest positiva inställningen till övertidsarbetet hade organisationer tillhörande Metallindustriarbetare-, Pappersindustriarbetare-, Transportarbetare- och Typografförbunden samt De förenade förbunden. Svagast intresse för sådant arbete var tillfinnandes inom Handelsarbetare-, Gjutare-, Träindustriarbetare- och Beklädnadsarbetareförbunden.

F. Konsekvenserna av en lagändring

En stark majoritet bland organisationerna ansåg, att den föreslagna lagändringen endast skulle få goda konsekvenser för arbetarna. Bland åberopade fördelar märks minskad förslitning av och förbättrat hälsotillstånd bland de anställda. Ävenså hävdades, att en minskning av övertidsarbetet komme att gynnsamt påverka familjelivet, medföra ökade möjligheter till studier och rekreation etc. Vidare skulle en del av det förut omnämnda tvånget på arbetarna falla bort.

Ett mycket ringa antal uppgiftslämnare trodde, att en minskning av den tillåtna övertiden skulle bli till nackdel för arbetarna. De nackdelar, som kunde tänkas bli följderna, var bortfall av inkomster samt risken för att företagarna tvingades att i ökad utsträckning övergå till skiftarbete.

Ett relativt stort antal förmodade, att en lagändring fick till följd en fördelning av övertidsarbetet på ett större antal arbetare. Somliga betraktade detta som ett framsteg andra åter som en försämring.

G. Förändrad inställning till övertidsarbetet?

Beträffande den sista frågan kan endast konstateras, att ca $\frac{2}{3}$ av uppgiftslämnarna ansåg att intresset för arbete på övertid minskat medan $\frac{1}{3}$ icke märkt någon förändring. Endast ett fåtal hade iakttagit ett stigande intresse. En del av dem, som icke märkt någon förändring i inställningen, ville särskilt understryka att arbetarna alltid varit motståndare till övertidsarbetet.

Bihang till bilaga III.

Den procentuella fördelningen av helårsarbetarna efter antal utgjorda övertidstimmar per år, fördelade efter näringsgren, industrigrupp m. m.

	Antal helårsarbetare	Därav procentuellt antal							
		utan övertid	med övertid						
			1—50 tim.	51—100 tim.	101—150 tim.	151—200 tim.	201—250 tim.	251—300 tim.	över 300 tim.
Malmbrytning och metallindustri . män	113 645	21·5	43·2	16·8	9·2	6·7	1·6	0·6	0·4
kv	5 413	44·2	39·9	9·7	3·9	1·7	0·4	0·1	0·1
s:a	119 058	22·5	43·1	16·5	8·9	6·5	1·5	0·6	0·4
Därav:									
Gruvor och anrikningsverk . . . . . män	6 269	37·5	41·8	9·7	5·2	3·8	1·1	0·7	0·2
kv	44	81·8	2·3	2·3	4·5	6·8	2·3	—	—
s:a	6 313	37·8	41·5	9·6	5·2	3·9	1·1	0·7	0·2
Järn-, stål- och kopparverk . . . . . män	19 336	17·6	51·5	17·0	7·7	4·9	0·9	0·3	0·1
kv	264	67·0	27·3	4·9	0·8	—	—	—	—
s:a	19 600	18·3	51·2	16·9	7·5	4·8	0·9	0·3	0·1
Mekaniska verkstäder . . . . . män	46 929	20·3	43·1	17·1	9·5	7·4	1·6	0·6	0·4
kv	1 437	38·2	41·5	12·6	5·1	2·3	0·2	0·1	—
s:a	48 366	20·8	43·1	17·0	9·3	7·2	1·6	0·6	0·4
Skeppsvarv . . . . . män	8 789	11·1	37·5	23·1	14·9	10·2	2·6	0·3	0·3
kv	46	100·0	—	—	—	—	—	—	—
s:a	8 835	11·5	37·3	23·0	14·9	10·1	2·6	0·3	0·3
Jord- och stenindustri . . . . . män	16 820	32·9	35·7	12·9	8·4	5·9	1·9	1·0	1·3
kv	989	44·7	43·7	6·7	3·0	1·5	0·1	0·1	0·2
s:a	17 809	33·5	36·2	12·5	8·1	5·7	1·8	1·0	1·2
Därav:									
Cementfabriker . . . . . män	923	5·4	29·7	20·8	17·9	18·9	4·4	1·6	1·3
kv	7	57·1	28·6	14·3	—	—	—	—	—
s:a	930	5·8	29·7	20·8	17·7	18·7	4·4	1·6	1·3
Porstens-, kakel- och lergodsind. män	2296	15·5	47·6	15·3	9·6	8·7	1·6	0·7	1·0
kv	634	36·9	48·9	8·5	3·4	1·9	0·2	0·2	—
s:a	2 930	20·1	47·9	13·9	8·3	7·2	1·3	0·5	0·8
Träindustri . . . . . män	24 300	30·0	40·0	14·3	7·8	4·5	2·1	0·6	0·7
kv	643	54·4	36·1	6·5	2·2	0·2	0·6	—	—
s:a	24 943	30·6	39·9	14·1	7·6	4·4	2·1	0·6	0·7
Därav:									
Sågverk och hyvlerier . . . . . män	9 497	29·9	41·9	13·1	7·7	4·6	1·4	0·6	0·8
kv	70	71·4	25·7	2·9	—	—	—	—	—
s:a	9 567	30·2	41·8	13·0	7·6	4·6	1·4	0·6	0·8
Pappers- och grafisk industri . . . . . män	32 397	10·7	31·8	22·7	17·5	11·9	3·2	1·3	0·9
kv	4 391	45·5	37·3	11·4	3·9	1·5	0·3	0·1	—
s:a	36 788	14·9	32·4	21·3	15·8	10·7	2·9	1·2	0·8
Därav:									
Pappersmassfabriker . . . . . män	10 576	10·0	28·7	24·1	18·6	13·4	3·1	1·4	0·7
kv	124	75·8	21·0	0·8	0·8	1·6	—	—	—
s:a	10 700	10·8	28·6	23·8	18·4	13·3	3·1	1·3	0·7
Pappersbruk och pappfabriker . . . . . män	11 815	9·9	32·3	21·5	17·9	12·8	3·2	1·2	1·2
kv	1 148	63·1	34·6	1·7	0·3	0·3	—	—	—
s:a	12 963	14·6	32·5	19·8	16·3	11·6	3·0	1·1	1·1
Grafisk industri . . . . . män	8 974	11·0	33·4	23·4	16·6	9·7	3·6	1·4	0·9
kv	2 255	28·8	42·5	18·9	6·7	2·4	0·5	0·2	—
s:a	11 229	14·6	35·2	22·5	14·6	8·2	3·0	1·2	0·7

		Antal helårs- arbetare	Därav procentuellt antal							
			utan över- tid	med övertid						
				1—50 tim.	51— 100 tim.	101— 150 tim.	151— 200 tim.	201— 250 tim.	251— 300 tim.	över 300 tim.
Därav:										
Bokbinderier	män	1 451	9·7	28·1	22·4	23·1	10·9	3·9	1·4	0·5
	kv	853	32·2	40·7	17·7	7·6	1·4	0·4	—	—
	s:a	2 304	18·0	32·8	20·6	17·4	7·4	2·6	0·9	0·3
Bok- och accidenstryckerier	män	3 257	12·0	30·8	23·9	14·9	10·4	5·1	1·7	1·2
	kv	823	18·9	44·5	24·4	6·7	4·0	0·9	0·6	—
	s:a	4 080	13·4	33·6	24·0	13·2	9·1	4·2	1·5	1·0
Tidningstryckerier	män	2 707	8·5	39·8	25·1	16·3	7·8	1·9	0·4	0·2
	kv	122	30·3	34·5	29·5	4·1	0·8	0·8	—	—
	s:a	2 829	9·5	39·6	25·3	15·8	7·5	1·8	0·3	0·2
Annan grafisk industri	män	1 164	11·9	33·7	20·8	16·1	9·6	3·1	2·6	2·2
	kv	180	44·4	30·6	13·3	7·8	3·9	—	—	—
	s:a	1 344	16·2	33·3	19·8	15·0	8·9	2·7	2·2	1·9
Livsmedelsindustri	män	17 062	20·0	31·5	17·5	13·0	11·1	3·1	1·8	2·0
	kv	5 603	50·8	35·5	7·8	4·2	1·2	0·2	0·2	0·1
	s:a	22 665	27·6	32·5	15·1	10·8	8·6	2·4	1·4	1·6
Därav:										
Sockerindustri	män	1 709	6·6	54·0	22·8	10·6	4·9	0·6	0·2	0·3
	kv	219	68·0	23·3	7·3	0·9	0·5	—	—	—
	s:a	1 928	13·6	50·5	21·0	9·5	4·4	0·6	0·1	0·3
Slakterier och charkuterier	män	3 398	9·8	19·4	23·0	17·0	19·0	6·3	2·9	2·6
	kv	447	35·1	49·5	10·5	3·1	1·4	0·2	0·2	—
	s:a	3 845	12·8	22·9	21·5	15·4	17·0	5·6	2·5	2·3
Fiskberedningsanstalter och kon- servfabriker	män	428	4·4	21·7	21·5	16·1	15·0	6·3	4·7	10·3
	kv	320	23·1	51·9	15·3	3·4	3·8	0·9	0·3	1·3
	s:a	748	12·4	34·6	18·9	10·7	10·2	4·0	2·8	6·4
Bryggerier och maltfabriker	män	2 672	24·0	26·1	15·2	14·4	11·1	3·3	2·4	3·5
	kv	346	9·0	45·9	22·5	17·6	3·5	0·9	0·6	—
	s:a	3 018	22·3	28·4	16·0	14·8	10·2	3·1	2·2	3·0
Vatten- och läskedrycksfabriker	män	372	29·0	20·7	9·7	11·5	15·1	3·5	3·8	6·7
	kv	130	6·9	26·9	30·8	30·0	3·1	1·5	0·8	—
	s:a	502	23·3	22·3	15·1	16·3	12·0	3·0	3·0	5·0
Textil- och beklädnadsindustri	män	18 859	29·6	34·3	14·3	9·2	7·1	2·4	1·5	1·6
	kv	23 270	52·9	36·3	6·9	2·1	1·0	0·3	0·2	0·3
	s:a	42 129	42·5	35·4	10·2	5·3	3·7	1·3	0·7	0·9
Därav:										
Sömnadsindustri	män	2 986	31·2	33·2	15·2	9·1	6·6	1·8	0·8	2·1
	kv	10 425	48·2	42·5	6·4	1·6	0·7	0·2	0·2	0·2
	s:a	13 411	44·4	40·4	8·4	3·3	2·0	0·5	0·3	0·7
Läder-, hår- o. gummivaruindustri	män	8 904	32·2	39·4	13·3	8·6	3·9	1·4	0·3	0·4
	kv	3 318	46·2	44·2	5·7	2·3	0·9	0·3	0·3	0·1
	s:a	12 222	36·0	40·7	11·2	6·9	3·1	1·1	0·7	0·3
Kemisk-teknisk industri	män	6 862	15·6	45·1	17·4	10·9	7·6	1·7	0·3	0·9
	kv	1 000	53·5	35·5	5·8	3·1	1·5	0·4	0·1	0·1
	s:a	7 862	20·4	43·9	15·9	9·9	6·8	1·5	0·3	0·8

		Antal helårs- arbetare	Därav procentuellt antal								
			utan över- tid	med övertid							över 300 tim.
				1—50 tim.	51— 100 tim.	101— 150 tim.	151— 200 tim.	201— 250 tim.	251— 300 tim.		
Samtliga industrigrupper	män	238 849	22·5	39·2	16·8	10·4	7·4	2·0	0·9	0·8	
	kv	44 627	50·2	37·5	7·6	2·8	1·2	0·3	0·2	0·2	
	s:a	283 476	26·8	38·9	15·4	9·2	6·4	1·8	0·8	0·7	
Partihandel	män	2 655	15·5	27·9	21·1	15·2	11·8	3·9	2·1	2·5	
	kv	261	35·6	41·0	16·9	4·6	1·9	—	—	—	
	s:a	2 916	17·2	29·1	20·7	14·3	10·9	3·6	1·9	2·3	
Kommunala verk	män	11 449	11·9	41·3	22·0	11·8	8·6	2·5	0·9	1·0	
	kv	127	43·3	42·5	5·5	5·5	2·4	—	0·8	—	
	s:a	11 576	12·2	41·3	21·8	11·7	8·6	2·5	0·9	1·0	
Samtliga företag	män	252 953	21·9	39·2	17·1	10·5	7·5	2·1	0·9	0·8	
	kv	45 015	50·1	37·5	7·7	2·8	1·2	0·3	0·2	0·2	
	s:a	297 968	26·2	38·9	15·7	9·4	6·5	1·8	0·8	0·7	
<i>Samtliga industrigrupper.</i>											
Mindre företag	män	39 104	39·6	31·1	12·7	7·8	5·4	1·8	0·7	0·9	
	kv	8 692	64·6	25·6	5·6	2·4	1·0	0·2	0·3	0·3	
	s:a	47 796	44·2	30·1	11·4	6·8	4·6	1·5	0·6	0·8	
Medelstora företag	män	111 298	21·7	39·3	16·8	10·7	7·5	2·1	1·0	0·9	
	kv	26 290	48·3	39·9	7·5	2·7	1·0	0·3	0·1	0·2	
	s:a	137 588	26·8	39·4	15·0	9·1	6·3	1·7	0·9	0·8	
Större företag	män	88 447	15·9	42·7	18·6	11·2	8·1	2·1	0·8	0·6	
	kv	9 645	42·4	41·7	9·8	3·6	1·8	0·5	0·1	0·1	
	s:a	98 092	18·5	42·6	17·8	10·5	7·5	1·9	0·7	0·5	
<i>Partihandel.</i>											
Mindre företag	män	1 237	16·1	29·7	22·5	13·7	12·1	2·6	1·5	1·8	
	kv	111	33·4	24·3	30·6	7·2	4·5	—	—	—	
	s:a	1 348	17·5	29·2	23·2	13·2	11·5	2·4	1·4	1·6	
Medelstora företag	män	1 418	14·9	26·3	19·9	16·6	11·4	5·1	2·6	3·2	
	kv	150	37·3	53·3	6·7	2·7	—	—	—	—	
	s:a	1 568	17·0	29·0	18·6	15·2	10·3	4·6	2·4	2·9	
Större företag	män	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	kv	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	s:a	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Kommunala verk.</i>											
Mindre företag	män	1 584	21·8	40·8	18·1	9·6	5·3	2·5	1·1	0·8	
	kv	4	100·0	—	—	—	—	—	—	—	
	s:a	1 588	22·0	40·7	18·0	9·6	5·3	2·5	1·1	0·8	
Medelstora företag	män	4 406	9·5	41·7	23·1	12·5	9·1	2·2	1·0	0·9	
	kv	12	83·3	8·4	—	8·3	—	—	—	—	
	s:a	4 418	9·7	41·6	23·0	12·5	9·1	2·2	1·0	0·9	
Större företag	män	5 459	11·0	41·1	22·1	11·9	9·1	2·8	0·8	1·2	
	kv	111	36·9	47·8	6·3	5·4	2·7	—	0·9	—	
	s:a	5 570	11·5	41·3	21·8	11·7	9·0	2·8	0·8	1·1	

		Antal helårs- arbetare	Därav procentuellt antal							
			utan över- tid	med övertid						
				1—50 tim.	51— 100 tim.	101— 150 tim.	151— 200 tim.	201— 250 tim.	251— 300 tim.	över 300 tim.
<i>Samtliga företag.</i>										
Mindre företag.....	män	41 925	38·3	31·4	13·2	8·0	5·6	1·8	0·7	1·0
	kv	8 807	64·2	25·6	6·0	2·4	1·0	0·2	0·3	0·3
	s:a	50 732	42·8	30·4	11·9	7·0	4·8	1·6	0·6	0·9
Medelstora företag.....	män	117 122	21·1	39·2	17·1	10·8	7·7	2·1	1·1	0·9
	kv	26 452	48·3	39·9	7·5	2·7	1·0	0·3	0·1	0·2
	s:a	143 574	26·1	39·4	15·3	9·3	6·4	1·8	0·9	0·8
Större företag.....	män	93 906	15·6	42·6	18·8	11·3	8·2	2·1	0·8	0·6
	kv	9 756	42·3	41·8	9·7	3·6	1·8	0·5	0·2	0·1
	s:a	103 662	18·1	42·5	18·0	10·6	7·6	2·0	0·7	0·5

Undersökningar över personalen vid Statens järnvägar, huvudsakligen avseende magsårspårekomst och överliggningsförhållanden

Av Bo Bjerner, Åke Holm och Åke Swensson.

Yrkeshygieniska avdelningen vid Statens institut för folkhälsan, Tomtebodavägen, och yrkesmedicinska centralen vid Karolinska sjukhuset, Stockholm.

Inledning

Den 26 juni 1950 tillkallades Bo Bjerner och Åke Swensson att biträda arbetsutredningen vid bearbetningen av visst statistiskt material avseende hälsotillståndet hos järnvägspersonalen med särskild hänsyn till arbetstidens förläggning. Detta material utgöres av en specialbearbetning av SJ:s sjukstatistik, som på begäran av arbetsutredningen utförts av Järnvägsstyrelsens statistiska kontor. Resultatet av denna bearbetning återfinnes i kapitlen I—IV.

För bedömning av resultaten fordras vissa jämförelsematerial, vilka vi till största delen ha varit tvungna att inskaffa genom egen bearbetning av material från ett antal sjukkassor.

I kapitlen V—VII redovisas för vissa andra undersökningar, som synas oss vara av betydelse i detta sammanhang.

Kapitel I. Materialet för sjuklighetsundersökningen

Primärmaterialet

Primärmaterialet för sjukstatistiken vid SJ utgöres av läkarintyg och sjukförklaringar. Dessa ha uppkommit på följande sätt: Vid frånvaro på grund av sjukdom utgår till SJ-tjänstemannapersonal, med vissa undantag, full sjukavlöning under en tid, som varierar något för olika kategorier, men som för största delen av de här undersökta grupperna utgör 25 dagar per år. För att denna löneförmån skall utgå måste frånvaro på grund av sjukdom styrkas på ett av två sätt. Vid sjukdomsfall med en varaktighet av 1—3 dagar avger vederbörande själv en s. k. sjukförklaring. Denna förklaring upptar följande uppgifter: befattning, namn, ålder, lönegrad, tjänsteställe, datum för frånvarons början och slut, sjukdomsorsak. Sjukdomsorsaken anges med ett nummer, som hänför sig till vissa sjukdomsbeteckningar på blankettens baksida. Man har tydligen härmed avsett att få de på sjukförklaringarna angivna sjukdomsbeteckningarna jämförbara med den sjukdomsnomenklatur, som användes vid SJ. En fullständig jämförbarhet uppkommer dock ej, då endast ett urval av sjukdomar upptagas på blanketten, nämligen grupperna

4. Reumatism.
5. Influensa.
12. Ögonsjukdom.
13. Öronsjukdom.
15. Näs- och halssjukdom (snuva, halsfluss och dyl.).

16. Sjukdom i andningsorganen (hosta, heshet och dyl.).
17. Magsjukdom.
22. Olycksfall i tjänsten.
23. Yttre skada, sår.
29. Annan sjukdomsorsak.

I grupp 29 (annan sjukdomsorsak) skall befattningshavarna närmare specificera sin sjukdom.

För frånvaro på grund av sjukdom med en längd av mer än 3 dagar erfordras ett intyg av järnvägsläkare. Läkaren skall i intyget ange sjukdomsorsaken och ett kodnummer enligt SJ:s sjukdomsnomenklatur. Vid ett par sektioner har emellertid i stor utsträckning använts endast sjukdomsgruppens nummer enligt nomenklaturen och ej specificerad diagnos, något som i hög grad försvårar en bearbetning och bedömning av materialet. Enligt uppgift har detta föranletts av diskretionsskäl.

Såväl sjukförklaringar som läkarintyg skola i princip avlämnas efter sjukskrivningens slut. De insändas månadsvis till Järnvägsstyrelsens revisionskontor, som sedan vidarebefordrar dem till statistiska kontoret, där de avprickas gentemot de månatliga tjänstledighetsuppgifterna, varjämte de justeras och kompletteras i erforderlig utsträckning. Vid avprickningen saknade intyg och förklaringar infor dras. För 1949 saknas intyg eller förklaring endast i 5 fall = 0,01 % för trafikavdelningen och 15 fall = 0,07 % för maskinavdelningen. För åren 1947 och 1948 ha vi icke kunnat erhålla motsvarande uppgifter från statistiska kontoret, som emellertid meddelat att restprocenten under dessa år »säkerligen varit av samma storleksordning som under 1949».

Uppgifterna från dessa intyg och förklaringar ha på statistiska kontoret underkastats en viss bearbetning och resultatet av denna har årligen redovisats i en översikt över »Sjukledighet och sjukdomsorsaker bland statens järnvägars personal» i Järnvägsstatistiska meddelanden. Av flera skäl, som nedan komma att närmare diskuteras, kan materialet i denna form ej läggas till grund för ett medicinskt bedömande av sjukledigheten vid SJ. Delar av materialet för 1947 och 1948 ha av statistiska kontoret specialbearbetats och ställts till vårt förfogande i form av uppställda tabeller. I viss utsträckning ha vi också beretts tillfälle att granska primärmaterialet. Materialet omfattar manlig ordinarie och extraordinäre personal vid maskin- och trafikavdelningarna. Materialet har fördelats i åldersgrupper och på »åkande» och »stationär» personal.

Riskmassan för SJ-materialet

Det av statistiska kontoret levererade materialet avser att belysa SJ-personalens relativa sjuklighet sedd mot bakgrunden av arbetsförhållandena inom verket. Förutsättningen för att detta skall bli möjligt är en detaljerad kännedom om riskmassan, d. v. s. antalet anställda, inom de olika grupperna vid den aktuella tidpunkten. Uppgifter beträffande riskmassans åldersfördelning etc. ha tidigare i stort sett saknats. Sedan arbetstidsutredningens trafikdelegation i en skrivelse till Järnvägsstyrelsen hemställt om vissa uppgifter rörande SJ-personalens relativa sjuklighet, har statistiska kontoret levererat vissa riskmassor. Riskmassan för 1947 baserar sig på medeltal av uppgifter om antalet anställda i de olika grupperna för januari, juli och december 1947. Riskmassan för 1948 baserar sig på ett medeltal av medeltalet för 1947 och uppgifter för $\frac{1}{2}$ 1949. Riskmassan för 1949 är ett medeltal av uppgifter erhållna för $\frac{1}{2}$ 1949 och $\frac{1}{2}$ 1950. Materialet

har av statistiska kontoret ställts till vårt förfogande fördelat i åldersgrupperna 20—29, 30—39, 40—49 och 50—65 år.

Vi ha anledning uppehålla oss vid riskmassans beräkning endast i fråga om uppdelningen i åkande och stationär personal, som visat sig vara den viktigaste kategoriklyvningen för den av arbetstidsutredningen begärda bedömningen. Denna uppdelning har stött på vissa tekniska svårigheter, då en viss del av SJ-personalen än har åkande och än stationär tjänst. Den valda uppdelningen be-tingades av materialets beskaffenhet, och enligt uppgift från statistiska kontoret stod ingen annan uppdelningsmetod till buds.

För maskinavdelningen ha såsom »åkande» räknats grupperna lokförare, lokeldare, motorvagnsförare, rälsbussförare och maskinbiträden. Av dessa torde samtliga utom en del av maskinbiträdena ständigt ha åkande tjänstgöring. Till kategorien »stationär» ha förts övriga befattningshavare. Inom denna senare kategori återfinnes emellertid ett antal stationskarlar i loktjänst, som i växlande utsträckning ha åkande tjänstgöring. Detta uppkommer på följande sätt: De som »åkande» betecknade personalkategorierna fullgöra sin tjänstgöring enligt en bestämd turlista. För att fylla luckor på grund av t. ex. sjukdom eller semester i dessa turlistor få stationskarlarna rycka in i loktjänst. Uppenbarligen blir värdet av en jämförelse av sjukdomsfrekvenserna hos de som »åkande» och som »stationära» betecknade grupperna helt beroende av hur stor del av den senare, som i själva verket har åkande tjänstgöring.

Ur Statens järnvägars månadsstatistik ha vi ur tabellen »Totalt arbete för SJ med fördelning å tjänstegrenar» framräknat, att det totala arbetet för maskinavdelningen under 1949 var 12 788,8 årsarbeten. Därav utfördes i åkande tjänst (ångdrift, eldrift, motorvagns- och rälsbussdrift samt vagnsskötare) 6 020,1 årsarbeten. Ur dessa siffror kan beräknas, att 47,07 % av arbetet utfördes i åkande tjänst. Då enligt tabellen »Anställd personal i medeltal» totalantalet anställd personal vid maskinavdelningen var 15 176,2 man, följer härav att det vid maskinavdelningen fordrades 7 143,4 man för att bestrida den åkande tjänsten.¹

Om vi jämföra dessa beräknade siffror med vad som i statistiska kontorets material år 1949 redovisats som »åkande» personal, finner man att dessa underskrida det beräknade antalet med $7\,143,4 - 5\,461,0 = 1\,682,4$ man. Detta innebär att 76,5 % av den åkande personalen återfinnes i gruppen »åkande», resten i den »stationära» gruppen, där den utgör 22 %. Denna procentsiffra är för låg då den baserar sig på antagandet, att stationskarlarna i loktjänst skulle ha åkande tjänstgöring hela året. Den grupp inom maskinsektionen, som man betecknat som »stationär», är alltså i betydande grad infiltrerad med personal, som är åkande i större eller mindre omfattning. Åldersfördelningen av denna grupp är icke känd. Den personalkategori det här gäller, stationskarlar i loktjänst, måste anses ha ett alldeles särskilt oregelbundet arbete, då de ju måste rycka in i luckorna för den åkande personalen. Ofta veta de ej från dag till dag, hur deras tjänstgöring kommer att te sig.

En motsvarande granskning för trafikavdelningen ger följande resultat. Det totala arbetet för trafikavdelningen för 1949 var 24 848,2 årsarbeten, därav 2 731,3 i åkande tjänst. Detta ger, att 10,99 % av arbetet utfördes åkande. Då totalantalet personal vid trafikavdelningen var 28 500,3 man, följer att 3 132,2 man behövdes

¹ Vid denna beräkning har gjorts antagandet att avbränningen på grund av sjukdom, semester etc. skulle vara densamma för den åkande och den icke åkande personalen. Då tydligen sammansättningen av den åkande personalen är okänd, kan antagandet ej säkerställas, men det förefaller rimligt, att differenserna ej äro så stora att resonemanget rubbas.

för att bestrida det åkande arbetet under 1949. (Jämför fotnot på föregående sida.) Statistiska kontoret har som »åkande» trafikpersonal under 1949 redovisat 1 905,0 man, vilket med 1 227,2 man understiger det beräknade antalet. Av den åkande personalen skulle här således 60,8 % återfinnas i gruppen »åkande». På grund av att den åkande personalen på trafiksektionerna endast utgör ungefär en tiondel av totala personalstyrkan, blir antalet åkande i den »stationära» gruppen litet, 5,8 %. Denna beräkning ger givetvis endast approximativa siffror och avser därtill år 1949. I vad mån den äger tillämpning även på åren 1947 och 1948, för vilka en dylik överslagsberäkning ej kan göras, undandrar sig vårt bedömmande.

Med anledning av denna beräkning ha vi emellertid ansett oss böra använda endast den stationära gruppen inom trafikavdelningen för jämförelser med de åkande grupperna. Genom denna uteslutning av den stationära maskinavdelningen förloras endast cirka en fjärdedel av den »stationära» personalen, då den »stationära» maskinpersonalen är relativt liten i jämförelse med den stationära trafikpersonalen.

Ytterligare må påpekas att pensionsåldern för grupperna åkande och stationär personal är olika. Den åkande personalen pensioneras vid 60 års ålder medan den stationära pensioneras vid 63 eller 65 års ålder. Åldersgrupperna 50—65 kommer att omfatta endast 50—60-åringar, medan i den stationära gruppen även ett okänt antal 60—65-åringar ingå i denna åldersgrupp.

Sjukkassematerialet

För att erhålla ett jämförelsematerial för bedömningen av frekvensen av magsjukdomar vid SJ ha vi gjort en undersökning vid Stockholms erkända centralsjukhus åren 1947—1948, Upsala erkända centralsjukhus åren 1947 och 1948 samt vid trettio rena landsortssjukhus tillhörande Stockholms läns erkända centralsjukhus åren 1945—1948. Vidare ha vi använt oss av delar av det material, som inskaffades till den undersökning, som redovisas i S. O. U. 1948: 51. Undersökningen har tillgått på samma sätt vid samtliga dessa material. Sjukdomsfall med läkardiagnos magsår och synonymer, magkatarr och synonymer samt magsjukdom och synonymer ha framsorterats. Av magsåren ha samtliga fall medtagits, av de båda övriga grupperna endast fall med över 20 dagars varaktighet (inklusive karenstiden). Bedömningen av till vilken kategori ett sjukdomsfall skall föras har i samtliga fall gjorts av läkare. Materialet har åldersfördelats i femårsgrupper, som sedan sammanförts till de åldersgrupper i vilka SJ-materialet redovisats.

Vid sjukhusorna redovisas vid årets slut antalet medlemmar fördelade på femårsgrupper. Som riskmassa ha vi för varje år använt medeltalet av denna uppgift för föregående års slut och undersökningsårets slut.

Kapitel II. Korttidssjukligheten vid Statens järnvägar

Av många skäl ha bearbetningar av sjukkassematerial givit motsägande och svårtolkade resultat. Enligt vår uppfattning beror detta till stor del på att man i allmänhet icke undersökt korttids- och långtidssjukligheten var för sig. Denna uppfattning grundas närmast på de moderna undersökningar över korttidssjukligheten, som framlagts av vissa amerikanska författare (Brodman och medarbetare). Resultaten av dessa undersökningar komma att diskuteras nedan. Med anledning härav medtogs i de sjukkasseundersökningar, som refereras i S. O. U.

Tabell 1. Antalet sjukdomsfall (exkl. olycksfall i arbete) per 100 anställda bland Statens järnvägars personal under åren 1936—1948. Efter Järnvägsstatistiska meddelanden 1950, häfte 3, tablå A

Å r	Antal sjukdomsfall med 1—3 dagars varaktighet per 100 anställda	Antal sjukdomsfall med mer än 3 dagars varaktighet per 100 anställda
1936	24·4	51·6
1937	28·0	56·4
1938	26·2	47·5
1939	33·7	58·5
1940	30·1	51·6
1941	28·4	53·2
1942	28·4	46·7
1943	30·1	49·1
1944	35·8	52·8
1945	35·5	51·0
1946	45·3	61·9
1947	50·6	70·2
1948	49·7	63·4

Tabell 2. Antalet sjukdomsfall (exkl. olycksfall i arbete) med 1—3 dagars varaktighet fördelade efter sjukdomsgrupper enligt SJ:s nomenklatur bland Statens järnvägars personal under åren 1947 och 1948. Efter Järnvägsstatistiska meddelanden

Nr	Sjukdomsgrupp	1947	1948
1	Tuberkulos i andningsorganen	139	153
2	Övrig tuberkulos	2	6
3	Veneriska sjukdomar	4	4
4	Led- och muskelreumatism	1 033	1 078
5	Influensa	8 575	5 953
6	Alla övriga infektionssjukdomar	155	160
7	Svulster	33	37
8	Sjukdomar i ämnesomsättningen, blodet etc.	80	76
9	» i hjärnan, ryggmärgen etc.	55	22
10	Neurastheni, hysteri	137	171
11	Alla övriga nervsjukdomar	437	422
12	Ögonsjukdomar	354	405
13	Öronsjukdomar	253	355
14	Sjukdomar i hjärtat och blodkärnen	182	243
15	Inflammation i näsa, hals och mandlar	4 079	4 998
16	Sjukdomar i andningsorganen (exkl. nr 1)	1 789	2 197
17	» i matsmältningsorganen (exkl. nr 2)	8 675	8 950
18	Hudsjukdomar (exkl. nr 2 och 3)	436	553
19	Sjukdomar i urin- och könsorganen (exkl. nr 2 och 3)	97	127
20	» i rörelseorganen (exkl. nr 2 och 4)	473	550
23	Yttre skador, sår (exkl. nr 24 och 25)	425	458
25	Övriga förgiftningar	15	11
26	Själv mord och självmordsförsök	1	2
27	Sjukdomar i samband med havandeskap	4	1
28	För observation	489	503
29	Andra sjukdomar (inkl. utan angiven orsak)	—	5

1948: 51, av sjukdomsfall med diagnosen magsjukdom endast fall med en varaktighet över 20 dagar. I detta material förelåg ingen möjlighet att analysera korttidssjukligheten. Materialet från SJ tillåter emellertid en dylik analys. Som tidigare nämnts intaga sjukdomsfallen vid SJ med en varaktighet av 1—3 dagar en särställning därigenom att personalen vid sådan sjukdom icke behöver söka läkare, utan efteråt själv kan avge en sjukförklaring. Denna typ av frånvaro har inom SJ visat en betydande stegring under åren 1936—1948 (jämför tabell 1). Korttidssjukligheten har under denna tid stigit till ungefär det dubbla, medan frånvarofrekvensen i sjukdomsfall med en varaktighet av 4 dagar och mer visat en i jämförelse därmed obetydlig stegring.

Vid ett närmare studium av denna korttidssjuklighet (jämför tabell 2) visar det sig att flertalet fall hänföra sig till sjukdomsgrupperna 5, 15 och 17. Dessa tre grupper omfatta tillsammans över 70 % av hela 1—3-dagarssjukligheten.

Tabell 3. Antalet sjukdomsfall per 100 anställda med 1—3 dagars varaktighet i vissa sjukdomsgrupper bland Statens järnvägars personal under åren 1941—1948. Ur Järnvägsstatistiska meddelanden

Sjukdomsgrupper Å r	5	15	17
1941	10·68	3·66	7·01
1942	7·82	3·29	9·38
1943	9·22	4·70	8·19
1944	10·37	5·79	10·43
1945	8·90	6·13	10·31
1946	13·84	7·19	13·57
1947	15·53	7·39	15·72
1948	10·79	9·06	16·22

Om man granskar dessa tre grupper under åren 1941—1948, framgår det (jämför tabell 3), att grupp 5 (influenta) visar stora fluktuationer, medan grupp 15 (inflammation i näsa, hals och mandlar) och grupp 17 (sjukdomar i matsmältningssystemet) däremot visa en betydande och kontinuerlig stegring. Den största absoluta ökningen förekommer inom grupp 17. För en analys av de faktorer, som orsakat denna fräppanta ökning av korttidssjukligheten under senare år, ha vi därför ansett det lämpligt att upptaga denna grupp till ett närmare studium.

I tabellerna 4 och 5 återfinnes frekvensen av frånvaro hänförd till orsak 17 fördelad efter varaktighet. Uppgifterna gälla för åren 1947 och 1948. Diagrammen i fig. 1 åskådliggöra förhållandena för frånvaro av 1—8 dagars varaktighet. Det framgår av dessa diagram att det råder en slående god överensstämmelse mellan de båda åren samt vidare mellan de båda åkande grupperna och mellan de båda stationära.¹ Av detta material att döma råder det alltså tämligen konstanta och för kategorierna åkande — stationära karakteristiska förhållanden.

¹ I detta avsnitt har även medtagits den »stationära» gruppen inom maskinavdelningen. Anledningen torde framgå av den förda diskussionen.

Tabell 4. Orsak 17. Antal sjukdomsfall per 1 000 anställda år 1947

Fallens varaktighet (dagar)	Maskinavdelningen			Trafikavdelningen		
	Åkande	Stationär	Total	Åkande	Stationär	Total
1	35·0	108·3	78·9	28·4	89·4	84·1
2	39·8	61·4	52·7	31·4	63·1	60·4
3	35·7	36·8	36·4	36·8	50·1	48·9
4	13·4	16·3	15·2	6·6	8·4	8·2
5	16·9	12·6	14·3	6·6	8·0	7·9
6	7·9	9·3	8·7	8·4	7·0	7·2
7	8·8	9·5	9·2	5·4	5·0	5·0
8	6·9	6·7	6·8	4·8	5·3	5·3
9	4·2	4·5	4·4	4·8	3·7	3·8
10	3·5	3·6	3·5	1·2	2·9	2·8
11	3·0	2·8	2·9	2·4	2·0	2·1
12	2·3	2·3	2·3	1·2	1·8	1·7
13	3·7	2·2	2·8	1·2	1·7	1·7
14	1·9	2·3	2·1	4·8	1·3	1·6
15	2·5	1·6	2·0	4·8	1·7	2·0
16	2·1	1·6	1·8	0·6	1·4	1·4
17	2·1	1·9	2·0	1·2	1·4	1·4
18	1·4	1·1	1·2	—	1·3	1·2
19	0·7	0·5	0·6	0·6	1·3	1·3
20	0·7	0·9	0·8	0·6	1·6	1·5
21	1·4	1·4	1·4	—	1·3	1·2
22	0·5	1·2	0·9	0·6	1·2	1·1
23	0·9	1·9	1·5	1·2	1·0	1·1
24	0·2	1·2	0·8	0·6	0·8	0·8
25	1·4	0·8	1·0	0·6	1·3	1·2
26	0·5	0·9	0·7	1·2	0·7	0·8
27	0·5	0·6	0·6	—	0·7	0·7
28	1·6	1·2	1·4	0·6	0·5	0·5
29	1·4	1·4	1·4	2·4	0·9	1·1
30	0·7	1·1	0·9	—	0·5	0·5
Riskmassa	4 317·0	6 436·8	10 753·8	1 657·7	17 355·8	19 013·5

I diagrammen framträder genomgående ett brant fall i frekvens till gränsen mellan 3 och 4 dagar. Frekvensen av frånvaro med 1—3 dagars varaktighet är ca 6 gånger så stor som frekvensen av frånvaro med 4—6 dagars varaktighet. Som framgår av tabellerna 4 och 5 avtar sedan frekvensen av sjukdomsfall endast långsamt utan några liknande tvära språng.

Det är sannolikt att denna form på kurvan med en gräns mellan tredje och fjärde dagen orsakas av att det för en frånvaro upp till tre dagar räcker med en sjukförklaring, medan läkarintyg måste företes vid en frånvaro längre än tre dagar. Det branta fallet som sådant i frekvens under de första tre dagarna är däremot näppeligen förorsakat härav, vilket framgår av fig. 2, som visar ett material från två olika industrier. Här är fallet under de första dagarna lika brant, men knicken på kurvan vid övergången till fjärde dagen saknas.

Övervikten för de första tre dagarna är särskilt framträdande för den stationära personalen, hos vilken frånvaro av denna typ är nästan dubbelt så vanlig som hos den åkande. I kontrast till detta står den obetydliga skillnaden mellan de båda personalgrupperna i fråga om frekvens av sjukdomsfall med fyra dagars varaktighet och mer. En annan slående skillnad mellan stationär och åkande

Tabell 5. Orsak 17. Antal sjukdomsfall per 1 000 anställda år 1948

Fallens varaktighet (dagar)	Maskinavdelningen			Trafikavdelningen		
	Åkande	Stationär	Total	Åkande	Stationär	Total
1	33·1	119·3	84·5	25·4	93·7	87·9
2	37·8	55·6	48·4	39·6	58·5	56·9
3	33·8	33·2	33·4	37·8	45·2	44·6
4	12·8	13·5	13·2	7·1	7·9	7·9
5	12·8	12·9	12·8	8·9	8·6	8·6
6	7·6	11·4	9·8	7·1	6·3	6·3
7	5·8	5·3	5·5	4·1	5·0	4·9
8	7·6	6·5	7·0	9·5	5·0	5·3
9	5·6	4·8	5·2	4·7	2·7	2·9
10	2·7	5·5	4·3	5·3	3·0	3·2
11	3·6	5·3	4·6	4·7	2·8	3·0
12	2·5	2·7	2·6	1·2	2·6	2·5
13	2·7	2·4	2·5	3·0	2·0	2·1
14	3·4	2·9	3·1	3·0	2·4	2·5
15	2·2	1·8	2·0	0·6	1·6	1·5
16	1·6	2·4	2·1	1·2	1·3	1·3
17	0·7	1·1	0·9	—	1·1	1·0
18	1·8	1·1	1·4	1·8	1·2	1·3
19	1·3	1·1	1·2	0·6	2·0	1·9
20	1·1	1·7	1·4	0·6	1·7	1·6
21	1·3	1·5	1·4	1·2	1·0	1·1
22	1·1	1·5	1·4	—	1·0	0·9
23	2·0	1·4	1·6	1·2	0·9	1·0
24	1·1	0·9	1·0	1·8	1·3	1·4
25	0·7	2·0	1·4	1·2	1·1	1·1
26	1·3	1·8	1·6	1·8	0·9	1·0
27	0·7	0·8	0·7	1·2	1·1	1·1
28	0·2	0·5	0·4	0·6	1·0	1·0
29	0·9	0·9	0·9	—	0·7	0·7
30	0·4	1·5	1·1	0·6	0·7	0·7
Riskmassa	4 469·8	6 598·0	11 067·8	1 691·9	18 175·9	19 867·8

personal är, att hos de åkande förekommer en, två och tre dagars frånvaro med ungefär samma frekvens, medan den stationära personalen visar ett brant fall från ett till tre dygn.

Det är sannolikt att de båda omnämnda skillnaderna orsakas av att den åkande personalen är infogad i en turlista och ovillkorligen måste ha en ersättare vid frånvaro, vilket den stationära personalen inte behöver i samma utsträckning.

Ännu en beaktansvärd sak i fråga om korttidssjukligheten framkommer om man t. ex. jämför frekvensen av endagsfrånvaro hänförd till grupp 17 sektion för sektion, se fig. 3 och 4. En granskning av dessa ger vid handen att korttidssjukligheten växlar i mycket hög grad på de olika sektionerna. På en sektion kan frekvensen vara 10—15 gånger så stor som på en annan. Uttryckt på ett annat sätt kan man säga att på en sektion har var tredje man en enstaka sjukdomsdag per år, medan på en annan sektion detta endast förekommer på var femtonde man. Detta gäller under förutsättning att samme man endast är frånvarande på detta sätt en gång per år, ett antagande som sannolikt är felaktigt. Att det här ej rör sig om tillfälliga fluktuationer framgår av att det i detta avseende råder mycket god överensstämmelse mellan de båda undersökta åren.

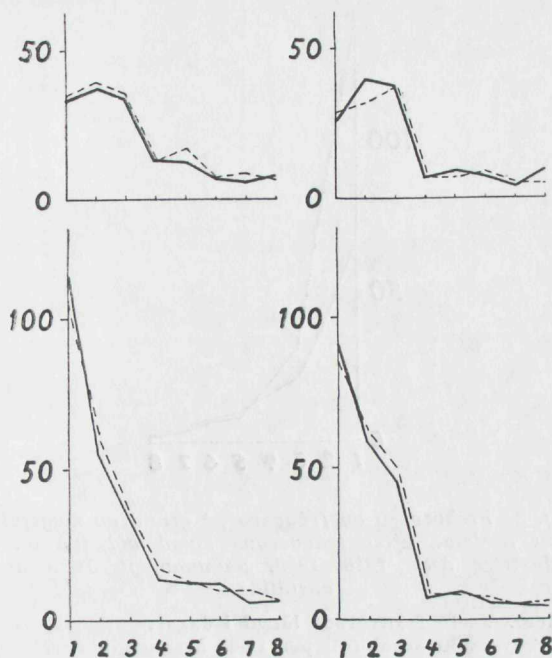

Fig. 1. Frekvensen av frånvaro på grund av »orsak 17» fördelad efter frånvaros längd.

Efter x-axeln frånvaros längd i dagar, efter y-axeln antal fall per 1 000 anställda.

Streckad linje 1947, heldragen linje 1948.

Diagrammen till vänster gälla maskinavdelningen, diagrammen till höger trafikavdelningen.

De båda övre diagrammen avse »åkande» personal, de båda undre »stationär» personal.

En analys av materialet för att utröna den intressanta frågan om korttidssjuklighetens fördelning på individer har icke kunnat genomföras.

Belastningen på de olika sektionerna är olika. Det är tänkbart att detta kan alstra en varierande tendens till kortvarig frånvaro hänförd till orsak 17. Det är svårt att få ett tillfredsställande mått på belastningen inom de olika sektionerna. Statistiska kontoret har emellertid gjort en beräkning av »tågtäthetstalet». Resultatet av denna beräkning överlämnades med följande kommentar: »Vid beräkning av högtrafik- resp. lågtrafikområden vid SJ år 1947 såsom mått på tjänsteställen, där personalen vore utsatt för mycket jäktande resp. mindre jäktande arbete, har det för undvikande av ett avsevärt merarbete varit nödvändigt att välja sektionen som enhet. För varje trafiksektion har därför antalet tågkilometer i trafikstått satts i relation till den trafikerade banlängden. Det härigenom erhållna relationstalet (»tågtäthetstalet») torde utgöra ett i stort sett tillfredsställande mått på det pulserande livet inom en sektion.»

En analys av korttidssjukligheten i relation till tågtäthetstalen visar att det icke finns något samband mellan frekvensen av korttidssjuklighet och dessa tågtäthetstal. Som exempel må nämnas att den maskinsektion, som har den högsta

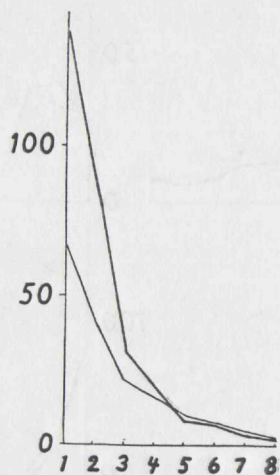

Fig. 2. Frekvensen av frånvaro på grund av magsjukdom fördelad efter frånvarans längd vid två olika industrier åren 1946—1949. Sammanlagt 3 655 årsanställda.

Efter x-axeln frånvarans längd i dagar.
Efter y-axeln antal fall per 1 000 årsanställda.

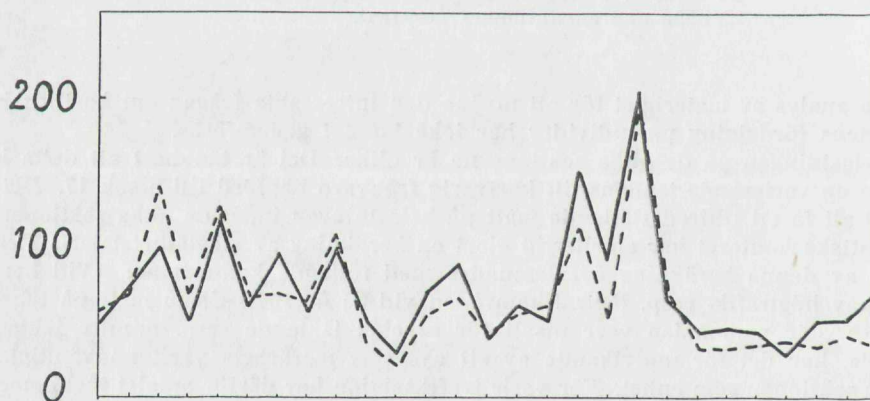

Fig. 3. Frekvensen av endagsfrånvaro på grund av »orsak 17» vid de olika sektionerna inom trafikavdelningen.

Efter x-axeln sektionerna i ordningsföljd. Efter y-axeln antal fall per 1 000 anställda.
Streckad linje 1947, heldragen 1948.

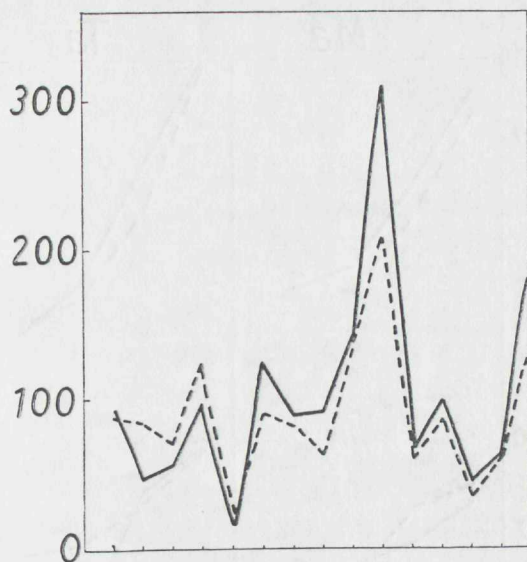

Fig. 4. Frekvensen av endagsfrånvaro på grund av »orsak 17» vid de olika sektionerna inom maskinavdelningen.

Beteckningar som i fig. 3.

frånvarofrekvensen inom maskinsektionerna, har det lägsta tågtäthetstalet. Motsvarande trafiksektion har den näst högsta frånvarofrekvensen bland trafiksektionerna.

Om belastningen vore den avgörande faktorn, skulle man vidare vänta sig att de äldre skulle vara de minst motståndskraftiga och ha den största korttidssjukligheten. Så är emellertid ej fallet. För såväl en dags frånvaro som två och tre dagars frånvaro sker ett starkt fall (jämför diagrammen fig. 5) från den yngsta åldersgruppen, 20—29 år, till gruppen 30—39 år, och därifrån ytterligare en minskning till åldersgruppen 40—49 år. De båda högsta åldersgrupperna ha ungefär samma frekvens av korttidsfrånvaro. Mest påtagligt är detta för endagsfrånvaron. Detta är i uppenbar kontrast till frekvensen av magsjukdomar med mer än 20 dagars varaktighet, där man finner en stigande tendens med åldern.

Sammanfattningsvis kan sägas att, även om i denna sjuklighet ingår medicinska orsaker, så spela andra faktorer en så övervägande roll, att dessa siffror icke kunna läggas till grund för ett medicinskt bedömande.

Man har anledning fråga sig vilka faktorer, som äro av avgörande betydelse för korttidssjukligheten. Här kan man få en fingervisning från de ovan omnämnda undersökningarna av Brodman och medarbetare. Vid en stor postorderfirma med 600 anställda, fördelade på olika avdelningar, ha de studerat förhållandet mellan korttidssjukligheten (1—3 dagar), långtidssjukligheten (4 dagar och mer), läkarbesök och för sen ankomst. Det visade sig då föreligga en hög korrelation mellan å ena sidan korttidssjukligheten och å andra sidan frekvensen av för sen ankomst. Däremot var korrelationen mellan korttidssjuklighet och långtidssjuklighet betydligt lägre. Brodman uppfattar frekvensen av för sen ankomst som ett mått på vad han kallar »arbetsplatsmoralen», och han kommer

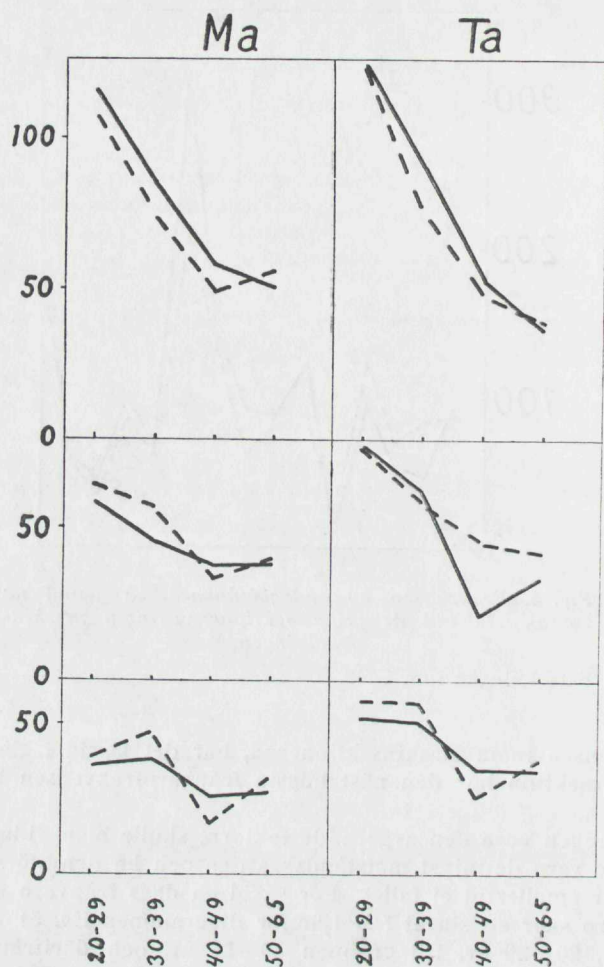

Fig. 5. Frekvensen av frånvaro på grund av »orsak 17», fördelad efter ålder.

Efter x-axeln åldersgrupper, efter y-axeln antal fall per 1000 anställda.

Översta diagrammen avse endagsfrånvaro, mellersta tvådagarsfrånvaro och nedersta tredagarsfrånvaro. Diagrammen till vänster avse maskinavdelningen, diagrammen till höger trafikavdelningen.

Streckad linje år 1947, heldragen år 1948.

till den slutsatsen att korttidsfrånvaro är vanligast i grupper med låg sådan. Han tillägger att det alltid har varit särskilt svårt att eliminera eller minska sjukdomsfrånvaron med 1—3 dagars varaktighet och han anser att denna minskning lämpligen bör kunna åstadkommas genom åtgärder, som syfta till att höja »arbetsplatsmoralen».

Kapitel III. Undersökning över frekvensen av magsjukdomar vid Statens järnvägar

Undersökningen utförd i samarbete med doktor *K.-G. Rignér*

Liksom bland industriskiftarbetarna är det bland järnvägsmännen en allmänt utbredd uppfattning att oregelbundenheten i tjänstgöringsförhållandena ger upphov till en hög frekvens av magbesvär och magsjukdomar.

I »Berättelse rörande granskning av Statens Järnvägars Räkenskaper och Förvaltning under år 1944, avgiven av därtill av Kungl. Maj:t förordnade överrevisorer» återgives på sid. 27 och följande innehållet i en av järnvägsläkare T. Eckman avgiven promemoria beträffande frekvensen av magsår hos viss järnvägspersonal. Eckman konstaterar att han under åren 1941—1944 behandlat 45 fall av magsår hos i genomsnitt 402 anställda lokförare, lokeldare, maskinbiträden och reparatörer med skiftarbete. Detta ger en årsmorbiditet av 2,8 %. Eckman framhåller bristen på jämförelsematerial, som skulle möjliggöra en säker bedömning av denna siffra, men finner siffran som sådan så anmärkningsvärd att han anser en särskild utredning i frågan önskvärd.

I litteraturen äro uppgifter om detta problem sparsamt förekommande och speciellt då undersökningar, där material och bearbetning äro sådana att slutsatserna kunna tillmätas något värde. Med anledning av ovanstående ha vi gjort en undersökning av frekvensen av magsjukdomar hos järnvägspersonalen.

Enkätundersökning

En enkätundersökning efter samma linjer som vid undersökningen av skiftarbetare inom industrien har företagits bland olika grupper av järnvägspersonal bosatta i Stockholm. Frågeformulären, som voro av samma typ som de som redovisats i S. O. U. 1948: 51, upptogo följande frågor rörande magsjukdomar:

1. Har Ni sökt läkare för magbesvär?	Ja.	Nej.
I så fall när? (anteckna samtliga gånger)		
2. Har Ni vårdats på sjukhus för magsjukdom?	Ja.	Nej.
I så fall var och när? (anteckna samtliga gånger)		
För vilken sjukdom?		

Vid bearbetningen har så långt formulärsvaren detta medgivit endast sjukdomar av typen kronisk magkatarr—magsår medtagits. Det är givet att på grund av svarens ofullständighet ett visst antal i detta sammanhang ovidkommande sjukdomar som t. ex. blindtarmsinflammation, bräckoperation etc. kunnat komma med i totalsiffran. Det finns emellertid ingen rimlig anledning antaga, att frekvensen av dylika fall skulle vara olika i de olika personalgrupperna.

Då åldersfördelningen bland järnvägspersonalen är mycket ojämn ha vi vid redovisningen genomgående uppdelat materialet i åldersgrupper. Tabell 6 redovisar frekvensen av jakande svar på frågan: »Har Ni sökt läkare för magbesvär?» för åkande maskinpersonal, åkande trafikpersonal, Järnvägsstyrelsens manliga befattningshavare och för stationspersonal, alla stationerade i Stockholm. En granskning av siffrorna ger vid handen att de olika materialen icke visa några större olikheter i de grupper som äro tillräckligt stora för att ge någorlunda säkra resultat.

Tabell 6. Frekvensen av jakande svar på enkätfrågan: »Har Ni sökt läkare för magbesvär?» Manlig personal, stationerad i Stockholm. Procent av antalet användbara svar

Åldersgrupp	Styrelsen män	Stations- personal	Maskinsektion åkande	Trafiksektion åkande
20—29	15·3	17·7	20·2	¹ (15·4)
30—39	26·2	24·6	20·5	29·0
40—49	34·2	28·1	(43·8)	(30·8)
50—59	41·9	31·9	37·0	35·4
60—69	31·2	37·2	20·0	(33·3)
Antal användbara svar	1 232	1 485	466	197
Svarsprocent	90	84	90	93

¹ Alla frekvenssiffror som bygga på mindre än 50 svar inom parentes.

Tabell 7 visar frekvensen av jakande svar på frågan: »Har Ni vårdats på sjukhus för magsjukdom?». Här föreligga däremot tydliga skillnader. Om man jämför Järnvägsstyrelsen, som har enbart dagtjänstgöring, med den åkande personalen i maskinavdelningen, så finner man att siffrorna för den senare ligga tydligt högre i varje åldersgrupp. Detsamma gäller för de två åldersgrupper av trafikavdelningens personal, där materialet är tillräckligt stort för att tillåta en jämförelse. Stationspersonalen, inom vilken det förekommer både grupper med enbart dagtjänstgöring och grupper med skiftarbete, synes intaga en mellanställning. Även jämfört med denna personalgrupp ligga siffrorna för den åkande personalen högre i alla åldersgrupper.

Tabell 7. Frekvensen av jakande svar på enkätfrågan: »Har Ni vårdats på sjukhus för magsjukdom?» Manlig personal, stationerad i Stockholm. Procent av antalet användbara svar

Åldersgrupp	Styrelsen män	Stations- personal	Maskinsektion åkande	Trafiksektion åkande
20—29	2·3	3·0	7·4	¹ (0)
30—39	4·3	6·2	7·6	11·3
40—49	9·9	14·6	(18·8)	(7·7)
50—59	13·4	12·9	20·1	19·5
60—69	8·3	16·3	20·0	(0)
Antal användbara svar	1 232	1 485	466	197
Svarsprocent	90	84	90	93

¹ Alla frekvenssiffror som bygga på mindre än 50 svar inom parentes.

Sammanfattningsvis kan om detta material sägas, att det talar för en översjuklighet i magsjukdomar bland den åkande personalen vid SJ jämfört med de undersökta stationära grupperna. Det kan ha sitt intresse att konstatera, att detta icke framkommer i uppgifterna om läkarbesök för magbesvär utan i uppgifterna om sjukhusvård för magsjukdom. Man har anledning antaga, att den

senare uppgiften skall vara mera tillförlitlig än den förra. Trots detta måste man bedöma resultat av detta slag med stor försiktighet. Resultaten ha dock föranlett oss att söka genomföra en undersökning av morbiditeten i magsår för SJ-personalen enligt liknande metoder som för industriskiftarbetarna.

Morbiditetsundersökning på SJ:s sjukstatistikmaterial

Av många skäl är det svårt att få exakta upplysningar om magsjukdomarnas fördelning inom olika samhällsgrupper. Det måste till en början framhållas, att begreppet magsjukdom är synnerligen diffust. Jämförelser mellan olika grupper bör baseras på uppgifter om sjukdomstillstånd, som kunna klart avgränsas, och där sjukdomsbeteckningen är såvitt möjligt entydig och odiskutabel. Inom gruppen magsjukdomar är magsår den enda vanliga sjukdom, som uppfyller dessa villkor. Om man vill studera magsårsfrekvensen inom olika grupper stöter man dock på nya svårigheter. Samma symtom som vid ett röntgenkonstaterat magsår kunna också uppträda utan att ett röntgenologiskt påvisbart sår föreligger. Å andra sidan kunna sår förekomma utan några som helst symtom. Magsårsdiagnosen är därför i sista hand beroende av röntgenundersökning. Magsårsfrekvensen i ett visst material blir beroende av i vilken utsträckning röntgenundersökning utförts, ävensom av den därvid använda tekniken. För att exakt kunna jämföra frekvenserna av magsår vid ett visst tillfälle hos olika yrkesgrupper skulle man därför vara tvungen att röntgenundersöka samtliga eller i varje fall ett mycket stort antal individer oberoende av om de haft symtom eller inte. Storleksordningen av de grupper som skulle behövas för en dylik undersökning kan ej exakt angivas. Uppgifter om magsårsfrekvensen variera i hittills tillgänglig litteratur mellan ett par promille och ett par procent per år. För att ge någorlunda tillförlitliga resultat skulle en dylik undersökning därför behöva omfatta minst ett tiotusental personer. Av flera olika skäl, icke minst ekonomiska, är detta för närvarande praktiskt ogenomförbart.

Dessa överväganden ha medfört, att vi ansett oss nödsakade att studera frekvensen av läkardiagnosen magsår i olika material. De material som finnas på sjukhus äro i detta sammanhang helt oanvändbara, då riskmassorna äro alltför litet kända. Man är därför hänvisad till sjukkassor och liknande material, i vilka man kan erhålla vissa uppgifter om riskmassan.

Sjukkasematerial ha haft ett dåligt rykte som undersökningsobjekt, enligt vår mening framför allt av två olika orsaker. Dels har man icke analyserat korttids- och långtidssjukligheten var för sig och dels har man ofta icke rört sig med klart definierade sjukdomstillstånd. Den första av dessa orsaker har diskuterats i kap. II. Beträffande den senare visade det sig vid bearbetningen av sjukkasematerial i samband med undersökningen av industriskiftarbetare att en avsevärd del av osäkerheten kunde elimineras genom att man väljer en så relativt väl avgränsad sjukdom som magsår. Vid en efterkontroll av 312 sjukdomsfall, som på sjukkasematerialet betecknats som »magsår», »tarmsår» eller »magblödning» och synonymt kunde 96,8 % identifieras som magsår. Av resten var c:a 1 % gastriter och c:a 1 % cancer ventriculi. Detta resultat från fyra sjukkassor i medelstora samhällen, varav endast ett med röntgenavdelning, talar för att diagnosen magsår i sjukkasematerial har en tillfredsställande grad av säkerhet för undersökningar av detta slag.

Som tidigare påpekats sker vid SJ en central insamling av alla sjukintyg och enligt instruktionen för järnvägläkare skall specificerad diagnos utsättas. Dessa intyg kunna i stort sett anses jämförbara med sjukkasematerialet.

För att få en uppfattning om magsårsfrekvensen för maskin- och trafikavdelningarna vid SJ ha vi bearbetat läkarintygen för åren 1947—1949.¹ Här fanns från början matsmältningskanalens sjukdomar sammanförda i en grupp, orsaksgrupp 17 i SJ:s sjukdomsnomenklatur.

I tabell 8 redovisas antalet fall av sjukdom med orsak 17 med en varaktighet över tjugo dagar årsvis för maskin- och trafikavdelningarna. Orsak 17 är en heterogen samlingsbeteckning vilket framgår av tabell 9, som ger en uppdelning

Tabell 8. Antal fall per 1 000 anställda av orsak 17 med mer än 20 dagars varaktighet

	1947	1948	1949
Maskinavdelningen ...	30·4	36·4	33·5
Trafikavdelningen	26·6	30·5	29·7

Tabell 9. Frekvens av olika diagnoser tillhörande orsak 17 vid 808 fall av frånvaro över 20 dagar under 1947 för SJ maskin- och trafikavdelningar, ordinarie och extraordinarie personal

D i a g n o s	Antal	Procent
Magsår	232	28·7
Magkatarr	108	13·4
Blindtarm	104	12·9
Bräck	79	9·8
Hepatit	46	5·7
Gallvägssjukdom	27	3·3
»17» ¹	177	21·9
Övrigt	35	4·3
Orsak 17 totalt	808	100·0

¹ Denna grupp omfattar de fall, där på intyget endast angivits siffran 17 eller »17 magsjukdom» som sjukdomsorsak.

av 808 fall från 1947. Det framgår av denna, att den i detta sammanhang mest intressanta sjukdomen, magsår, är den största gruppen inom orsak 17. Den är dock ej så stor att man kan räkna med att fluktuationer i magsårsfrekvens på ett tillfredsställande sätt avspeglar sig i fluktuationer av frekvensen orsak 17. Detta illustrerar den redan tidigare påtalade olägenheten att studera diffust avgränsade sjukdomsgrupper. Av tabellen framgår även, att i ett visst antal fall ingen specificerad diagnos utsatts utan endast siffran 17 eller »17 magsjukdom». Även i sjukkassematerialen förekommer ett visst antal fall med den ospecificerade diagnosen magsjukdom. Detta förhållande bör alltså i och för sig icke omöjliggöra en jämförelse mellan materialen. Emellertid visar en närmare granskning av SJ-materialet, att förekomsten av läkarintyg med endast siffran 17 är anhopad till ett par sektio-

¹ Då materialet för 1947 och 1948 visade sig vara för litet ha vi här även bearbetat 1949. För tidigare år saknas riskmassor, varför materialet icke kunnat utökas ytterligare.

Tabell 10. Magsår, magkatarr och magsjukdom med över 20 dagars sjukskrivningstid i procent av sammanlagda antalet (n)

1	2	3	4
Diagnos	Samtliga maskin- och trafiksektioner n = 1 821	Vissa utsorterade maskin- och trafiksektioner ² n = 669	kol. 2—3 n = 1 152
Magsår	47·1	23·6	60·6
Magkatarr	18·2	11·7	22·0
»17» ¹	34·8	64·7	17·4

¹ Även diagnosen magsjukdom och synonymer.
² 1:a och 10:e maskinsektionerna, 2:a, 5:e, 8:e och 24:e trafiksektionerna.

ner, vilket omedelbart framgår av tabell 10, som visar materialets sammansättning före och efter uteslutningen av ifrågavarande sektioner. Denna anhopning beror på att vissa läkare inom dessa sektioner ha för vana att endast ange siffran 17 på sina intyg. För att minska denna felkälla har magsårsfrekvensen studerats på detta något reducerade material. I SJ-materialet har vidare av tekniska skäl endast magsår med en sjukskrivningstid över 20 dagar medtagits medan i sjukkassematerialet ingå samtliga påträffade magsår. I ett sjukkassematerial omfattande 1 026 magsår var frekvensen av magsår med en sjukskrivningstid under 20 dagar endast 2,9 %, varför differensen i siffrorna av denna anledning kan anses vara obetydlig.

I tabell 11 redovisas den genomsnittliga årssjukligheten i magsår vid SJ under åren 1947—1949. Som jämförelsematerial har medtagits resultat från undersökningen av industriskiftarbetare. Det framgår av denna tabell, att sjukdomsfrekvensen i magsår ligger nästan dubbelt så högt vid SJ som vid ett material från sjukkassor i medelstora svenska industrisamhällen, där ungefär hälften av sjukkassans medlemmar är anställd i tung industri.

Vid denna första jämförelse förefaller det alltså som om det skulle föreligga en betydande översjuklighet i magsår för järnvägsmän. En närmare analys av materialet visar emellertid, att problemet är betydligt mera komplicerat. Hela

Tabell 11. Årsmorbidityeten i magsår vid SJ och fyra sjukkassor i medelstora industrisamhällen

	SJ ¹ 1947—49	4 sjukkassor 1945—47
Riskmassa	74 316	46 903
Ulcus	697	237
‰	9·38	5·05

¹ Exklusive vissa sektioner.

detta resonemang grundar sig på det antagandet, att de undersökta sjukfassorna skulle utgöra ett genomsnitt, en baslinje, med vilken man skulle kunna jämföra siffrorna från SJ. Detta antagande är icke utan vidare berättigat, i all synnerhet som uppgifter i litteraturen tyda på, att man kan ha stora variationer i den påträffade magsårshäufigkvensen i olika sjukfassematerial, antingen dessa nu äro uttryck för verkliga variationer i magsårshäufigkvensen eller för att tillgången till tillfredsställande undersöknings- och diagnostiseringsmöjligheter varierar. För exaktare jämförelser erfordras ett kontrollmaterial med samma fördelning över landet som järnvägsrännens, med samma undersöknings- och sjukskrivningsmöjligheter etc. Då det är praktiskt omöjligt att erhålla ett sådant måste vi här nöja oss med att jämföra den vid SJ påträffade magsårshäufigkvensen med häufigkvensen i ett antal material, som vi för detta ändamål insamlat från sjukfasser i en storstad, en medelstor stad samt 30 stycken rena landsortssjukfasser. Det här använda jämförelsematerialet omfattar en riskfasse på c:a 287 000 årsmedlemmar, medan SJ-materialet för de diskuterade åren representerar c:a 74 000 årsanställda. På grund av den mycket ojämn åldersfördelningen vid SJ blir den åldersgrupp, som här visat sig särskilt intressant, 40—49 år, ganska liten, speciellt vid försök till uppdelningar. Det har emellertid icke varit möjligt att från statistiska kontoret erhålla ytterligare material för frågans bedömning.

Om man till en början betraktar jämförelsematerialen (se tabell 12 och fig. 6), så frapperas man av den stora skillnaden mellan storstad å ena sidan och medelstora landsortssamhällen och ren landsort å den andra. I båda storstadssjukfasserorna ligger magsårshäufigkvensen i samtliga åldersgrupper betydligt högre än i de trettio landsortssjukfasserorna och de fyra sjukfasserorna från de medelstora industrisamhällena. Att storstadsmaterial ha högre häufigkvens av magsår framhålls i litteraturen och siffrorna visa hur vilseledande den förut gjorda jämförelsen med materialen från industrisamhällena måste vara.

Det har för SJ-personalens del icke varit möjligt att få några uppgifter om hur de fördela sig på storstad, medelstora samhällen och landsbygd. Eftersom SJ-personalen fördelas över landet har man emellertid skälig anledning antaga, att magsårshäufigkvensen skulle ligga någonstans mellan de två grupperna av material. Av tabellen framgår, att SJ ligger i höjd med storstadsmaterialen utom i den högsta åldersgruppen, där den ligger ungefär mitt emellan storstads- och de övriga materialen. Detta talar för att det inom SJ föreligger en översjuklighet i magsår om man tar hänsyn till SJ-personalens fördelning över landet. Då de ur SJ-materialet uteslutna sektionerna innefatta personal stationerad i Stockholm och Göteborg blir detta ännu mera sannolikt. Ehuru saken ej kan exakt bedömas, förefaller det som om sjukligheten inom den högsta åldersgruppen skulle motsvara vad man har anledning att vänta sig.

Om man betraktar de övriga materialen så visa de en påfallande jämnt stigande tendens med åldern. Det bör här påpekas, att recidiven ingå i materialet. Häremot kontrasterar tydligt SJ-materialet, där den högsta åldersgruppen har en avsevärt lägre magsårshäufigkvens än den näst högsta.

Denna egendomlighet i SJ-materialet kommer att diskuteras nedan.

De hittills dragna slutsatserna gälla förekomsten av diagnosen magsår och synonymymer i de olika materialen. Man har anledning räkna med att antalet läkar-diagnostiserade magsår i själva verket kan vara större, nämligen där diagnosen av en eller annan anledning icke kommit att införas på intyget. Dylika fall böra rimligen till övervägande del återfinnas under diagnoserna magkatarr eller magsjukdom. Bakom dessa båda diagnoser kunna således dölja sig magsår, som icke kommit med i denna undersökning. Det finns därför skäl att granska relationen

Tabell 12. Frekvensen av magsår i olika undersökta material. Antal fall per 1 000 årsmedlemmar

Åldersgrupp	4 landsorts- industrisam- hällen 1945—1947	Stockholms län. 30 st. landsorts- kassor 1945—1948	Upsala stads centralsjuk- kassa 1947—1948	Stockholms stads central- sjukkassa 1947—1948	SJ ¹ -materialet 1947—1949
20—29	2·8	3·1	7·4	5·5	6·9
30—39	4·8	3·6	9·1	9·9	10·7
40—49	5·4	6·1	12·0	13·3	14·8
50—65	6·5	7·0	13·9	14·3	10·6
Riskmassa	46 903	27 430	14 741	197 607	74 316

¹ Exklusive vissa sektioner.

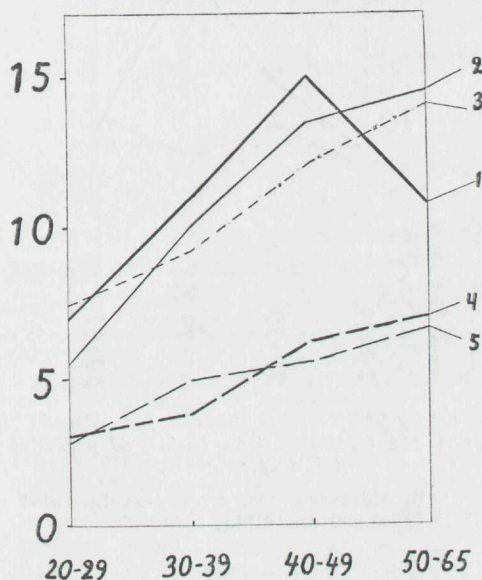

Fig. 6. Årsmorbidity i magsår fördelad efter ålder.

Efter x-axeln åldersgrupper, efter y-axeln antal magsårsfall per 1 000 manliga individer.

1. SJ-materialet.
  2. Stockholms erkända centralsjukhus.
  3. Upsala stads erkända centralsjukhus.
  4. 30 landsortssjukhus i Stockholms län.
  5. 4 medelstora industrisamhällens sjukhus.
- Jämför tabell 12.

mellan frekvensen av magsår å ena sidan och frekvensen av diagnoserna magkatarr och magsjukdom å den andra. I procent av dessa tre grupper tillsammans utgjorde magkatarr + magsjukdom i Stockholmsmaterialet 26,8 %, i landsortssamhällen 32,9 % och landsorten 40,1 %. Av sista kolumnen av tabell 10 framgår

att motsvarande siffra för det bearbetade SJ-materialet är 39,4. Det finns således ingen anledning att antaga, att förekomst av magsår inom dessa grupper skulle minska översjukligheten i magsår vid SJ.

Vi ha hittills betraktat SJ-materialet som en helhet och övergå nu till att undersöka sjukligheten inom olika grupper. Den här mest intressanta uppdelningen är åkande — stationär personal. Den åkande personalen har mycket oregelbunden tjänstgöring, den stationära delvis dagtjänst och delvis skifttjänstgöring, dock i allmänhet avsevärt mindre oregelbunden än den åkande personalen. Som framgår av diskussionen ha vi icke ansett oss böra använda gruppen stationär maskinpersonal i undersökningen. Då de åkande personalgrupperna äro tämligen små ha vi sammanslagit åkande maskin- och åkande trafikpersonal efter att ha konstaterat att kurvorna för dem visa motsvarande variationer, se tabell

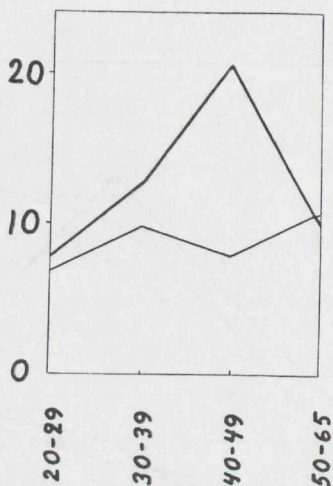

Fig. 7. Årsmorbidityten i magsår för åkande (grov linje) och för stationär (fin linje) SJ-personal fördelad efter ålder.

Efter x-axeln åldersgrupper, efter y-axeln antal magsårsfall per 1 000 anställda.

13. Riskmassan för denna grupp, c:a 15 300 årsanställda, blir då så stor att man kan göra jämförelser. Gruppen stationär trafikpersonal omfattar c:a 43 400 årsanställda. Diagrammet i fig. 7 visar årsmorbidityten i magsår för dessa båda grupper. Man finner att årsmorbidityten i samtliga åldersgrupper utom den högsta ligger högre för den åkande personalen än för den stationära.

Vid försök att bedöma om magsårsfrekvensen vid hela SJ ligger högre än man har anledning vänta stöter man på svårigheten att få en jämförelsegrupp med en likartad fördelning över landet. Vid jämförelsen av de båda aktuella grupperna inom SJ bortfaller denna svårighet, vilket ger ökat värde åt signifikansberäkningarna (se tabell 13). Enligt vår mening är det således visat, att de undersökta åkande personalgrupperna i jämförelse med de stationära för de undersökta åren hade en säkerställd större magsårs-morbidityt. Medan den stationära trafikpersonalen visar en svagt stigande tendens med stigande ålder, närmast jämförbar med den vid landsortssjukhuserna, så visar kurvan för den åkande personalen

Tabell 13. Översikt över magsårsfrekvensen för olika grupper av SJ-personal¹

Åldersgrupper	Stationär trafikpersonal			Åkande trafikpersonal			Åkande maskinpersonal		
	Risk-massa	Magsår		Risk-massa	Magsår		Risk-massa	Magsår	
		Antal	Promille		Antal	Promille		Antal	Promille
20—29	18 644	126	6·8	77	0	—	1 672	13	7·8
30—39	10 104	97	9·6	1 242	21	³ 16·9	3 303	37	11·2
40—49	3 148	22	7·0	800	18	² 22·5	1 333	26	² 19·5
50—65	11 492	122	10·6	2 621	17	6·5	4 267	55	12·9

¹ Exklusive vissa sektioner.

² Differensen i magsårsfrekvens mellan denna grupp och motsvarande åldersgrupp av den stationära trafikpersonalen promillsignifikant ($P < 0\cdot001$).

³ Differensen i magsårsfrekvens mellan denna grupp och motsvarande åldersgrupp av den stationära trafikpersonalen tvåprocentsignifikant ($P < 0\cdot02$).

ett helt avvikande förlopp. Här framkommer samma bild som i totalkurvan för SJ men betydligt mer accentuerad, med ett mycket högt värde för den näst högsta åldersgruppen och därefter ett kraftigt fall. Detta resultat gör det sannolikt, att den avvikelse kurvan för hela SJ-materialet visar från de övriga materialen beror på inslaget av åkande personal. SJ-kurvan har sitt frekvensmaximum i åldersgruppen 40—49 år, medan de övriga materialen ha sitt frekvensmaximum i gruppen 50—59 år. Om man jämför den åkande SJ-personalen med Stockholmsmaterialet, som är det största, så är avvikelserna i magsårens fördelning mellan åldersgrupperna i hög grad statistiskt signifikant.

Det är svårt att förstå orsaken till en sådan olikhet i fördelning. Det första man måste undersöka är om olikheten i sammansättning av den högsta åldersgruppen för åkande och stationär personal på grund av den olika pensioneringsåldern kan förklara fallet i den högsta åldersgruppen hos den åkande personalen. För att bedöma denna fråga krävs kännedom om magsårsmorbidityten i olika åldersgrupper. Vi ha därför framräknat denna för de sjukkassematerial, vi använt i denna undersökning. Av fig. 8 framgår fördelningen för 2 200 magsårsfall ur ett sjukkassematerial. Diagrammet visar icke några stora språng i magsårsfrekvensen för de aktuella femårsperioderna. Detsamma gäller för de övriga sjukkassematerialen. Den sänkning, som förekommer mellan åldersgrupperna 55—59 och 60—64, accentuerar ytterligare olikheten mellan stationär och åkande personal. Man skulle vidare kunna tänka sig möjligheten, att en mycket kraftig avgång av magsårssjuka till stationär tjänst just i denna åldersgrupp äger rum. Helt utesluta denna möjlighet som bidragande orsak till avvikelserna kan man inte, men då tendensen att lämna den åkande tjänsten torde vara liten på grund av vissa förmåner i denna, synes oss avvikelserna vara för stora för att kunna förklaras på detta sätt. En annan tänkbar möjlighet är att den åkande personalen skulle opereras i större utsträckning än den stationära. Det är dock osannolikt, att operationsindikationerna för just åkande järnvägspersonal skulle ställas så annorlunda, att de härigenom skulle komma att avvika från alla andra grupper.

Det är möjligt att det system som användes vid SJ för fördelningen av tjänstgöringsturerna kan spela en viss roll. För den åkande personalen ordnas turerna i möjligaste mån så att de bli fördelaktiga för de äldre. Eftersom den högsta åldersgruppen utgör c:a 45 % av samtlig åkande personal, kan man räkna med att de bästa turerna väsentligen komma denna åldersgrupp till del. I den mån

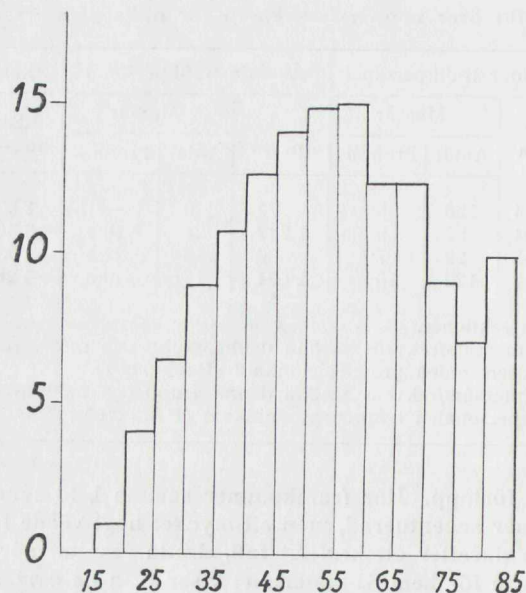

Fig. 8. Årsmorbidityeten för män i magsår för åren 1947—1948 fördelad efter ålder i Stockholms erkända centralsjukhus.

Efter x-axeln åldersgrupper, efter y-axeln antal fall per 1000 medlemmar.

Kurvan beräknad på grundval av 2 200 fall av magsår.

oregelbundenheten i tjänstgöringen har någon betydelse för magsårsfrekvensen skulle detta kunna förklara minskningen i magsårsfrekvensen i den högsta åldersgruppen.

Av stort intresse är en jämförelse mellan maskin- och trafikavdelningarna. Det har redan påpekats att de båda åkande grupperna förete en påfallande likhet. De avvika var för sig signifikant och på samma sätt från den användbara stationära gruppen av trafikpersonal. Vi kunna här omnämna att en beräkning av magsårsfrekvensen för den »stationära» maskinpersonalen ger en fördelning, som närmast överensstämmer med de båda säkert åkande grupperna och alltså i hög grad avviker från den stora, väsentligen stationära gruppen av trafikpersonal. Bl. a. av skäl, som anförts tidigare, ha vi icke vågat dra några slutsatser härav.

Det hade varit av stort värde att göra en uppdelning av materialet för att jämföra personalgrupper med mycken nattjänstgöring med personalgrupper med liten, sådana med mer pressande arbete och sådana med mindre etc. Det till vårt förfogande ställda materialet har varit för litet för att tillåta sådana jämförelser med en tillfredsställande grad av noggrannhet.

Kapitel IV. Sjukdomar i hjärta och blodkär!

Det har mycket diskuterats om sjukdomar i hjärta och blodkär! är vanligare bland anställda i yrken som anses pressande än bland andra. Det skulle därför vara av stort värde att på grundval av SJ:s sjukstatistik ställa dessa sjukdomar i relation till tjänstgöringsförhållandena. Hjärt- och kär!sjukdomar finnas där redan avgränsade till »orsaksgrupp 14», som av statistiska kontoret bearbetats på samma sätt som matsmältningsorganens sjukdomar och presenterats i en rad tabeller för åren 1947 och 1948.

Tabell 14. Antalet fall per 1 000 anställda av sjukdomar i hjärta och blodkär! med mer än tre dagars varaktighet

Åldersgrupp	Trafikavdelningen		Maskinavdelningen	
	1947	1948	1947	1948
20—29	4·4	6·5	5·9	7·1
[30—39	7·8	8·0	5·3	7·8
40—49	19·6	23·9	27·6	12·9
50—65	55·9	62·4	75·5	78·2

Tabell 15. Antalet fall av hjärt—kär!sjukdomar bland manliga medlemmar i Stockholms erkända centralsjukkassa 1942. Från Biörck och Blomquist 1950

Åldersgrupper	Fall per 1 000
20—30	1·6
30—40	4·1
40—50	15
50—60	37
60—70	73
70—80	122

Tabell 14 visar frekvensen av sjukdomsfall tillhörande orsaksgrupp 14 i olika åldersklasser. Man finner en kraftig ökning med tilltagande ålder. Detta förhållande är välkänt från andra undersökningar och har på senaste tiden visats av bl. a. Biörck och Blomquist för ett sjukkassematerial från Stockholm (jämför tabell 15). Det bör observeras att dessa författares resultat av flera olika anledningar icke äro siffermässigt direkt jämförbara med SJ-materialet.

Det skulle vara av stort intresse att för denna sjukdomsgrupp göra uppdelningar på samma sätt som beträffande magsjukdomarna. På grund av den branta stegringen i frekvens med åldern kunna inga jämförelser göras utan en ytterligare uppdelning av den högsta åldersgruppen. På grund av pensioneringsförhållandena vet man redan från början att sammansättningen av denna åldersgrupp är olika för de åkande och de stationära grupperna.

Av den diskussion som fördes i kapitlet om magsjukdomar, framgick att undersökningar av detta slag böra avse välavgränsade sjukdomstillstånd med entydig diagnos och inte en heterogen sjukdomsmassa. Som en motsvarighet till magsåret har man bland hjärt- och kärlsjukdomarna t. ex. angina pectoris och hjärtinfarkt. Liksom man vid magsåret kan få en objektiv bekräftelse på diagnosen med hjälp av röntgenundersökning, så kan man vid dessa sjukdomstillstånd få en sådan genom elektrokardiografisk undersökning.

Tabell 16. Fördelningen på olika diagnoser av 753 läkarintyg inom sjukdomsgrupp 14, sjukdomar i hjärta och blodkärl, under år 1947

Diagnos	Antal	Procent
»14» ¹	315	41·8
Hypertoni	160	21·2
Varicer och kompl.	88	11·7
Hämorroider	57	7·6
Angina pectoris	36	4·8
Cardioscleros	17	2·3
Hjärtinfarkt	10	1·3
Övrigt	70	9·3
Total	753	100·0

¹ Denna grupp omfattar de fall, där på intyget endast angivits siffran 14 eller 14 hjärt-kärlsjukdom och synonymmer.

För att utröna om SJ-materialet tillåter en sådan analys ha vi gått igenom läkarintygen för orsaksgrupp 14 för år 1947. Resultatet framgår av tabell 16. Den enda sjukdomsgrupp av intresse som är tillräckligt stor för att tillåta en bearbetning är högt blodtryck, hypertoni. Man måste dock räkna med att denna diagnos i läkarintygen är en symtomdiagnos och icke en sjukdomsdiagnos. Dessutom måste man räkna med att olika läkare dra gränsen för vad som skall betecknas som hypertoni mycket olika. Vid en preliminär uppdelning av denna grupp har inga differenser av sådan storleksordning framkommit att man kan räkna med att kunna påvisa några skillnader i det tillgängliga materialet. De relativt välavgränsade sjukdomsbilderna hjärtinfarkt och angina pectoris omfatta 10 resp. 36 fall. Det bearbetade magsårsmaterialet vid SJ omfattar 857 magsår, och trots detta visade det sig vara nätt och jämnt tillräckligt för att tillåta några slutsatser. Därför förefaller det i hög grad osannolikt att en fortsatt bearbetning av dessa sjukdomsgrupper skulle kunna ge några tillfredsställande upplysningar om förekomsten av hjärt- och kärlsjukdomar inom olika grupper av SJ-personalen. Detta accentueras ytterligare av den höga siffran för ej närmare diagnostiserade hjärtsjukdomar i materialet.

Kapitel V. Djurexperimentella undersökningar

Då det gäller att för människans vidkommande studera inverkan på organismen av oregelbunden livsföring, är det ytterst svårt att renodla betingelserna. Människan är genom sin intima inkoppling i sociala sammanhang utsatt för så många komplicerande inflytanden från sin miljö, att det är praktiskt taget omöjligt att bedöma verkan av oregelbundenheterna i livsföringen som sådana. För att belysa den biologiska verkan av sådan oregelbunden livsföring är man därför nödsakad att tillgripa djurexperiment. I djurförsöket kunna alla faktorer hållas konstanta, endast tiden för belysningen varieras, d. v. s. djurens natt och dag kunna förskjutas efter behag. Man undgår här alla de komplicerande sociala inflytandena, enär djuren dels kunna studeras isolerade och dels hela gruppen på en gång kan utsättas för samma variation, något som endast ytterst sällan är förhållandet i ett mänskligt samhälle.

I S. O. U. 1948: 51 redogjordes för en del inledande djurexperiment, omfattande undersökningar över de dygnsrytmiska variationerna i spontanaktivitet, leverglykogenhalt, kroppstemperatur, urinmängd och kloridhalt i urinen. Alla dessa funktioner visade regelbundna kvantitativa fluktuationer under dygnet. Dessa funktioners maxima och minima äro till sitt läge under dygnet mycket konstanta under konstanta betingelser, men de kunna lätt och snabbt tidsförskjutas vid en ändring av den ljusa periodens läge. Förskjutningen är i allmänhet avslutad inom en vecka och funktionernas maxima ha då återintagit samma tidsläge i förhållande till ljuset, d. v. s. dagens inträde, som de hade före den ljusa periodens förskjutning. Rytmen följer dagsljuset.

I det material, som redovisades i S. O. U. 1948: 51, studerades omställningar med längre intervall från en vecka till flera månader, d. v. s. djuren fingo under denna tid leva under konstanta belysningsförhållanden innan en ny förskjutning av den ljusa periodens läge företogs. Då stora personalgrupper, bl. a. vid SJ, ha byte av tjänstgöring varje dag, vilja vi här omnämna en del senare experiment med växling av dagens och nattens läge vart tredje dygn. Här hinna djuren aldrig ställa in sig efter de nya belysningsförhållandena innan de ånyo förändras. Vid ett försök av detta slag, som pågick under c:a 5 mån., låg aktivitetens maximum kvar vid den tid på dygnet, där den låg då de täta förskjutningarna inleddes. Aktivitetsmaximum låg således konstant på dygnet trots variationerna i tiden för den ljusa periodens inträde. Detta kan med all säkerhet på grundval av de tidigare experimenten sägas bero på att växlingarna varit för täta för att hinna framkalla en omställning.

Under ifrågavarande försöksbetingelser utgör den aktivitet som registreras under dygnet en ren lyxverksamhet hos djuren. De ha i sin bur tillgång till föda och dryck utan att lämna buren. Ifrån sin bur gå de så ut i hjulet och springa där. Det har i olika undersökningar visats, att denna aktivitet är mycket känslig för olika påverkningar, varvid aktiviteten i regel snabbt minskar. Man bör således kunna räkna med att aktivitetsnivån skall vara en mycket känslig indikator på djurens allmänna välbefinnande, så att aktivitetsnivån skulle sjunka om djurens välbefinnande skulle påverkas ogynnsamt. För hela försöksperioden med de täta omställningarna ha vi därför studerat aktivitetsnivån för hela gruppen djur. Aktiviteten fluktuerar mycket kraftigt under försöket, men man kan icke lägga märke till någon systematisk sänkning av nivån i jämförelse med aktivitetsnivån före den aktuella perioden, då djuren levde under konstanta och regelbundna förhållanden vad växlingen mellan ljus och mörker beträffar.

Någon dylik sänkning i aktivitetsnivån har icke heller iakttagits i tidigare för-

sök med omställningar med intervall på en vecka eller en månad. Försök med omställning varje dygn ha hittills icke medhunnits.

Försöken ha således icke givit några hållpunkter för att de undersökta oregelbundenheterna i dag—nattväxlingen skulle medföra någon sänkning av det allmänna välbefinnandet hos djuren. Givetvis kan man icke av dessa undersökningar dra några direkta slutsatser för människans vidkommande, då hennes miljö (= försöksbetingelserna) är så mycket mer komplicerad och en mängd andra faktorer än ljusväxlingen äro av betydelse. Så kompliceras t. ex. förhållandena för skiftarbetarnas del av att dessa äro tvingade att leva med en annan yttre rytm för arbete—vila än omgivningen.

Kapitel VI. Dagarbete — Nattarbete

Som framgår av den i S. O. U. 1948:51 framlagda översikten över tidigare undersökningar, har frågan om det föreligger någon skillnad mellan dagarbete och nattarbete visat sig vara mycket svårlost. Den viktigaste orsaken till detta har berörts redan vid diskussionen om djurförsöken. Människans intima och komplicerade infogning i det sociala sammanhanget gör det så gott som omöjligt att renodla försöksbetingelserna på ett sådant sätt att tillförlitliga slutsatser kunna dragas av materialet.

Om undersökningar av detta problem skola ha något värde måste arbetsförhållandena under dag och natt vara så lika som möjligt. Vidare måste man ha ett så stort material att man kan visa att eventuella skillnader ej bero på tillfälliga fluktuationer. Det är dessutom önskvärt att materialet härstammar från en grupp, som ej är medveten om att den är föremål för undersökning, då arbetsintensitet och det sätt på vilket arbetet utföres i hög grad kan påverkas av medvetandet om att befinna sig i en försökssituation.

Alla dessa villkor uppfylles av det av oss framlagda materialet härstammande från driftjournaler i ett gasverk. Felhandlingar i form av raderingar medgiva här ett studium av benägenheten till sådana under dygnets olika timmar. Jämför diagram fig. 9. För närmare beskrivning av materialet hänvisas till S. O. U. 1948:51. Detta material är mycket stort. Varje timme representeras i kurvan av 2 000—5 500 raderingar. Av denna anledning kunna slutsatser om kurvans form dragas med stor säkerhet. Vidare är arbetet likformigt under dygnet. Dessutom härstammar materialet från åren 1912 till 1931, varför man har säkra garantier för att den berörda personalen varit helt utan tanke på att deras arbete skulle bli föremål för en undersökning.

För den undersökta gruppen kan man med stor säkerhet säga, att tendensen till felhandlingar varierar i hög grad under dygnet. Den är tydligt större under natten än under dagen och visar en mycket distinkt topp klockan 3 på natten. Enligt vår uppfattning råder det inget tvivel om att bakom detta ligger en dygnsvariation i det psykiska tillståndet av samma art som temperaturkurvan och en rad andra fenomen. Materialet talar för att det hos människan i det aktuella skiftsystemet ej inträder en omställning av organismens dygnsvariationer på motsvarande sätt som hos djuren. Enligt vår uppfattning beror detta på, att människan framför allt av sociala skäl icke kan lösgöras ur sin infogning i det normala dygnet även om hon tvingas att arbeta på natten.

Då vårt material från gasverk publicerades fanns det såvitt vi vet inga motsvarande undersökningar med syfte direkt på nattarbete utöver dem som anförts i S. O. U. 1948:51. Av dessa kunde ej några bestämda slutsatser dragas.

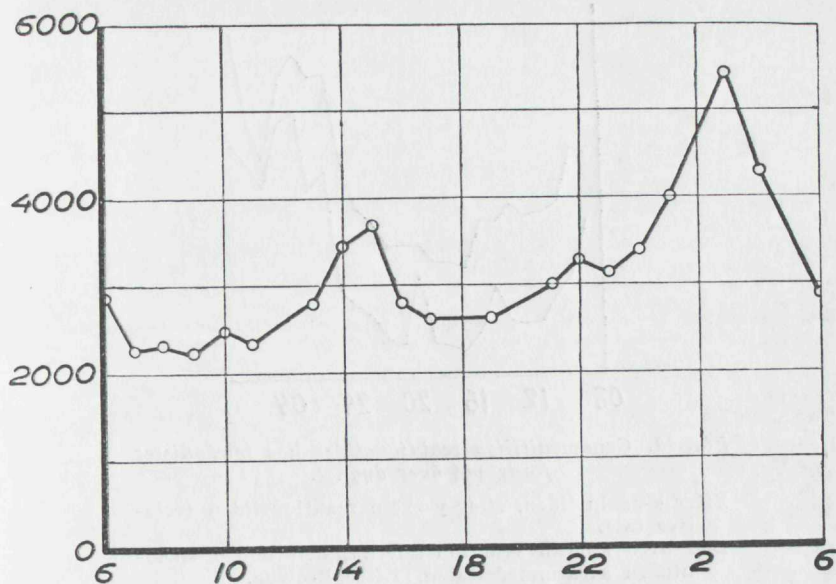

Fig. 9. Totalantalet rättade fel i driftjournalerna från ett gasverk under åren 1912—1931, fördelade på dygnets timmar.

Efter x-axeln tiden, efter y-axeln antalet fel.
Ur SOU 1948: 51.

Senare har emellertid utförts vissa arbeten över dygnsvariationer i den psykiska prestationsförmågan.

Det första av dessa har publicerats 1948 i England av Browne och avser en grupp av telefonister vid en anläggning tillhörande R. A. F. Antalet ingående försökspersoner är tyvärr icke nämnt, ej heller den tid undersökningen omfattar. Förf. har använt följande metod. Vid inkommande samtal tänds en signallampa och telefonisten skall då reagera på detta genom att besvara samtalet, varvid lampan släcks. Förf. har nu registrerat den tid det tar för telefonisten att utföra detta genom att mäta signallampornas strömförbrukning. Antalet inkommande samtal per tidsenhet registrerades även för varje telefonist. Den övre kurvan i fig. 10, som är hämtad från Brownes arbete, visar den genomsnittliga reaktionstidens längd under dygnet. Det är tydligt, att denna ligger betydligt lägre på dagen än på natten. Om man bortser från det sista värdet i kurvan, som härstammar från nattskiftets sista timme, ligger toppen på natten klockan 3—4. Detta överensstämmer mycket väl med vårt gasverksmaterial. Den nedre kurvan visar motsvarande variation för spridningen i timmedeltalen av reaktionstidernas längd. Det är uppenbart, att de båda kurvorna följa varandra och att med tendensen till längre reaktionstider på natten följer även en ökad spridning, som är särskilt påfallande under senare delen av nattskiftet, där den till och med närmar sig medeltalet i storleksordning.

Dessa förf:s resultat stämmer mycket väl med de reaktionstidsförsök som delvis finnas refererade i S. O. U. 1948: 51 och i detalj beskrivas i ett arbete av Bjerner 1949. Av dessa försök framgick, att tröttheten under nattvak och sömn-

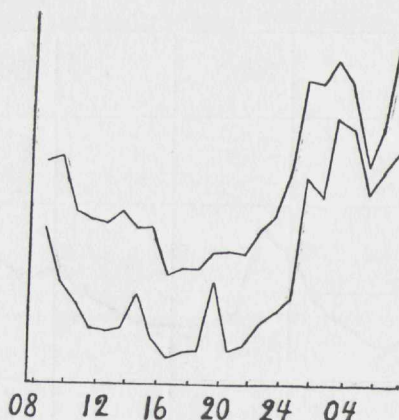

Fig. 10. Genomsnittliga reaktionstider hos telefonister fördelade över dygnet.

Efter x-axeln tiden, efter y-axeln reaktionstiden (relativa tal).

Den övre kurvan reaktionstiderna, den undre spridningen av timmedeltalen. Efter Browne.

brist bl. a. karakteriserades av uppträdandet av mycket långa reaktionstider. Enligt vår uppfattning är det sannolikt, att den av Browne påvisade ökningen av reaktionstidernas längd och spridning av timmedeltalen under nattimmarna orsakas av uppträdandet av långa reaktionstider av den typ som beskrivits i ovannämnda arbete. Med den av Browne använda tekniken kan detta dock icke klart visas.

Förf:s resultat kompliceras av att reaktionstiderna måste förutsättas vara beroende av belastningen. Ett ökat antal samtal bör medföra en tendens till förkortning av reaktionstiden. Om man för förmiddags- och eftermiddagsskiftet ställer belastningen per timme mot reaktionstiden, framträder en måttlig sådan tendens tydligt. Timmarna kl. 1—2, 3—4 och 4—5 samt 7—8 avvika i hög grad härifrån. Detta innebär att under nattimmarna andra faktorer spela in, som motverka belastningens betydelse.

Förf. har emellertid på ett intressant sätt kunnat visa, att betydelsen av belastningen i själva verket är särskilt stor under natten. Han räknade då ut hur lång den genomsnittliga reaktionstiden var vid en belastning av resp. 0—39, 40—79 och över 80 samtal per timme under olika timmar på dygnet. Under dagen växlade reaktionstiden för varje timme för sig icke med belastningen. Under natten sjönk däremot reaktionstiden väsentligt med stigande belastning.

Denna iakttagelse har stor principiell betydelse för uppfattningen om nattarbetet. Den svarar mot det välkända fenomenet, att det psykiska tillståndet under nattvak är i hög grad beroende av om man har ett arbete, som fyller ut tiden och ej är för enformigt. Vid arbeten som äro enformiga eller ej helt utfylla tiden är det mycket svårare att hålla en viss uppmärksamhetsnivå. Man har därför anledning antaga, att arbete, som är enformigt och samtidigt kräver en ständigt hög uppmärksamhetsnivå medför att olägenheterna vid arbete på natten bli särskilt framträdande.

Ett annat material, som berör just järnvägspersonal och som därför har ett särskilt intresse i detta sammanhang, har framlagts av Menzel 1950. Förf. har

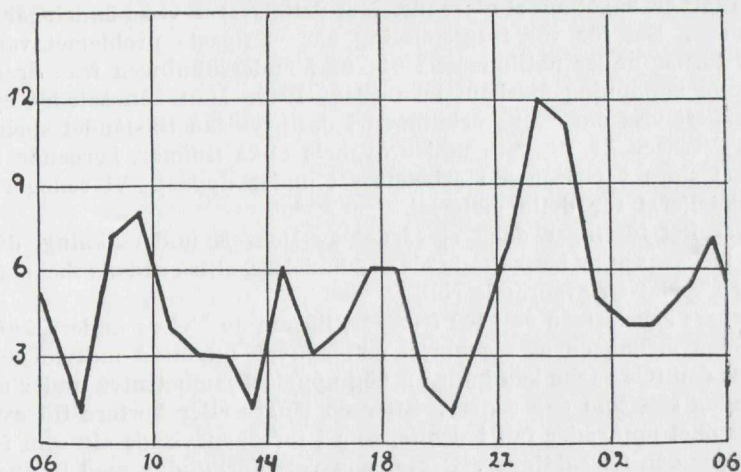

Fig. 11. Frekvensen av bestraffade olyckshändelser vid en rangerbangård fördelade efter timmar.

Efter x-axeln tiden, efter y-axeln antalet olyckshändelser (relativa tal).

Efter Menzel.

vid en rangerbangård i Tyskland studerat hur olyckshändelser, som bestraffats och följaktligen bero på fel från personalen, fördelats under dygnet. Materialet avser en tid på $2\frac{1}{2}$ år. Fig. 11 visar hur 228 olyckshändelser fördela sig under dygnet med en tendens till anhopning under natten. Av olyckshändelserna hade 33 inträffat under förmiddagsskiftet, 42 under eftermiddagsskiftet och 90 under nattsiftet. Övervikten under nattsiftet samlar sig till en tydlig topp mellan midnatt och klockan 1, vilken alltså ligger något tidigare än i vårt material och i Brownes.

För värdet av detta material måste man ta hänsyn till växlingar i arbetsintensiteten under dygnet, då denna bör inverka på antalet olyckshändelser. Enligt personligt meddelande från förf. är arbetsintensiteten mindre under natten för den berörda personalgruppen, vilket bör öka värdet av hans fynd. Förf. anger, att toppen under natten är statistiskt signifikant och att den uppenbarligen är oberoende av skiftets början och mörkrets inträde.

Vi ha gjort en liknande undersökning vid Tomtebodas rangerbangård, där man registrerar »törnar» mellan järnvägsvagnarna under växling. Vi ha fördelat 1 206 registrerade »törnar» från år 1944 till 1946. Denna fördelning visade, att frekvensen var tydligt störst under nattsiftet, klockan 22—06 (529 törnar), mindre under eftermiddagsskiftet, kl. 14—22 (424 st.) och minst under förmiddagsskiftet, kl. 06—14 (253 st.). I och för sig stämmer detta mycket väl med vår egen gasverksundersökning och med Brownes och Menzels resultat. Vid ett närmare studium av arbetsförhållandena blev emellertid resultatet mera tvivelaktigt, då det visade sig att arbetsintensiteten växlar i hög grad under dygnet. Den är minst under förmiddagen, större under eftermiddagen och natten. Under natt-timmarna 01—03 förekom dock en anhopning av törnar, som icke föreföll kunna förklaras av belastningen under denna tid. Vi ansågo materialet vara för litet för att tillåta några säkra slutsatser och gjorde därför senare en motsvarande undersökning för åren 1948—1949, omfattande 1 942 törnar. Det visade sig då,

att kurvan fått ett något annat utseende. Mot detta svarar vissa ändringar i arbetsförhållandena. Det för vår frågeställning här viktigaste problemet var anhopningen av törnar under nattimmarna 01—03 i undersökningen från åren 1946—1947. Denna anhopning återkom icke 1948—1949. Man kan således ej i detta material säkert visa om dygnsvariationen i det psykiska tillståndet spelar någon roll för frekvensen av »törnar» under dygnets olika timmar, beroende bl. a. på den mycket stora variationen i arbetets art under dygnet. Vi redogöra därför ej mera detaljerat för detta material.

Detta resultat förringar dock ej värdet av Menzels undersökning, då Menzel studerade frekvensen av bestraffade olyckshändelser, alltså sådana där den mänskliga faktorn spelat en avgörande roll.

Av Bjerners arbete från år 1949 framgår, liksom av Tylers undersökning 1947, att skillnaden mellan en av sömnbrist och nattvak uttröttad individ och en utvilad är att den förre icke kan hålla en hög uppmärksamhetsnivå under en längre tid på samma sätt som den senare. Efter en längre eller kortare tid av förhöjd uppmärksamhet uppträder fall i denna, som i försöken visade sig som förlängda reaktionstider och felreaktioner. Dessa, som voro förbundna med förändringar i elektroencefalogrammet och pulsfrekvensen, uppträdde ofta utan att försökspersonen var medveten därom. Det bör här framhållas att dessa fenomen uppträda redan under den första vaknatten, alltså under förhållanden analoga med SJ-personalens tjänstgöring. Att kortvariga, oväntade och av vederbörande själv icke observerade sänkningar av den psykiska prestationsförmågan te sig särskilt betänkliga när det gäller yrken som lokförarens är ju självklart.

Erfarenheterna från dessa försök liksom av Brownes ovan refererade undersökning tala i hög grad för att risken för sådana fenomen är avsevärt större vid monotona och enformiga arbetsförhållanden. Man har därför anledning räkna med att nattarbetets olägenheter skola vara särskilt betydelsefulla vid yrken som t. ex. lokförarens, som kräva en kontinuerligt hög uppmärksamhetsnivå och samtidigt äro monotona. Det får därför anses särskilt viktigt att personal, som utför arbete av detta slag, icke är uttröttad, varför tillfälle till ordentlig vila och sömn måste beredas. Här framträder en av nattarbetets stora olägenheter, nämligen att vederbörande tvingas söka vila och sömn vid en tid på dygnet, då de störande yttre momenten äro synnerligen talrika. I detta avseende råda för den åkande SJ-personalen särskilda förhållanden eftersom den i stor utsträckning tvingas söka denna sömn och vila utom hemmet i av SJ tillhandahållna lokaler såväl på dagen som på natten.

Kapitel VII. Statens järnvägars överliggningsrum

Undersökningen utförd i samarbete med doktor O. Steinwall och
hälsovårdskonsulent K. H. Lindquist

Inledning

I S. O. U. 1948: 51 ha vi i samband med undersökningen över natt- och skiftarbete framhållit att om man vill göra några förbättringar för de personalgrupper som ha en viss del av sin arbetstid förlagd till natten torde den viktigaste praktiska åtgärden vara att bereda möjlighet till ostörd sömn under dagen. I den mån som SJ:s personal på grund av sitt arbete tvingas att sova i hemmet på dagen gäller detsamma i detta avseende som anförts för industriskiftarbetarna. Det enligt vår uppfattning mycket rimliga kravet på att nattarbetande personal har tillgång till ett avskiljbart, ostört sovrum utan att detta inkräktar på den

övriga familjens legitima utrymmesbehov kunna vi endast ännu en gång understryka.

För den åkande personalen vid SJ ligger problemet till på ett speciellt sätt då den i stor utsträckning måste förlägga en del av sin sovtid utanför hemmet. Därvid utnyttjas lokaler vilka helt tillhandahållas av arbetsgivaren, som således har hela ansvaret för att ifrågavarande lokaler äro lämpliga för sitt ändamål. Då dessa lokaler äro avsedda endast för överliggning bortfalla en hel del av de faktorer som komplicera situationen i skiftarbetarbostaden. Det borde därför vara ganska lätt att ordna ur sömnsynpunkt lämpliga lokaler för överliggning.

Inom järnvägen har medvetandet om att såväl människoliv som stora materiella värden stå på spel drivit fram särskilt stora krav på den fysiska och psykiska beskaffenheten hos personal i säkerhetstjänst. Även av detta skäl bör särskild uppmärksamhet ha ägnats åt personalens möjligheter att erhålla en ostörd vila i varje fall så snart den skall förläggas utom hemorten och i av SJ särskilt iordningställda lokaler.

Dessa överväganden ha medfört att vi särskilt intresserat oss för överliggningsrummen vid SJ och vi ha sökt att bilda oss en uppfattning om dessa äro tillfredsställande för sitt ändamål. Undersökningen är upplagd efter samma linjer som när det gällde industriskiftarbetarbostäderna.

Enkätundersökning

Av den tidigare undersökningen vid skiftindustrier framgick att den faktor som främst gjorde bostäderna olämpliga för sömn på dagen var störande buller av olika slag. Andra störande moment såsom ljus och värme voro av underordnad betydelse. Dessa senare störningsmoment äro också oftast lättare att eliminera.

Vid en förberedande undersökning omfattande c:a 900 uppgifter från 27 överliggningsställen användes en öppen fråga om vad som störde sömnen. I denna undersökning framkom samma sak som för industriskiftarbetarna, nämligen att bullret helt dominerar som sömnstörande faktor. Av 334 uppgifter om störd sömn vid dessa överliggningsställen uppgavs andra störningar än buller endast i 29 fall = 8,7 %. Härvid uppgavs i 9 fall att bädden på ett eller annat sätt var olämplig, i 13 fall att temperaturen i rummet varit störande, i regel för hög.

Efter denna orientering utvaldes i samråd med Järnvägsstyrelsen ett antal överliggningsställen, som skulle representera såväl goda som mindre goda typer, och vid dessa gjordes en enkätundersökning. Frågeformuläret uppställdes i huvudsak i enlighet med de formulär som användes vid motsvarande utredning för industriskiftarbetarna. Följande frågor ha betydelse i detta sammanhang:

- f) Tränga kraftigare ljud fram till sovplatsen? ..... Ja. Nej.
I så fall vilka?
g) Störes Eder sömn av de ljud Ni uppgivit? ..... Ja. Nej.
I så fall av vilka?
h) Störes Eder sömn av något annat än buller? ..... Ja. Nej.
I så fall av vad?

Undersökningen gav 1 301 besvarade formulär fördelade på 14 större överliggningsställen över hela landet. Som framgår av tabell 17 anger den undersökta personalen i stor utsträckning att buller tränger fram till sovplatsen i överliggningsrummet och i nästan lika stor utsträckning att bullret verkar störande på sömnen. Om man emellertid granskar de olika överliggningsställena var för sig visar det sig att frekvensen av klagomål är i hög grad växlande. Om man bortser från de tre grupperna med ett litet antal formulärsvår, så ligger alla överligg-

Tabell 17. Frekvensen av uppgift att buller tränger fram till sovplatsen respektive stör sömnen vid vissa överliggningsställen

Överliggningsställe	Antal	Tränger fram	Stör
		%	%
A	228	95	87
B	188	6	6
C	160	95	87
D	96	57	52
E	95	48	43
F	95	79	73
G	86	84	69
H	86	59	48
I	76	74	57
J	75	73	67
K	54	93	72
L	25	¹ (56)	¹ (32)
M	19	¹ (63)	¹ (53)
N	18	¹ (50)	¹ (39)
Total	1 301	69	58

¹ Procentsiffror som grundas på mindre än 50 svar inom parentes.

ningsställen utom ett över eller intill 50 % i fråga om klagomål på störd sömn. Om man studerar de tre platser, som ha största antalet formulärsvår, så förekommer klagomål över att buller stör sömnen i 87 %, 6 % och 87 %.

De störande bullren kunna på ett naturligt sätt indelas i sådana som komma från järnvägen, från överliggningshuset och från andra bullerkällor utomhus än järnvägen. Tabell 18 ger en uppfattning om hur ofta buller av olika slag verka störande på sömnen. Som framgår av tabellen dominerar järnvägen helt. Klagomålen på densamma äro dubbelt så vanliga som på de båda andra bullertyperna tillsammans. Buller från överliggningslokalen äro i sin tur dubbelt så vanliga som buller utifrån om man bortser från järnvägen. Denna relation växlar dock från ort till ort. Av personalens egna uppgifter att döma förefaller det alltså som om det i första hand skulle föreligga behov att isolera de sovande från järnvägen som bullerkälla, i andra hand från buller från överliggningshusen och

Tabell 18. Uppgift om sömnstörande buller av olika typ i procent av antalet svar (n) från överliggningsställena

	Vid sömn under dagen	Vid sömn under natten	Total
	(n = 437)	(n = 864)	(n = 1 301)
Buller från järnväg ..	55	44	48
Buller från överliggningsbyggnaden	20	14	16
Utomhusbuller utom järnväg	14	4	8

först i tredje hand från andra buller. En mera detaljerad beskrivning av de bullerpersonalen klagar över kommer att ges i det följande.

Av tabellen framgår vidare att det ur bullersynpunkt råder vissa skillnader mellan överliggning på dagen och på natten. Järnvägen stör nästan lika mycket på natten som på dagen, likaså inomhusbullren. Övriga utomhusbuller störa väsentligt mindre på natten. Det är ju välkänt att arbetet vid järnvägen pågår dag och natt och det är alltså mycket rimligt att störningarna från järnvägsbuller äro nästan lika vanliga på natten som på dagen. På grund av turerans ordning får man räkna med att personal är i rörelse i överliggningshuset under en större eller mindre del av natten. Därför är det också rimligt att de störande bullren från överliggningshuset icke visar någon större minskning under natten. Minskningen i störningar från omgivningen i övrigt avspeglar på ett vackert sätt det under natten till stor del avstannande samhällsmaskineriet och svarar helt mot vad man finner vid undersökningar över dag- och nattsömnen i hemmet hos industriskiftarbetare (jämför tabell 17 i S. O. U. 1948:51). Denna tabell visar förhållandena i landsortssamhällen. I tabell 19 redovisas en liknande undersökning på ett Stockholmsmaterial.

Tabell 19. Frekvensen av uppgift att buller tränger fram respektive stör sömnen i hemmet för åkande SJ-personal bosatt i Stockholm. Antalet användbara svar 606

Bullerkälla	Tränger fram	Stör dag-sömnen	Stör natt-sömnen
	%	%	%
Flygmaskiner	48	21	8
Trafikerad gata	39	23	9
Mattpiskning	36	19	0
Kök	25	12	0
Trappuppgång	21	12	5
Spårväg	20	11	7
Järnväg	10	4	2
Värmeledning	6	3	1

Det har sitt intresse att ur störningssynpunkt jämföra överliggningsställena och hemmen för den åkande SJ-personalen. En sådan undersökning skulle för att ha något värde vara representativ för landets överliggningsställen och för SJ-personalens bostäder över hela landet. En dylik undersökning torde vara omöjlig att genomföra. Det kan dock vara av ett visst intresse att omnämna att i 606 uppgifter från bostäder tillhörande åkande SJ-personal bosatt i Stockholm uppgavs i 65 % störning av buller på sömnen under dagen och 30 % under natten. Om man jämför detta med uppgifterna i tabell 17 så framgår det, att i de tre överliggningsställena med störst antal svar, två visa mycket större och ett mycket mindre frekvensstörning genom buller.

Studiebesök och ljudstyrkemätningar

För att erhålla en mer objektiv uppfattning om överliggningsrummens egenskaper än den som ges av en enkätundersökning ha vi besökt ett antal överliggningsställen fördelade över hela landet. Dessa ha studerats ur bullersynpunkt och intensiteten av olika buller har mätts med ljudtrycksmätare. Samtliga i

enkätundersökningen ingående överliggningsställen ha besökts. Vid tidpunkten för dessa undersökningar hade vi ingen kännedom om personalens uppfattning om överliggningsrummen enligt enkätundersökningen.

Vid diskussionen om resultaten av dessa studiebesök indelas bullren liksom vid redogörelsen för enkätundersökningen i tre olika grupper: 1) buller från järnvägen, 2) buller från överliggningshuset och 3) buller utifrån, som ej härstammar från järnvägen.

1) Buller från järnvägen

Det ligger i sakens natur att överliggningsställena ligga nära järnvägen och således äro mer eller mindre utsatta för det buller som alstras av verksamheten därstädes. En väsentlig orsak till detta är personalens önskemål att efter avslutat arbete slippa gå alltför långt till sovplatsen. För maskinpersonalens del ha överliggningsrummen i stor utsträckning förlagts alldeles intill lokstallet.

Vid våra undersökningar har det visat sig vara en påfallande god överensstämmelse mellan personalens klagomål över buller från järnvägen och den uppfattning vi kommit till vid besöket, vilken bl. a. stött sig på de företagna mätningarna av bullerintensiteten. Tabell 20 visar resultat av mätningar företagna på de över-

Tabell 20. Uppmätt bullerintensitet i phon och frekvens av uppgift om sömnstörande buller från järnväg vid olika överliggningsställen. Mätning utförd vid sovplats. Fönster stängda

Buller- källa \ Överligg- ningsställe	C	¹ X	¹ Y	B	A
Växling	ej mätbart	ej mätbart	55—58	40—50	44—52
Passerande tåg	ej mätbart	28—30—44	56—60	50—68	50—62
Störda av buller från järn- väg i procent	6	7	34	87	87
Antal användbara svar....	160	87	145	188	228

¹ Dessa överliggningsställen ingå icke i den i texten diskuterade enkätundersökningen utan i en förundersökning till denna med någon annan teknik. Procentsiffror för klagomål torde ligga i underkant i jämförelse med enkätundersökningen.

liggningsställen, som vid den senare genomgången av enkätundersökningen tedde sig goda eller mindre goda. Som synes föreligga stora differenser i de uppmätta phontalen. Medan i de goda överliggningsställena bullernivån ligger lågt, så ligga de uppmätta värdena på de senare långt utanför gränsen för vad som kan anses tillåtet. Man måste vid bedömningen av mätresultaten ha klart för sig att i skalan en stegring med en phon innebär en fördubbling av ljudtrycket.

Det förtjänar framhållas att överliggningslokalerna »C» och »X» båda lågo mycket nära arbetsplatsen och alltså uppfyllde personalens önskemål i detta hänseende. De låga värden som erhöles vid mätningar intill sovplatsen på dessa båda ställen äro av stor principiell betydelse. Möjligheten att hålla störande buller från järnvägen på en tillfredsställande nivå även om överliggningsrummen ligga nära denna är alltså praktiskt visad av SJ.

På sina håll har man den uppfattningen att man vänjer sig vid buller från arbetsplatsen i sådan grad, att man ej blir störd av det. Att detta är en sanning med modifikation i varje fall när det gäller att sova utsatt för ljud från arbetsplatsen, framgår av följande exempel: Som redan nämnts ligga överliggningsrummen för maskinpersonalen ofta i anslutning till lokstall. I vad mån bullret från de lok, som föras in och ut blir störande eller ej beror i hög grad på hur hastigt loket framföres och det sätt på vilket det bromsas. (Se tabell 21). Bestämmelser kunna utfärdas för att reglera detta, men det är ej säkert, att den lokförare som befinner sig mitt i sitt arbete tänker på kamraten som ligger och för-

Tabell 21. Exempel på bullerintensiteten i phon, mätt vid sovplatsen med stängt fönster, vid försiktig respektive vårdslös inkörning av lok i lokstall

Bullerkälla	Försiktig	Vårdslös
Inkörning av lok	42—44	50—60
Bromsning av lok.....	48	72

söker sova alldeles bredvid, utan åstadkommer onödigt buller genom för hög hastighet eller slarvig inbromsning. Det är då rimligt att kamraten, som kanske vid inkörningen av sitt lok en stund tidigare iakttagit all försiktighet, blir speciellt irriterad av denna vårdslöshet.

Exemplet visar att man inte kan räkna mekaniskt endast med ljudstyrkan, utan även måste ta hänsyn till psykiska faktorer. Just en sådan nyans av irritation gör ett buller alldeles särskilt psykiskt påfrestande och sömnförjagande. Exempel av denna art kunna mångfaldigas. Överväganden av detta slag göra det angeläget att isolera en person, som skall sova, från buller från arbetsplatsen.

2) Buller från överliggningshuset

Liksom när det gäller det buller som alstras av verksamheten vid järnvägen har det visat sig vara en god överensstämmelse mellan personalens uppgifter om störande buller från olika delar av överliggningshuset och den uppfattning vi kommit till vid studiebesöken. Detta framgår bl. a. av tabell 22 där man kan göra en jämförelse mellan uppmätta bullerintensiteter och förekomsten av klagomål från samma överliggningsställen som återfinnas i tabell 20.

Vi komma att något mera utförligt uppehålla oss vid de olika störande bullerkällor i olika delar av överliggningshuset, som påträffats vid studiebesöken. De kunna ge en del fingervisningar om vad som bör beaktas vid planerandet av fullgoda överliggningslokaler. För att få en översikt ha vi gjort följande indelning:

- a) buller från angränsande överliggningsrum,
  - b) buller från korridoren och
  - c) övriga buller från överliggningsbyggnaden.
- a) Buller från angränsande överliggningsrum
- På ett överliggningsställe äro tiderna för personalen mycket varierande. På grund härav böra rummen vara så konstruerade att en man kan gå och lägga

Tabell 22. Uppmätt bullerintensitet i phon och frekvens av uppgift om sömnstörande buller från bullerkällor inom överliggningsstället. Mätningen utförd vid sovplatsen

Buller- källa \ Överligg- ningsställe	C	¹ X	¹ Y	B	A
Bredvidliggande rum	² 26—31—(54)	ej mätbart	³ 46—50—(56)	36—44	50—58
Korridor	26—36	ej mätbart	—	40—	48—50
Störda av buller inom över- liggningshuset i procent	2	0	5	27	29

¹ Jämför tabell 20. — ² Strömbrytare. Enstaka ljud. — ³ Rullgardinknopp. Enstaka ljud.

sig och stiga upp på ett normalt sätt utan att störa sina grannar. För att undersöka om detta krav varit uppfyllt på de olika överliggningsställena ha vi imiterat ankomst till och sänggående i ett rum och därvid mätt styrkan av de uppkomna bullren vid sovplatsen i rummet bredvid. Vi ha sökt undvika allt överdrivet bullrande.

Det skall omedelbart framhållas att dessa undersökningar givit ett mycket nedslående resultat. Praktiskt taget samtliga överliggningsställena voro behäftade med ett eller annat fel i detta avseende. Felen voro av principiellt olika slag.

På de undersökta överliggningsställena var det mycket vanligt med bristande isolering mellan rummen. Tidigare ha lokföraren och lokeldaren ofta legat i samma rum. Detta har så småningom tagits bort, men förekommer fortfarande på sina håll. Vid omändringen av överliggningsrummen till enmansrum har man satt upp mellanväggar, som dock ofta varit för tunna för att kunna isolera rummet på ur bullersynpunkt tillfredsställande sätt. Även i överliggningshus, som från början avsetts innehålla enkelrum och som vid undersökningstillfället endast voro ett par år gamla, förekom att ljudisoleringen mellan rummen var otillräcklig.

Genom att utrustningen av överliggningsrummen i stor utsträckning är otillfredsställande ur bullersynpunkt accentueras den olägenhet som den dåliga isoleringen mellan rummen innebär. Då detta åtminstone delvis bör vara lätt att ändra skall här anföras några exempel.

Rummen hade i stor utsträckning knarrande dörrar som kärvade, eller låset var slitet, vilket medförde att ett ganska betydande buller uppstod, även om man försökte gå in i rummet försiktigt. På flera håll uppmättes detta buller vid sovplatsen i intilliggande rum till mellan 50 och 60 phon.

Om det ena rummets tvättställ sitter på den vägg, som vetter mot det intilliggande rummet, uppstår ett avsevärt buller i det senare, framför allt vid spolning. Uppmätta värden voro respektive 44—52, 42—60, 36—50 phon på olika håll. Denna olägenhet beror givetvis på byggnadens konstruktion, men det är också påtagligt, att vissa detaljer i anslutning till tvättstället kunna förorsaka onödigt buller. Så förekommer på många håll uppsatt på väggen mellan två rum ett ställ för tandborstglas, bestående av en glasskiva, som ligger lös på metallstöd. Att ställa ett glas på detta åstadkommer ett betydande buller i det bredvidliggande rummet, som vid sovplatsen i detta rum uppmättes till 48—56 phon på olika håll.

En annan störningskälla är kontakten till läslampan, som på många håll är

placerad på skiljeväggen mellan rummen. Tändande av lampan åstadkom i dessa fall ett buller, som i bredvidliggande rum uppmättes till 52—58 phon i flera olika överliggningsplatser. I ett överliggningshus, där ljudisoleringen mellan rummen för övrigt var mycket god, var detta den enda störningskällan av betydelse.

Rullgardinen åstadkom på många håll ett avsevärt buller, som i bredvidliggande rum uppmättes till 42—50 phon. På ett överliggningsställe var rullgardins-snöret försett med en träknopp och det var praktiskt taget omöjligt att dra ner gardinen utan att denna knopp slog mot värmeledningselementet nedanför. Härvid uppkom regelbundet en mycket irriterande knäpp, vars styrka i rummet bredvid uppmättes till 55 phon. Exemplet visar drastiskt, hur man på ett enkelt sätt kan förbättra vissa bullrande detaljer i ett överliggningsrum.

De ovan anförda exemplen torde fullt tydligt visa att isänggående i ett överliggningsrum, även om det sker försiktigt, i stor utsträckning kan störa sömnen för bredvidliggande. Givetvis ökas störningarna i hög grad, om någon går och lägger sig på ett oförsiktigt sätt. Härvid uppkommer även ett psykiskt irritationsmoment av samma typ som diskuterats i samband med buller från järnvägen. God ljudisolering mellan de olika överliggningsrummen och hänsyn till bullerfrågan vid deras inredning är därför en viktig sak. Om detta ej genomföres kunna rummen bli otjänliga för sitt ändamål, även om isoleringen mot utomhusbuller är fullgod.

b) Buller från korridoren

Vad som sagts om isoleringen mellan rummen gäller i ännu högre grad om isolering mot korridor, då man nog måste räkna med att de där passerande ofta ej tänka på de sovande. Av den verksamhet som försiggår i korridoren är städning och dammsugning mycket störande vid bristfällig ljudisolering. Vid »spons-tan städning» i korridoren ha bullerstyrkor på 40—54 och 48—50 phon uppmätts vid sovplatsen i mindre väl ljudisolerade överliggningsrum.

Även här spelar omtanke om detaljerna en avsevärd roll. Ett drastiskt exempel på detta är ett nybyggt överliggningshus med mycket dålig ljudisolering. Golvet i korridoren är belagt med en massa, som knarrar för varje steg. Stillsam gång i korridoren åstadkom ett buller, vars intensitet vid sängplatsen uppmättes till 48—52 phon. Vid vårdslös gång lågo värdena betydligt högre. Detta utgör en slående kontrast till ett annat överliggningshus, likaledes nybyggt, med god isolering till korridoren och gångmattor i denna. Här var gång i korridoren ohörbar i rummet.

c) Övriga buller från överliggningsbyggnaden

På sina håll uppstå starkt störande buller i överliggningsrummen genom vedhuggning i källaren, skötsel av värmepannan etc. Störande verka ofta radioapparater i dagrum liksom verksamhet i kök och värmeskåp i anslutning till överliggningsplatsen.

3) Buller utifrån, som ej härstammar från järnvägen

Vid en genomgång av mätprotokollen från de olika överliggningsställena finna vi påfallande få uppgifter om uppmätta utomhusbuller från annat håll än från järnvägen. Detta torde till avsevärd del orsakas av att vår uppmärksamhet vid resorna närmast var inriktad på buller från järnvägen. Framför allt torde det dock vara bullrets mer intermittenta karaktär som förorsakat den sparsamma förekomsten i våra mätningar. Buller från lekande barn, från startande bussar

vid busstation eller från lördagsglada ungdomar, som valt platsen framför stationen för sina övningar, kunna säkert vara mycket störande för den personal som skall sova, även om vi vid undersökningstillfället ej haft tillfälle att fånga dem. Bland uppmätta buller märkes »startande bilar» 44—54 phon, »gnisslande bilbromsar» 50 phon, »motorcykel» 50 phon.

Exempel ur enkätsamlingen

Av föregående avsnitt framgår att järnvägspersonalen i stor utsträckning ansett sig ha anledning klaga över att överliggningsställena ej äro tillfredsställande för sitt ändamål att vara fullgoda platser för sömn. Studiebesök med ljudmätningar har enligt vår uppfattning visat att dessa klagomål i stort sett måste anses berättigade. Ett närmare studium av de besvarade formulären ger från många håll en fyllig och konkret bild av hur en överliggningsplats kan te sig för den som är tvungen att där söka sömn och återhämtning efter sitt arbete. Här skall lämnas några exempel.

Vid ett stort överliggningsställe klagar det stora flertalet (75 %) över störningar från bangården, t. ex. »loks och tågs gång c:a fem meter från rummets ena vägg», »bangårdshögtalare som används i tid och otid för att dirigera växlingspersonalen», »ångstötar från lok», »störande ljud från tåg och växling, bromsgnissel samt tal i högtalaren», »slammer från växling, kraftigt skorrande från ellokens bromsar, smällar av lokens reläer».

På samma överliggningsställe klagar ett betydande antal (30 %) över störningar från andra delar av överliggningshuset som t. ex. »samtal från angränsande rum och gång i korridorer», »genomträngande ljud från angränsande rum, väckarklockors ringande, prat m. m.», »spring och prat i korridoren och närliggande rum på grund av dålig ljudisolering», »rummen mycket lyhörda, varför samtal i korridoren samt ringningar av väckarklockor blir störande på sömnen», »sömmen störes av dammsugaren som städerskan använder».

Även andra bullerkällor utanför huset än järnvägen anges av en avsevärd del av personalen som störande (21 %) såsom exempelvis »barnens lek och fotbollsspel i omedelbar närhet av överliggningsrummet», »barnens lekar utanför väggen och ringsignaler från cyklisterna som passera husknuten», »nedanför fönstret finnes en gång- och cykelväg, från vilken samtal från personer höras in i överliggningsrummet, varför man vid upprepade tillfällen därav vaknar», »cyklisternas passerande förbi lokalen, varför signal måste ges före svängning runt knuten», »cykel-dårararnas ringklockor, samtal i rum och korridorer, slammer av dörrar och väckarklockor».

Vid ett annat tämligen stort överliggningsställe, som är beläget i en helt annan del av landet och från vilket 95 formulärsvar inkommit, klagar 57 % av personalen över att sömnen störes av buller från järnvägen. Här förekommer bl. a.: »vagnsväxlingen i synnerhet då lokomotor användes», »motorsurr från lokomotor på bangården», »när traktorn växlar är det omöjligt att få sova», »det skorrande ljudet som uppstår vid bromsning samt signaler».

Från samma överliggningsställe anges i 19 % av svaren att sömnen störs av buller som uppstår inom överliggningsstället, t. ex.: »av personal, som oupphörligt kommer och går», »vanligt tal i korridoren och ibland från angränsande rum», »högljudna samtal i korridoren samt smällande i dörrar», »väckarklockor ringer, dörrar slår».

Vid detta överliggningsställe, som ligger väl skyddat för samhällets buller, förekomma uppgifter om störningar av sömnen av andra utomhusbuller än från järnvägen endast i 4 % av svaren.

Det förtjänar framhållas att icke endast svar i negativ riktning inkommit utan i vissa fall har man även framhållit goda sidor hos överliggningsställen, så t. ex.: »Överliggningsförhållandena äro i — — (»C») — — vad beträffar rum, bäddar och hygieniska förhållanden de bästa undertecknad påträffat vid SJ. Samma är förhållandet vad angår störande ljud, varför man kan påräkna rätt bra vila under överliggning här».

Från övriga överliggningsställen skall här endast göras ett axplock av onödiga störande buller, som lätt borde kunna elimineras: »Överliggningen är så lyhörd så att man hör minsta ljud och blir väckt flera gånger. Det finnes ett cykelstall utanför fönstren och en del av personalen har motorcyklar, som de startar och för ett väldigt oväsen med. Blev väckt av en motorcykel kl. 4.30, som åkte runt utanför fönstret». »Rummet är så beläget att när trafiken på morgonen börjar på den närbelägna gatan samt när det på nedre botten liggande tryckeriet sätter igång på morgonen är någon sammanhängande sömn ej möjlig». »Omkring 30 meter från fönstret är en spikhög (rälsspik) upplagd, därifrån transporteras spiken i plåtkärra, vilket förorsakar ett skarpt oväsen. Dessutom spikas tom-lådor».

Som redan nämnts förekomma andra sömnen störande faktorer än buller endast sporadiskt. Så t. ex. anföres: »Då dagar av starkt solsken råder blir hettan i rummet olidlig på grund av att fönstret ligger rätt mot den starka middagssolen. Fönstret bör skyddas av markiser e. d. Endast rullgardin är otillräckligt.» »På natten är glasrutan i dörren störande på grund av att den släpper in ljus i rummet när kollegan tänder lyset. I rummet bredvid är dörren också försedd med fönster.»

Kapitel VIII. Sammanfattning

Den av arbetstidsutredningen begärda bearbetningen av visst statistiskt material, som levererats av Järnvägsstyrelsens statistiska kontor, och avseende vissa sjuklighetsförhållanden för manlig ordinarie och extraordinarie personal vid maskin- och trafikavdelningarna under åren 1947—1948, har givit följande resultat:

Korttidssjukligheten. Med korttidssjuklighet avses här frånvaro med en varaktighet om 1—3 dagar (vilken icke behöver styrkas med läkarintyg utan endast med sjukförklaring). Denna typ av frånvaro har ökat betydligt de sista 10 åren och den största absoluta ökningen faller på orsaksgrupp 17, varför vi upptagit denna till en närmare granskning.

1) Om man granskar korttidssjukligheten sektion för sektion visar den synnerligen stora fluktuationer, så att t. ex. frekvensen av 1-dagsfrånvaro på en sektion kan vara 10 gånger så stor som på en annan. För samma sektion är frekvensen mycket konstant de båda undersökningsåren. Undersökningen har icke givit hållpunkter för att denna stora variation skulle bero på varierande belastning på personalen. Mot ett sådant antagande talar också att korttidssjukligheten är högst i åldersgruppen 20—29 år och sedan sjunker. Mest uttalat är detta för 1-dags-sjukligheten.

2) Korttidssjukligheten är betydligt större för den personal som icke är in-fogad i fast turlista. Detta gäller framför allt 1-dagssjukligheten och i viss mån 2-dagarssjukligheten medan 3-dagarssjukligheten är ungefär densamma.

3) Vid en jämförelse med de två enda material från industrien som varit oss tillgängliga, visar det sig att den *genomsnittliga* korttidssjukligheten för SJ icke

är anmärkningsvärt hög. Vad som är frapperande är den stora olikheten mellan olika sektioner.

Fallet i frekvens med tilltagande antal frånvarodagar ter sig påfallande lika för industrimaterialen och den SJ-personal, som ej är infogad i fast turlista. Bruket med sjukförklaringen synes alltså icke ha någon avgörande betydelse för kurvans utseende.

4) De under punkt 1 och 2 anförda förhållandena medföra att korttidssjukligheten icke ger tillfredsställande upplysningar om personalens hälsotillstånd. Det samma gäller för alla material i vilka korttidssjukligheten ingår.

En granskning av gruppen *magsjukdomar* med en sjukdomstid av över 20 dagar visade att gruppen var mycket heterogen, varför några slutsatser icke kunnat dragas av en undersökning av gruppen som helhet. Vi ha därför gjort en undersökning av frekvensen av magsår. På grund av vissa defekter i materialet har endast delar av detta kunnat användas. För att få ett material tillräckligt stort för bedömning, ha motsvarande siffror för år 1949 framräknats. Som jämförelse-material ha vi bearbetat vissa sjukkassematerial.

Magsårsfrekvensen för hela SJ exkl. vissa sektioner var för dessa år 9,38 per 1 000 anställda och år. Bedömningen av denna siffra försvåras av SJ-personalens fördelning över hela landet samt av den speciella åldersfördelning, som föreligger vid SJ. Om man jämför SJ med sjukkasorna så finner man att SJ-personalen under 50 års ålder i fråga om magsårsfrekvensen minst ligger i jämnhöjd med storstadsmaterialen och 2—3 gånger så högt som material från landsortssjukkasor. Morbiditeten för åldersgruppen 50—65 år ligger ungefär mitt emellan dessa sjukkasematerial. Detta talar enligt vår uppfattning för en betydande översjuklighet i magsår för SJ-personalen upp till 50 års ålder.

De ovan nämnda svårigheterna att jämföra materialen bortfalla om man gör jämförelser inom SJ. För SJ-personal med stationär tjänst ligger magsårsfrekvensen mitt emellan de ovan anförda sjukkasematerialens, där man har en kontinuerlig frekvensstegring i alla åldersklasserna mellan 20 och 65 år, med den åldersklassindelning som använts för järnvägsmaterialen. En övervikt i magsår för denna grupp har alltså icke kunnat påvisas. Jämfört med den stationära personalen visar den åkande personalen i åldersgrupperna under 50 år en övervikt, som är särskilt markant i åldersgruppen 40—49 år, där frekvensen är närmare tre gånger så hög som för den stationära personalen. I den högsta åldersgruppen ligga frekvenserna för de båda personalgrupperna i jämnhöjd. Materialet tillåter icke en bedömning av vilken eller vilka faktorer i samband med den åkande tjänsten som orsaka den högre magsårsfrekvensen.

En medicinsk bedömning av gruppen magsjukdomar möjliggjordes genom förekomsten av en tillräckligt stor och välavgränsad sjukdomsgrupp, nämligen magsår. Ett försök till en liknande analys av gruppen *hjärt-kärlsjukdomar*, som visade sig vara fullt ut lika heterogen som gruppen magsjukdomar, har misslyckats, då någon på motsvarande sätt användbar sjukdomsenhet där icke kunde påträffas.

I S. O. U. 1948: 51 visades att det föreligger en tydlig variation i det psykiska tillståndet under dygnet. Under nattarbete är tendensen till felhandlingar väsentligt större än under dagen. Ett engelskt och ett tyskt material bekräfta detta förhållande. En ökad tendens till felhandlingar ter sig särskilt betänklig för de personalgrupper inom SJ som ha säkerhetstjänst. Den åtgärd, som med anledning härav i första hand bör vidtagas, är enligt vår uppfattning att bereda den berörda personalen tillfälle till ostörd sömn och vila.

Då den åkande personalen i stor utsträckning tvingas söka vila utom hemmet i av SJ för ändamålet speciellt inredda och tillhandahållna lokaler, borde SJ ha stora möjligheter att ingripa just på denna punkt. En undersökning av överliggningsrummen visar att dessa på många ställen te sig olämpliga som sovlokaler såväl under dagen som under natten. Då även helt tillfredsställande överliggningsställen finnas, har å andra sidan SJ praktiskt visat möjligheten att inreda dylika.

I den mån som en standardhöjning av överliggningsställena kommer till stånd bör man överväga möjligheten att förlägga en större del av personalens *sömn under dagen* till dessa överliggningsställen och icke till hemmet, där man icke har samma möjligheter att eliminera samhällets störande inflytande på dagsömn.

Redogörelse för sjukligheten bland personalen å sjukhusens röntgen- och radiumavdelningar samt å laboratorier

Svensk sjuksköterskeförening fäste i skrivelse den 21 februari 1951 Statsrådets och Chefens för socialdepartementet uppmärksamhet på den försämring, som hälsotillståndet undergått bland vissa kategorier befattningshavare, nämligen sjuksköterskor å sjukhusens röntgen- och radiumavdelningar, kortvågsavdelningar samt laboratorier.

I fråga om sjuksköterskor, arbetande inom röntgen- och radiumavdelningarna, framhöll föreningen bl. a. följande. Undersökningsarbetena hade blivit mer och mer komplicerade, vilket krävde att sjuksköterskorna måste vistas i det röntgenrum där exponeringarna skedde. I allt större utsträckning förekom att personalen icke hade möjlighet att intaga skyddsställning, varför den blev utsatt för bestrålning. Den rådande platsbristen å sjukhusen medförde vidare, att huvudsakligen endast sådana patienter intogs, som hade ett dåligt allmäntillstånd. Dessa patienter fordrade passning från de anställdas sida under exponeringarna, något som i sin tur medförde att personalen utsattes för bestrålning. I stor utsträckning förekom det vid röntgenfotografering, att det icke funnes någon som helst möjlighet att undvika röntgenbestrålning.

Vad föreningen anförde rörande sjuksköterskor å kortvågsavdelningarna torde här kunna förbigås, när den personal, som uteslutande har sitt arbete förlagt till dylika avdelningar, är helt ringa. Vanligt är nämligen att personalen å kortvågsavdelningarna samtidigt tjänstgör å röntgenavdelningarna. I den mån så varit fallet har denna personal hänförs till den, som utsättes för röntgenstrålning.

Arbetet å laboratorierna hade enligt föreningen blivit allt mer intensifierat. Nya undersökningar hade tillkommit och en del undersökningar, vilkas förberedelser tidigare skett för hand, skedde nu genom mekaniska hjälpmedel. Sjuksköterskans arbetstid blev mycket mera effektivt utnyttjad än tidigare. Det påfrestande arbetet hade medfört, att hennes synskärpa under dagen avtrubbats, något som i sin tur ökat riskerna för felavläsningar. Vidare åberopades, att vid en del undersökningar utvecklades giftiga gaser; arbetslokaler var emellertid icke planerade med hänsyn till detta förhållande.

Vid de statliga sjukhusen hade arbetstiden enligt Sjuksköterskeföreningen för de arbetstagarergrupper varom här är fråga begränsats till 168 timmar per fyra veckor. Däremot hade någon sänkning av arbetstiden icke genomförts vid övriga sjukhus.

Socialministern remitterade Sjuksköterskeföreningens framställning för yttrande till arbetstidsutredningen. Utredningen framhöll till att börja med, att föreningen självfallet endast talade å sjuksköterskornas vägnar, men att den väckta frågan givetvis berörde alla arbetstagare å de ifrågavarande avdelningar-

na. Utredningen syftade härvid främst på sjukvårdsbiträdena. I yttrandet ingick utredningen först på en skildring av det sätt, varpå arbetstiderna reglerats vid olika sjukhus. Av de återgivna arbetstidsschema framgick att arbetsdagarna i regel var långa. Den samlade arbetstiden höll sig emellertid inom ramen av 192 timmar under en fyraveckorsperiod, vilket motsvarar ett genomsnitt av 48 timmar per vecka. De långa arbetsdagarna möjliggjorde i stället ett ökat antal hellediga dagar. Detta sätt för reglering av arbetstiden var visserligen icke karaktäristiskt just för röntgen- och radiumavdelningarna utan förekom allmänt å sjukhusen. Det sätt, varpå arbetstidsförhållandena för närvarande var reglerade inom större delen av sjukhusväsendet, måste enligt utredningens uppfattning anses såsom ogynnsamt såväl med hänsyn till de anställdas hälsoförhållanden som patienternas vård.

Utredningen framhöll, att det syntes angeläget att få belyst i vad mån man skulle kunna minska skadeverkningarna av bestrålningen genom en jämnare fördelning av arbetstiden än den som för närvarande tillämpades. Men, framhöll utredningen, även om en omfördelning av arbetstiderna skulle kunna minska skadeverkningarna vore det dock osannolikt, att man helt skulle kunna eliminera dem. Med hänsyn härtill blev frågan om en begränsning av arbetstiden aktuell.

De problem, som föreningen tog upp då det gällde sjukhusens laboratorier, var av en annan natur än de i det föregående berörda, framhöll utredningen fortsättningsvis. Fråga vore här om en omläggning och intensifiering av arbetsmetoderna. Detta problem var emellertid icke specifikt för sjukhusen. En motsvarande utveckling hade nämligen ägt rum på många andra områden. Att den intensifierade arbetstakten kunde motivera en förkortning av arbetstiden ville utredningen understryka, men detta problem aktualiserades i ett annat sammanhang, nämligen då man kom in på frågan om arbetstagare, som över huvud taget utsattes för ett pressande och intensifierat arbete.

Kungl. Maj:t förordnade den 13 april 1951, att Sjuksköterskeföreningens skrivelse skulle överlämnas till arbetstidsutredningen att tagas under övervägande vid fullgörande av utredningens uppdrag.

Fråga är att här bedöma sambandet mellan hälsotillstånd och yttre arbetsförhållanden för en grupp med mycket särpräglat arbete. De anställda utsättes under sitt arbete för strålning, vilken på olika sätt påverkar dem. Utredningen har med hänsyn till de komplicerade orsakssammanhang, varom här kan vara fråga, ansett det motiverat att företaga en förhållandevis detaljerad undersökning.

I Sjuksköterskeföreningens skrivelse har man närmast åberopat det försämrade hälsotillståndet för vissa grupper arbetstagare. En undersökning av detta inom en över hela landet så utbredd arbetstagaregrupp som sjukhuspersonalen skulle föranleda ett mycket betydande arbete. Med hänsyn härtill har utredningen ansett sig tvungen avstå härifrån och i stället belysa sjuklighetsförhållandena

inom de av föreningen åberopade grupperna. Det bör enligt utredningens uppfattning föreligga ett förhållandevis nära samband mellan hälsotillstånd och sjukledighet.

Den första fråga man gör, då man går att taga ställning till frågan om förkortad arbetstid för ifrågavarande arbetstagare är, hur sjuklighetsförhållandena gestaltar sig bland personalen å sjukhusen i jämförelse med andra arbetstagargrupper. Enligt vad utredningen har sig bekant föreligger icke något material, som kan läggas till grund för bedömande av biträdespersonalens sjuklighetsförhållanden. Däremot finnes vissa om än med stora felkällor behäftade uppgifter rörande morbiditeten bland sjuksköterskor.

Det är synnerligen svårt att klarlägga den faktiska skillnaden i sjuklighet olika yrkesgrupper emellan. I regel är det enda material, som står till förfogande, pensionsstyrelsens statistik rörande de erkända sjukkasorna. Enligt vad utredningen inhämtat är emellertid antalet för understödda sjukdagar inom en viss grupp mången gång ingalunda jämförbart med motsvarande tal för en annan grupp. Den understödda sjuklighetens omfattning påverkas nämligen av en mängd faktorer, såsom läkarnas olika inställning till frågan i vilken omfattning man bör avhålla sig från arbete och av de grunder efter vilka kassorna bedömer sjukdomsfallen. Vidare, och det torde särskilt förtjäna anmärkas, är kassornas uppgifter rörande yrkestillhörigheten mindre goda, enär uppgifter i detta hänseende blott inhämtas vid inträdet i kassorna och vid inträffade sjukdomsfall.

I samband med förarbetena till lagstiftningen om längre semester för vissa arbetstagare gjorde 1942 års semesterkommitté en undersökning av morbiditeten bland sjuksköterskorna. Denna undersökning baserades på sjukkasematerial, varför det får anses osäkert, vilket värde man kan tillmäta densamma. Undersökningen hänförde sig till åren 1940—1944. Sjuksköterskorna jämfördes härvid med samtliga kvinnliga medlemmar inom de erkända sjukkasorna. Undersökningen gav till resultat att sjuksköterskornas morbiditet var ca 25 % lägre än för kvinnor i allmänhet. Men härvid är att observera, att hänsyn icke tagits till olikheter i fråga om ålderssammansättningen. Man har all anledning tro att sjuksköterskeåkårens struktur i åldershänseende avviker från de kvinnliga medlemmarnas genomsnittliga ålderssammansättning. Ett försök att eliminera åldersolikheterna gav till resultat, att sjuksköterskornas undersjuklighet uppgick till 19 %.

Vilket värde man kan tillmäta detta resultat är omöjligt att säga. Undersökningen gav emellertid ett annat sannolikt säkrare resultat, som förtjänar att noteras. Sjuksköterskorna i de yngre åldrarna led av en klar översjuklighet. Särskilt i åldersavsnittet 20—25 år var denna betydande. Sedermera avtog den för att helt försvinna vid 35 års åldern. Det synes som om sjuksköterskorna i unga år icke kunde motstå infektionsriskerna, men att de i högre ålder förvärvat en viss immunitet.

Antalet arbetstagare å röntgen- och radiumavdelningarna samt å laboratorier är litet. Enligt uppgift sysselsättes å röntgen- och radiumavdelningarna vid andra sjukvårdsinrättningar än de statliga omkring 650 sjuksköterskor och ett ungefär lika stort antal biträden. Inom annan sjukhusvård än den statliga skulle sålunda sammanlagt ungefär 1 300 befattningshavare finnas å sjukhusens röntgen- och radiumavdelningar. Till dessa kommer ett antal arbetstagare, företrädesvis inom industrien, som arbetar under enahanda förhållanden. De torde vara jämförelsevis fåtaliga. Sannolikt understiger det totala antalet arbetstagare inom nyss berörda områden 2 000.

Antalet arbetstagare å laboratorierna kan enligt samma uppgifter uppskattas till ca 500 sjuksköterskor och högst 400 biträden, d. v. s. sammanlagt 900 befattningshavare. Härtill kommer det antal som arbetar på laboratorier främst inom industrien.

Som utredningen redan påpekat är det vanskligt att jämföra sjukligheten olika yrkesgrupper emellan. I förevarande fall ligger förhållandena emellertid annorlunda till. Det möter nämligen inga svårigheter att få ett jämförelsematerial, vilket innefattar arbetstagare, som arbetar under förhållanden analoga med personalens å röntgen- och radiumavdelningarna med det undantaget blott, att de icke utsättes för strålning. Detta är fallet med personalen å sjukhusens vårdavdelningar.

Materialet till utredningens undersökning inhämtades på följande sätt. Från Radiofysiska institutionen erhöles namnen på de befattningshavare å sjukhusen, vilka utfört radiologiskt arbete under de båda åren 1950—1951. Härvid begränsades uppgifterna väsentligen till dem, för vilka uppgifter rörande blodvärden förelåg. Vidare medtogs icke befattningshavarna å de statliga sjukhusen på grund av att sjuksköterskorna därstädes redan åtnjuter kortare arbetstid än befattningshavarna å exempelvis sjukhusens vårdavdelningar. Upplägningen av undersökningen skedde under medverkan av förste strålskyddsinspektören på Radiofysiska institutionen fil. lic. Matts Helde.

Utredningen vände sig härefter till de sjukhus vid vilka ifrågavarande arbetstagare var anställda med begäran om uppgifter rörande deras sjuklighet. Härvid skulle angivas antalet sjukdagar under åren 1950—1951, antalet sjukperioder samt sjukdomsorsak. Vidare inhämtades några andra uppgifter, som närmast var till ledning vid materialets granskning. Samtidigt härmed begärdes motsvarande uppgifter rörande den å laboratorierna på samma sjukhus sysselsatta personalen.

För att erhålla ett jämförelsematerial begärde utredningen, att uppgifter skulle lämnas rörande sjukligheten bland personalen på ett antal vårdavdelningar. Man skulle medtaga så många avdelningar, att man fick ett antal befattningshavare, som uppgick till mellan 1½ och 2 gånger den personal, som var sysselsatt på röntgen- och radiumavdelningarna. Härvid skulle samtliga befattningshavare å de utvalda avdelningarna tagas med; såväl kirurgiska som medicinska avdel-

ningar skulle utväljas. På detta sätt hoppades man, att jämförelsematerialet skulle komma att företräda ett genomsnitt för personalen å vårdavdelningarna.

Det hade givetvis ur statistisk synpunkt varit riktigare, om man icke överlämnat åt uppgiftslämnarna att utvälja, vilka avdelningar som skulle medtagas, utan i stället litat på slumpen vid utväljandet. Utredningen ansåg emellertid, att man skulle kunna välja det här angivna enkla sättet, enär någon risk icke ansågs föreligga, att sjukhusen skulle utvälja ett missvisande material.

Uppgifter rörande sjukligheten avsåg alla slag av sjukdomar, sålunda även de som icke var förorsakade av strålning. Anmärkas kan att olycksfall i arbetet ingår i uppgifterna. Detta förhållande inverkar emellertid icke på resultaten, då undersökningens syfte är att jämföra sjukligheten på röntgen- och radiumavdelningarna samt laboratorierna å ena med sjukligheten på vårdavdelningarna å andra sidan.

Utredningen begärde att samtliga befattningshavare å de utvalda avdelningarna skulle medtagas, oavsett den tid vederbörande tjänstgjort å sjukhuset. I bearbetningen har emellertid ur materialet fränskilts sådana befattningshavare, som icke arbetat å sjukhuset under hela den tvåårsperiod varom här är fråga. Olikheter i rörlighet mellan röntgen- och radiumpersonalen å ena sidan och personalen å vårdavdelningarna å den andra har till följd härav eliminerats. Enär denna gallring ibland medförde att ett stort antal blanketter fick kasseras, blev det nödvändigt, att i fråga om vissa sjukhus infordra kompletterande material rörande vårdavdelningarna.

Sjuksköterskeföreningen hade i sin skrivelse åberopat, att sjuksköterskorna på röntgen- och radiumavdelningarna erhållit försämrade blodvärden. I syfte att om möjligt få belyst i vad mån förändringar i blodet kan ha någon inverkan på sjuklighetens omfattning, överlämnade utredningen det material, som avsåg befattningshavare å röntgen- och radiumavdelningarna, till Radiofysiska institutionen där materialet genom Heldes förmedling kompletterades med uppgifter om de enskilda befattningshavarnas blodvärden.

Storleken av det i undersökningen ingående materialet framgår av tabell 1.

Tabell 1. I undersökningen ingående befattningshavare
Antal

Ålder	Sjuksköterskor			Biträden		
	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar
—19.....	—	—	—	2	2	19
20—24.....	2	3	2	25	17	137
25—29.....	35	43	54	45	19	101
30—34.....	70	53	87	36	17	103
35—39.....	49	31	85	41	21	89
40—44.....	38	26	71	46	25	98
45 o. därutöver.....	64	27	111	41	20	138
Summa	258	183	410	236	121	685

Det ligger i sakens natur att det förevarande materialet icke kan bli särskilt stort. Allt som allt omfattar det omkring 500 personer sysselsatta å röntgen- och radiumavdelningarna och omkring 300 personer å laboratorier. I stort sett utgör sjuksköterskorna något över hälften av de i undersökningen ingående. Från vårdavdelningarna har uppgifter erhållits beträffande 1 100 befattningshavare, varav 400 sjuksköterskor. I tabell 2 har uppgifterna från tabell 1 omräknats till relativa tal närmast för att belysa olikheter i ålderssammansättningen.

Tabell 2. I undersökningen ingående befattningshavare

Procent

Ålder	Sjuksköterskor			Biträden		
	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar
—19.....	—	—	—	0·8	1·7	2·8
20—24.....	0·8	1·6	0·5	10·6	14·0	20·0
25—29.....	13·6	23·5	13·2	19·1	15·7	14·8
30—34.....	27·1	29·0	21·2	15·2	14·0	15·0
35—39.....	19·0	16·9	20·7	17·4	17·4	13·0
40—44.....	14·7	14·2	17·3	19·5	20·7	14·3
45 o. därutöver.....	24·8	14·8	27·1	17·4	16·5	20·1
Summa	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Det framgår av tabell 2 att röntgensköterskorna i allmänhet är något yngre än sköterskorna på vårdavdelningarna. I fråga om biträden råder det motsatta förhållandet. Olikheterna är emellertid icke särskilt markanta.

Som framgått av det föregående omfattar materialet sjukhus av olika storleksordning och sjukhus från landets samtliga delar. Med hänsyn härtill kan man vänta stora olikheter i sjuklighetens omfattning för de olika delarna av materialet. Detta är emellertid så pass litet, att det egentligen inte tillåter en så långt gående uppdelning att dessa förhållanden blir belysta. Dock kan det trots allt vara av intresse att se, hur sjukligheten enligt undersökningen gestaltar sig vid sjukhus av olika storlek och karaktär. I detta syfte har sjukhusen inom andra delar av landet än Stockholm och Göteborg uppdelats i tre klasser, nämligen centrallasarett, delade länslasarett och mindre lasarett, företrädesvis odelade. I vissa fall har uppdelningen modifierats med hänsyn till den omfattning i vilken röntgenarbete förekommer. Centraldispensärer och sanatorier redovisas särskilt. Den ifrågavarande uppdelningen av sjukhusen återfinnes i tabell 3. Siffrorna återges med den största reservation på grund av att materialet givits en uppdelning, som ur statistiska synpunkter är allt för långt gående.

I den mån tabellen över huvud taget tillåter några slutsatser visar den, att

Tabell 3. Antal sjukdagar under en 2-årsperiod per befattningshavare.
Olika kategorier sjukhus

	Sjuksköterskor			Biträden		
	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar
Stockholm.....	32·7	29·7	29·1	43·5	40·0	37·9
Göteborg.....	25·6	20·9	12·6	32·6	12·7	31·5
Övriga landet						
Klass I.....	19·2	20·5	16·9	28·1	23·6	19·4
» II.....	23·0	15·6	15·9	25·6	27·9	14·9
» III.....	34·0	30·8	23·0	26·1	20·2	13·2

sjukligheten vid de stora sjukhusen i Stockholm och Göteborg i stort sett är högre än vid sjukhusen inom de övriga delarna av landet. Det förefaller som skulle sjukligheten på röntgen- och radiumavdelningarna vara större än å laboratorier och även större än å vårdavdelningarna. Till denna fråga återkommer framställningen i det följande.

Undersökningens huvudresultat är sammanförda i tabell 4. För att erhålla tal behäftade med så små medelfel, som det begränsade materialet medger, har sjukhusen i denna tabell endast delats i två grupper, nämligen sjukhus i de två största städerna och sjukhus i övriga landet. Uppgifterna för sanatorier och dispensärer torde vara mycket osäkra på grund av det ringa antal befattningshavare, som ingår i dessa grupper.

Tabell 4. Antal sjukdagar under en 2-årsperiod per befattningshavare vid vissa sjukhus. Standardiserade sjuktal

	Sjuksköterskor			Biträden		
	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar
Sjukhus i Stockholm o. Göteborg.....	31·6	—	22·9	38·7	—	35·6
Sjukhus i övriga landet....	22·0	—	17·8	28·9	—	17·4
Sanatorier o. dispensärer ..	18·0	—	25·2	41·8	—	18·7
Totalt	24·3	24·0	20·2	33·2	25·7	23·6

Såsom framgår av tabellen har olikheterna i åldershänseende eliminerats genom att sjuktalet standardiserats. Ser man att börja med på uppgifterna för hela landet finner man att befattningshavarna å röntgen- och radiumavdelningarna företer en översjuklighet i jämförelse med de å vårdavdelningarna anställda. För sjuksköterskorna uppgår översjukligheten till ungefär 20 %. Röntgensköterskorna uppvisar sålunda ett antal sjukdagar per befattningshavare

under en tvåårsperiod, vilket uppgår till 24,3 medan motsvarande tal för vårdavdelningarna är 20,2. Denna differens är att anse såsom signifikant.

Går man till biträdespersonalen är översjukligheten mera markerad. Medan röntgenbiträdena har ett antal sjukdagar av icke mindre än 33,2 per befattningshavare och tvåårsperiod utgör motsvarande antal för biträdena å vårdavdelningarna endast 23,6; även denna differens är signifikant. Här föreligger en översjuklighet av omkring 40 %.

Såsom nämnts är de konstaterade differenserna signifikanta. Den rådande översjukligheten på röntgen- och radiumavdelningarna belyses närmare av det förhållandet att såväl sjuksköterskornas som biträdenas högre sjuklighet går igenom hela materialet även vid en i förhållande till materialets begränsade omfattning detaljerad uppspaltning. Sålunda kan hänvisas till tabell 3, i vilken sjukhusen delats upp på icke mindre än 5 grupper (centraldispensärer och sanatorier är här ej medtagna). Genomgående i var och en av grupperna företer röntgensköterskorna och röntgenbiträdena högre sjuklighet än motsvarande kategorier befattningshavare å vårdavdelningarna.

Går man till sjukhusen i de två största städerna, är röntgensköterskornas översjuklighet än mer markerad än i fråga om genomsnittet för hela landet. Jämväl i fråga om sjukhusen för de övriga delarna av landet föreligger en översjuklighet, som är minst lika stor som genomsnittet uppvisar. Sanatorierna uppvisar emellertid det motsatta förhållandet. Å centraldispensärerna finnes inga vårdavdelningar att jämföra med.

Biträdespersonalen ger egendomligt nog en bild, som är i många avseenden annorlunda. För biträdena i Stockholm och Göteborg, vilkas sjuktal genomgående ligger högt, är skillnaden liten mellan röntgen- och radiumavdelningar å ena och vårdavdelningar å den andra sidan. Desto större blir dessa skillnader vid sjukhusen i övriga delar av landet. Röntgenbiträdena å sanatorier och dispensärer visar den största över huvud taget i tabellen noterade sjukligheten.

Jämväl laboratorierna företer översjuklighet. I fråga om sjuksköterskorna är översjukligheten å laboratorierna fullt ut lika stor som på röntgen- och radiumavdelningarna. Då det gäller biträdespersonalen åter, är skillnaden obetydlig. Detta förhållande kan utgöra ett belägg för riktigheten av vad Sjuksköterskeföreningen anfört rörande det ansträngande arbetet å laboratorierna. Biträdespersonalen å dessa har nämligen företrädesvis sådant enkelt arbete som diskning o. dyl. På grund av att antalet befattningshavare å laboratorierna är betydligt mindre än å röntgen- och radiumavdelningarna har någon uppdelning på sjukhus av olika natur icke gjorts i tabell 4.

Materialets litenhet medger blott en grov uppdelning på åldersklasser. Ålderns inflytande på röntgenpersonalens översjuklighet framgår av tabell 5.

Inom praktiskt taget varje enskild åldersklass är sjukligheten å röntgen- och radiumavdelningarna högre än å vårdavdelningarna. Det bör anmärkas, att uppgifterna rörande den totala sjukligheten för samtliga befattningshavare icke

Tabell 5. Antal sjukdagar under en 2-årsperiod per befattningshavare

Åldersfördelning.

Ålder	Sjuksköterskor			Biträden		
	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar	Röntgen- o. radium- avdeln.	Labora- torier	Vårdav- delningar
—19.....	—	—	—	—	—	16·7
20—24.....	—	—	—	31·2	18·6	20·8
25—29.....	16·9	24·1	12·5	31·1	23·0	17·8
30—34.....	22·6	15·5	16·2	27·4	28·0	18·1
35—39.....	32·4	21·0	19·3	26·8	20·0	26·6
40—44.....	21·7	26·1	20·4	33·7	33·0	25·5
45 o. därutöver.....	24·7	34·6	27·6	40·6	29·6	32·2
Summa	24·2	22·8	20·2	32·2	25·4	23·6

är desamma som återgivits i den föregående tabellen, där talen varit standardiserade i syfte att eliminera åldersskillnaderna.

Man frågar sig om röntgenpersonalens översjuklighet är föranledd av att sjukdomsperioderna är längre eller om den orsakas av tätare återkommande sjukdomsfall. I tabell 6 återgives antalet sjukdagar per sjukperiod för befattningshavare å de olika avdelningarna.

Tabell 6. Antal sjukdagar per sjukperiod och befattningshavare

Avdelningar	Sjuksköterskor			Biträden		
	Stockholm och Göteborg	Övriga landet	Totaltinkl. sanatorier o. dispen- särer	Stockholm och Göteborg	Övriga landet	Totaltinkl. sanatorier o. dispen- särer
Röntgen- o. radiumavdel- ningar	10·6	18·4	14·1	11·1	12·2	12·4
Laboratorier	—	—	12·8	—	—	12·7
Vårdavdelningar	11·9	15·9	14·2	10·5	9·4	10·1

Vid bedömandet av tabell 6 bör här att börja med erinras om att sjukdomsfall, som haft större längd än 180 dagar, helt frånräknats. På grund av sin längd skulle dessa sjukdomsfall ha vägt allt för tungt i det föreliggande begränsade materialet.

Uppgifterna för hela landet visar, att sjukperiodens genomsnittliga längd för röntgensköterskor uppgår till 14,1 dagar, medan den å vårdavdelningarna är 14,2. Här föreligger med andra ord praktiskt taget ingen skillnad. Den översjuklighet, som noterats för röntgensköterskorna, måste sålunda vara föranledd av större antal sjukperioder. Att så förhåller sig framgår även av följande uppgifter. Antalet sjukperioder för samtliga röntgensköterskor utgjorde 1,7 per befattnings-

havare under tvåårsperioden, medan motsvarande tal för vårdavdelningarna uppgick till 1,4.

Biträdespersonalen uppvisar icke identiska förhållanden. Det framgår, att under tvåårsperioden antalet sjukdagar per sjukperiod för röntgenbiträdena uppgick till 12,4. Å vårdavdelningarna åter utgjorde det 10,1. Röntgenbiträdena har alltså längre sammanhängande sjukperioder, ehuru skillnaden dock icke är särskilt påfallande. Röntgenbiträdenas översjuklighet kan emellertid icke helt förklaras på detta sätt. Jämför man sjukperiodernas antal per befattningshavare, finner man att röntgenbiträdena har ett antal om 2,6, medan motsvarande tal å vårdavdelningarna är 2,3. Röntgenbiträdena uppvisar sålunda såväl längre som oftare återkommande sjukperioder än vårdbiträdena.

Det visar sig att sjukperioderna är kortare i de båda största städerna än inom övriga delar av landet. Detta förhållande ger sig till känna särskilt för sjuksköterskorna och gäller såväl röntgen- och radiumavdelningarna som vårdavdelningarna. Då emellertid sjukligheten i de båda nämnda städerna är större än vid sjukhusen inom övriga delar av landet framgår härav att sjukdomsfallen i storstäderna måste vara väsentligt oftare återkommande än på de övriga sjukhusen. Det här påpekade gör sig icke lika starkt gällande för biträdespersonalen. Där är olikheterna tämligen små. Vårdavdelningarna i de båda största städerna uppvisar till och med något längre sjukperioder än i övriga landet.

Det har redan nämnts att Sjuksköterskeföreningen i sin skrivelse såsom skäl för en förkortad arbetstid för befattningshavare å röntgen- och radiumavdelningar åberopat onormala blodvärden. Utredningen har såsom berörts med hänsyn härtill inhämtat uppgifter från Radiofysiska institutionen rörande de anställdas blodvärden. Resultaten av undersökningen rörande blodvärdesförändringarna återgives i tabell 7.

Tabell 7. Befattningshavare å röntgen- och radiumavdelningar fördelade med hänsyn till blodvärdesförändringar

	Blodvärden			
	Normala	Onormala	Saknas	Summa
<i>Sjuksköterskor</i>				
Antal befattningshavare utan sjukdagar	27	49	6	82
» » med »	72	99	5	176
Summa	99	148	11	258
<i>Biträden</i>				
Antal befattningshavare utan sjukdagar	15	23	3	41
» » med »	65	114	16	195
Summa	80	137	19	236

Såsom framgår av tabellen har i detta personalmaterial i röntgen- och radioaktivt arbete ca 60 % av de undersökta personerna blodförändringar av ifrågasvarande slag under undersökningsperioderna. I ett icke publicerat normalmaterial omfattande personal vid sjukvårdsanläggningar från hela landet och som är tidsförskjutet ett år med hänsyn till arbetstidsutredningens undersökning uppgår hos kvinnorna frekvensen av motsvarande blodbilder till ca 15 % d. v. s. $\frac{1}{4}$ av frekvensen hos personalen i röntgen- och radiumarbete.

Undersökningen har inom utredningen icke ansetts böra göras så pass i detalj gående att ett eventuellt samband mellan sjuklighet och blodvärdesförändringar blir belyst. Detta skulle nämligen ha medfört ett betydande merarbete. Materialet har emellertid överlämnats till tillsynsavdelningarna vid Radiofysiska institutionen där en fortsatt bearbetning eventuellt kommer att ske bl. a. i nämnda syfte.

Undersökningens huvudresultat kan *sammanfattas* sålunda. Sjukligheten bland personalen å röntgen- och radiumavdelningarna är högre än bland personalen å vårdavdelningarna. Detta förhållande ger sig till känna såväl i fråga om sjuksköterskor som biträden. Huruvida utvecklingen under de senare åren varit orsaken härtill, därom säger undersökningen intet; den har ej heller varit upplagd för att belysa detta.

Sjuksköterskorna å laboratorerna företer samma översjuklighet som röntgen-sköterskorna. För biträdespersonalen är översjukligheten mindre markerad.

Redogörelse för undersökning angående arbetstidens längd för operationssköterskor

av *Inga Holmbäck*

År 1952 hade av Svensk sjuksköterskeförening gjorts en summarisk undersökning av operationssköterskornas arbetstid för att fastställa huruvida denna grupp hade en mer omfattande arbetsbörda än andra sjuksköterske kategorier.

Materialiet till denna undersökning byggde på uppgifter från samtliga de 227 lasarett, lasarettssjukhus och sjukstugor i landet med anställda operationssköterskor, som finnas upptagna i Medicinalstyrelsens statistik över »Allmän Hälso- och Sjukvård» för år 1950, sid. 70—87. Frågeformuläret gällde operationssköterskornas jour-, beredskapstjänst- och övertid under 4. kvartalet 1951 och 1. kvartalet 1952.

Då denna undersökning icke kunde anses bygga på ett tillförlitligt statistiskt material, eftersom det endast gällde vinterhalvåret, måste den utvidgas, vilket skedde genom att ett nytt frågeformulär utsändes i januari 1953. Detta formulär — som avsåg såväl de ovan nämnda kvartalen som 2. och 3. kvartalen 1952 — tillställdes 60 av de ovannämnda 227 lasarett etc. Dessa 60 inrättningar hade ej besvarat det första frågeformuläret eller besvarat det ofullständigt.

De godtagbart besvarade formulären från dessa båda omgångar har utgjort grunden för den nu föreliggande undersökningen.

Hela detta material behövde emellertid inte bearbetas; för att få ett tillfredsställande resultat var det nog att bearbeta en genom godtagbar sampling uttagen grupp, 30 % av hela antalet operationssköterskor.

Tillvägagångssättet vid detta urval har varit följande:

1. Det totala antalet operationssköterskor för vilka uppgifter lämnats för de två första kvartalen var 681. För de två senare kvartalen är motsvarande siffra 300.
2. Det material som uttogs, 30 % av dessa grupper, uppgår för 4. kvartalet 1951 och 1. kvartalet 1952 till 205, för 2. kvartalet 1952 till 98 och för 3. kvartalet 1952 till 100.
3. Ett kortregister upprättades över samtliga sjukhus, lasarett och sjukstugor i landet.
4. Inrättningarna uppdelades i kategorier sålunda: I) Inrättningar med 1—4 anställda operationssköterskor; II) med 5—9; III) med 10—14; IV) med 15—19; V) med 20—24; VI) med 25—29; och VII) med 30 och flera.
5. Kortregistret sorterades efter kategorier.
6. Exakta antalet operationssköterskor inom varje kategori räknades.
7. Varje kategoris procentuella andel i massan beräknades.
8. Ett nytt kortregister upplades över samtliga operationssköterskor inom varje kategori.
9. Varje kortbunt i det nya registret blandades mycket väl, varefter ur varje kategori drogs så många sjuksköterskekort, att deras summa operationssköterskor uppgick till det för kategorin i fråga uträknade procenttalet (enl. p. 7.). På detta sätt erhöles det antal sjuksköterskor som angives i p. 2 och enligt följande schema:

	I 1—4	II 5—9	III 10—14	IV 15—19	V 20—24	VI 25—29	VII 30—	S:a
100 %	161	113	105	96	42	54	110	681
30 %	48	34	32	29	13	16	33	205

10. Över dessa sjuksköterskor uppgjordes sedan ett nytt kortregister, ett kort för varje operationssköterska. Alla dessa sjuksköterskor utgjorde sedan sekundärmaterialet och ingår alltså i de fyra bifogade tabellerna. De sjukhus som äro representerade i sekundärmaterialet äro följande:

1. För 4:de kvartalet 1951 och 1:sta kvartalet 1952.

Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg	Uddevalla lasarett
Lunds lasarett	Lidköpings lasarett
Södersjukhuset, Stockholm	Södertälje lasarett
Akademiska sjukhuset, Uppsala	Kristinehamns lasarett
Sabbatsbergs sjukhus, Stockholm	Västerviks lasarett
Allmänna sjukhuset, Malmö	Hudiksvalls lasarett
Karolinska sjukhuset, Stockholm	Allmänna BB, Stockholm
Serafimerlasarettet, Stockholm	Luleå lasarett
Jönköpings lasarett	Eksjö lasarett
S:t Görans sjukhus, Stockholm	Hässleholms lasarett
Örebro lasarett	Ängelholms lasarett
Gävle lasarett	Nyköpings lasarett
Borås lasarett	Simrishamns lasarett
Linköpings lasarett	Norrbackainstitutet, Stockholm
Kristianstads lasarett	Mariestads lasarett
Falu lasarett	Visby lasarett
Sundsvalls lasarett	Köpings lasarett
Mörby lasarett	Gällivare lasarett
Eskilstuna lasarett	Kullbergiska sjukhuset, Katrineholm
Östersunds lasarett	Söderköpings lasarett
Vänersborgs lasarett	Alingsås lasarett
Karlstads lasarett	Arvika lasarett
Mölnåls lasarett	Ljusdals lasarett
Skellefteå lasarett	Sala lasarett
Örnsköldsviks lasarett	Bollnäs lasarett
Falköpings lasarett	Haparanda lasarett
Norrköpings lasarett	Sollefteå lasarett
Halmstads lasarett	Löwenströmska lasarettet, Sthlms l.
Umeå lasarett	Vadstena lasarett
Karlskrona lasarett	Ljungby lasarett
Hälsingborgs lasarett	Finspångs lasarett
Karlskoga lasarett	Kalix lasarett
Kalmar lasarett	Växjö lasarett
Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt för sjuka barn, Stockholm	Nässjö lasarett
S:t Eriks sjukhus, Stockholm	Trelleborgs lasarett
Västerås lasarett	Ystads lasarett
	Varbergs lasarett

Ludvika lasarett
 Söderhamns lasarett
 Lysekils lasarett
 Landskrona lasarett
 Garnisonssjukhuset, Skövde
 Filipstads lasarett
 Oskarshamns lasarett
 Borgholms lasarett
 Amåls sjukstuga

Smedjebackens lasarett
 Vanföreanstalten, Göteborg
 Långshyttans sjukstuga, Kopparbergs l.
 Nora sjukstuga, Örebro l.
 Vimmerby sjukstuga
 Strömstads lasarett
 Falkenbergs lasarett
 Östhammars lasarett
 Karlshamns lasarett

2. För 2:dra och 3:dje kvartalen 1952.

Södersjukhuset, Stockholm
 Serafimerlasarettet, Stockholm
 S:t Görans sjukhus, Stockholm
 S:t Eriks sjukhus, Stockholm
 Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg
 Mörby lasarett
 Västerås lasarett
 Borås lasarett
 Örnköldsviks lasarett
 Umeå lasarett
 Södertälje lasarett
 Nyköpings lasarett
 Hässleholms lasarett
 Skellefteå lasarett

Flens lasarett
 Smedjebackens lasarett
 Norrbackainstitutet, Stockholm
 Apelvikens kustanstalt
 Kustsanatoriet i Barkåkra
 Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt
 för sjuka barn, Stockholm
 Sabbatsbergs sjukhus, Stockholm
 Landskrona lasarett
 Mariestads lasarett
 Allmänna BB, Stockholm
 Lysekils lasarett
 Simrishamns lasarett
 Vanföreanstalten, Göteborg
 Garnisonssjukhuset, Skövde

Anmärkning: Att inte flera sjukstugor äro representerade bland urvalet beror på att de flesta sjukstugor har en husmor som tillika tjänstgör som operationssköterska. Då hon är placerad i lönegrad 17, har hon ingen ersättning för övertidstjänstgöring och ingår således icke i materialet.

Kategorien operationssköterskor utan någon som helst jourtjänstgöring (i tabellerna under rubriken 0 tim-, jour- och beredskapstjänst) representerar specialfall, då det endast är på de allra största sjukhusen, som det förekommer särskild nattpersonal på vissa operationsavdelningar.

Det stora antal jourtjänstgöringstimmar (under rubriken 451 och över) som förekommer i tabellerna härrör nästan uteslutande från de mindre sjukhusen och sjukstugorna.

Stockholm den 25 februari 1953.

Bihang till Bilaga VI.

Genom Svensk sjuksköterskeförening gjord utredning angående operationsköterskornas jour-, beredskaps- och övertid 4:e kvartalet 1951.

Övertid (i timmar)	Jour- och beredskapstjänst (i timmar)												Summa övertid		Me- deltal				
	0			1—150			151—250			251—350			351—450			451 o. över			
	Ant ¹ bef	S:a timmar		Ant bef	S:a timmar		Ant bef	S:a timmar		Ant bef	S:a timmar		Ant bef	S:a timmar		Ant bef	total s:a övertid tim		
		övert	jourtj		övert	jourtj		övert	jourtj		övert	jourtj		övert				jourtj	
0.....	7	0	6	368	3	0	694	9	0	2 576	8	0	3 224	4	0	2 158	37	0	
1—50.....	5	63	0	2 328	25	390	5 256	27	531	7 905	30	543	11 933	31	581	17 295	146	2 470	
51—75.....	—	—	0	—	1	65	174	3	186	883	1	63	440	4	268	2 269	9	582	
76—100.....	1	92	0	—	2	162	337	—	—	—	1	84	384	2	186	1 088	6	524	
101—150.....	1	105	0	—	2	208	376	1	134	253	—	—	—	1	140	589	5	587	
151—över....	—	—	0	—	—	—	—	1	204	253	—	—	—	1	213	615	2	417	
Total summa jourtj- timmar	14	—	0	2 696	33	—	6 837	41	—	11 870	40	—	15 981	43	—	24 014	205	4 580	
Medeltal jourtj- timmar	—	—	—	79·3	—	—	207·2	—	—	289·5	—	—	399·5	—	—	558·5	205	61398	
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

¹ Antal befattningshavare.

² Denna kategori op-sköterskor utan jourfjänsgöring äro representanter för Karolinska sjukhuset och Södersjukhuset, där det finns särskild nattpersonal på vissa operationsavdelningar.

Genom Svensk sjuksköterskeförening gjord utredning angående operationssköterskornas jour-, beredskaps- och övertid
1:a kvartalet 1952.

Övertid (i timmar)	Jour- och beredskapsjänst (i timmar)												Summa övertid	Me- deltal									
	0			1—150			151—250			251—350					351—450			451 o. över					
	S:a timmar		Ant övert jourtj	S:a timmar		Ant bef	S:a timmar		Ant bef	S:a timmar		Ant bef			S:a timmar		Ant övert jourtj	S:a bef	S:a övert tim				
	Ant ¹ bef	övert jourtj		Ant bef	övert jourtj		Ant bef	övert jourtj		Ant bef	övert jourtj				Ant bef	övert jourtj							
0.....	3	—	2	0	4	0	257	2	0	384	11	0	3 307	7	0	2 821	2	0	968	29	0	—	
1—50.....	7	85	0	24	260	2 007	29	447	5 820	32	508	9 261	22	338	8 839	32	662	16 764	146	2 300	15	6	15·6
51—75.....	—	—	0	1	75	154	3	186	612	6	360	1 773	2	127	784	3	198	1 809	15	946	7	606	86·6
76—100.....	—	—	0	—	—	—	—	1	98	165	1	83	253	3	254	1 000	2	171	1 115	7	606	86·6	
101—150.....	1	101	0	1	127	38	—	—	—	—	3	389	861	1	141	404	—	—	—	6	758	126·3	
151—över....	—	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	481	1 693	2	481	240·5	
Total summa jourtj- timmar	11	—	0	30	—	2 456	35	—	6 981	53	—	15 455	35	—	13 848	41	—	22 349	205	5 091	24·8	Me- deltal	
Medeltal jourtj- timmar	—	—	—	—	—	81·9	—	—	199·4	—	—	291·6	—	—	401·4	—	—	545·1	205	61089	299·0	S:a bef j-t j-t	

¹ Antal befattningshavare.

² Denna kategori op-sköterskor utan jourtjänstgöring äro representanter för Karolinska sjukhuset och Södersjukhuset, där det finns särskild nattpersonal på vissa operationsavdelningar.

Genom Svensk sjuksköterskeförening gjord utredning angående operationssköterskornas jour-, beredskaps- och övertid

2:a kvartalet 1952.

Övertid (i timmar)	Jour- och beredskapsjänst (i timmar)												Summa övertid		Me- deltal				
	0		1—150		151—250		251—350		351—450		451 o. över		S:a bef	S:a övert tim					
	Ant ¹ bef	S:a timmar övert jourtij	Ant bef	S:a timmar övert jourtij	Ant bef	S:a timmar övert jourtij	Ant bef	S:a timmar övert jourtij	Ant bef	S:a timmar övert jourtij	Ant bef	S:a timmar övert jourtij							
													S:a timmar	övert		S:a timmar	övert	S:a timmar	övert
0.....	7	0	1	0	77	5	1 075	8	0	2 400	6	0	2 400	1	0	606	28	0	
1—50.....	4	51	0	4	23	7	1 551	17	356	5 104	17	201	6 898	11	182	6 134	60	952	
51—75.....	—	—	0	1	56	—	—	1	59	318	—	—	—	2	136	1 036	4	251	
76—100.....	—	—	0	—	—	—	—	—	—	—	2	165	792	2	163	1 008	4	328	
101—150.....	—	—	0	—	—	—	—	—	—	—	1	135	402	—	—	—	1	135	
151—över.....	—	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	152	1 287	1	152	
Total summa jourj- timmar	11	—	0	6	385	12	2 626	26	—	7 822	26	—	10 492	17	—	10 071	98	1 818	
Medeltal jourj- timmar	—	—	—	—	—	—	218·8	—	—	300·8	—	—	403·5	—	—	592·4	98	31396	
																			Me- delt j-tj-t 320·4

¹ Antal befattningshavare.² Denna kategori op-sköterskor utan jourtjänstgöring äro representanter för Karolinska sjukhuset och Södersjukhuset, där det finns särskild nattpersonal på vissa operationsavdelningar.

Genom Svensk sjuksköterskeförening gjord utredning angående operationsköterskornas jour-, beredskaps- och övertid 3:e kvartalet 1952.

Övertid (i timmar)	Jour- och beredskapsfjänt (i timmar)												Summa övertid		Me- deltal						
	0		1—150		151—250		251—350		351—450		451 o. över		S:a bef	total s:a övertid							
	Ant ¹ bef	S:a övertid	Ant bef	S:a övertid	Ant bef	S:a övertid	Ant bef	S:a övertid	Ant bef	S:a övertid	Ant bef	S:a övertid									
													S:a timmar	S:a timmar		S:a timmar	S:a timmar	S:a timmar	S:a timmar		
0.....	6	0	2	0	134	3	684	5	1 403	6	2 424	2	0	1 212	24	0	—				
1—50.....	4	34	0	6	72	453	13	158	2 904	17	266	5 186	14	194	3 393	60	896	14·9			
51—75.....	—	—	0	1	58	27	1	53	250	2	119	557	2	126	1 564	9	523	58·1			
76—100.....	—	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	80	495	2	162	81·0		
101—150.....	—	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	275	2 576	2	275	137·5		
151—över.....	—	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	509	169·7	
Total summa jour- timmar	10	—	0	9	—	614	18	—	4 035	27	—	8 000	22	—	8 967	14	—	9 240	100	2 365	23·7
Medeltal jour- timmar	—	—	—	—	—	68·2	—	—	224·2	—	—	296·3	—	—	408·5	—	—	660·0	100	30876	308·8

¹ Antal befattningshavare.

² Denna kategori op.-sköterskor utan jourfjäntgöring äro representanter för Karolinska sjukhuset och Södersjukhuset, där det finns särskild nattpersonal på vissa operationsavdelningar.

PM angående vissa till arbetstidsutredningen ingivna förslag till yrkesgrupper, vilka bör erhålla arbetstidsförkortning

Såsom framgått av kap. XIII i betänkandet bygger utredningen sina överväganden angående behovet av partiella arbetstidsförkortningar på de undersökningar som 1942 års semesterkommitté utförde. Det har ansetts nödvändigt att i vissa avseenden komplettera dessa undersökningar. I detta syfte har utredningen tillskrivit samtliga fackförbund med anhållan om förslag på arbetstagargrupper i behov av arbetstidsförkortning. Utredningen underströk härvid i skrivelsen till de olika fackliga organisationerna, att dessa hade att bedöma behovet av arbetstidsförkortning efter mycket restriktiva grunder.

1942 års semesterkommittés undersökning grundade sig i allt väsentligt på förslag som infordrats från de olika yrkesinspektörerna. Utredningen har gjort en hänvändelse till dessa och anhållit att de ville framlägga förslag på arbetstagargrupper som kan ha tillkommit under den mellantid som förflutit sedan vederbörande yrkesinspektör senast yttrade sig.

I det efterföljande lämnas en sammanställning av de förslag, som framlagts av fackförbunden och yrkesinspektörerna och som *icke behandlats i semesterkommitténs förut nämnda betänkande*; i ett par fall har dock av särskilda anledningar gjorts undantag från denna regel. En fullständig förteckning över de arbetstagargrupper som från olika håll föreslagits erhålla arbetstidsförkortning återfinnes i det bifogade, som är fogat till denna bilaga. Av bifogandet framgår även vilka som framlagt förslag om arbetstidsförkortning. I den mån förslagen avser arbetstagargrupper som behandlats av semesterkommittén hänvisas till dennas betänkande (SOU 1945:59).

I den efterföljande redogörelsen medtages vidare icke sådana arbetstagargrupper, vilka omfattas av utredningens förslag, exempelvis olika grupper skiftarbetare. De förhållanden, varunder dessa arbetstagargrupper arbetar och anledningarna till att gruppen föreslås erhålla förkortad arbetstid, framgår av redogörelserna i själva betänkandet.

A. Ugnsarbetare vid tegelbruken

Svenska fabriksarbetareförbundet föreslår, att ugnarbetare inom tegelindustrin bör erhålla förkortad arbetstid. Som motiv för förslaget anför förbundet följande. Ugnsarbetet vid tegelindustrin är såväl tungt som besvärande dels genom fysisk ansträngning och dels genom den värme, som förekommer vid in- och uttagning av tegel i tegelugnar. Ugnsarbetarna vid tegelbruk får utföra sitt arbete växelvis vid ugnen där stark värme förekommer samt i det fria vilket medför ständiga och starka temperaturväxlingar varvid arbetarna utsättes för hälsorisk. Antalet arbetare uppgår till 900—1 000.

Byggnadsämnnesförbundet har yttrat sig i anledning av förslaget om förkortad arbetstid för ugnarbetare vid tegelbruken. I fråga om arbetets natur anför förbundet att börja med följande. Med ugnarbetare avses inom tegelindustrin de arbetare, som sysselsättes med »insättning» och »uttagning» av tegelvaror i brännugnarna. Bränningen, som omhänderhaves av brännaren, sker i flam- eller ringugnar. De moderna s. k. tunnelugnarna är ännu sällsynta vid tegelbruken. Flamugnarna är periodiskt uppvärmda ugnar, d. v. s. de tändes och släckes vid varje bränning, som tar 8—10 dagar från insättning till uttagning. Kontinuerligt upp-

värmda är däremot ringugnarna, där allt efter som råtegel blir insatta resp. färdigbrända brännzonen flyttas.

Byggnadsämnesförbundet anför vidare, att påståendet att ugnarbetet skulle utföras under stark hetta numera saknar grund. Inskjutningsarbetet sker sedan ugnen är tömd och avsvalnad och arbetaren kan icke i nämnvärd grad besväras av värme. Numera har effektiv ventilation ordnats och varmluften från ugnarna suges medels elektriska fläktar ut och tillgodogöres för torkning av råtegel. Ej heller vid uttagningen kan man tala om besvärande värme på arbetsplatsen vid ugnarna. Medeltemperaturen på arbetsplatsen motsvarar i allmänhet vanlig rums-temperatur. Högre temperaturer förekommer endast tillfälligtvis under den varmaste tiden på sommaren, då den vid en del tegelbruk kan uppgå till 35—40 grader. Endast undantagsvis förekommer högre temperatur. Ugnarbetet är vid flera företag en eftersökt syssla på grund av att detsamma sker inomhus vid behaglig värme och företrädes särskilt vintertid av arbetarna framför utarbetet.

Ugnarbetet kan sålunda enligt Byggnadsämnesförbundets uppfattning i regel ej anses vara mera påfrestande än annat arbete vid tegelbruk eller grovarbete över huvud taget. Under de senaste åren har mycket gjorts för att göra ugnarbetet lättare. Sålunda utföres transportererna numera i stor utsträckning med lättmanövrerade kärror. Den ordinarie arbetstiden är 48 timmar i veckan. Skiftarbete förekommer endast vid ett fåtal tegelbruk då det gäller ugnarbete. I dessa fall är fråga om tvåskiftsarbete på dagtid.

I fråga om verkningarna av en arbetstidsförkortning för ugnarbetarna vid tegelbruken tillägger Byggnadsämnesförbundet följande. En förkortning av arbetstiden för ugnarbetarna skulle ur produktionsteknisk synpunkt medföra stora svårigheter. Vid tegelbruken ingår nämligen ugnarbetarna som ett viktigt led i produktionskedjan. Skulle ugnarbetarnas arbetstid avkortas, innebure detta ett allvarligt störande moment i produktionen såväl före som efter ugnarbetet. Man kan med säkerhet utgå från att även samtliga övriga tegelbruksarbetare i så fall skulle komma att kräva förkortad arbetstid.

B. Vissa arbetare inom stenindustrin

Svenska stenindustriarbetareförbundet har föreslagit att stenhuggare som arbetar inom stor- och finstens- samt granit slipningsindustrierna med planhuggning och huggning med tryckluftmaskiner samt arbetare, som är sysselsatta med torrslipning, jämte blästrare, bör komma i åtnjutande av arbetstidsförkortning. Såsom motiv för förslaget anför förbundet följande. Stenhuggare som arbetar inom stor- och finstens- samt granit slipningsindustrierna har att utföra sitt arbete under många gånger besvärliga förhållanden. Vid arbete med planhuggningsmaskiner bearbetas ofta stora block, varvid stenhuggaren för maskinen, som är anjord på ett stativ över stenen. Maskinen förorsakar en kraftig dammutveckling, vilken givetvis kan elimineras genom utsugningsanordningar vilket även skett i viss utsträckning. Genom maskinens vibrationer förorsakar densamma en skakning i arbetarnas armar. Då det gäller de mindre huggmaskinerna är vibrationen enerverande för stenhuggare.

Över förslaget har Stenindustriens arbetsgivareförbund yttrat sig. Man indelar från arbetsgivaresidan de föreslagna grupperna i tre, nämligen i stenhuggare sysselsatta med planhuggning och huggning med tryckluftmaskiner, arbetare sysselsatta med torrslipning och blästrare.

I fråga om stenhuggare, sysselsatta med planhuggning och huggning med tryckluftmaskiner, anför Stenindustriens arbetsgivareförbund följande. De maskiner som användes bygger på principen att i större eller mindre utsträckning

ersätta den mänskliga arbetskraften. Den väsentliga skillnaden mellan de större maskinerna (planhuggningsmaskinerna) och de mindre är den, att de större erfordrar ett med fjädrande handtag försett stativ, som möjliggör deras inställning på lämplig arbetshöjd. Därjämte är de större maskinerna kombinerade med en utsugningsanordning, som möjliggör att åtminstone det för arbetaren besvärande dammet avlägsnas.

De mindre maskinerna, fortsätter Stenindustriens arbetsgivareförbund, de s. k. bildhuggerihamrarna, som icke är så dammalstrande, har sedan en följd av år begagnats inom granitslipningsindustrien, där arbetsstyckena merendels är av mindre format och ofta tidigare på ett eller annat sätt bearbetade maskinellt. Dessa maskiner användes även bl. a. för kantmejsling. Större maskiner har huvudsakligen kommit till användning inom stor- och finstensindustrien, där det gällt att från större råblock avlägsna det överskottsmaterial som behöver tagas bort för att få fram den avsedda produkten — huvudsakligen planhuggning av större ytor, som sedermera eventuellt ytterligare skall bearbetas.

Från arbetsgivaresidan bestrides, att arbetet med dessa maskiner kan anses särskilt tungt. Tvärtom har enskilda arbetare ofta uttryckt sin belåtenhet över att ha kommit från det tunga arbetet då huggningen utfördes på det gamla sättet med hammare och pikmejsel. — I fråga om dammutvecklingen anses åtgärder ha blivit genomförda eller håller på att genomföras, som innebär förbättring. Man framhåller, att förbundet tror sig veta att resp. yrkesinspektörer funnit dem tillfredsställande för att undvika onödigt obehag för arbetarna.

Däremot kan det, fortsätter Stenindustriens arbetsgivareförbund, med något fog anföras, att maskinerna förorsakar vissa vibrationer som naturligtvis icke är utan obehag för arbetarna. Emellertid kan härvid nämnas, att de större maskinerna på senare tid infästs i ställningen med gummibussningar som gör att vibrationerna ytterligare betydligt minskats. Obehagen är icke större beträffande dessa maskiner än beträffande maskiner av liknande art, som användes för borrhugning i berg och för utsprängning av erforderligt råmaterial inom dessa industrier. Dylika förekommer även vid andra arbeten exempelvis vid så gott som alla väg- och entreprenörsarbeten och liknande.

I fråga om torrslipningen anför Stenindustriens arbetsgivareförbund, att sliparens arbete i allmänhet bedrivs i form av s. k. våtslipning. Endast undantagsvis förekommer torrslipning. Sådana fall omfattar dock allenast en bråkdel av den ordinarie arbetstiden för sliparena. Fråga är icke om tungt arbete och ej heller förekommer obehagliga vibrationer genom maskinen. I viss mån förekommer naturligtvis dammutveckling men icke av sådan art att det vållar arbetstagen nämnvärt besvär.

Beträffande blästrare framhåller arbetsgivareförbundet, att dylikt arbete enligt yrkesinspektionens föreskrifter numera måste ske i lokaler, som försetts med särskilt kraftiga utsugningsanordningar för att förhindra att arbetet orsakar arbetarna allt för stort obehag och till yttermera visso har föreskrifter lämnats om särskild utrustning för blästrarna. Det förnekas icke, att arbetet trots detta är förenat med visst obehag. Det kan dock icke sägas vara något tungt arbete. Några maskinvibrationer som påverkar arbetaren är det icke fråga om. Blästringens omfattning torde kunna uppskattas till högst 20 % av blästrarnas ordinarie arbetstid.

Stenindustriens arbetsgivareförbund kan icke finna, att bärande skäl anförts för förkortning av de här ifrågavarande arbetstagarnas arbetstid. Ur produktions tekniska synpunkter skulle en sådan förkortning åtminstone vad det gäller stenhuggare komma att medföra, att den återstående arbetsstyrkan icke kan få

avsedd sysselsättning, då de olika arbetsprocesserna hänger intimt samman med varandra.

Med hänsyn till att uppgifterna från Stenindustriens arbetsgivareförbund i flera avseenden avvek från vad Stenindustriarbetareförbundet angivit har utredningen givit den senare organisationen tillfälle yttra sig över vad arbetsgivaresidan anfört i denna fråga. Härvid har Stenindustriarbetareförbundet framhållit följande. Förbundet kan icke dela arbetsgivareförbundets uppfattning, att arbetet efter maskinernas införande ur olika synpunkter skulle ha förbättrats så att någon anledning till kortare arbetstid icke skulle föreligga. Stenindustriens arbetsgivareförbund erkänner, att vibrationerna icke är utan obehag för arbetarna. Enligt arbetarsidans uppfattning förorsakar dessa vibrationer stora besvär för arbetarna. Dessutom har arbetsgivareförbundet ej förnekat att blästringsarbetet är förenat med visst obehag samtidigt som man framhållit, att detta arbete icke tillhör de tyngre. Stenindustriarbetareförbundet anser att de obehag som hör samman med blästringsarbetet är en tillräcklig motivering för kortare arbetstid.

C. Plastarbetare m. fl.

Från yrkesinspektionens sida har framhållits, att handpressare vid plastfabriker har ett tungt arbete. Med anledning av förslaget hemställde utredningen om ytterligare uppgifter rörande de arbeten som dessa arbetstagare hade att utföra. Härvid framhöll vederbörande yrkesinspektör, att förslaget om förkortad arbetstid för plastarbetare hade framförts av en yrkesunderinspektör. Vid en av yrkesinspektören gjord undersökning framgick det, att det tunga arbetet i huvudsak förekom vid handpressningsarbete, vilket emellertid numera var på avskrivning. De flesta företag har maskinell matning (tryckluft) dels för att arbetet skall bli lättare och dels för att produktionen genom den maskinella matningen avsevärt ökas. Det uppgives att handdrivna pressar numera icke tillverkas. Yrkesinspektören framhöll, att det med hänsyn härtill knappast förelåg anledning för utredningen att taga upp frågan om förkortad arbetstid för handpressare vid plastindustrien.

D. Arbetare i mejerier

Arbetare i mejerier omnämndes visserligen av semesterkommittén men har av Svenska handelsarbetareförbundet, där denna personal är organiserad, utförligt behandlats i en skrivelse till utredningen, varför motiv synes föreligga att beröra de förhållanden, varunder personalen arbetar och som kan anföras till förmån för en arbetstidsförkortning.

Svenska handelsarbetareförbundet framhåller, att mejeripersonalen har ett hårt och jäktigt arbete, vartill kommer att arbetstiden är obekvämt förlagd och att risk föreligger för vissa sjukdomar. Arbetet består i stor utsträckning av distribution av mjölk och mejeriprodukter med utlastning och inlastning som väsentlig del av sysselsättningen. Under de bråda morgon- och förmiddagstimarna är arbetstakten högt uppdriven. Arbetet främst vid storstädernas distributionsmejerier börjar mycket tidigt på morgonen. De tunga 50-litersflaskorna liksom också korgar och lådor med flaskmjölk måste ofta lyftas och delvis bäras. Detta gäller också vid avlastningen i butikerna, där mycket sällan några avlastningsanordningar över huvud taget finnes. Vid utlastning och inlastning vid mejerierna utsättes arbetarna för drag, som i synnerhet för de arbetare som ständigt sysselsättes med sådant arbete innebär allvarlig risk för ohälsa. Värk-

sjukdomar är mycket vanliga bland mejeriarbetarna. Antalet mejeriarbetare inom förbundet utgör 4 500.

I anledning av förslaget anför Livsmedelsbranschens arbetsgivareförbund bl.a. följande. Arbetet för mejeriarbetarna kan icke anses såsom mera hårt, jäktigt eller påfrestande än arbetet inom de flesta övriga industrier. Rationaliseringen av mejerihanteringen har medfört att ett stort antal mejerier nedlagts. I stället har tillkommit stora, modernt utrustade anläggningar, som mottar och behandlar mjölken för större distrikt. De oftast förekommande sysslorna för manliga mejeriarbetare är tömning av transportflaskor, in- och utvägning av mjölk, sköljnings- och rengöringsarbeten, passning av smörutbitningsmaskiner, skötsel av tillverkad ost, packning av smör i drittlar m. m. (Tillverkning av smör och ost omhänderhaves av särskilt skolad personal, som i regel är ansluten till Sveriges arbetsledareförbund.) Den alltjämt pågående moderniseringen och mekaniseringen av mejeridriften har underlättat arbetet för mejeriarbetarna. Detta gäller särskilt arbetet med tömning av transportflaskor och olika transporter inom mejeriet m. m. Sådana arbeten som lyftning av transportflaskor har i stor utsträckning försvunnit sedan transportband och kärror samt speciella lyft- och tömningsanordningar tillkommit. I övrigt kan nämnas införandet av sådana arbetskraftsbesparande anordningar som exempelvis rostfria pasturer, vilka kan rengöras på mekanisk väg, mekaniska ystningsmaskiner, osthissar etc.

De förbättrade transportanordningarna har medfört, framhåller Livsmedelsbranschens arbetsgivareförbund, att manuell lyftning av 50-litersflaskor och lådor med flaskmjölk så gott som helt bortfallit. Beslut har fattats om en allmän standardisering vid landets mejerier av mjölkflaskornas storlek, varvid 50-litersflaskan skall avskaffas och större typer än flaskor rymmande 40 liter icke skall förekomma. S. k. backar med flaskmjölk innehåller 16 st. 1-litersflaskor, motsvarande en vikt inklusive emballage av ca 25 kg. I de fall, där tömning av transportflaskor alltjämt förekommer manuellt, utföres detta vanligen icke av mejeriarbetare utan av den s. k. intransportören. De är i stor utsträckning att betrakta som egna företagare.

Livsmedelsbranschens arbetsgivareförbund anser icke, att mejeriarbetarna är särskilt utsatta för sjukdomar. Snarare är de mindre utsatta för risker härvidlag än arbetare inom de flesta andra branscher. Mejeriarbetet bedrivs i rena, luftiga och dammfria lokaler. I författningar, exempelvis hälsovårdsstadgan och mejeristadgan, har givits ingående föreskrifter om hur arbetet skall bedrivas för att stränga hygieniska krav skall bli tillgodosedda. Personalen skall därjämte regelbundet på företagens bekostnad undergå läkarundersökning. Det har framhållits, att sjukfrekvensen bland mejeriarbetarna är låg samt att de sjukdomar som förekommer icke beror på arbetets natur utan på andra orsaker såsom individuella anlag o. dyl.

Den ordinarie arbetstiden utgör enligt vad Livsmedelsbranschens arbetsgivareförbund vidare uttalar 48 timmar per vecka varav sex timmar på sön- och helgdagar. Den dagliga arbetstiden förlägges mellan kl. 5 och 18 å tid som är lämpligast för företagets ändamålsenliga skötsel. Efter hand som modernisering och nybyggnad av mejerier fortskrider, blir arbete före kl. 6 allt mindre förekommande. I fråga om verkningarna av en arbetstidsförkortning framhålls, att det sannolikt skulle inträda en ytterligare höjning av mejeriernas omkostnader; därigenom skulle ökade priser inträda på mejeriprodukter. Dessutom kan man med säkerhet utgå från att även arbetsledare och skolad mejeripersonal samt arbetstagare inom jordbruket m. fl. skulle komma att kräva förkortad arbetstid. Livs-

medelsbranschens arbetsgivareförbund anser icke att den ifrågasatta minskningen av mejeriarbetarnas arbetstid är motiverad.

Utredningen har översänt skrivelsen från Livsmedelsbranschens arbetsgivareförbund till Svenska handelsarbetareförbundet för erhållande av ytterligare upplysningar. Härvid har såsom ett komplement till vad Handelsarbetareförbundet anfört i sin första skrivelse meddelats följande. Den koncentration av verksamheten som ägt rum har enligt Handelsarbetareförbundet gjort arbetet hårdare, oavsett de mekaniska hjälpmedel som införts. 50-litersflaskorna är alltså de vanligast förekommande transportflaskorna och torde komma att förbli det åtskillig tid framåt. Vikten på s. k. backar med flasmjolk varierar med hänsyn till att olika typer av backar användes men därtill kommer att ofta mer än en back hanteras åt gången. Vid avlastningen vid butikerna måste utköraren ofta bära backarna ganska lång sträcka, beroende på hur butikerna ligger i förhållande till närmaste körbana. Handelsarbetareförbundet bestrider, att tömningen av transportflaskorna i regel utföres av annan personal än mejeripersonalen. I fortsättningen framhålles, att arbetstiden för vissa arbetaregrupper i Stockholm börjar redan kl. 3, ehuru ansträngningar göres att så mycket som möjligt begränsa omfattningen härav. De meddelade föreskrifterna rörande mejerierna är avsedda att säkra hygienien därstädes. Åtgärderna tar i första hand sikte på att skydda varorna och att utgöra garanti för kunderna (= allmänheten). Även läkarundersökningen av arbetarna är i huvudsak dikterad härav, ehuru den naturligtvis i någon mån automatiskt blir en kontroll också på det allmänna hälsotillståndet och därför kan bidra till att minska sjukfrekvensen. Handelsarbetareförbundet har gjort en undersökning rörande sjukstämplingsfrekvensen vid avdelningar, nämligen i Stockholm, Göteborg och Malmö, där medlemmarna uteslutande består av mejeripersonal. Härvid har gjorts en jämförelse med de avdelningar i samma städer, som består av lagerarbetare och chaufförer inom handeln i övrigt. Av undersökningen, som omfattat sex månader, framgår att fristämpling på grund av sjukdom uppgår till i genomsnitt 10,4 % i mejeriavdelningar mot endast 7,4 % i lagerarbetaravdelningar.

E. Arbetare inom sprängämnesindustrin

De förenade förbunden föreslår att hela gruppen arbetstagare inom sprängämnesindustrin erhåller förkortad arbetstid. Som motiv framhålles arbetets psykiskt pressande art och den obestriddliga höjning av arbetstakten som skett under senare år.

Frågan om en förkortad arbetstid för denna grupp arbetstagare har även väckts vid förhandlingarna om kollektivavtal mellan Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp och De förenade förbunden. Parterna har härvid enats om att utföra en medicinsk undersökning av orsakerna till vissa kroppsliga besvär varöver arbetarna klagat. Denna undersökning väntas bli färdig före utgången av år 1954. I anledning härav har man från arbetsgivaresidan ansett sig böra avvakta denna undersökning, innan man uttalar sig om förslaget till förkortad arbetstid. Utredningen har därför icke ansett sig böra begära ytterligare upplysningar.

F. Arbetare sysselsatta med giftiga eller eljest hälsofarliga ämnen

Svenska fabriksarbetareförbundet anför att vissa arbetare inom kemiska tvätteri-er sysslar med trikloretylen, en synnerligen farlig vätska. Gruppen omfattar 100—200 arbetare. Vid ett kemiskt-tekniskt företag arbetas med panogen, som

är en mycket giftig kemikalie. Arbetarna är sysselsatta med detta arbete några månader, varefter de tillfälligtvis förflyttas och, för den händelse kvicksilverförgiftning kan konstateras, annat arbete erhålles. Till arbetstidsförkortning föreslås förutom nyss nämnda grupper även arbetare som sysselsättes med framställning av hexamin, formalin och metanol som utvecklar starka gaser och verkar uttorkande på slemhinnor. Vid tillverkning av pentaeritrit, tjära och ättika utvecklas starka gaser vid högre temperaturer. Vid lackkokerier användes vissa av de nyss nämnda produkterna, vilket även sker vid framställning av isolit-massa, där besvärande gasutveckling förekommer. Fabriksarbetareförbundet anför att för vissa arbeten drives arbetet i treskift, där arbetstiden redan är begränsad till 42 timmar i veckan.

Svenska metallindustriarbetareförbundet framhåller, att en del grupper av dess medlemmar sysselsättes i hälsovådligt arbete. Särskilt framhåller förbundet arbetare sysselsatta med sandblästring, arbetare utsatta för risk att bli arsenikförgiftade samt flertalet arbetare inom galvaniserings- och ackumulatorindustrierna där risk för bly- eller kadmiumförgiftning föreligger. Svenska metallindustriarbetareförbundet tillägger, att det kan ifrågasättas om icke alla som är anställda i sådana arbeten där yrkessjukdomsrisker föreligger, som finnes angivna i yrkessjukdomslagen, bör ifrågakomma för en undersökning om behovet av arbetstidsförkortning. Förslag har även framlagts om förkortad arbetstid för blylödare. Från yrkesinspektionen har föreslagits förkortad arbetstid för arbetare utsatta för stendamm i allmänhet och för sprutmålare.

I anledning av förslagen om förkortad arbetstid för ovan nämnda arbetstagar-grupper vilka har det gemensamt att de samtliga sysselsättes med giftiga eller liknande ämnen, har utredningen inhämtat yttrande från Arbetarskyddsstyrelsen. Denna har i sin tur hört samtliga yrkesinspektörer och bergmästare. Arbetarskyddsstyrelsen anför mera allmänt, att i regel sådana skyddsåtgärder kan vidtagas som medför att arbetstagarna torde vara skyddade mot förekommande hälsorisker. Sålunda kan i många fall effektiv ventilation och utsugning anordnas och i vissa fall arbetsprocessen förläggas till slutet system. Vid vissa slag av arbeten kan risken för ohälsa bemästras genom användande av andningsskydd. För undvikande av hälsoskador, anför Arbetarskyddsstyrelsen i fortsättningen, är det vidare av stor betydelse att arbetstagaren iakttar noggrann personlig hygien samt omtanke och varsamhet i arbetet. Lämpligt urval av arbetstagar och en väl genomförd läkarkontroll såväl före som under anställningen är vidare åtgärder av stor vikt ur skyddssynpunkt.

I fråga om arbetare med risk för *arsenikförgiftning*, anför Arbetarskyddsstyrelsen, att risken anses kunna bemästras genom tekniska skyddsåtgärder, goda personalrumsförhållanden samt noggrann personlig hygien. För undvikande av spridning av arsenikstoff torde i vissa fall finnas möjlighet att använda portionsförpackningar med endast det innehåll, som behövs i det särskilda fallet.

Arbetarskyddsstyrelsen anser att den risk för blyförgiftning som *blylödare* är utsatta för skall kunna bemästras genom lämpliga tekniska och hygieniska skyddsåtgärder, lämpligt anordnade personalrum, noggrann personlig hygien samt erforderlig läkarkontroll. I vissa fall får andningsskydd tillgripas.

Arbetare sysselsatta med framställning av *hexamin*, *formalin* och *metanol* kan enligt Arbetarskyddsstyrelsen skyddas i regel genom begagnande av slutna arbetsprocesser samt effektiv ventilation och utsugning. Viss risk för eksem förefinnes, varför noggrann personlig hygien förutsättes samt lämpligt urval av arbetstagar. Skada till följd av överkänslighet för visst ämne torde i regel ej kunna förebyggas genom arbetstidsförkortning.

Arbetare, som handskas med *panogen*, skall iakttaga de föreskrifter som meddelats till skydd mot kvicksilverbeföring. Dessa föreskrifter anses bereda erforderligt skydd. Det förutsättes bl. a. att noggrann personlig hygien iakttagas samt att viss kontinuerlig läkarkontroll äger rum.

Även arbetare, sysselsatta med *pentaeritrit*, *tjära* och *ättika*, kan skyddas genom tekniska och hygieniska skyddsåtgärder. Det fordras noggrann personlig hygien samt väl ordnade personalrum.

Hälsoriskerna för arbetare i *lackkokerier* anses kunna bemästras främst genom effektiva utsugnings- och ventilationsanordningar samt noggrann personlig hygien.

Arbetare, sysselsatta med framställning av *isolitmassa* kan beredas erforderligt skydd mot hälsorisker i detta arbete genom god allmän ventilation samt effektiva utsugningsanordningar.

Arbetare i *ackumulatorfabriker* kan erhålla skydd, därest de iakttar meddelade föreskrifter till skydd mot blyförgiftning. Det fordras noggrann personlig hygien, ändamålsenliga personalrum, god ordning och renhållning i arbetslokalerna samt regelbunden läkarkontroll.

I fråga om arbetare i vissa avdelningar av *galvaniseringsfabriker* anföres att de hälsorisker som förefinnes vid betning i syra, varmförzinkning samt galvaniska bad, innehållande cyanider, kromsalter m. m., anses kunna bemästras genom bl. a. effektiva ventilations- och utsugningsanordningar, personlig skyddsutrustning samt noggrann personlig hygien.

Arbetare vid *kemiska tvätterier* som handskas med *trikloretylen* kan enligt Arbetarskyddsstyrelsen i allmänhet beredas erforderligt skydd mot hälsoskador i detta arbete genom användande av apparater med separat utsugning, effektiv allmänventilation i arbetslokal samt undvikande av läckage. I vissa fall rekommenderas läkarundersökning.

I fråga om arbetare utsatta för *stendamm* i allmänhet anföres Arbetarskyddsstyrelsen, att risken för skadeverknings beror av ett flertal faktorer såsom dammens beskaffenhet (kvartshalt eller partikelstorlek), expositionstid, arbetets natur och personlig disposition (t. ex. näs- eller munandning). Denna risk anses i allmänhet kunna bemästras genom tekniska skyddsåtgärder. Styrelsen anföres såsom exempel härpå inbyggnad av arbetsprocessen, befuktning av materialet eller användande av andningsskydd. Vidare bör kontinuerliga dammätningar och effektiv läkarkontroll äga rum. För vissa slag av arbeten har föreskrivits läkarundersökning före eller strax efter anställning samt periodiska läkarbesiktningar under anställningstiden. På en del områden, där nämnda hälsofara finnes, är skyddsfrågan ännu ej tillfredsställande löst, t. ex. inom stenindustrin. Med hänsyn till karaktären hos sjukdomen stendammlunga är det i allmänhet svårt att snabbt påvisa eller erhålla resultat av vidtagna åtgärder.

Sprutmålare anser Arbetarskyddsstyrelsen skall kunna, med iakttagande av de föreskrifter som meddelats till skydd mot hälsofara vid sprutmålning, få erforderligt skydd.

G. Personal som manövrerar hamnkranar

Svenska kommunalarbetareförbundet anser det vara synnerligen angeläget, att personal som manövrerar hamnkranar erhåller en arbetstidsförkortning. Kranpersonalens arbete bedrivs under stark hets, då stuveriarbetarna som har ackordsarbete är beroende av att kranarbetet utföres så snabbt som möjligt. Arbetet är ansvarsfullt och påfrestande också i det avseendet att personalen måste iakttaga stor varsamhet för att undvika, att hamnarbetare råkar ut för olycksfall

eller att skador uppstår på fartyg och utrustning. Antalet hamn-, kran- och broskötare uppgår i hela landet till ca 625.

Svenska stadsförbundet meddelar, att hos Stockholms stads hamnförvaltning finnes för närvarande ca 130 arbetstagare som manövrerar hamnkranar (hamnkranskötare). Deras arbetstid enligt gällande avtal är fastställd till 48 timmar per vecka. Den årliga körtiden per man utgör för närvarande i genomsnitt 900 å 1 000 timmar. Under övrig tid — d. v. s. drygt hälften av arbetstiden — är kranskötarna sysselsatta med andra arbeten bl. a. underhåll och reparation av kranar. Manövrering av s. k. styckegodskranar torde kunna bedömas som ett relativt lindrigt arbete. I medeltal utför nämligen en kranförare i sådan körning endast ca 17 lyft per timme. Manövrering av massgodskranar är mera krävande beroende på att antalet lyft i medeltal utgör ca 30 per timme. Arbetstakten är relativt hög vid massgodskörning, vilket givetvis utgör en viss påfrestning för kranskötaren. Någon egentlig press föreligger dock ej — det är kranskötarna själva som bestämmer takten. Därtill kommer att antalet »massgodstimmar» uppgår till endast $\frac{1}{3}$ av hela antalet körtimmar, d. v. s. till omkring 300 per år och arbetstagare.

H. Byggnadsarbetare

Svenska byggnadsarbetareförbundet, Svenska murareförbundet, Svenska målareförbundet, Svenska elektrikerförbundet och Svenska bleck- och plåtslagareförbundet anför i en gemensam skrivelse bl. a. följande. Då utredningen enligt gällande direktiv är förhindrad utreda frågan om en förkortad arbetstid i hela dess vidd, anser förbunden, att den grupp på arbetsmarknaden för vilken starka och väl motiverade skäl föreligger för en arbetstidsförkortning är byggnadsarbetarna. Förbunden vill endast anföras en del av de skäl som talar för bifall för framställningen. Arbetstakten är högt uppdriven; effektiviteten ökar för varje år. Bostadsbyggandet kommer längre och längre ut från centrum, vilket medför att restiden per dag ökas undan för undan. Dessa problem är icke i samma utsträckning aktuella för arbetaregrupper med fast arbetsplats. Behovet av en arbetstidsförkortning inom byggnadsindustrien är i första hand begränsad till fria lördagar under sommarmånaderna och avser samtliga byggnadsarbetare. Behovet av förkortning kan ytterligare motiveras med det ökade rekreationsbehov, som föreligger till följd av ansträngande och påfrestande arbete.

Med hänsyn till den restriktiva uppfattning, som utredningen måst anlägga då det gällt att utforma grunderna för en partiell arbetstidsförkortning, har utredningen funnit att en genom lag genomförd arbetstidsförkortning för arbetare inom byggnadsindustrien skulle medföra att så pass många andra grupper arbetstagare då hade bort medtagas, att en partiell förkortning erhållit allt för stor omfattning. Med hänsyn härtill har utredningen icke inhämtat något särskilt material avseende förhållandena inom byggnadsindustrien.

I. Viss personal inom hotell- och restaurangnäringen

Sveriges hotell- och restaurangpersonals förbund föreslår förkortad arbetstid för viss serveringspersonal, kökspersonal, kallskänkspersonal samt för nattportier. Den sist nämnda gruppen upptages icke till behandling här utan i samband med förslaget till förkortad arbetstid för arbetstagare med nattarbete. Personalförbundet anför bl. a. följande.

De anställda inom restaurangnäringen har — detta gäller speciellt anställda vid företag med spritservering — såväl söndags- som helgdagsarbete och arbete i

skift. Deras arbete är synnerligen påfrestande. Olycksfallsrisken för serveringspersonalen är mycket hög, något som sammanhänger med tröttheten till följd av skift- och nattarbete. Arbetslokalerna är otidsenliga. Personalen har att tillbringa sin arbetstid i rökiga lokaler. Att betjäna allmänheten är förenat med stora påfrestningar och en arbetstidsförkortning för serveringspersonalen vore att hälsa med stor tillfredsställelse.

Personalförbundet framhåller att kökspersonalen har att arbeta i ångiga lokaler och framför heta spisar. Olycksfallsrisken är ännu högre än för serveringspersonalen. — Kallskänkspersonalen har att vistas i kalla och ofta dragiga lokaler under arbetstiden. Golvbeläggningarna i ekonomilokalerna är också av sådan art, att yrkessjukdomar uppkommer.

Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter framhåller, att ett bifall till förslaget skulle medföra en fullständig omläggning av den för facket gällande arbetstidslagen, vilken antogs 1951. Hotell- och restaurangnäringen har en i hög grad internationell karaktär och omfattning, vilket medför att de svenska företagen — vilka för övrigt på grund av olika omständigheter har ett oförmåligt utgångsläge — är i hög grad beroende av att få arbeta utan speciellt försvårande sociala pålagor. Den nu föreslagna ändringen av arbetstiden skulle medföra avsevärda kostnadsökningar. En ytterligare försämring av företagets ekonomi skulle givetvis vara till skada såväl för näringen som även för vårt lands möjligheter att genom den utländska turistströmmen erhålla önskvärd främmande valuta.

Arbetsgivareföreningen framhåller i fortsättningen, att några bestämmelser om kortare arbetstid än i genomsnitt 48 timmar per vecka icke torde förekomma i främmande länder. I Frankrike, Schweiz, Italien och England, de stora europeiska turistländerna, är arbetstiden i praktiken icke oväsentligt längre än den för vårt land lagstadgade. I Norge gäller i stort sett samma arbetstidsbestämmelser som hos oss och i Danmark är arbetstiden för såväl serverings- som kökspersonalen längre än i Sverige medan hotellpersonalen har samma arbetstid som vi.

Det framhålls, att arbetstiden visserligen i icke ringa utsträckning är förlagd till kvällstimmarna men, fortsätter arbetsgivareföreningen, det bör beaktas att arbetet vid många företag, särskilt gäller detta landsorten, ofta är uppdelat i perioder av arbete och långa avbrott med ringa gästbesök, då arbetet närmast är att beteckna som beredskapstjänstgöring. Det anhålles att framställningen icke måtte föranleda någon åtgärd.

Sveriges centrala restaurangaktiebolag har inhämtat yttranden från dotterbolagen. På grundval av dessa yttranden uttalas, att de allmänna påståendena om särskilt behov av specialreglering av arbetstiden för personalgrupper varom här är fråga icke har blivit styrkta. Det är visserligen riktigt, att arbetstiden i icke ringa utsträckning är förlagd till sena kvällstimmor, ett förhållande som dock på bolagets många folkrestaurangavdelningar är mindre framträdande. Arbetet är emellertid till sin natur utpräglat intermittent, i det att rusningsperioder avlöses av perioder, då den mindre arbetsbelastningen medger återhämtning på sätt som i allmänhet torde sakna motsvarighet för flertalet andra arbetaregrupper i samhället.

I fråga om arbetslokalernas beskaffenhet och ventilation, golvbeläggning och temperaturförhållanden etc. pågår inom bolagets verksamhetsområde, framhålls det i fortsättningen, ett oavslutligt och efter byggnadsregleringens lättande intensifierat arbete för genomförandet av påkallade förbättringar. Varje ytterligare arbetstidsförkortning måste medföra kostnadsökningar något som för näringen

skulle bli högst betungande särskilt i nuvarande ekonomiska läge. Det hemställes, att framställningen icke måtte föranleda någon åtgärd.

J. Personal inom sinnessjukvården

Statens sjukhuspersonals förbund framhåller, att arbetet inom den slutna sinnessjukvården är synnerligen påfrestande. Arbetet kräver ständig vaksamhet och uppmärksamhet, vilket gör att personalen blir fort utsliten, nervös och otålig. Detta inverkar givetvis menligt på arbetsprestationerna. Att dagligen tjänstgöra på en orolig avdelning med det stim och støj, som är vanligt där, sliter otroligt på de anställda. Genom omplacering till avdelning för de lugna eller halvroliga patienterna kommer personalen visserligen bort från de »bråkiga» avdelningarna, men där fordras skärpt vaksamhet på grund av de moderna behandlingsmetoder som numera blir allt vanligare. Insulin-, elchock- och lobotomibehandlingarna och efterverkningarna av dessa ställer stora krav på personalen. Förslag om förkortad arbetstid för denna grupp framlägges även från yrkesinspektionens sida.

Ett genomförande av en partiell arbetstidsförkortning för personalen å sinnessjukhusen skulle, därest fråga icke uteslutande är om personal med nattarbete, få så långt gående konsekvenser, att utredningen ansett det uteslutet att medtaga en dylik grupp i ett förslag till partiell arbetstidsförkortning. Med hänsyn härtill har utredningen icke ansett det motiverat att inhämta ytterligare upplysningar i denna fråga.

K. Personal vid fångvårds-, alkoholistvårds- och ungdomsvårdsanstalter

Sveriges fångvårdsmannaförbund framhåller, att en personalgrupp som i första hand bör komma i fråga då det gäller förkortning av arbetstiden är schemabunden personal, som har att utföra skifttjänst vari ingår regelbunden nattvakstjänstgöring. Sådan kontinuerlig tjänstgöring fullgöres för närvarande av den övervägande delen tillsynspersonal och utgör huvudparten av personalen vid fångvårds-, alkoholistvårds- och ungdomsvårdsanstalterna.

Utredningen vill för egen del framhålla, att i den mån personal varom här är fråga utför nattarbete kommer deras arbetstidsproblem att behandlas i samband med frågan om arbetstiden för nattarbetare. Förbundet synes emellertid även åberopa andra skäl för en arbetstidsförkortning. Sålunda anföres såsom motiv det arbete som den har att utföra i form av kontakt med det besvärliga och ömtåliga klientelet. Den har ett mycket tungt och nervpåfrestande arbete. Personalen får stundom underkasta sig betydande obehag i sin privata livsföring i form av oregelbunden fritid och sömn samt oregelbundna måltider. Detta inverkar i hög grad på personalens hälsa och välbefinnande och som regel följer därav olika slag av nervösa rubbningar och sjukdomstillstånd. Förbundet framhåller vidare, att utredningen måtte medverka till att den s. k. passiva tjänstgöringen fulltidsberäknas.

Utredningen vill hänvisa till kap. IV Avsnitt C där frågan om en laglig arbetstidsreglering för bl. a. fångvårdspersonalen behandlas. Utredningen har där framlagt vissa förslag, som enligt utredningens uppfattning i flera avseenden skulle förbättra arbetstidsförhållandena. Vidare hänvisas till kap. XVI.

L. Minderåriga

Från yrkesinspektionens sida föreslås att minderåriga bör erhålla förkortad arbetstid. Frågan om arbetstiden för minderåriga behandlades i samband med förarbetena till den nu gällande arbetarskyddslagen. I prop. 298/1948 framhöll

Departementschefen, att det icke vore lämpligt att för minderåriga föreskriva en längsta arbetstid, som understiger normalarbetsdagen. Detta kan leda till svårigheter för minderåriga att vinna anställning och därigenom vara till nackdel för deras yrkesutbildning.

Utredningen instämmer i vad Departementschefen anfört och har med hänsyn härtill icke ansett motiverat att verkställa särskilda undersökningar rörande verkningarna av en förkortad arbetstid för minderåriga. Frågan om arbetstiden för de minderåriga bör regleras i arbetarskyddslagen eller i arbetstidslagen behandlas i kap. IX i betänkandet.

M. Övriga yrkesgrupper

Härjämte har inkommit förslag på arbetstidsförkortning för ett stort antal yrkesgrupper. Det gemensamma för dem är emellertid, att de antingen har att utföra skiftarbete eller ock arbete å natten. Det första gäller ett flertal olika arbetstagaregrupper inom den mekaniska verkstadsindustrien, det senare olika arbetstagare inom bilväsendet. Frågan om arbetstidens längd för skiftarbetare har utredningen behandlat i ett föregående betänkande till vilket hänvisas. Längden av arbetstiden för nattarbetarna behandlas i kap. XVI av utredningens betänkande.

Undersökningar rörande gjuteriarbetarnas arbetsförhållanden behandlas i bilaga VIII.

**Förteckning över yrkesgrupper vilka föreslagits erhålla
förkortad arbetstid**

A = Yrkesinspektörernas förslag 1944 till 1942 års semesterkommitté.

B = I semesterkommitténs remiss till läkarna angivna grupper.

C = I semesterkommitténs remiss till arbetsgivareorganisationerna angivna grupper.

D = Förslag till arbetstidsutredningen av olika fackförbund.

E = Yrkesinspektörernas kompletteringsskrivelser januari 1953.

	A	B	C	D	E
Gruvarbetare under jord	X	X	X		
Gruvarbetare ovan jord i Norrbottens län	X	X	X		
Arbetare i hyttor och martinverk	X	X	X		
Arbetare i sintringsverk		X			
Ugnsmurare i järnverk	X	X		X	
Arbetare vid lancashirehärdar	X	X	X		
Arbetare i valsverk	X	X			
Ugns- och tappningsarbetare i järn-, metall- och emaljverk	X	X			
Arbetare i stål- och tackjärnsgjuterier	X	X		X	X
Arbetare med risk för arsenikförgiftning				X	
Arbetare i stålgjutgodrensenserier	X	X	X		X
Arbetare sysselsatta med sandblästring		X	X	X	
Arbetare sysselsatta med grovplåtssvetsning och i grov- smedjor	X	X			
Arbetare sysselsatta i grovplåtslagerier		X			
Maskinmejslare, maskinnitare, mothållare	X	X	X		
Arbetare i ackumulatorfabriker	X	X	X	X	
Arbetare i vissa avdelningar av galvaniseringsfabriker...	X	X	X	X	
Glasblåsare	X	X			
Arbetare i massafabrikernas kloravdelningar och vissa blekerier	X				
Arbetare i sulfatfabrikernas syraavdelningar	X				
Arbetare i sulfatfabrikernas sodaugnar		X	X		
Arbetare i sulfitfabrikernas sodahus	X				
Arbetare i sulfitfabrikernas syrahus		X	X		
Arbetare vid pappersmaskiner	X	X			
Viss tryckeripersonal	X			X	
Blylödare				X	
Plastarbetare (handpressare vid plastfabriker)					X
Bageriarbetare	X	X			
Arbetare i lager- och jäskällare vid bryggerier	X	X			
Arbetare vid oljeraffinaderier	X	X			
Arbetare vid kolugnar	X	X	X		
Arbetare i sprängämnesfabriker	X	X	X	X	
Arbetare sysselsatta med klorframställning		X			
Arbetare sysselsatta med framställning av hexamin, for- malin och metanol				X	

	A	B	C	D	E
Arbetare som handskas med panogen				X	
Arbetare sysselsatta med tillverkning av pentaeritrit, tjära och ättika				X	
Arbetare sysselsatta vid lackkokerier				X	
Arbetare sysselsatta med framställning av isolitmassa...				X	
Arbetare vid långvariga tunnelbyggen	X				
Arbetare sysselsatta inom cementindustrien.....				X	
Ugnsarbetare inom tegelindustrien				X	
Vissa arbetare inom stenindustrien				X	
Byggnadsarbetare				X	
Kasunarbetare	X				
Maskinister vid ensligt belägna kraftstationer.....	X	X			
Arbetare vid gasverk.....	X				
Arbetare vid vissa renings- och sopförbränningsanläggningar	X				
Arbetare vid kemiska tvätterier som handskas med trikloretylen				X	
Impregnering av slipers.....	X				
Förare å långtradar					X
Diligensförare				X	
Droskchaufförer med regelbunden skifttjänst.....				X	
Arbetare inom biltransport med arbete även sön- och helgdag				X	
Förare av gengasdrivna fordon, bilreparationsarbete....	X	X	X		
Förare av större lastbilar eller traktorer	X	X	X		
Åkande järnvägspersonal med oregelbunden tjänst				X	X
Personer som fortlöpande utför växlingsarbete.....				X	X
Spårvagnsförare	X				
Spårvägs- och bussförare på innerstadslinjer.....				X	X
Eldare å koleldade fartyg	X	X	X		
Personal som manövrerar hamnkranar				X	
Vissa grupper transportarbetare				X	
Arbetare vid mejerier		X		X	
Hotell-, restaurang- och kafépersonal	X	X		X	
Läkare med jourtjänst		X			
Sjuksköterskor	X	X	X		
Personal vid sjukhusens röntgen- och radiumavdelningar	X		X	X	
Arbetstagare huvudsakligen sysselsatta med radium....			X	X	
Personal å sjukhusens laboratorier och operationsavdelningar			X	X	
Personal vid sanatorier och epidemisjukhus	X				
Personal å sinnessjukhusens vårdavdelningar				X	X
Personal vid fångvårds-, alkoholistvårds- och ungdomsvårdsanstalter				X	
Telefonister.....	X	X	X		X
Minderåriga					X
Arbetare vid löpande band	X	X			
Arbetare i lokaler, insprängda i berg	X	X			X
Arbetare i treskift	X	X	X		
Arbetare i tvåskift.....				X	
Arbetare med nattarbete	X	X	X		

	A	B	C	D	E
Arbetare sysselsatta i mörkrum	x	x	x		
Arbetare sysselsatta vid artificiell belysning	x	x		x	
Dykare	x	x	x		
Arbetare utsatta för stendamm i allmänhet	x				x
Arbetare sysselsatta vid sprutmålning med cellulosalack	x				x
Arbetare sysselsatta med tryckluftdrivna verktyg i allmänhet	x	x	x		
Arbetare som måste bära gasmask eller respirator	x	x	x		

Redogörelse för uttalanden från industriläkare rörande gjuteriarbetarnas arbetsförhållanden och deras behov av förkortad arbetstid

Sedan Svenska gjutareförbundet fäst arbetstidsutredningens uppmärksamhet på gjuteriarbetarnas behov av förkortad arbetstid, har utredningen vänt sig till ett antal industriläkare och till dessa riktat följande trenne frågor:

1. Har enligt Eder uppfattning gjuteriarbetare avsevärt högre sjuklighet än arbetare i allmänhet?
2. Anser Ni att gjuteriarbetare har ett avsevärt mera pressande arbete än arbetare i allmänhet?
3. Anser Ni att gjuteriarbetare på grund av arbetets art och de med arbetet förbundna silikosriskerna är i behov av kortare arbetstid än arbetare i allmänhet?

Utredningen anhöll, att i en särskild skrivelse skulle utvecklas erfarenheterna och synpunkterna på de nyss angivna problemen. Samtidigt översändes ett formulär å vilket med ett ja eller nej skulle besvaras var och en av de tre frågorna.

Industriläkarna utvaldes i samråd med Järnbruksförbundet, Sveriges verkstadsförening och Svenska gjutareförbundet. Sammanlagt erhöll utredningen på detta sätt namn på 42 industriläkare; med industriläkare jämställes här läkare som, utan att vara formligen anställd som dylik, dock av ett företag regelmässigt brukar anlitas. Sammanlagt erhöles 26 svar. Dessutom svarade 13 läkare genom att endast skicka in det nämnda formuläret.

Svaren är ur kvalitativ synpunkt synnerligen ojämna. Det finnes industriläkare, som med stor omsorg och allvar gått in för uppgifterna att ge utredningen ett fylligt och vederhäftigt material; flera har överlämnat statistiska uppgifter rörande sjuklighetens omfattning. En hel del svar har dock varit ofullständiga. Detta kan ha berott bl. a. på att läkaren endast anlitas för olycksfall i arbetet, att han varit allt för kort tid anställd som industriläkare e. dyl.

A. Sjuklighetens omfattning

Uppfattningen bland industriläkarna rörande sjuklighetens omfattning har icke varit enhetlig. Man kan grovt indela läkarna i tre grupper, nämligen de som anser att sjukligheten bland gjuteriarbetarna är högre än bland andra arbetstagare, de som anser att några skillnader mellan sjukligheten för gjuteriarbetare och andra icke föreligger och till sist de som anser att gjuteriarbetare har lägre sjuklighet än andra.

Bland de fem industriläkare, som anser att sjukligheten bland gjuteriarbetare är högre än bland andra arbetstagarergrupper, har endast en den uppfattningen, att någon mera anmärkningsvärd skillnad föreligger. Man pekar eljest på sådana sjukdomsanledningar som olycksfallsrisker, luftrörskatarr, ryggskador och i någon mån magsår samt brännskador vilka fordrar lång läkningstid. Enligt statistiska uppgifter från en läkare skulle gjuteriarbetare ha en viss övermottaglighet för

de mera alldagliga och kortvariga sjukdomarna, medan de i ringa omfattning drabbas av långvariga och mera allvarliga sjukdomar.

De flesta industriläkarna (16) är av den uppfattningen, att någon skillnad mellan sjukligheten bland gjuteriarbetarna och andra industriarbetare icke föreligger. Tre läkare, som är hänförliga till denna grupp, har till något utförligare diskussion upptagit frågan, huruvida någon olikhet i sjuklighetshänsende föreligger eller icke. En av dessa förklarar, att han icke kunnat finna någon högre sjuklighet för gjuteriarbetarna. Han framhåller emellertid att lokalerna är dragiga, att temperaturväxlingarna har varit starka och att arbetarna svettas starkt. Trots detta har dock icke förelegat någon ökad frekvens av förkylnings-sjukdomar. Den andra läkaren meddelar, att han under de sista två åren genom hälsokontroll undersökt så gott som alla anställda som är 45 år och äldre, däribland 23 gjuteriarbetare. Några anmärkningsvärda förhållanden bland dessa har han ej kunnat fastställa. Den tredje läkaren har efter åtta års tjänst icke kunnat iakttaga någon skillnad beträffande sjukligheten för de olika arbetarekategorier som han behandlat. Läkaren framhåller, att de handeksem, som stundom uppträtt hos kärnmakare och som beror på överkänslighet för oljan i formsanden, är den enda sjukdom som föranledes av arbetet.

Fyra industriläkare i denna grupp lämnar vissa statistiska uppgifter rörande sjukligheten bland gjuteriarbetare och bland andra arbetare. Vid ett järnbruk beläget i Bergslagen var under en tvåårsperiod sjukligheten 3,75 % för såväl gjutare som andra. Vid ett järnverk i Värmland var sjukligheten år 1951 bland gjutarna 3,5 % och för järnverket i dess helhet 4,4 %.

Vid ett järnverk i norra Svealand har gjorts en särskild undersökning avseende tiden 1 juli 1951—30 juni 1952. Den omfattar 180 gjuteriarbetare och 2 580 arbetare vid järnverkets övriga avdelningar. Av undersökningen framgår att sjukligheten vid stålgjuteriet varit högre än vid tackjärnsgjuteriet. Genomsnittet för samtliga gjuteriarbetare ligger lägre än genomsnittet för övriga arbetare vid järnverket. Olycksfallsrisken för gjutare anges till 26,6 per 100 årsarbetare, medan den för verket i dess helhet är 27,1.

Från ett företag i mellersta Svealand översändes statistik rörande sjuklighetsförhållandena å gjuteriet och å följande avdelningar, nämligen valsverk, martin- och elektrostålverk, smidesverkstad och fältverkstad. Dessa senare avdelningar har sammanförts till en grupp kallad jämförelsegruppen. Resultaten av denna undersökning framgår av följande tabell.

Ålder	Sjukdagar per anställd	
	Gjuteriarbetare	Jämförelsegrupp
—50	6,5	6,0
50—60	8,3	9,7
60—	9,1	7,3
	Samtliga 7,0	6,5

Det framgår att någon olikhet i sjuklighetens omfattning knappast föreligger mellan gjuteriarbetarna och jämförelsegruppen. Ej heller i fråga om olycksfallsfrekvensen föreligger någon anmärkningsvärd skillnad. Denna uppgår till 14,9 per 100 årsarbetare på gjuteriavdelningarna och till 14,5 inom jämförelsegruppen.

Fyra industriläkare anser att sjukligheten bland gjuteriarbetarna är lägre än

bland andra arbetare. Två av dessa anger som förklaring, att till gjuteriet utväljes endast sådana som väntas kunna tåla påfrestningarna i detta; i gjuterierna sysselsattes sålunda personer vilka i genomsnitt har låga sjuklighetsrisker. Industrieläkaren vid ett större företag i mellersta Svealand meddelar att sjukligheten bland gjuteriarbetarna uppgår till 3,9 % medan den å verkstaden är 4,9 %. Ett företag i Skåne har framlagt statistik varav framgår att gjuteriarbetarna har lägre sjuklighet än vad fallet är med ett jämförelsematerial, som omfattar över 300 i pannverkstaden anställda arbetare. De ca 90 gjuteriarbetarna har en sjuklighet om 3,4 %, medan motsvarande tal för pannverkstaden var 5,1 %.

B. Är arbetet i gjuterierna särskilt pressande?

Åtta industriläkare är av den uppfattningen att arbetet i gjuterierna är mera pressande än för arbetare i allmänhet. Fem av de till denna grupp hörande läkarna motiverar icke särskilt sina omdömen. Av dem som något närmare går in på arbetets natur påtalar en, att arbetet bedrivs i värme och kyla; det kan dock ej anses vara avsevärt mera pressande än vad arbetare i allmänhet har. En annan betonar svårigheten att göra jämförelser olika avdelningar emellan men anser osannolikt att gjuteriarbetare har ett avsevärt mera pressande arbete än andra. En tredje läkare till sist uttalar, att gjutarna har ett mera pressande arbete än arbetare i allmänhet men att det finnes grupper som har lika besvärligt arbete. Härvid nämnes särskilt varmvalsare och arbetare med tungt pressningsarbete.

Fem industriläkares uttalanden kan sammanfattas sålunda, att de anser att vissa moment av arbetet i gjuterierna är mera pressande än för arbetare i allmänhet. En av dessa pekar särskilt på omkringbärningen av skoporna med smält järn, vilka väger 30—35 kg. Detta arbete får betraktas som mycket påfrestande särskilt då det utföres i den hetta, som härskar i ett gjuteri under avgjutningen. Dock tillägges att dylikt arbete endast utföres under ett par timmar av arbetstiden. Ej heller använder samtliga gjutare skopor vid gjutningen. Läkaren tillägger, att i samband med förestående mekanisering avgjutningen i skopor bortfaller.

Industriläkaren vid ett av landets större företag i västra Sverige anser det givet att gjuteriarbetet är betydligt tyngre än vissa verkstadsindustriarbeten. Inom en sådan tung industri som varvsindustrien finnes emellertid flera yrkesgrupper, som har ett minst lika pressande arbete som gjuteriarbetarna.

Ett bland de mera utförliga uttalandena på denna punkt kommer från det förut berörda större företaget i mellersta Svealand. Läkaren säger att de krav, som arbetet i gjuterierna ställer på sina utövare, varierar inom mycket vida gränser såväl vid jämförelser mellan olika arbetsplatser som inom samma företag. Kraven på fysisk ansträngning är väsentligt lägre vid företag med långt driven mekanisering av arbetsprocesserna än vid arbetsplatser med övervägande manuellt arbete. I ett gjuteri är arbetsuppgifterna vidare av mycket skiftande slag, då det gäller den fysiska pressen. Läkaren jämför härvid uppslagarens arbete med maskinformning av småkärnor. På grund av variationerna i svårighetsgrad är det svårt att avge ett generellt omdöme. Läkaren konstaterar emellertid att vid en utredning beträffande arbetsvärdering som utförts inom företaget det genomsnittliga jämförelsetalet avseende fysisk ansträngning satts rätt väsentligt högre för gjuteriarbetare än för övriga anställda inom företaget. I den använda 18-gradiga skalan hade sålunda för inemot $\frac{1}{4}$ av inom gjuterierna förekommande

arbetsformer jämförelsetalet satts till tio eller mer, medan för arbetare i allmänhet motsvarande tal endast undantagsvis satts över tio.

En fjärde läkare, hänförlig till denna grupp, har den uppfattningen, att det visserligen finnes moment i arbetet på ett gjuteri som är mycket ansträngande men dessa förekommer icke kontinuerligt utan med längre uppehåll. Till denna grupp läkare torde även få föras den som dock anser sig kunna konstatera att arbetarna i varmverken otvivelaktigt har ett mera pressande arbete än gjuteriarbetarna.

Två industriläkare står den nyss nämnda gruppen nära i det de anser att vissa moment i gjuteriarbetarnas arbete kan vara både tungt, riskfyllt och allmänt påfrestande och påpekar att arbetet utföres i smuts, hetta, damm och under gasutveckling. Detta gäller godsuppslagare. Andra åter som kärnmakare har betydligt mindre påfrestande arbete, i vilket med fördel även kvinnlig arbeidskraft användes. En av läkarna anser, att gjuteriarbetarna har tyngre arbete än vad de flesta verkstadsarbetare har med vilka läkaren haft tillfälle att göra jämförelser. Han tillägger att skogsarbetare, varvsarbetare, stuveriarbetare, sågverksarbetare, byggnadsgrovarbetare etc. emellertid har lika pressande arbete som gjuteriarbetare.

Den andre läkaren, som ej heller kan anses intaga någon definitiv ståndpunkt i frågan om gjuteriarbetare skall anses ha mera pressande arbete än andra arbetare, påpekar att det icke föreligger någon skillnad i olycksfallsfrekvens mellan gjuteriet och andra avdelningar med vilka jämförelser gjorts. Det nämnes vidare, att på en del avdelningar förekommer arbete som är betydligt tyngre än i gjuterierna.

Sju industriläkare anser att arbetet i gjuterierna är mindre ansträngande än många andra arbeten. Industriläkaren i det tidigare berörda järnverket i norra Svealand säger sig ha fått den uppfattningen att gjuteriarbete i tillfredsställande lokaler icke skulle vara särskilt pressande vare sig fysiskt eller psykiskt. Blott undantagsvis förekommer arbete i stark hetta; arbetarna tvingas ej att hålla en av maskiner bestämd arbetstakt. Olikheter i olycksfallsrisk föreligger icke.

Läkaren vid det förut berörda företaget i Skåne anför, att det finnes många arbeten, som är väsentligt tyngre än gjuteriarbete. Enligt en arbetsvärdering, som gjorts på flera företag, var den fysiska ansträngningen hos den anstälde i ett gjuteri mindre än den som krävdes av t. ex. grovplåtslagare, smed eller nitare. Dock konstaterades att arbetet kunde vara dammig. Han tillade, att hygien i mindre gjuterier kunde vara otillfredsställande.

C. Silikosrisken och behovet av förkortad arbetstid

I den tredje frågan framhölls särskilt silikosrisken såsom en grund för en förkortning av arbetstiden men avsikten var naturligen, att man vid frågans besvarande även skulle beakta andra förhållanden som kunde motivera en arbetstidsförkortning. Att silikosrisken påpekades i frågan berodde på att Gjutareförbundet särskilt betonat detta faromoment.

Endast sju läkare behandlar närmare frågan om värdet av en arbetstidsförkortning. Emellertid gör 25 läkare uttalanden i denna fråga. Av dessa avstyrker 23 en förkortning av arbetstiden, medan två tillstyrker.

Industriläkaren vid en mekanisk verkstad i mellersta Sverige utgår från det kända förhållandet, att uppkomsten av stendammlunga sammanhänger med expositionstidens längd och massivitet. Man kan emellertid icke bortse från att en

individuell disposition också kan föreligga. Skall kortare arbetstid tillgripas måste säkerligen åtgärderna göras så pass drastiska som halvdags- eller varannandagstjänst. En minskning av arbetstiden med endast någon timme per skift var enligt läkaren ur medicinsk synpunkt sannolikt värdelös, ehuru man med säkerhet ingenting vet på denna punkt.

Industriläkaren vid ett företag i mellersta Sverige uttalar som sin uppfattning, att han icke kan svara ett entydigt ja eller nej på denna fråga. Silikosrisken vid tackjärnsgjuterierna är obestriddig. Dock hade vid företaget intet fall förekommit med kortare expositionstid än 20 år. Frågan om en förkortning av arbetstiden på grund av gjuteriarbetets pressande natur måste bedömas för varje särskild arbetsform med hänsyn till de krav på fysisk aktivitet och på tolerans mot pressande miljöfaktorer (hetta, skaderisker), som i varje fall förefinnes.

Industriläkaren vid ett företag i norra Svealand nämner att silikos först uppträder efter lägst tio års arbete inom yrket. Emellanåt kan tiden uppgå till 30—40 år. Upphovet till silikosen är ett kiselsyrehaltigt damm, vilket vid inandningen fastnar i luftrörens ändblåsor. Detta damm kan sedermera under inga förhållanden lämna lungorna. Man kan sålunda icke genom förlängd och intensiv vistelse i friska luften få dammet ur lungorna. Ej heller kan man stärka lungorna mot dammet på detta sätt. Det damm, som inkommit i lungorna, börjar omedelbart utöva en viss giftverkan på lungvävnaden och fortsätter — på grund av partiklarnas obetydliga löslighet — härmed under hela livstiden således även under den tid vederbörande vistas i icke silikosfarlig miljö. För att denna process skall resultera i en funktionsnedsättande skada i lungorna, måste dock den kvarhållna dammängden vara stor och giftverkan måste pågå under lång tid. Man kan sålunda icke räkna med att en förlängd ledighet skulle kunna »ens i någon mån upphäva verkan av redan inandad damm». I fortsättningen uttalas, att en förkortning av arbetstiden med sex timmar per vecka på platser, där silikosrisk föreligger, får betraktas som en yrkeshygienisk åtgärd med så ringa effekt att den är värdelös.

Industriläkaren vid förut berörda företag i västra Sverige framhåller, att de silikosundersökningar som numera utföres bragt i dagen en del sjukdomsfall som man tidigare icke kände till. Det ökade antalet kända silikosfall betyder sålunda icke någon ökning av frekvensen. Denne läkare anser det vara en fullständigt felaktig väg att minska arbetstiden i s. k. farliga yrken för att därigenom minska riskerna för yrkessjukdomar. En minskning av arbetstiden endast förskjuter tidpunkten för sjukdomens uppträdande, men den förhindrar ej dess utbrott. De yrkesmedicinska riskerna skall i stället elimineras genom profylaktiska åtgärder.

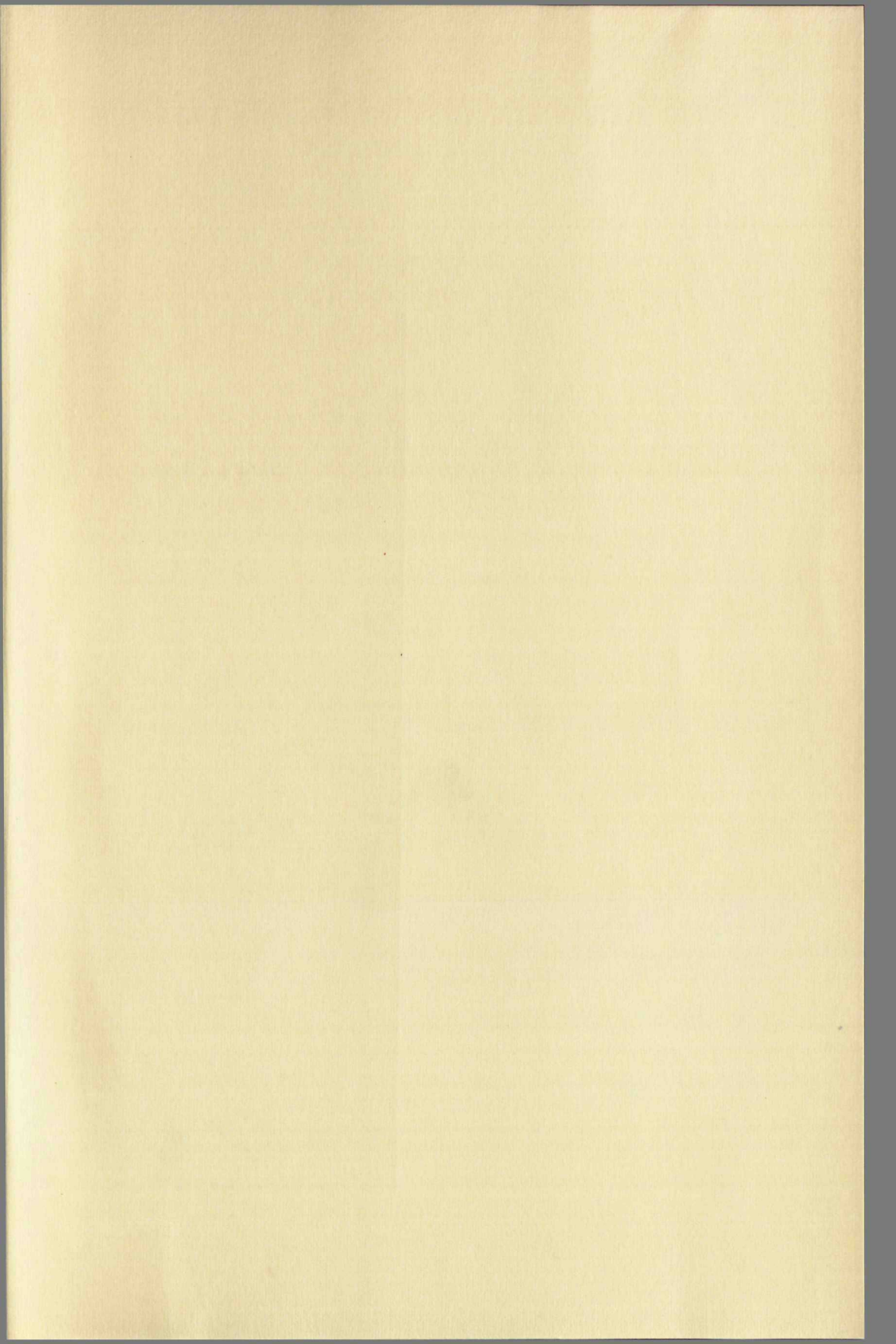
Liknande åsikter framföres även från annat håll. En industriläkare vid ett företag beläget i nordöstra Götaland anför att, enär sjukligheten bland gjuteriarbetarna icke är större än bland andra och då de särskilt pressande arbetsmomenten är tämligen kortvariga, någon förkortning av arbetstiden icke är behövlig.

I det följande återgives en sammanställning av de inkomna svaren å det särskilda formuläret (se ovan) från industriläkarna rörande arbetet i gjuterierna och behovet av en arbetstidsförkortning. Antalet nedan redovisade svar överstiger svaren från det antal, som den föregående redogörelsen grundar sig på. Detta beror på att en del läkare endast återställt det översända formuläret, ej ingivit den redogörelse, varom utredningen anhållit.

**Industriläkarnas uttalanden rörande gjuteriarbetets natur och arbetarnas
behov av kortare arbetstid**

Fråga	Ja	Svar		Summa
		Nej	Vet ej	
Har enligt Eder uppfattning gjuteriarbetare avsevärt <i>högre sjuklighet</i> än arbetare i allmänhet?	3	28	2	33
Anser Ni att gjuteriarbetare har ett avsevärt mer <i>pres-</i> <i>sande arbete</i> än arbetare i allmänhet?	10	22	1	33
Anser Ni att gjuteriarbetare på grund av arbetets art och de med arbetet förbundna silikosriskerna är i behov av <i>kortare arbetstid</i> än arbetare i allmänhet?	4	27	2	33

Statens offentliga utredningar 1954

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Ärvdabalk. [6]
Betänkande angående instansordningen i vatten-
mål m. m. [9]
Förslag till jordrationaliseringslag m. m. [16]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Om proportionella val inom kommunala repre-
sentationer m. m. 1950 års folkomröstnings- och
valsättsutrednings betänkande. 6. [17]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Förslag till förenkling av vissa beskattningsregler.
[18]
Förslag till ändrad företagsbeskattning. [19]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Bostadskollektiva kommittén. 2. Kollektivhus. [3]
Socialförsäkringsutredningen. 2. Moderskapsför-
säkring m. m. [4]
Vården vid ungdomsvårdsskolorna. [5]
Ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsför-
kortning. 5. [22] Bilagor. [23]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande med utredning och förslag rörande
hörselvården. [14]

Allmänt näringsväsen.

Elkraftförsörjningen. [12]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Inrättande av ett sjöfartsverk. [21]

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen

Förslag till lag om sparbanker m. m. [10]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen

Andlig odling i övrigt.

Svensk namnbok 1954. [1]
Musikliv i Sverige. Betänkande med förslag till
åtgärder för att främja det svenska musikliveets
utveckling. [2]
Yrkesutbildningen. [11]
Om kompetenskrav. Betänkande avgivet av kom-
petensutredningen. [15]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rät.

Nordiska parlamentariska kommittén. Upp-
hävande av all passkontroll vid gränserna mel-
lan de nordiska länderna. [7] 7 och 8. Nordiska
post- och teletaxor. [20]
Nordisk kontakt. Betänkande om utgivande av
en nordisk parlamentarisk tidskriftspublikation.
[8]
En gemensam nordisk marknad. [13]